DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

KARADAĞ'IR

PETROL ŞİRKETİNİN

1979

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

KARADAĞ'

PETROL
FIRTINASI

1979

Ücretsiz PDF Kitap Ars

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

PETROL FIRTINASI

Raif Karadağ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DİVAN YAYINLARI
Çatalçeşme Sokağı
Üretmen Han Nu: 29/12
Cağaloğlu — İSTANBUL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Raif Karadağ

PETROL FIRTINASI

Üçüncü Baskı

ADAK YAYINLARI
Nuruosmaniye Cad.
Nu: 25/6 İSTANBUL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kapak düzeni: Şadan Memişoğlu

HAŞMET MATBAASI
İSTANBUL
1979
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ÖN SÖZ

Dünyada her şey, ama akla gelebilen her şey, ham madde kaynaklarına bağlıdır. Harb ve Sulh, ham madde kaynakları üzerinde ve bu kaynakların bulunduğu sahalar civarında cereyan eden gizli ve korkunç bir takım mücadelelerin eseridir. İnsanlar, yaşamak için kuvvetli olmak lüzumunu daha ilk ve iptidaî insanın klan olarak teşkilâtlandığı devirlerden itibaren anlamış ve kuvvetlenmenin yollarını aramıştır.

Günümüzün büyük devletleri, dünün iptidaî mücadelesini daha geniş imkânlarla ve çok daha ciddî bir takım metodlarla devam ettirmektedirler. Son asır tarihi tetkik edilirse, bu husus gayet sarih bir şekilde ortaya çıkar. Son asır tarihinin derinliklerinde kalan bu mücadelenin mihrakını ise, petrol teşkil etmektedir. Yirminci asrın başlangıcı dünya ham madde kaynaklarına sahip olmak, dünyaya bu yoldan hâkimiyet ve üstünlüğünü kabul ettirmek isteyen devletlerin mücadelesine şahid olmuştur ve bu mücadele el'ân devam etmektedir.

Petrol, 19. asrın sonu ile 20. asrın devamınca, ham maddelerin başında yer almış bulunmaktadır. Denilebilir, ki dünya bugün eğer teknik sahada korkunç bir ilerleme kaydetmiş ise, bu ilerlemeyi petrola borçludur. Petrol, insan hayatının her safhasında ve her derecesinde tesirini, hem de ezici surette ortaya koymuş bir ham maddedir. 1880 yılından beri bu madde etrafında cereyan eden mücadeleler bu hususa teyid etmektedir.

Halen dünya'da petrol'a sahip iki beynelmilel dev şirket, büyük ve çok ciddi bir mücadelenin içindedirler. Bu iki şirketin yaptığı mücadele, birbirlerinin ellerinde-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ki petrol sahalarını, her ne pahasına olursa olsun, almak ve bu yoldan dünya'ya hâkim olmak istikametinde bütün gücü ile devam etmektedir. Bu mücadele Amerikalı milyarder John Rockfeller'in kurduğu dev tröst STANDARD OIL Co. ile İngiliz - Hollanda birliği olarak faaliyet gösteren ROYAL DUTCH - SHELL Grupu ve Rusya arasında devam etmektedir. Bu kitapta okuyacağınız her şey, hakikatın tam ifadesidir diyemeyiz. Amma hakikate en yakındır diyebiliriz. Gerçekten burada geçen vak'alar, bir hayal mahsulü veya mübalâğa değildir, fakat hakikatın anlatılmağa değer tarafıdır.

Yapılan bu çalışmanın hatasız olduğunu iddia etmiyorum. Elbette bir çok hatalar olabilecektir. Büyük mikyasta noksanlar olacaktır. Bunu biliyor ve daha derine inemediğim için cidden esef ediyorum. Fakat buna rağmen, 30 yıllık bir çalışma sonunda meydana konan bu kitap, iddia ediyorum, ki hakikate en yakın olanıdır. Bu eserdeki hata ve sevabları bağışlayacağınızı ümid ederim.

Raif Karadağ
Pendik/İstanbul
18/6/1969

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

PETROL MÜCADELESİNİN BAŞLAMASI

Korkunç tarakalarla ortalık bir anda yerinden oynadı. Top sesleri İran Şahlığının merkezi Tahran'da arka arkaya gürlerken, mermiler, İran milletvekillerinin toplantı halinde bulundukları İran Millî Meclisi'nin duvarlarını deliyor, damını çökertiyor, etrafı korkunç toz toprak ve moloz yığınları ile hallaç pamuğuna çeviriyordu...

Arka arkaya gürleyen top seslerinin umulmayan bir anda ortalığı kaplayan uğultusu, Tahran'da beklenmedik ve feci bir paniğin çıkmasına sebep olmuş, ilk anda şaşkın bir halde oradan oraya koşuşan halk yığınları, top sesleri ile bareber, kudurmuşcasına masum halk'a saldıran İran'lı Kazak askerlerinin mızrak ve süngüleri ile delik deşik edilmiş ve Tahran sokakları bu vahşi saldırışın sonunda cesedlerle dolu bir harp meydanı haline gelmişti.

Ne vardı, ne oluyordu? Kudurmuşçasına devam eden ve zavallı halkı hedef tutan bu hunharlık ne idi? İran'ın başkent'i Tahran'da petrolün sebebiyet verdiği bir ihtilâl patlak vermişti...

İhtilâllerin kanunu yoktur; ihtilâl, ihtilâldir. Ekseriya içecek kan arar! Ve bunun için de patlak verdiği her yerde bir câni; hunhar bir canavar bulur. İşte Tahran'da da böylesine bır câni vardı ve bunun adı Liyakof'tu. Bu canavar ruhlu adam, İran Ordusunu yetiştirmekle vazifeli Rus Askerî Hey'etinden ve sözü çok edilen bir albaydı. Kendisi İran Kazaklarını yetiştirmekle vazifeli idi. Bu Rus Albayı, Tahran sokaklarını

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rmtev.org

mâsum halkın cesedleri ile dolduran emirleri bizzat veriyor; emrindeki Kazakları mâsum halkın üzerine saldırtıyordu...

Tahran'daki ihtilâl kısa zamanda Millî Meclis'i yerle bir etmiş, top mermileri bu muhteşem binada sağlam bir yer bırakmamıştı. Fakat Liyakof'un emrindeki İran topçusu buna rağmen kinini almak istercesine namluların kustukları alevleri bu tarihî binanın enkazı üzerinden uzaklaştırmıyordu. Bu bombardıman İran'ın millî iftihar vesilesi eserlerinin mühim bir kısmını yerle bir etmişti.

Tahran, tarihinin belki de en korkunç gününü yaşıyordu... Bir Rus Albayının kumandası altında bulunan İran'lı askerler, yabancı bir kumandandan aldıkları emirle vatandaşlarını, kandaşlarını katlediyorlar, millî eserlerini sadist bir intikam hissi ile yakıp - yıkıyorlardı...

Tahran'ın semalarını topların uğultusu inletirken, Kazak süvarileri de şehri yağma ediyorlardı. Bir başka grup Kazak süvarisi ise, başlarında kumandanları Rus Albay Liyakof olduğu halde top mermileri ile yerle bir edilmiş Millî Meclise gidiyor, bombardımandan her nasılsa kurtulabilen mebusları tevkif ediyordu.

Bombardımanla birlikte şehirde başlayan panik, Kazak Askerlerinin hunharca saldırışları ile insanın tüylerini diken diken edecek korkunç bir manzara almıştı. Tahran halkı, canavar bir kumandanın emrindeki ırkdaşları, kandaşları kendi askerlerinden kaçıyor; ölmemek için şehri terkediyor, dağlara sığınıyorlardı. Fakat birer canavar kesilmiş Kazak Süvarileri bu bîcâre halkın arkasını bırakmıyor, öldürüyor, öldürüyor, öldürüyordu...

26 Camaziyülevvel 1908 tarihinde patlak veren bu ihtilâle sebep ne olabilirdi? Bu Rus Albayı nasıl olup

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

da emrine askerlik öğretilsin diye teslim edilmiş olan İranlı askerleri İran halkının üzerine sevkedebiliyor, onlara kendi ırkdaşlarını katlettirebiliyordu?. Dış görünüşü ile bir ihtilâl manzarası arzeden bu hâdisenin iç yüzü başka idi. Bu ihtilâl madalyonunun ters tarafı petrol kokuyor; her tarafından petrolün kirli rengi akıyordu.

Evet! Bu ihtilâlin iç yüzü Petrola dayanıyordu...

Petrol yirminci asrın en kıymetli ham maddesi... Dünyanın en kudretli ve rakipsiz ham maddesi haline getirildikten sonra, yer yüzüne çıkarılabildiği her yerde ihtilâller, kıtaller, hükûmet darbeleri birbirlerini kovalamış ve petrola sahip memleketlerin halkları hiç bir zaman rahat bir nefes alamamıştır. İran da bu sahalardan biri, hattâ bir bakıma birincisi idi. Ve bu yağlı madde, İran'da keşfedildiği gündenberi İran rahat ve huzur yüzü görmemişti. İran'ın son asır tarihi, petrol yüzünden meydana gelen müteaddit ihtilâller, kıtallar ve hükûmet darbelerine, hattâ hanedân değişikliklerine şâhid olmuştur.

Bütün bu ihtilâller, kıtaller sonunda ise, binlerce İran'lı neden öldüklerini bilemeden bu dünyadan göç edip gitmiş, İran'da kardeş kardeşi kırmıştır...

Bu kıtallere verilebilecek isim, gerçi ihtilâldir. Ama, İran'da bu sefer kopan ihtilâl, İran tarihi için bir yüz karası mahiyeti arzediyordu. Çünkü, Millî Meclis'in topa tutulması, halkın katledilmesi emrini Albay Liyakof'a veren, bizzat İran Şâhının ta kendisi idi. Yâni bu emir, Şah Mehmed Ali tarafından verilmişti.

Tahran'da başlayan bu ihtilâlin sebeblerini anlamak için biraz gerilere, Şâh Nasirüddin devrine kadar dönmek icabeder. Ancak bu takdirdedir, ki İran'da devam edegelmekte olan ihtilâllerin iç yüzü anlaşılabilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rarely.org

26 Cemaziyülevvel 1908 ihtilâli, Tahtı işgal eden

Türk soyundan bir Şah'ı tahttan indirmek veya her hangi bir sebebten meydana gelmiş değildir. Bu ihtilâl, İran toprakları üzerinde sadece kendi emellerini ve iktisadî hâkimiyetlerini kurmak isteyen petrolcuların işi idi. Petrol, İran'da bu hâdiseler cereyan ederken cihanşümul kuvvet ve kudretini isbat etmiş bir ham madde idi. Ve asrın en kudretli ham maddesi olmak yolunda korkunç bir sür'atle ilerliyor, bu madde için aklın almayacağı çekişmeler cereyan ediyordu.

Dikkat edilirse, asrın ortalarında, yâni 1900 lerde petrol, bugünkü kadar kıymet kazanmış değildi. Fakat istikbali hakkında kat'î bir teşhis konmuştu. Bu teşhis şu idi: Petrol dünyayı idare edecek kudrettir.

20. asrın adı dillerden ve dudaklardan düşmeyen en kudretli maddesi petrol... Bugün dünyaya hâkim olan ham madde işte budur. Petrol nice devletleri birer oyuncak ve yine nice devletlileri de birer âlet haline getirmiştir. Petrol irili ufaklı yeni bir çok devletlere istiklâl verdiği gibi, tacidârları da koca imparatorlukları ile birlikte tasfiye etmiş cihanşümul bir kudrettir. Petrol bir düzineye yakın devlet ve hükûmet reislerini de vakitsiz olarak dünyadan göçertmiştir. Petrol, cihan nizâmını kendince temin ve tesis eden başlıca kuvvettir. Bugün harbler onunla yapılır... hareket halindeki her şey onunla işler ve hareket kabiliyetini sağlar... Yaşayan insanın ve medeniyetin refah ve inkişafında birinci plânda bulunan yine petroldur...

Medeniyetin inkişafında hududsuz tesirleri olan ve daima başta güreşen petrolü elde edebilmek için, akıllara durgunluk veren çapraşık, karanlık, karışık ve gayrî insanî yollara müracaat edilir. Petrol'ü elde etmek için devler arasında yapılan mücadeleler, korkunçtur. Petrol'ün saltanatını devam ettirmek için girişilen teşebbüsler, yirminci asrın dediğimiz ve medeni vasfını ver-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kanteybg

diğimiz dünyamız için yüz kızartıcıdır. Petrol için insan dediğimiz unsurun zerrece kıymeti yoktur. Petrol bugünkü muhteşem mevkiini, kan nehirleri üzerine bina etmiş korkunç bir kudrettir! Petrol uğrunda akan kanlar, yeni bir muharrik kudret bulunmadıkça akmağa devam edecek ve petrol'a sahip olmak isteyen devletler bu korkunç mücadelede milletleri ve insanları israf etmekte, insafsızca harcamakta birbirleriyle yarışacaklardır!

İngiltere'nin yirminci asırda yetiştirdiği en değerli devlet adamı müteveffa Churchill, 1936 yılında, İngiliz Avam Kamarasında petrol ve İngiltere'nin menfaatları müzakere edilirken, petrolün ehemmiyetini şüpheye mahal vermeyecek şu sözleri ile dünya efkârına açıklıyordu: **«Bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir»** ve yine Birinci Dünya Harbinde Fransa'yı ve müttefikleri zafere ulaştırmakta büyük hizmetleri geçmiş olan Clemanceau Amerika Reisicumhuru Mr. Wilson'a gönderdiği bir telgrafta aynen şunları yazıyordu:

«Eğer müttefikler harbı kazanmak istiyorlarsa; Fransa'nın kan'a olduğu kadar petrol'a da muhtaç olduğunu bilmelidirler.»

Evet... Bu misaller çoğaltılabilir. Fakat, misalleri çoğaltmak mevzuu dağıtacağı için esas hâdiseye girmek daha doğru olacaktır. İlerideki sayfalarda hâdiselerin nasıl tekevvün ettiğini bizzat müşahede ettikten sonra, petrol hakkında daha geniş bir bilgiye sahip olunabilir.

Biz burada petrol'ün nasıl istihsal edildiğini, nasıl tasfiye edilip dünya pazarlarına intikal ettiğini tetkik etmiyeceğiz. Sâdece petrolün dünya siyasetine nasıl hâkim olduğunu, bu hâkimiyet için cereyan etmiş olan mücadeleleri tetkik edeceğiz. Bu yazılarda dev tröstlerin, Standard Oil ile Royal Dutch - Shell grubunun korkunç mücadelelerini yazacağız. Ve böylece Rusya'nın, İngil-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rabiey.org

tere'nin, Amerika'nın, Almanya'nın, Fransa'nın siyasetlerine hâkim olan aslî unsurun tesbit ve tasrihine çalışacağız. Biz, bu devler mücadelesi sonunda devletlerin nasıl yıkıldıklarını, dünya haritasının yeni baştan nasıl tanzim edildiğini anlatmağa çalışacağız. Okuyucu bu yazıları okurken, dünyayı idare edenlerin kimler olduğunu bütün çıplaklığı ile anlayacak ve bir hükme varacaktır.

Okuyacaklarınız bir hayâl mahsulü değildir. Yaşanmış ve yaşanmakta olan bir mücadelenin, insafsız, merhametsiz bir mücadelenin safhalarından ibarettir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİR REİSİCUMHURUN ÖLDÜRÜLMESİ

1920 yılında, Amerika Birleşik Devletlerinde Cumhuriyetçi Parti iktidarda idi. İktidar partisinin Reisicumhuru ise, memleket politikasını gayet iyi bilen Mr. Harding idi. Petrol işleri ile biraz alâkadar olanlar Cumhuriyetçi Partinin, seçim sıralarında masraflarının hemen tamamını Rockfeller'in kurduğu dev petrol tröstü Standard Oil'un karşıladığını bilirler. Standard Oil bu bakımdan Amerika'nın iç ve dış siyasetinde büyük nüfuza sahipitr. 1920'lerde ise, bu şirket, Amerika'nın dahilî ve haricî siyasetini tamamen elinde bulunduruyor, kendi menfaatleri istikametinde rahatça sevkedebiliyordu. Seçimlerde Standard Oil'un desteklediği Cumhuriyetçi Parti adayı Mr. Harding, Reisicumhur olur olmaz. İlk iş olarak bu tröstün idarecilerinden ve tröst içinde geniş nüfuza sahib olan Mr. Hugheus'u Hariciye Vekâleti Müsteşarlığına getirdi. Bu tâyin ile Standard Oil, bilfiil Amerika'nın haricî siyasetinde söz sahibi oldu. O yıllarda Amerika Birleşik Devletlerini Beyaz - Saray değil, Standard Oil Umumî Merkezi Empire Building'de oturanların idare ettiğini söylemek, zannederiz ki büyük bir mübalâğa değildir.

Standard Oil, Reisicumhur Harding'in yaşadığı 1923 yılına kadar Amerika Birleşik Devletlerinde hâkim-i mutlak ve Harding de, bu tröstün bir icra vasıtası oldu. Birinci Dünya Harbine Almanya tarafından adetâ 1. Cihan Harbine girmeğe zorlanan ve meşhur Monroe doktrinini terkeden Amerika Birleşik Devletleri, dünya siyasetinde tesirli bir unsur, kuvvetli - kudretli bir devlet ol-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mak istiyor; fakat Standard Oil'in, kendi petrol menfaatları istikametinde yaptığı müdahaleler ile buna muvaffak olamıyordu. Bu müdahaleler, Amerika harici siyasetinin zayıflamasına, hedefinden uzaklaşmasına, dolayısiyle Reisicumhur Harding'in harcanmasına yol açıyordu. Bu müdahaleler. Amerikan seçmeni nazarında Cumhuriyetçi Partiyi de zaafa uğratıyordu. Reisicumhur Harding, her gün biraz daha zayıflıyor ve prestijinden kaybediyordu. Nihayet, öyle bir an geldi ki Harding, Standard Oil'in müdahalelerine rest çekti ve sırtını bu dev tröste çeviriverdi Ve... İşte bu andan itibaren, Amerikan Reisicumhuru Harding kaderini bizzat kendisi tâyin etmiş oldu.

Standard Oil, büyük masraflar karşılığı iktidara getirdiği bir zatın birdenbire kendisinden yüz çevirmesine ve dünya petrol siyasetindeki mevkiinden uzaklaştırılmasına göz yummak niyetinde değildi. Onun için Harding'i tazyik etmeğe başladı. Fakat Reisicumhur şahsiyetini iktisab etmiş, bütün tazyiklere karşı koymuştu. Lâkin çok geç kalmıştı. Hem de öylesine geç kalmıştı, ki kaderini değiştirmek için yapabileceği her hangi bir şey kalmamıştı.

Standard Oil, Amerika Birleşik Devletlerine, bütün köprü başlarına yerleştirdiği adamları ile tamamen hâkimdi. Reisicumhur Harding, Standard Oil'u Dünya petrol hâkimiyetine götüren yolda ya destekleyecek; Amerika devletinin ordusunu, donanmasını, hava kuvvetlerini bu tröstün siyasetine yardımcı kılacak, yahut da kaderine rıza gösterecekti.

Reisicumhur Harding, Stanrad Oil'den gelen önceleri uzlastırıcı, sonraları tehditkâr teklifleri, Amerika Birleşik Devletlerinin menfaatlerine aykırı bulduğu için reddetmişti. Bu vâdide yapılan bütün açık ve gizli müzakereler, bütün gayretler neticesiz kaldı. Harding,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://manfey.org

Standard'a karşı dayatmış ve son sözünü söylemişti: Artık petrolculara hizmet etmeyecekti. Reisicumhur Harding'i böyle bir direnmeye sevkeden sebeblerin dayandığı temelleri tamamen tesbit etmek mümkün değildir. Fakat, yukarıda Standard'm izahını yaptığımız müdahale ve tazyiklerinin bu direnmede büyük payı olduğunu da gözden uzak tutmamak icabeder. Her ne olursa olsun, Harding'in kararının ve kararını devam ettiren mücadelesinin kendisine pek pahalıya mal olduğu da bir gerçektir. Zira bu mücadele sonunda Harding, mağlûp olmakla kalmamış, hayatını da kaybetmiştir. Reisicumhur Harding, direnme kararını verdikten, Standard'a sırt çevirdikten sonra Amerika'nın iç ve dış siyasetlerinde esaslı değişiklikler yaptı.

Harding'in yeni siyaseti, İngiltere ve Avrupa devletleri ile dostâne münasebetler kurmak esasına dayanıyordu. Bilhassa İngiltere ile ihtilâf yaratması muhtemel meselelerde çok dikkatli ve titiz davranıyordu. Standard Oil, Reisicumhur'un yeni siyaseti karşısında, dünya petrol hâkimiyetinin elden çıktığını görünce, Reisicumhura karşı gayet sert, fakat gizli bir mücadeleye karar verdi. Stndard'ın açtığı bu mücadele cidden korkunçtu. Reisicumhurun aleyhine başlatılan neşriyat, halk efkârı üzerinde çok geçmeden tesirini gösterdi. Harding, sanki her taraftan çember içine alınmıştı. Etrafındaki itimad ettiği, güvenilir kimseler her gün biraz daha azalıyor ve kendi tâbiri ile **«etrafını bir ihanet şebekesi»** sarıyordu. Amerika Reisicumhuru o hale gelmişti, ki etrafında bulunan insanlardan sıkılıyor, onlardan kaçıyor, âdetâ inzivaya çekilmek ister gibi bir tavır takınıyordu. Her gün artan bu tazyikler karşısında Reisicumhur Harding, biraz daha bunalıyordu. İş o hale geldi, ki Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük insanı, Washington'u bir müddet için terk etmeğe ve bü-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tün bu tazyiklerden ve etrafındaki hasım telâkki ettiği insan çemberinden kurtulmak ister gibi, hattâ hiç kimseye haber vermeden uzaklaşmağa, hiç olmazsa bir müddet dinlenmeğe karar verdi. Reisicumhurun gittiği yeri hemen hiç kimse bilmiyordu. Tabii bir kaç yakîni müstesna. Bu bir kaç yakından bir tanesi Âyan âzası Daughtery idi. Harding'in, Standard Oil'in icra vasıtalarından birisi olan bu zatın bizzat tayin ettiği bir mahalle gittiği sonradan öğrenilmişti. Başkan Birleşik Devletlerin kuzeyine istirahat etmeğe gitmişti. Fakat bu gidiş, onun sonu oldu. Reisicumhurun yeri öğrenildikten bir - iki gün sonra, Amerika'daki haber ajanslarının, gazetelerinin telefonları harıl, harıl çalıyor, telgraflar dünyanın en uzak memleketlerine meş'um bir haber ulaştırıyordu. Bu haber, Amerika Reisicumhur'u Harding'in ölüm haberi idi.

Reisicumhur neden ölmüştü?. Gerçi ecelin önünden hiç kimse kaçamazdı. Fakat bu zamansız ölüm de normal kabul edilemezdi. Ajanslar ve gazeteler her ne kadar Harding'in ânî ölümünün zehirli bir böcek ısırmasından ileri geldiğini resmî açıklamaya uyarak bildirmiş ise de, ölüm sırasında Başkanın yanında Standard Oil petrol tröstünün ileri gelenlerinden birisi olan Daughtery'nin bulunması, bir çok söylentilere yol açmıştı. Bu ithamlar karşısında ise, Daughtery susmayı tercih ediyordu. Fakat bu arada sesini çıkaran ve dünya efkârı umumiyesine duyuran birisi vardı. Bu ses, müteveffa Başkanın karısının sesi idi ve itham ediyordu. Hakikaten Mrs. Harding yaptığı bir basın toplantısında, resmî makamların, Başkanın zehirli bir böcek tarafından ısırılması sonunda öldüğünü teessürle bildirmiş olmalarını şiddetle reddetmişti. Mrs. Harding, resmî makamların bu sözlerini reddetmekle de kalmamış, ortalığı velveleye veren bir ithamda da bulunmuştu. Bu ithama göre,

Ücretsiz PDF - KitapArşiv - https://kitaparsiv.org

kocası, zehirli bir böcek tarafından ısırılıp ölmemiş, kendilerine âlet olmak istemediği bir takım müesseseler tarafından zehirletilmek suretiyle ödlürülmüştü. Bu iddia korkunçtu. Müteveffa Reisicumhurun karısı hangi müesseselerden bahsediyordu? Sarih olmamakla beraber, Harding'in karısının kapalı bir şekilde itham ettiği müessese, kocasına Reisicumhurluk kapılarını açan tröst, yâni Standard Oil idi.

Fakat ne gariptir, ki ortaya atılan bu iddiaya ve ölenin Amerika Birleşik Devletleri Reisicumhuru olmasına rağmen, her hangi bir aksülâmel görülmedi. Resmî makamlar, Amerika Birleşik Devletleri Adliye Bakanlığı sanki bu iddiayı duymazlıktan geldi ve hiç bir harekette bulunmadı. Bu suretle, petrol için ölen meçhûl milyonlarına yanına bir Reisicumhur da ilâve edilmiş oldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ROYAL DUTCH - SHELL GRUBU NASIL KURULDU

Petrol etrafında cereyan eden bu korkunç mücadele zaman, zaman İngiltere ile Rusya'yı, Almanya'yı, Amerika'yı karşı karşıya getirdi. Fakat bu mücadelede İngiltere'nin karşısından hiç eksilmeyen devlet, Amerika Birleşik Devletleri oldu.

Bugünkü İngiliz İmparatorluğu eğer bir petrol imparatorluğu olarak kabul edilmek icab ederse, İngilizler bu sıfatı, Hollanda Hindistan'ında (Şimdiki Endonezya) vazife görürken keskin zekâsı ve tesadüflerin de yardımı ile Royal Dutch (ki sonradan Royal Dutch - Shell adını alacaktır) petrol arama şirketinin başına geçen Sir Henry Wilhelm Augustus Deterding adlı bir yahudiye borçludur.

Bu zat, Hollanda'nın merkezi Amsterdam şehrinde basit bir muhitte ve yahudî bir ana ve babadan dünyaya gelmiştir. Ailenin maddî durumunun kifayetsizliği, Deterding'in sistematik bir tahsil yapmasına mâni oldu. Bütün müktesebatı, Hollanda'da fakir aileler için açılmış olan Millet Mekteplerinden öğrendiklerine dayanıyordu. 1874 yılında, henüz çocuk denecek yaşta iken çalışmak mecburiyetinde kaldı. O sıralarda Amsterdam'da faaliyette bulunan Twensche Bank Wereening'in açtığı imtihana girdi. Bu imtihanı kolaylıkla kazandı. İşte Deterding'in ilk memuriyeti böylece başlamış oldu. Henry Deterding ayda 20 Florin maaşla işe başladığı Twensche Bank Wereening'te çalışkanlığı ve keskin zekâsı ile temayüz etti. 1888 yılma kadar bu bankada çalışan Deterding, ayni yıl içinde Hollanda'nın en bü-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yük ve en mühim bankası olan Handel Matschappy Bank'ın açtığı müsabaka imtihanına girdi. Fevkalâde zeki ve çalışkan olan genç Deterding, bankanın imtihanını birincilikle kazandı ve derhal işe başladı. Deterding, çalışkanlığı sayesinde derhal âmirlerinin nazarı dikkatini çekti. Kendisini henüz 23 yaşında iken Bankanın mühim şubelerinden birisi olan Sumatra'ya şef olarak tâyin ettiler. Orada vazifeye başlayan genç adam, çalışkanlığı ile orada da temayüz etti. Bu arada, Sumatra'da petrol arayan Royal Dutch Şirketinin İdare Meclisi Reisi Kessler'in nazarı dikkatini celbetti. Kendisine şirketinde vazife teklif etti. Deterding düşünmeden bu vazifeyi kabul ederek Royal Dutch şirketinde çalışmağa başladı. İşte bu tarihten sonra da Deterding'in talihi değişti. Tabiî bu arada İngiliz - Hollanda işbirliği halinde çalışan petorl şirketlerinin de... Henry Deterding 1892 yılında Royal Dutch Petrol Şirketinin Sumatra Başmüfettişliğine getirildi. Bu tâyin, kendisi için de, şirket kademesi için de mühim bir mevki idi. 1892 yılında 1897 yılına kadar Sumatra Başmüfettişi olarak vazife gören Deterding, bu tarihte, şirketin Sonda adalarındaki şubesine müdür olarak tâyin edildi.

Deterding, Penang'taki bürosunda çalışırken, Royal Dutch Şirketi İdare Meclisi Reisi Kessler âniden kendisi ile görüşmek üzere Penang'a gitti. Royal Dutch şirketinin istikbali, İngiliz - Hollanda birliğinin, daha doğru tâbiri ile, İngiliz Petrol İmparatorluğunun meydana gelmesinde mühim bir yer tutan bu mülâkatta neler görüşüldüğü kat'î olarak bilinmemekle beraber, Kess'ler'in bazı mühim kararlarla Penang'tan ayrıldığına şüphe yoktur. Zira Deterding ile Kessler arasında, bir petrol şirketinin küçük bir bürosunda cereyan eden bu görüşmenin vukuu anında Royal Dutch Şirketinin kasaları bomboştu ve iflâs etmiş durumda idi.

Ücretsiz Pdf Kitap Arşivi Dutch/rapidvoyo

Kessler, şirketin durumu dolayısı ile istikbalinden tamamen ümidsizdi. Bir çok kereler şirketi tasfiye etmeği düşündüğü oldu. Fakat her seferinde bundan vazgeçti. Kessler işte böyle buhranlı bir zamanda Penang'a Deterding'i görmeğe gitti. Bu görüşmenin üzerinden kısa bir müddet geçtikten sonra şirket, Deterding'in tavsiyesinden meydana geldiği kabul edilen bir harekete girişti. Bu cesur bir ataktı ve şirket her türlü müşkilâtı göze alarak, piyasaya 500.000 florinlik hisse senedi çıkarıyordu. Tam bu sıralarda idi, ki şirketin Sonda adalarındaki sondajlarından müspet netice elde edildi. Petrol, hem de çok zengin bir petrol bulunmuştu. Petrol'ün bulunduğu haberi bir anda her şeyi değiştirdi. Artık kötü ve buhranlı günler geride kalmıştı. İhraç edilen hisse senetleri sür'atle satıldı. Şirketin talihi değişmişti. Bulunan petrol yüzünden şirket, % 8 temettü dağıttı. Kazanç başlamıştı, şirketin hisse senedleri yükseldi; petrol iyi şekilde tevzi edildi ve şirketin kasalarına para dolmağa başladı. Bu sıralarda idi, ki Şirketin İdare Meclisi Reisi Kessler âniden hastalandı. Ümitsiz bir hastalıktı bu. Nitekim kısa bir müddet sonra ihtiyar Kessler vefat etti. Eğer bu ölüm bir kaç ay evvel olsaydı, Royal Dutch mutlaka iflâs ederdi. Fakat şimdi böyle bir tehlike bahis mevzuu değildi. Zira şirketin kasaları dop-dolu idi ve kazancı da her geçen gün artmakta devam ediyordu.

Kessler'in vasiyetnâmesi açıldığı vakit, herkes, bütün hissedarlar hayretler içerisinde kaldılar. Zira Kessler ısrarla kendi yerine geçecek olan insanın Henry Deterding olmasını istiyordu. Buna rağmen, İdare Meclisinin bu yolda karar vermesi hiç de kolay olmadı. Uzun ve çekişmeli müzakerelerden sonra nihayet müteveffa Kessler'in vasiyetinin yerine getirilmesine karar verilebildi. Böylece Henry Deterding İngiliz - Hollanda sermayesinden meydana gelmiş olan Royal - Dutch Petrol

Ücretsiz PDF Kitaplar için http://www.ihsanaltay.org

Şirketinin İdare Meclisi Reisliğine geldi. Henry Deterding yeni vazifesini devraldığı vakit, şirketin kasalarında beş milyon Florin vardı.

Bu para ile büyük işler yapılabileceğine kani olan Deterding, delice bir projeyi tatbik etmeğe karar verdi. Deterding'in tasavvur ve tatbike karar verdiği proje hakikaten delice bir proje idi. Şirket eğer bu projeyi tatbikte muvaffak olamazsa, iflâs ederdi. Fakat Deterding hesaplarını en ince teferruatına kadar tesbit etmiş, muvaffakiyetsizlik ihtimallerini asgarî hadde indirmiş ve buna karar vermişti. Deterding'in düşündüğü delice plan, o güne kadar dünya petrol hâkimiyetini elinde tutan ve bu hâkimiyeti elinden kaçırmamak için bütün imkânlarını seferber etmiş olan Standard Oil Amerikan petrol tröstü ile Uzak - Şark Pazarlarında mücadele esasına dayanıyor ve Deterding bunda mutlaka muvaffak olacağına inanıyordu. Bu mücadeleden mutlaka galip çıkacak ve Standard Oil petrol tröstünü tasfiye edecekti. Deterding plânını tatbik etmeğe başladı. Bu plân, iktisadî sahada bir harb ilâm idi.

Deterding bu kuvveti nereden bulmuştu? Kendisini bu mücadeleye sevkeden sebeb ne idi? Bu mücadeleyi Standard Oil tröstüne karşı nasıl yürütecek, nasıl başarıya ulaşacaktı? Bütün bu sualler İdare Meclisinin ve Şirkete para yatırmış olan kimselerin kafasını kurcalıyordu. Bir çokları bu delice projenin tatbiki halinde şirketin iflâs edeceğini açıkça söylüyorlardı. Fakat bütün bu karşı koymalara, tenkidlere ve endişelere rağmen, Henry Deterding soğukkanlılıkla karşı koyuyor ve teminat veriyordu. «Mücadele mutlaka kazanılacaktır» diyordu.

Deterding'i bu mücadeleye sevkeden âmilin İngiliz sermayesi olduğunda şüphe yoktur. Zira o, İngiliz bankalarının Orta ve Uzak Şark'a yatırdıkları sermayenin

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtey.org

mikdarını biliyordu. Sonra Deterding, ayrı olarak bu müesseselerle de muhtelif şekillerde ve zamanlarda temas kurmuş, onların desteğini kazanmıştı. İngilizler bir imparatorluk mücadelesi yapıyorlardı ve Deterding bu hususu gayet iyi biliyordu. İşte bütün bu bildiklerinden sonra da mücadeleye karar vermişti. O, biliyordu ki İngilizler kendisini, bizzat İngiltere'nin menfaatları için yalnız bırakmıyacaktı. Deterding'in düşüncesi hakikaten doğru idi. Nitekim ileride görüleceği gibi, İngilizler en ümidsiz hallerde bile bu bölgelerde su gibi para sarfetmekten kaçınmamışlardı.

Deterding'i bu mücadeleye sevkeden sebeplerden birisi İngiliz lirası olduğu kadar ikinci sebep de, elinde bulunan zengin petrol sahalarından istihsal ettiği petrolün en büyük alıcısı olan Çin pazarları idi. Evet, bu ikinci sebep, Deterding'i mücadeleye sevkeden âmillerden birisi ve en kuvvetlisi idi.

Sonradan Sir ünvanını alacak ve Majeste İngiltere Kralı ve Büyük Britanya İmparatorluğunun Dizbağı Nişanını taşıyacak olan bu adamı mücadeleye sevkeden en mühim iki âmili tesbit ettikten sonra hâdiseyi şöylece mütalea edebiliriz.

İNGİLİZ TİCARET İMPARATORLUĞU

İngiltere, Kraliçe Victoria devrinde büyük bir haşmet ve kudretle dünya denizlerine hâkim oluyordu. Bu hâkimiyet yüzünden müstemlekeler zabdetmişti. Bu müstemlekeler sâyesinde dünyanın dört bir tarafındaki zenginlikler, İngiliz adacıklarına akıyordu. Akıllara durgunluk verecek bu zenginlikler içerisindeki İngiltere, İmparatorluğunun temelini sağlam ve karakterli nesillere bina ediyor ve bunun için de titizlikle çalışıyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İngilizler, denizlere hâkim olan milletlerin dünyaya da hâkim oldukları gerçeğini biliyorlardı. Bu üstünlüğü ve dünya hâkimiyetini ellerinden kaçırmamak için ne mümkün ise yapmayı, ihmali caiz olmayan bir prensip olarak ele almışlardı. İşte bu prensibin ışığı altında İngilizler, Amiral Nelson'un Trafalgar'dan beri yenilmez armadasını bugün dahi devam ettirebilmek kudret ve basiretini gösterebildiler.

İçtimaî bünye olarak muhafazakâr bir hüviyet taşımalarına rağmen, İngilizler, dünyadaki her yeniliği ve ileri hamleyi büyük bir titizlikle takibettiler. Bu yenilikleri kabul etmekte de bir an tereddüt göstermediler. Bilhassa keşiflerle alâkadar oldular; buna hususî bir itina gösterdiler ve bütün bu yenilikleri aldılar.

İngilizler bu görüş çerçevesi içinde on dokuzuncu asrın ikinci yarısından itibaren petrol ile, hem de çok yakından alâkalandılar. Galiçya, Çekoslovakya, Romanya, Osmanlı İmparatorluğu, İran petrolleri onların hedefleri arasında idi. Çünkü, İngilizler Petrol'ün cihanşümul ehemmiyetini daha o zamandan görmüşler ve tedbirlerini ona göre almışlardı. İngilizler, dünya petrol sâhalarını ele geçirmek için siyasetlerine yepyeni bir istikamet verdikleri ve kendilerini petrol mücadelesinin içine attıkları sıralarda Amerika'da Standard Oil'in kurucusu Rockfeller, petrolü küçük şişeler içerisinde ve romatizma ilâcı olarak Amerika'nın her tarafına gönderdiği adamları vasıtası ile sattırmağa çalışıyordu. Böylece de petrol'ün hakikî kudretini anlayamadığını ortaya koymuş oluyordu.

1860 yıllarında cereyan eden bu «Romatizma İlâcı» satışı, Rockfeller'in kuvvetlenmesine ve Amerika'daki petrol sâhalarına el atmasına imkân verdi. 1860 yılını takibeden ilk on yılın sonunda, yâni on dokuzuncu asrın sonlarına doğru İngilizler ile Amerikalılar petrol sâha-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

smda karşı karşıya geldiler. Ve işte o tarihten beri de dünya, mukadderatını petrolcuların eline teslim etti.

Ancak Rockfeller, petrol piyasasına İngilizlerden daha evvel girmek cesaret ve basiretini gösterdi. Böylece dünya çapında bir «Petrol İmparatorluğu» kurmağa muvaffak oldu.

İNGİLİZLER ve AMERİKALILAR KARŞI KARŞIYA

Tarih, 1900 yılına yaklaşırken İngilizler ile Amerikalılar petrol piyasasında fiilen karşı karşıya geldiler. Rockfeller, başlangıçta, Uzak - Doğu'da kendisine rakip olan İngiliz - Hollanda birliği Royal - Dutch şirketinin muvaffakiyetini gördükten sonra, Royal Dutch ile mücadeleye ciddî olarak devama karar verdi. Mücadele Çin topraklarında başladı. Deterding, Çin'i bir «Amerikan Pazarı» olmaktan çıkarmak ve bu bir kıt'a büyüklüğündeki devleti, bir «İngiliz Pazarı» haline getirmek için durmadan çalışıyordu. Her iki şirket «Çin Pazarı» için kıyasıya bir mücadeleye başladı.

Rockfeller, elinde bulundurduğu 900 milyon dolar ile 5 milyon Florin sermayeli Royal - Dutch şirketini, nasıl olsa tasfiye edeceğini düşünüyordu. Fakat onun düşünemediği nokta, Sumatra'nın, Amerikaya nazaran Çin pazarlarına çok daha yakın olması idi. Bu sebeple netice düşündüğü gibi çıkmadı. Deterding, Çin pazarına yakın olan petrol sâhalarından elde ettiği petrolü çok ucuz fiatla satıyor; Standard Oil ise, Amerika'dan naklettiği petrolünü nakliye unsuru da inzimam edince, Royal - Dutch'un sattığı fiata veremiyordu. Yâni, arada bir fiat farkı vardı ve bu fark ilk andan itibaren inisiyatifi İngilizlerin eline vermişti. Amerikalılar, bu durumda İngilizlerle rekabet edemiyorlar ve her geçen gün Stan-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dard'ın satışları bu koskoca Çin pazarında eksiliyordu.

Rockfeller, müşkül durumda kalmıştı. Çin pazarları elinden gidiyordu. Buna bigâne kalamazdı ve o devrin 450 milyonluk Çin pazarının elinden böylesine gitmesine tahammül edemezdi. Rockfeller, verdiği bir kararla, İngilizlere karşı fiat rekabetinde kafa tuttu. Öyle zamanlar oldu, ki zararına petrol sattı. Fakat yine de netice alamadı. İngilizler, bu mücadele uğruna her şeylerini seferber etmişlerdi. Çin'de üslenmiş olan misyonerler bu mücadelede İngilizleri bütün kudretleri ile desteklediler ve Rockfellere bu mücadeleyi kaybettirmekte büyük rol oynadılar. Çin pazarı elden gitmişti ve bu neticenin istihsalinde de İngiliz diplomatları birinci derecede rol oynamışlardı. İnglitere, mücadelenin kazanılması için diplomatlarını seferber etmişti. Hollanda hariciyesi de bu arada boş durmamıştı. O da bütün imkânlarını seferber ederek bu mücadelede kader birliği yaptığı İngilterenin yanında mevki almıştı.

Rockfeller, fiat rekabetinin netice vermediğini görünce, Çin pazarlarında yeni bir metod tatbik etti. Standard'dan alınacak her litre gazyağına karşılık, bedâva bir lâmba verdi ve böylece de daha evvelce kaybettiği milyonlarına yenilerini ilâve etti.

Rockfeller'in bu mücadele tarzı Royal - Dutch Petrol Şirketi İdare Meclisi âzalarını fena halde korkuttu. Onlar, şirketin böyle bir mücadeleye dayanamıyacağını, dolayısı ile mağlûp olarak iflâs edeceğini zannediyorlardı. Sırf bu sebep, Deterding'i fevkalâde bir İdare Meclisi toplantısına mecbur etti.

Şirket bünyesi içinde hava gayet gergindi. İdare Meclisi âzaları Deterding'e ateş püskürtüyorlardı. Onların iddiasına göre, şirket, elindeki sermaye ile bu mücadeleye devam edemezdi. Mücadele derhal durdurulmalı idi. Hattâ Deterding'i, tehdid ettiler. Deterding'e müca-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kitap.org

deleyi durdurmadığı takdirde derhal umumî heyeti toplantıya çağırmasını ve şirketin feshine gidilmesini en ağır bir lisanla teklif ettiler. Fakat Deterding, bütün bu bağırmalara çağırmalara kulak asmadı. İdare Meclisi âzalarının hakarete varan sözlerine itidâl ile mukabele etti ve sonunda da kazandı.

Şirket, her ne pahasına olursa olsun mücadeleye devam edecekti.

Henry Deterding, İdare Meclisi âzalarına mücadelenin kazanılmak üzere olduğunu, böyle bir anda ve muvaffakiyetin elle tutulur derecede yanlarına geldiği bir sırada durdurulmasının tehlikelerini anlattı... Onlar da bu izahatı anlayışla karşıladılar; Deterding'i tasvip ettiler. Deterding, mücadeleyi kazanmıştı. Bundan sonra, onun için bütün gücü ile Rockfeller'e karşı giriştiği mücadeleyi devam ettirmek kalıyordu. Deterding de öyle yaptı. Bütün imkânlarını ortaya koyarak Rockfeller'in üzerine yürüdü. Bu, öyle bir yürüyüş idi, ki petrol tarihi belki bir defa daha böylesine bir yüklenmeğe şahit olmayacaktı. Adeta yok pahasına petrol sattı. Buna sattı da denemez, dağıttı! Evet yok pahasına petrol dağıttı.

Bu çılgınca mücadele sonunda Rockfeller'i yere vurdu. Bu mücadele Standard Oil petrol tröstüne milyonlarca dolar'a mal oldu. Buna rağmen mücadeleye devamdan muvakkat bir zaman için vazgeçti ve Çin pazarlarını Deterding'e terk etti.

Artık Royal - Dutch, Uzak - şark'ın petrol nâzımı ve hâkimi oldu.

Royal Dutch, Rockfeller ile yaptığı mücadelede kaybettiği florinlerini geri almak için petrol fiatlarına bir miktar zam yaptı. Ve bütün zararlarını böylece çok kısa bir zaman zarfında telâfi etti. Çin pazarlarında Rockfeller'e karşı kazandığı ve aslâ küçümsenemiyecek olan muvaffakiyeti Deterding'in hırsını kamçılıyordu. Orta -

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rafiey.org

Şark'ta petrol arayan diğer küçük petrol şirketlerine de el attı.

ROYAL - DUTCH ORTA ŞARKTA

Deterding, Uzak - Şark'taki muzafferiyetinden sonra elini Orta - Şark'a atmıştı. Bu adamın talihi yâver gidiyordu. Her girdiği mücadeleden muzaffer çıkıyor, her geçen gün sermayesini arttırıyor, sermayesi arttıkça da daha başka petrol sâhalarına el atıyordu.

Deterding bir taraftan mücadeleyi hızlandırıyor, dünyanın diğer taraflarında yeni, yeni petrol imtiyazları alıyor ve durmadan çalışıyordu. 1900 yıllarına doğru, Henry Deterding'i, Londra'da müstakbel Britanya Petrol İmparatorluğu anlaşmasını yaparken görüyoruz.

Henry Deterding'in yeni petrol ortağı kendisi gibi yahudi olan müstakbel Lord Berstid, yâni Markus Samuel'di.

Deterding bu anlaşmayı imzaladığı gün, Royal - Dutch'un elinde 8 milyon florin, fevkalâde verimli petrol sâhaları ile bir çok ham petrol sâhası imtiyazı vardı. Aynı tarihte ise, Rockfeller'in sermayesi bir buçuk milyar dolar civarında idi.

Deterding, Samuel Markus ile olan anlaşmayı o zaman için dâhiyâne bir buluş yüzünden yapmıştı. Markus Samuel'in bir deniz nakliyat şirketi vardı ve elinde bir kaç nakliye gemisi bulunuyordu. Deterding'in ortak olduğu firma, Shell Transport and Trading Co. idi. Samuel Markus bu nakliye gemileri ile Uzak - Şark'a seferler yapıyor, Uzak - Şark'ın zenginliklerini İngiliz ve Avrupa pazarlarına naklediyordu. İşte Deterding bu gemilerden istifade etmek istiyordu ve anlaşmayı yalnız bu sebeple imzalamıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Markus Samuel'in gemileri artık ticari mal yerine

petrol nakledeceklerdi. Ve böylece iki yahudi, bir imparatorluk kuruyorlar ve bu imparatorluğu Haşmetlû İngiltere Kıralı ve Britanya imparatoruna hediye ediyorlardı. Bu imparatorluğun yeni adı ise, İngiliz Petrol İmparatorluğu idi.

İki yahudinin birleşmesi ile meydana gelen şirketin yeni adı ise Royal Dutch - Shell idi.

Deterding bu anlaşmadan sonra kendisini çok kuvvetli hissetmeğe başlamıştı. Bunda da haklı idi. Tek başına mücadele ettiği sıralarda bile kuvvetini ispat etmişti. Şimdi daha da kuvvetli olarak gireceği mücadeleleri elbette kazanacaktı. Artık Rockfellerden hiç bir korkusu kalmamıştı. İşte bu noktadan hareket eden Deterding, Rockfeller grubu ile amansız bir mücadeleye girdi. Uzak - şark'tan uzaklaştırdığı Standard ile Orta - şark'ta sonra da Avrupa pazarlarında rekabete ve mücadeleye başladı. Bu sâhalarda da mücadeleyi kazandı. Onun hedefi bizzat Amerika kıt'ası idi.

Avrupa mücadelesini kazandıktan sonra, kendisini Amerika'da görüyoruz. Geniş ve çok zengin petrol sâhalarında Deterding ile Rockfeller bazan yan yana ve çoğu zaman karşı karşıya ve kıyasıya mücadele ettiler. Neticede Deterding Amerika kıt'asına yerleşmeğe muvaffak oldu. Artık Deterding'in de Teksas'da petrol sâhaları vardı. Ve her geçen gün bu sâhaların hududları genişliyordu.

Deterding Amerika'ya yerleşirken, bir taraftan da Latin Amerika'yı daha sağlam bir şekilde kendi menfaatlerine bağlamağa çalışıyordu. Henry Deterding her girdiği yerde Rockfeller ile karşılaşıyor ve kıyasıya mücadelelerden sonra, Rockfeller'in evvelce kurmuş olduğu hâkimiyeti yıkıyor yerine kendi hâkimiyetini kuruyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mücadele adamakıllı kızışmıştı. Deterding, Ameri-

ka kıt'asında bütün muvaffakiyetini, Rockfeller'in, Amerika'da hâkimiyetini kurmak için mahvettiği Amerika'lı petrolculara medyundur.

Deterding, ince ve kıvrak yahudi zekâsı ile Rockfeller'in imha etmeğe çalıştığı petrolcularla iş adamlarına elini uzattı. Bu, zâhirde bir dost eli idi. Aslında Deterding, Dünya Petrol İmparatorluğunu kurmak istiyordu. Bu dost (!) el, Amerikan iş adamlarını fevkalâde mütehassis etti. Deterding'e aşırı dostlukla bağlanmalarına vesile oldu. Deterding onlara sermaye yardımında bulundu ve böylece Rockfeller'e karşı mücadelesini devam ettirdi.

DETERDİNG'İN ORTA DOĞUYA EL ATMASI

Deterding, Amerika'daki petrol mücadelesini yaptığı sıralarda Orta - doğu ve Avrupa'da da durmadan petrol arıyordu. Bu memleketlerden bilhassa Orta-doğu'da, İran'da petrol imtiyazları elde etmeğe çalışıyordu. Bir başka İngiliz petrol şirketi olan Burmalı Oil, Deterding'in bu faaliyetinin mihrakı olarak Orta-doğuda geniş bir faaliyet gösteriyordu.

On dokuzuncu asrın sonlarında, bütün Avrupa devletleri Orta-doğu'da Osmanlı İmparatorluğu hudutları içerisinde bulunan paha biçilmez yeraltı servetleri ile, keza İran'daki çok zengin petrol rezervlerine göz dikmişlerdi.

On dokuzuncu asrın sonlarında, dünyanın dört büyük devleti, İngiltere, Almanya, Rusya ve Fransa bu tabiî kaynaklar için aralarında korkunç bir mücadeleye atılmışlardı. Tarih kitaplarının «Şark Siyaseti» adını verdikleri bu mücadelenin mihrakını petrol teşkil ediyordu. 1854 Yılında ilk önce Galicya'da bulunan petroldan sonra, Avrupanın gözleri bu yeni ve kirli renkli top-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

rak altı servetine takılıvermişti. İptidaî vasıtalarla açılmak istenen petrol kuyuları için büyük mücadeleler cereyan etmekteydi. Bu dört devlet yeraltından fışkıran petrolün değerini biliyor ve onu elde etmek için durmadan dinlenmeden biribirleriyle mücadele ediyorlardı. İngiltere, Hollanda Hindistan'ında (Endonezya) bir Hollanda şirketi ile müştereken petrol aramalarına başlamıştı. Bunun yanında ufak, ufak birtakım şirketler de Orta-şark'da aynı gaye için gayret gösteriyorlardı. İngilizlerin Uzak-şark'ta bizzat kurdukları veya iştirak halinde bulundukları iki mühim şirketleri vardı. Bunlardan birisi, Kessler adında bir şahsın İdare Meclisi reisliğini yaptığı petrol şirketi (ki bu şirket İngiliz sermayesi ile birleştikten sonra Royal-Dutch adını alacaktır) ikincisi ise, Burmah Oil adlı İngiliz şirketidir.

Bu şirketin sermayesinin ise, İngiliz Entellijans Servisi ile Bahriye Birinci Lord'luğuna aid olduğu yolunda gayet yaygın kanaatler vardır. Burmah Oil münhasıran Osmanlı İmparatorluğunun hudutları dahilinde bulunan Irak ve Arabistan petrolleri ile İran petrol sâhalarında çalışıyor ve bütün faaliyetini bu mıntıkada topluyordu. Bu sıralarda, Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasında ticarî bazı anlaşmalar imza edildi. 1886 yılından itibaren de Almanlar Deutsche Orient Bank ile birlikte, Almanya ve Avrupa'nın birçok memleketlerinde Orta-şark'ta Mısır, İran ve Osmanlı İmparatorluğu hudutları dahilinde muhtelif şubeler açmış olan Palestina Bank vasıtasıyle bu mıntıkalara ve bilhassa Osmanlı Devletine sermayelerini sokmağa başladılar. Bu bankalardan Deutsche Orient Bank, inşasını deruhte ettiği Anadolu ve Bağdad demiryolları ile Osmanlı İmparatorluğunda büyük sermaye yatırımı yaptı. Böylece de Bağdad hattının inşası başlamış oldu. As-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lında Almanlar bu hattı, Musul Petrollerini elde etmek için inşa ediyorlardı.

İşte Almanlar bu hattı inşa ederlerken, İran'da Kanada'lı bir mühendis sessiz sedasız çalışmalara başlıyor ve Ateş Melikesi Hürmüz'ün mabedini bulmak için lüzumlu müsaadeyi istihsal etmiş bulunuyordu.

İRAN PETROLLERİNİN ELDEN ÇIKMASI

William Knot D'Arcy adındaki bu Kanadalı mühendis, Londra sitesinin malî müzaheretine mazhar olmuş ve Şah Nasiruddin'den İran'da arkeolojik araştırmalar yapmak müsaadesini almıştı.

William Knot D'Arcy tarihte «Ateş Melikesi» olarak bilinen Hürmüz'ün, kuvvet ve kudretini petrolden aldığını biliyordu. Bu zat'ın, arkeolojik tetkikler adı altındaki faaliyetinin esas gayesi, İran'da petrolü aramaktı. Aslında arkeolojik tetkikler onu zerrece alâkadar etmiyordu.

Kanadalı mühendis William Knot D'Arcy, İran'da petrol aradığı sıralarda, İran için için kaynıyordu. Ateş Melikesi'nin yurdu olan İran'da, gerek İngilizler gerekse Ruslar ve Almanlar, kıymeti her gün biraz daha artan petrolü bulmak ve bu yağlı maddenin imtiyazını almak için amansız bir mücadele içindeydiler.

Şah Nasiruddin'in mutlak hâkimiyetini devam ettirdiği İran'da ise Fransa'nın da katılması ile dörde yükselmiş olan dünyanın büyük devletleri arasındaki mücadele, her gün artan bir hızla gelişiyor ve bu talihsiz memleket bir cihan mücadelesinin mihrakını teşkil ediyordu.

Rusların «Çeka»sı, İran'da çok kuvvetli ve kudretli bir teşkilât kurmuş, bu teşkilât vasıtasiyle Rus hükûme-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantey.org

tinin, İran'da birçok imtiyazlar elde etmesini temin etmişti.

İran vezir-i âzam'ı Emin-El-Sultan Ali Esfer Han tamamen Rusların elinde idi. Ruslar, Ali Esfer Han sâyesinde, İran'a askerî heyetler sokmuşlar; İran, ordusunun tâlim ve terbiyesini Rus zabitlerine vermişti. Bu Rus zabit heyeti içinde bilhassa İran Kazaklarını yetiştirmek vazifesini üzerine alan Albay Liyakoff, İran tarihinde meş'um bir rol oynayacaktı.

İran'da mevcudiyeti sâbit olan Petrol, daha yeryüzüne çıkarılmadan bu memlekette meş'um rolünü oynamağa başlamıştı...

Şah Nasiruddin ve Ali Esfer Han'ın, Rus taraftarlığı günden güne halkın husumetini celbediyor ve her geçen gün artan tazyiklerle bu husumet artıyordu.

İran'da büyük menfaatleri olan İngilizleri bir taraftan Ruslar diğer taraftan Şah ile Vezir-i âzım'ı, âdeta zorla mücadeleye sevkediyorlardı. Esasen İngilizlerin de aradığı bu idi. Onlar için bundan daha müsait bir zemin bulunamazdı. İngiliz Entellijans Servisi ve petrolcülerin ajanları, derhal faaliyete geçtiler, her vasıtaya müracaat ederek Şah ve Vezir-i âzam'ı aleyhine kesif bir propagandaya giriştiler. Ve bunda da muvaffak oldular.

Şah ve Vezir-i Âzamı aleyhine yapılan propagandayı bilhassa İngiltere'de tahsil görmüş veya görmekte olan münevverler idare ediyorlar; geniş halk kitlelerini her gün artan bir tazyikle Şah'a karşı körüklüyorlardı. Devrin en büyük âlimlerinden olan Şeyh Cemaleddin-i Efganî de bu hareketi tervic ve tasvip edenler arasındaydı. Hattâ, hareketin bir nevi lideri durumunda bulunuyordu. Vezir-i Âzam Ali Esfer Han'ın, bütün bu propagandalar ve her geçen gün halk arasında artan husumet karşısında şaşkına döndüğünü ve sert tedbirlere tevessül ettiğini İngilizler, memnun bir şekilde takip edi-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://santev.org

yorlardı. Ali Esfer Han'ın aldığı en şiddetli tedbir, İran'da halkın çok sevdiği, ilmine hürmet ettiği Şeyh Cemaleddin-i Efrgani'yi hudut dışı etmek olmuştu. Fakat bu tedbir de fayda vermemişti, hattâ Şeyhin hudut dışı edilmesi, halkın husumetini daha da arttırmıştı. İran'da hükûmet tam mânasıyla acz içinde kalmıştı. Halk, için için kaynıyordu. Şeyh'in sürgün hâdisesi, zaten şiddetli bir hal alan halkın kinini açığa vurmasına vesile verdi ve bu sürgün bardağı taşıran son damla oldu. İran'da her ân bir ihtilâl patlak verebilirdi.

Hükûmet bütün bunları biliyor, görüyor fakat halkın üzerine daha fazla gitmekten kaçınıyordu. Zira, Ali Esfer Han biliyordu, ki daha ileriye gider ve esasen çok sert olan tedbirlerini daha da sertleştirirse ihtilâl kaçınılmaz olurdu. Onun için, Ali Esfer Han, bir başka yolu, halkı yatıştırmak yolunu denemeği kararlaştırdı.

İran Hükûmeti, 1894 yılı Mayıs ayında yapılacak olan 50. cülûs yıldönümünde halkı oyalıyacak muhteşem şenliklerin hazırlığını yapıyordu. Vezir-i Âzam, halkın bu şenliklerle yumuşayacağını, hiç olmazsa bir müddet için halkı böylece oyalıyacağını ümid ediyordu. Şah Nasiruddin de, bu merasimin bilhassa parlak olmasını arzu ediyordu. Bu yüzden de Şah, hazırlıkların her safhası ile bizzat meşgul oluyordu. Artık her şey, bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Şah Nasiruddin de, Vezir-i Âzam Ali Esfer Han da neticeden ve noksansız yapılan hazırlıklardan çok memnundur ve cülûs gününün gelmesini bekliyorlardı.

Cülûs gününe tesadüf eden Pazar gününden evvelki Cuma günü, Şah mutad merasimle Cuma namazını edâ etmek üzere Abdülâzim câmiine gitmişti. Yanında devlet ileri gelenleri, maiyeti ve her zamankinden fazla sa-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yıda muhafız vardı. Bütün yollar kesilmiş, fevkalâde tedbirler alınmıştı. Şah da, Vezir-i Âzam da bir suikasddan korkuyorlardı. Şah, Cuma namazını işte bu hava ve tedbirler arasında edâ etmiş ve camiden çıkıp Saraya gidiyordu. Şah Nasiruddin'i görmek için câmiin önünde toplanan halk arasından hiç beklenmedik bir anda bir adam fırlayıp, Şah'ın üzerine saldırdı. Bu çıkış o kadar âni olmuştu, ki muhafızlar yerlerinden bile kıpırdayamamışlardı. Adam şiddetle Şah'ın üzerine abandı ve elinde tuttuğu bir saldırmayı rastgele vurmağa başladı. Şah, bu beklenmedik tecavüzün sonunda hemen orada can verdi. Nasiruddin ölmüş. Böylece, Türk Kaçar hanedânında bir şah daha suikasde kurban olmuştu. Kaatil, ilk şaşkınlık devresinden sonra kaçmağa fırsat bulamadan derhal tevkif edildi.

Molla Rıza adındaki kaatil, böylece İran tarihine ismini yazdırmıştı. Zira Molla Rıza'nın işlediği cinayet, modern İran tarihinde, Petrol İçin İşlenmiş İlk Suikasd olarak tesbit edilecekti. Ve dolayısıyle tarihe de böyle geçecekti.

Evet... Şah Nasiruddin, İran'ın petrol için verdiği ilk kurbandı. Fakat, ilerde görüleceği gibi aslâ sonuncusu olmayacaktı...

İRAN'DA RUSLARIN OYNADIĞI OYUNLAR

Şah Nasiruddin'in şahsında İran'a indirilen bu menfur ve vahşi darbeden sonra, hükûmet ürkmüş ve şiddetli tedbirler almağa mecbur kalmıştı. Esasen bir hükûmet darbesi bekleyen Vezir-i Âzam Ali Esfer Han, buna imkân vermemek için derhal örfî idare ilân etti. İran'da bulunan Rus askerî heyetinden Albay Liyakoff'u da geniş selâhiyetlerle Tahran'da âsayişi temine memur etti. Albay Liyakoff da bu işi kendi metodları ile bihakkın başardı. Liyakoff, geniş tevkifler yaptı ve duruma bu

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://cantay.org

şiddet tedbirleri sâyesinde kısa zamanda hâkim oldu. Vezir-i Âzam Ali Esfer Han ise, İran devletinin başkenti Tahran'da Liyakoff'un akıttığı kanlar daha kurumadan, uzun seneler İran Azerbaycanında valilik yapmakta olan maktul Şah'ın vârisi olarak Muzafferuddin Han'ı İran Şah'ı ilân etti. Maktül Şah Nasiruddin'in cenazesi daha kaldırılmadan Muzafferuddin Han Tahran'a geldi.

Ruslar İran'ın kaderine o derece hâkim olmuşlar, bu hâkimiyeti o derece sağlam temellere istinad ettirmişlerdi, ki yeni şah, Rusların bu durumundan ürktü ve bir müddet sonra o da selefi Nasiruddin Şah gibi Rusların avucuna girdi. Ruslar, Şah Muzafferuddin'e, Fransa'nın İran'a 1901 yılında % 8 ile verdiği istikrazın yerine, % 5 faizle daha geniş krediler verdiler. Böylece İranda yeni birtakım imtiyazlar elde ettiler. Rusların Şah Muzafferuddin'den aldıkları yeni imtiyazlardan en mühimmi, İran'ın şimalindeki bütün petrol sâhaları idi. Ruslar, bu devrede İngilizlerden daha ağır basmağa muvaffak olmuş ve İran'ın şimal bölgelerini tamamen kendi hükümleri altına almışlardı.

İstikraz anlaşmasının yapıldığı tarihten bir yıl kadar sonra, yâni 1902 yılı sonlarında, ilk istikraz anlaşmasına ek olarak, Ruslar 35 milyon ruble daha verdiler. Böylece İran, Ruslar ile 1901 yılı sonlarında akdettiği 60 milyon rublelik istikrazı 95 milyon rubleye yükseltmiş oluyor; fakat buna karşılık Rusya'ya büyük imtiyazlar veriyordu.

İran ile Rusya arasındaki bu anlaşmalar ve Rusların ikraz yolu ile İran'a yerleşmeleri, İngiltereyi dehşetli surette rahatsız etti. Yıllar boyunca İran içlerinde açık veya gizli yaptığı petrol araştırmalarının bir neticeye ulaşamaması bu huzursuzluğu daha da arttırıyordu. Bu sebeple İngilizler, petrolü bir ân evvel bulmak

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://kantey.org

için geniş birtakım tedbirler aldılar. Bu tedbirler tabii gözle görülür elle tutulur cinsten değildi. Deterding'in adamları, muhtelif isim ve meslekler ve bilhassa «arkeoloji mütehassısı» olarak İran'a sızmağa başladı. Bu adamlar, İran'ın her tarafını didik didik ettiler; fakat petrol bulamadılar. Bu netice Deterding'i âdeta deli etti. O, İran'da petrol olduğunu kendi eli ile koymuş gibi biliyordu. Zira aldığı raporlar bu merkezde idi. Ayrıca Ateş Melikesi Hürmüz'ün tarihî varlığı da buna inzimam edince «petrola rastlıyamadık sözü» elindeki gerçek vesikalara da uymuyordu. İşte bu sebeple Deterding, İran'da vazifeli adamlarına aralıksız olarak petrol araştırmalarına devam etmelerini ve behemehal petrolü bulmalarını emretti. Deterding'in adamları bir taraftan bütün İran'ı tararken; beri tarafta, tek başına bir adam William Knot D'Arcy de, İngiliz bankerlerinin, yâni Londra sitesinin bir kısım bankerlerini temsilen İran'ı bir baştan bir başa dolaşıyor o da Ateş Melikesi Hürmüz'ün kudret aldığı petrolü arıyordu. William Knot D'Arcy gerçi birçok yerlerde Nefte tesadüf etti; fakat bu neft, toprakla karışmış kirli ve kıymet itibarı ile bir şey ifade etmeyen çamurdan ibaretti. D'Arcy'nin uzun müddet devam ettirdiği bu araştırmalar kendisini yıldırmadı. Bilâkis hırsını ve inadını kamçıladı.

WİLLİAM KNOT D'ARCY'NİN MACERASI

D'Arcy, İran'ın her tarafında durmadan petrol aradı. Onu bu araştırmalarında İngilizlerin kurduğu ve o sıralarda Orta - şark'ın en mühimlerinden birisi olan Burmah Oil destekliyordu. Her türlü maddî fedakârlıktan kaçınmayan şirketin tek isteği yalnız petrol bulmaktı. D'Arcy de durmadan, dinlenmeden İran'ın derinlik-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lerinde petrol arıyordu. Bu araştırmalar uzun müddet devam etti; fakat hiç bir netice alınamadı. Burmah Oil şirketinin idarecileri artık İran'dan ümitlerini kestiler. Şirket bu kanaate vardıktan sonra D'Arcy'ye verdiği krediyi kesmeğe karar verdi. D'Arcy ise, buna rağmen ümidini kesmedi. O, İran'da petrol bulacağına sarsılmaz bir inançla bağlı idi. D'Arcy, Burmah Oil krediyi kestikten sonra soluğu doğruca Londra'da aldı. Şirket idarecileri ile görüştü. Londra sitesinin karanlık ve loş odalarında İngiliz bankerlerinden âdeta para dilendi ve sonunda da bu parayı aldı. Böylece Londra ile İran arasında birkaç defa gitti geldi. Her Londra seyahatmdan dönüşünde daha büyük bir azim ve inatla İran'daki petrol araştırmalarına devam etti. Fakat nafile! D'Arcy her ne yaptı ise boş bir gayretten ileriye geçemedi. Petrol sanki İran'da kaybolmuş; Ateş Melikesinin memleketini nur'a garkeden kudret sırra kadem basmıştı.

D'Arcy, tarihî bilgilerin ışığı altında, İran'da petrol bulunduğunu biliyordu. Bu tarihî bilgiye ilâveten, Jeolojik tetkikler ve raporlar da bunu teyid ediyordu. İrandaki her şey bu memlekette mebzul miktarda petrol bulunduğunu gösteriyordu. Fakat bu petrol nerede idi? İşte buna cevab verilemiyordu. Böylece William Knot D'Arcy'nin bütün emekleri boşa gitti. Londradaki bankerler de artık kendisine para vermek istemedi ve krediyi kesti.

Bu suretle Burmah Oil de İran petrollerinden ümidini kesmiş oluyordu. Burmah Oil İran'da petrol bulmak için tam altı milyon sterlin harcamış ve bu para böylece heba olup gitmişti.

William Knot D'Arcy Londra'ya yaptığı son seyahattan adetâ kovulurcasına İran'a geri döndü. İran'da çalıştığı sıralarda bir mühendis olarak önceleri Şah Nasiruddin'e sonra da Şah Muzafferuddin'e hizmet etti. Bu iş münasebetleri kendisi ile her iki Şah arasında sağ-

Digitized by Tarafından Dijitalleştirildi

lam bir dostluğun kurulmasına âmil oldu. İşte bu dostluk münasebetlerinden dolayı da İran Sarayına intisabetti. İran Sarayında teknik müşavir olarak iyi bir mevki sahibi oldu. Londradan İran'a döndüğü vakit peş parasız, bütün ümitleri kırılmış, moralman çökmüş bir insandı. Fakat İran sarayındaki teknik müşavirlik vazifesine tekrar başlayınca iş değişti. Artık D'Arcy servetle oynuyordu. İşte bu sıralarda idi, ki Şah Muzafferuddin, İran'da yaptırmağa karar verdiği demiryolu inşaatında kendisine mühim bir mevki verdi. Hattın bir kısmının inşaatını D'Arcy yapacaktı. Yaşı bir hayli ilerlemiş olan D'Arcy, bu inşaattan çok para kazandı. Ümidini bitirmiş bir insan olarak petrol onu artık alâkadar etmiyordu. Çok parası olmasına rağmen bu işe tekrar dönmedi. Onun hayattan alacağı bir şey kalmamıştı. Artık bir kenara çekilip, elindeki bol para ile rahat bir hayat sürebilirdi. D'Arcy artık bunu düşünüyordu. Kendisi koyu bir Hıristiyandı; kendisini tamamen din'e terk etmeğe ve İsa dinine tamamen bırakmağa ve bir tarik-i dünya olmağa karar verdi. D'Arcy bu kararı verdikten sonra tam bir misyoner gibi, dünyavî her işi bıraktı, uhreviyete daldı. Böylece aylar geçti. Günlerden bir gün Şah Muzafferuddin'e gelen raporlar arasından bir tanesi Şah'ın fevkalâde memnuniyetini mucip oldu. Rapor, İran'ın cenubunda Kuzistan Eyaletinde açıkta akan ve ateşle derhal parlayan ham petrolün mevcudiyetinden bahsediyordu. Şah Muzafferuddin derhal durumu tetkike D'Arcy'yi memur etti. İran'da Petrol bulunmuştu. Fakat D'Arcy'nin petrola karşı hırsı kalmamıştı. Lâkin gitmezlik edemezdi; verilen emre uymağa mecburdu. Petrolün bulunduğu Kuzistan eyaletine gitti; petrolü yakından gördü; tetkiklerini bitirdi. Hazırladığı raporu Şah'a takdim etti. Bu raporda, Kuzistan eyaletinde mebzul bulunduğunu ve bu petrolün açıktan aktığı zikrediliyor-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahtev.org

du. Şah, bu raporun getirdiği müjdeye memnun oldu ve D'Arcy'yi birçok hediyeler ve para ile taltif etti. Buna rağmen, petrolü işletmek veya ondan istifade etmek yoluna gitmedi. Fakat İngilizler, Kuzistan eyaletinde petrolün bulunduğunu hemen haber almışlar ve ona göre de bir takım hazırlıklara girişmişlerdi. İngilizlerin meseleyi bildiklerinden habersiz olan Şah, meseleyi böylece uyuttuğunu zannetti ve hakikaten uzun bir müddet petrolden hiç bahsedilmedi.

İhtiyar D'Arcy ise, bu son vazifeden sonra kendisini tamamen dine terketti. Hattâ çağrılmadıkça Şah'm huzuruna dahi çıkmadı. Böyle hareket etmekle kendisini unutturacağını zannediyordu. Artık iyiden iyiye de ihtiyarlayan D'Arcy, âniden memleketine gitmeğe karar verdi. Bu arzusunu Şah'a arzettiği vakit, Şah Muzafferuddin cidden müteessir oldu. Kendisini İran'da alıkoymak için ne mümkünse yaptı; fakat ihtiyar D'Arcy, yaşının ilerlediğini, memleketine gitmek ve orada ölmek istediğini söyleyince, gitmesine müsaade edildi.

Şah Muzafferuddin, çok sevdiği D'Arcy'yi memnun etmek, ona ihsanda bulunmak istedi. D'Arcy servette gözü olmadığını bildirdi ise de, bazı mühim noktalar üzerinde durduğu sonradan anlaşıldı. Zira D'Arcy, para ve mücevherat gibi zikıymet şeyleri reddederken, Şah'tan İran'da toprak altı ve toprak üstü araştırmalar için müsaade vermesini talebetti. Ve, bu müsaadeyi aldı.

Şah Muzafferuddin Sevgili Hususî Müşavirinin bu arzusunu nasıl kırabilirdi. Esasen bu müsaadeyi vermekte herhangi bir mahzur da görmüyordu. İşte böylece Kanadalı mühendis William Knot D'Arcy, bugün dahi etrafında korkunç mücadelelerin cereyan ettiği İran petrolünün imtiyazını elde etti. Şah Muzafferuddin'in kendisine verdiği fermanda aynen şunlar yazılı idi:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

«Kanada Hükûmeti kaviyyesi ile İran Şehinşahlığı

arasındaki payidar olan çok samimî münasebetlere dayanılarak, Kanada Hükûmeti kaviyyesi tebaasından William Knot D'Arcy'ye, akrabalarına dostlarına ve yakınlarına 60 yıl müddetle İran Şehinşahının hükmettiği topraklarının derinliklerinde istedikleri şekilde taharriyat ve hafriyatta bulunmak üzere selâhiyeti tamme ile tahdit edilmeyen serbest çalışma müsaadesi bahşedilmiştir. İşbu selâhiyet ve bahşedilen serbestiye binaen Kanada Hükûmeti kaviyyesi tebaasından William Knot D'Arcy'nin veya akrabaları ve yakınları ile dostlarının tesbit ederek işleyecekleri bilûmum toprak altı ve toprak üstü servetleri kendi mal-ı meşrutu olacaktır.»

Şah Muzafferuddin, D'Arcy'ye bu geniş imtiyaz vesikasını verdikten beş yıl sonra, 12 yıllık bir saltanat sonunda 1906 yılında vefat etti. Yerine oğlu Mehmet Ali Mirza İran Şahı oldu. Ve İran için asıl felâketli devre bu tarihten sonra başladı.

PETROL VESİKASI NASIL ÇALINDI

Petrol, Rusya ile İngiltere arasında 1906 yılından itibaren İran'da aklm almayacağı iç mücadelelere ve katliâmlara sebep oldu.

D'Arcy bu muhteşem ve paha biçilmez vesikayı aldıktan sonra derhal yol hazırlıklarına başladı. Artık serbestti; ilk vasıta ile Mısır'a gitti. Kanadalı mühendisin niyeti Kahire'de bir müddet kalmak, dinlenmek ve oradan Londra yolu ile memleketine gitmekti.

William Knot D'Arcy hayatından memnun elindeki vesikaya sahip olmaktan mağrur, Kahire'nin görülecek yerlerini geziyor, sonra da günün yorgunluğunu geçirmek için oteline dönüyor; kimse ile temas etmeden odasına kapanıyor ve tam bir istirahat ve ibadete dalıyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yine bir gün böyle Kahire'nin görülmeğe değer yerlerini görmek üzere gezmeğe çıkmıştı. Oteline döndüğü vakit, odasının araştırılmış olduğunu gördü. Odasını arayanların, Şah Muzafferuddin'den aldığı vesikayı elde etmek isteyenlerin olabileceğini düşündü. Halbuki bu vesikanın kendisinde olduğunu, Şah'dan başka hiç kimse bilmiyordu. Bu düşünce ile hâdisenin üzerinde fazla durmadı. Hattâ otel müdüriyetine bile haber vermek lüzumunu duymadı. Fakat bir ân evvel Kahire'den ayrılmak için de hazırlıklara başladı.

Otel odasının araştırılması hâdisesinin üzerinden iki gün geçmiş idi, ki kendisini ziyarete gelen iki şahıs, 28 Mayıs 1901 tarihli ve İran Şahı Muzafferuddin imzasını taşıyan ve kendisine İran hudutları içerisinde hudutsuz imtiyazlar bahşeden vesikayı satın almak istediklerini söylediler. Bu iki şahıs açıkça pazarlığa giriyorlardı. Fakat D'Arcy, değil böyle bir teklifi kabul, hattâ sözünü bile etmek istemiyordu. Vesikayı veremiyeceğini, hattâ vesikanın yanında bile olmadığını bu iki şahsa söyledi ve tekliflerini kabul edemiyeceğini gayet sarih bir şekilde bildirdi. İki şahıs, bu sözlere ehemmiyet bile vermediler. Onlar, her itirazda vesikanın fiatını biraz daha arttırdılar. Bu iki şahsın tutumlarından anlaşılıyordu, ki vesikayı satın almakta kararlı idiler. Onun için vesikanın fiatını mütemadiyen arttırdılar... Nihayet ihtiyar Kanadalı'ya bir servet teklif ettiler. Bu servetin miktarı altı milyon Sterling idi. Fakat ihtiyar kurt satmamakta kararlı idi. Ve böylece iki meçhul şahıs elleri boş D'Arcy'nin yanından ayrıldılar.

D'Arcy'nin, otelinde meçhul iki şahıs ile yaptığı görüşmenin üzerinden iki gün geçti. Kendisini Londra'ya götürecek olan vapurun geç kalması dolayısıyle, Kahire'de gezmeğe çıktı. Araba ile yaptığı bu gezintiden oteline dönerken, bindiği arabaya bomba atılmış; fakat

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mucize kabilinden kendisine bir şey olmamıştı. D'Arcy, suikasttan kurtuluşunda, ibadetlerinin âmil olduğuna inanıyordu. Bu düşünce kafasına yerleştikten sonra da hareket hattını buna göre tekrar tayin etti. Bundan sonraki hayatı kiliseye yardımla geçecek ve hayatının geri kalan kısmı ibadetle sona erecekti. Bu düşünce ile oteline döner dönmez, Londra'ya gidecek ilk gemi ile hareket etmek üzere hazırlıklarını tamamladı. Ertesi günü Port Said'den geçen bir İngiliz şilebi ile hareket etti.

William Knot D'Arcy, gemiye girdiği andan itibaren kendisine ayrılan ufacık kamarasına kapandı ve günlerini tamamen ibadetle geçirdi. Nadiren odasından çıktığı vakit, tıpkı kendisi gibi elinde İncil, mütemadiyen okuyan, kendisi gibi, hiç kimse ile, hiç bir şeyle meşgul olmayan, her yerde elinde İncil ile dolaşan, güvertede, yemek salonunda daima İncil okuyan bir Rahip de vardı. Geminin seyir jurnalında bu Rahibin İngiliz Somalisi'nden bindiği yazılıydı.

D'Arcy, bu genç Anglikan Rahibine alâka duymaya başladı. Onda, kendisine yardımcı olacak birtakım şeyler keşfetmiş gibiydi. Onunla dostluk kurmakta kendince fayda mülâhaza etti. Ve genç Anglikan Rahibi ile dostluk kurdu.

Artık dindar iki insan, D'Arcy ve Anglikan Rahibi her ân beraber bulunuyorlardı. Birlikte yaptıkları güverte dolaşmaları sırasında genç Rahip, mütemadiyen Hz. İsa'dan, Hıristiyanlığın gelişmesi için sarfedilen gayretlerden, katlanılan meşakkatlerden, bu meşakkatleri yenmek için insanların gösterdikleri gayretlerden bahsetmekte ve bir nevi vaazlar vermekte idi. D'Arcy, büyük bir dikkatle dinlediği bu vaazlardan sonra esasen kendisini adadığı Hıristiyanlıkta sanki kalbine yeni bir ışık doldu. Bu yeni âmil ışığı D'Arcy'yi huzura kavuşur-

Üretilen PDF Kitap ARTVİN http://ramveyon

makta gecikmedi. Ve bir gün genç Rahibe hayatının en büyük sırrını verdi.

Evet, tam altı milyon Sterling'e, hayatını yok etmek için girişilen suikastlere rağmen vermediği imtiyaz işini bu imanlı genç Rahibe anlattı. Başından geçenleri bir bir anlatmakla kalmadı; aynı zamanda vesikayı da Rahip'e veriverdi. D'Arcy, büyük bir safiyetle, vesikayı kilise emrine verdiğini, bu vesikanın bahşettiği hakla İran'da çalışacak olan misyonerlerin İran halkını sür'atle Hıristiyanlaştıracağını ümid ettiğini, kendisinin de bu uğurda çalışmaktan geri kalmak istemediğini söylerken, genç Rahip de onu tasdik, ve Allah, Ruhul Kudüs - İsa adına D'Arcy'yi takdis ediyordu.

William Knot D'Arcy artık mesut ve müsterihti. Vesikayı genç Rahip'e verdikten sonra birlikte geminin kilisesine indiler, ibadetlerini yaptılar ve D'Arcy, orada, kilisede genç Rahip'e bütün hayat hikâyesini nakletti. Bilerek veya bilmeyerek işlediği günahlarından dolayı affedilmesi için Allah'a yalvardı ve günah çıkarttı. Böylece zavallı D'Arcy, bütün günahlarından temizlendiğine inanmış insanların iç huzuru ile ilk defa rahat bir nefes aldı.

Genç Rahip D'Arcy'nin vesikayı kendisine verdiği sırada, ona, bu vesikanın Anglikan Kilisesi emrine verileceğini, Londra'ya iner inmez bu kudsî vazifeyi ifâ edeceğini bildirmişti. Genç Rahiple D'Arcy, birlikte Anglikan kilisesine gidecekler ve bu paha biçilmez vesikayı yine birlikte kiliseye teslim edeceklerdi.

Günler böylece geçti. Yolculuk son merhalesine gelmişti... D'Arcy rıhtıma yanaşan vapurdan elinde valizleri olduğu halde rıhtıma inerken, gözleri ile genç Rahibi aradı. Onu göremedi. Bekledi... «Belki bulurum» diye düşündü. Fakat bu, neticesiz bir bekleyiş oldu... Genç Rahip sanki yer yarılmış da içine girmişti... Böylece

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

D'Arcy için genç Rahip de, paha biçilmez vesika da kaybolup gitmişti... Zavallı adam, saf bir düşünce ile muazzam bir serveti elinden kaçırmıştı...

Kimdi bu genç Rahip?...

Bu paha biçilmez vesikayı Anglikan Kilisesine teslim etmek için D'Arcy'nin elinden alan Rahip aslında neyin nesi idi?.. Şimdi biliyoruz, ki bu genç Rahip, İngiliz Entellijans Servisinin en çok güvendiği elemanlarından birisiydi. Asıl adı Roznblum olan Yahudi asıllı ve 1921 yılında Petrograd'a (Şimdiki Leningrad) Bolşevik lideri Lenin'e bir Fransız ajanı ile birlikte muvaffak olmayan bir suikast tertiplediği için yakalanıp kurşuna dizilen Sidney Reyi idi.

Entellijans Servis böylece, Mısır'da uğruna D'Arcy'yi öldürmeğe teşebbüs ettiği, büyük bir servet verip alamadığı vesikayı Sidney Reyi vasıtasıyle hem de bir santim bile ödemeden ele geçirmiş bulunuyordu...

Entellijans Servis, bu vesika ile eline müthiş bir imtiyaz geçirmiş oluyordu. Mazanderan, Horasan ve Astarabad dışında kalan bütün İran toprak altı ve toprak üstü servetleri ve kaynakları bilâkayd-ü şart bu servisin eline geçmiş oluyordu.

ALMANLARIN İRAN'DA FAALİYETLERİ

Entellijan servis bu vesikayı eline geçirmeden çok evvel, 1884 yılında, tıpkı D'Arcy gibi İran'da Seba Melikesi Hürmüz'ün kudretini temsil eden petrolü bulmak için A. Holtz adlı bir Alman da imtiyaz almıştı. Fakat araştırmaları bir netice vermemişti. O da petrolü bulamamıştı. Bu tarihten beş yıl sonra yine bir başka Alman, Baron Julius D. Reuter de bütün İran'da, bilûmum maden ve petrol araştırma ve işletme imtiyazı almıştı. Ba-

Ücretsiz RDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ron Julius D. Reuter bu imtiyaza dayanarak gayet geniş faaliyetlerde bulundu ve İmperial Bank Of Persia'yı kurdu. İki yıl müddetle İran'ın her tarafında petrol aradı. Fakat bütün araştırmaları boşa gitti. Ümitsizlik ve yeis içinde kalan Baron Reuter, nihayet İran'a daha fazla para yatırmamak için kendi rızası ve İran Hükümetinin de muvafakati ile 1901 yılında akdettiği anlaşmayı feshetti. Böylece de bütün imtiyazlarını terk etmiş oldu. Bir müddet sonra ise aslında demiryolu mühendisi olan William Knot D'Arcy, bir tesadüf neticesi İran'da petrolün mevcudiyetine muttali oldu ve yukarıda bahsi geçen imtiyazı aldı.

KADERİN İRAN'A ÇİZDİĞİ YOL

Kader, İran tarihine de İran milletine de çileli devreler nasib etmişti... Entellijans Servis bu vesikayı eline geçirdikten sonra İran'ın kaderinde büyük değişiklikler oldu. Memleket ihtilâller, kıtaller ve anarşi içine yuvarlandı. Fakat ne dersiniz, ki İran'ın kaderi bu idi ve petrol cihanşümul bir kudrete yükseldiği anda, İngiliz Entellijans Servisinin eline geçmişti. Ellerindeki bu imtiyaz vesikası ile İngilizler derhal faaliyete geçtiler. Artık İran'ın her tarafında petrol aranıyor, bulunuyor ve işletmeye açılıyordu. İran toprakları derinliğince petrol sondaj kuleleri mütemadiyen yükseliyor ve her geçen gün bunların adedi büyük bir hızla artıyordu. Her gün artmakta olan istihsal İngilizleri, araştırma ve istihsal mevzuunda ciddî bir organizasyona mecbur etti. Bu maksatla ilk defa 1905 yılında Consensieus adı altında bir teşkilât kurdular. Aslında sendika adını alan Consensieus 1909 yılına kadar faaliyetine devam etti ve hakikaten İran'daki petrol işletmesini tam ve rantabl bir

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://tarihtv.org

işletme haline soktu. Bu tarihte, yâni 1909 tarihinde teşkilâtını tamamladığına hükmederek kendi kendisini feshetti. Consensieus'un feshi ile birlikte İran'da iki milyon sterling, sermayeli Anglo - Persian Oil Co. kuruldu.

Yeni şirketin kurulması ile birlikte hisse senetleri yüzde yüz üzerinden İngiliz Bahriye Birinci Lordluğu ile İngiliz Entellijans Servis tarafından satın alındı. Bu şu demekti: İran Petrolleri İngilizlerin inhisarı altına giriyordu. Anglo - Persian Oil Co. İran'da faaliyete geçtiği sıralarda ise, Rus gizli istihbaratı olan Ohrana, İran'daki faaliyetlerini hızlandırdı. Çünkü, İran'daki petrol sâhaları ile Ruslar da en az İngilizler kadar alâkalı idiler. Kaldı ki Ruslar, İran Şah'larının da tasvibi ile İran'ın içişlerinde birçok mütehassıs müşavir elemanlarını çalıştırıyorlar ve bu elemanlar sâyesinde İran'ı ellerinde tutuyorlardı.

Ruslar ayrıca başka ve mühim bir avantaja sahiptiler. Bu avantaj İran ordusunu tensik etmek maksadı ile mühim miktarda Rus subayının, İran ordusunu ellerine geçirmiş olmaları idi. Ruslar bu avantajları nazarı dikkate alarak İngilizlerden daha avantajlı bir durumda olduklarını ve İran'da istediklerini ellerine geçirebileceklerini zannediyorlardı. İşte bu üstünlüklerine ve avantajlarına güvenerek, mücadeleyi kendi lehlerine çevirmek için, açık gizli bütün mekanizmayı harekete geçirdiler. Rusların bu faaliyeti kısa zamanda semere verdi. İran'ın her tarafında İngilizler aleyhine nümayişler başladı. Hükûmet bu nümayişleri adetâ destekledi. Önceleri nümayiş halinde başlayan hareket sonraları kısmî bir ayaklanma şekline döndü. Hükûmet artık dizginleri ellerinden kaçırmıştı. Kısmî ayaklanmalar, bütün İran'a yayılınca, İran, kendisini bir ihtilâlin kucağında buluverdi. Evet... İran'da ihtilâl patlak vermişti ve bu ihtilâl petrol yüzünden, petrol etrafında Ruslarla İngi-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lizler arasında cereyan eden kıyasıya bir mücadeleden doğmuştu. İran, bir baştan bir başa ayaklanmıştı...

İtiraf etmek lâzımdır, ki Rus gizli teşkilâtı Ohrana, İran'da İngilizler aleyhine giriştiği harekette ilk plânda muvaffak oldu. Şah Muzafferuddin'in yerine İran tahtına oturan Şah Mehmet Ali, İngilizlere verilen imtiyazların tamamını bir irâde ile feshettiğini ilân etti. Şah Mehmed Ali'nin bu irâdesi, İngilizlerin, İran'daki bütün iktisadî menfaatlerinin sonu demekti. Böyle bir son ise, İngiliz politikasının her bakımdan zıddı idi. İngilizlerin hemen hemen bir buçuk asırdanberi takibettikleri politika, imparatorluğa iktisadî vecheden hâkim olması esasına dayanıyordu ve asrın başından beri de bu siyaset rotasını petrol istikametine çevirmişti. Binanaleyh, İngilizler böyle bir sona aslâ rıza gösteremezlerdi. İngiltere, şayet İran Şahı'nın bu irâdesine boyun eğerse, asırlık siyaseti ve bu siyasetin meydana getirdiği büyük iktisadî krizle İngiliz imparatorluğunun kaderi tehlikeye girerdi. Bu sebeple, Tahran'daki İngiliz elçisi, Hükûmetinden aldığı bir talimatla Şah ile görüştü. Sefirin bu ziyaretinde yapılan görüşme belki de İran tarihinde bir eşine rastlanamayacak kadar sert bir görüşme oldu. İngilizler resmen İran'ı tehdit ettiler. Fakat arkasını Ruslara yaslamış olan Şah Mehmed Ali, İngilizlerin bu tehdidine kulak asmadı. İngilizlerin giriştikleri bütün diplomatik teşebbüsler neticesiz kaldı. İşte kızılca kıyamet o vakit koptu. Bunun üzerine İngiltere, İran'daki petrol menfaatlerini korumağa azmettiğini gösteren gayet sert tedbirler aldı.

Bir İngiliz donanması Basra körfezine dayandı. Ve Abadan tesislerinin kıyısındaki körfeze demir attı. İngilizler kararlı olduklarını her hareketleri ile isbat etmeğe tevessül ettiler. Donanmadan karaya asker çıkardılar ve bütün stratejik noktaları işgal ettiler. Kuvvetli

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

birlikler bütün petrol sâhalarını emniyet altına almak maksadı ile Kuzistan eyaleti içlerine doğru aktılar. Ve İran'ın bu kısmını fi'ilen işgal ettiler. Söz artık geride kalmış iş kuvvete ve zorbalığa dayanmıştı. Donanmalar, ordular ve her türlü gizli açık servisler petrol için harekete geçirilmişti...

Zavallı İran! Topraklarının derinliklerinde bulunan ve kıymetini takdir edemediği kirli ve pis kokulu bir mayi yüzünden, Avrupa'nın iki dev imparatorluğuna mücadele sahnesi oluyor ve toprakları ikisi tarafından istilâ ediliyordu. Bu hareket düpedüz zorbalıktı. Ve maalesef bu zorbalığa devletlerarası petrol mücadelesi sebep oluyordu.

İngiliz askerlerinin, İran'ın bir kısmını istilâ etmeleri üzerine Ruslar da, İran ile Rusya arasında aktedilen 31 Ağustos 1907 tarihli anlaşmaya dayanarak şimalden cenuba doğru İran topraklarını işgale başladı. İran ile Rusya arasındaki bu anlaşmaya göre, İran bir başka devlet tarafından işgal edilir veya tecavüze uğrarsa, Rusya'ya, İran topraklarını işgal hakkı tanınıyordu. İşte Ruslar da bu anlaşmaya dayanarak İran'ın İngilizler tarafından işgal edilmeyen bütün şimal kısmını ele geçirdiler.

İran birkaç gün içerisinde Şimalden Ruslar, Cenuptan da bütün petrol sâhaları dahil İngilizler tarafından istilâ edilerek taksim edildi. Şüphesiz bu taksim hareketi, İran'a çok pahalıya mal oldu. Ruslar girdikleri yerlerden kolay kolay çıkmak niyetinde değillerdi ve maalesef Ruslar'ı İran'ı istilâya Şah Mehmed Ali adetâ zorlamıştı.

İran'ın bu felâketli devresi için İngiliz Profesörlerinden Brown şunları yazıyordu:

«1909 Yılı Haziran ayında maiyetindeki İran Kazak Alayı ile Tahran'a giren albay Liyakoff, bu şehirde kor-

kunç bir yağma ve tahribat yapmıştır.» dedikten sonra şunları ilâve ediyordu:

«Tahran, Albay Liyakoff'un kazaklarının demir ökçeli çizmeleri altında zir-u-zeber olmuştur.»

1909 İhtilâli İran tarihinde müstesna ve korkunç bir yer işgal etmektedir. Zira bu ihtilâl, İran tarihinde ilk petrol ihtilâli idi ve İran'da yaptığı ağır tahribat dolayısıyle memlekete çok pahalıya malolmuştu. Böylece İran, ilk petrol kurbanlarını bu ihtilâl ile veriyordu.

Tarih göstermiştir, ki bu ihtilâlden sonra da İran'da petrol için insanlar ölecek ve ihtilâller birbirlerini takibedecek, tahtlar yıkılacak asırların gerisinden gelen sülâleler yok olacak, hudut dışı edilecek ve bunların yerine İngilizlerin arzusuna uygun politika takibedecek yeni hânedân aileleri meydana getirilecekti.

İran'ın iki muazzam devlet arasında taksim ve işgali uzun müddet devam etmedi. Dünyanın iki dev imparatorluğu, yine kendi menfaatleri iktizası olarak aralarında anlaşmak zorunda kaldılar ve İran'ı tahliye ettiler.

İngilizler ile Ruslar arasında başlayan diplomatik temaslar sonunda gerçekleşen bu tahliye neticesinde İngilizler, ellerinde bulundurdukları ve İran Şahı Mehmed Ali Şah tarafından feshedilen bütün imtiyazlarını tekrar elde etmişler, Ruslar ise Şimali İran'da yeni birtakım imtiyazlar ve menfaatler sağlamışlardır. Ve böylece İran bu ilk taksimden, Şimalî İran'da Ruslara terk ettiği küçük bir arazi parçası ile birlikte bahşettiği yeni birtakım imtiyazlar mukabilinde kurtulabilmişti.

Ohrana Rus Gizli Teşkilâtı Rus diplomasisine İran'da mükemmel bir menfaat sağlamış ve cidden çok iyi bir iş başarmıştı. İngilizler ise, üzerine titredikleri petrollerine tekrar kavuşmuşlardı.

Sidney Reyi (Yahudi Roznblum) un İngiliz Entellijans Servisi ve İngiliz Bahriye Birinci Lordluğuna hediye ettiği İran petrollerinin vesikasını eline geçirdiği tarihten sonra, Ortaşark'ın petrol sâhalarında ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu topraklarında geniş faaliyetlerde bulundu. 1911 Yılında Rusya ve Romanya'da vazifelendirilen bu iblis zekâlı adam, 1921 yılına kadar Rusyada çalıştı ve bu tarihte yukarıda da belirttiğimiz gibi Lenin'e Petrograd'da bir suikast tertibinden sonra yakalanıp kurşuna dizilinceye kadar vazife gördü. Ancak Sidney Reyi, Rusya'ya gitmeden önce, vazife sâhası içine giren Romanya'da vazife aldı ve burada İngilizlerin petrol menfaatlerini baltalamak ve imtiyaz almak için mücadele eden Ruslar ve Almanlarla çetin bir boğuşma devresine girdi. Bu mücadeleyi İngilizler lehine hallettikten sonra da Rusya'ya geçti ve orada meslek hayatının da, kendi hayatının da sonunu getirdi.

ROMANYA PETROLLERİ

Yirminci asrın başından itibaren Avrupa kıt'asının petrol sâhalarına sahip olan memleketlerden Avusturya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ve Romanya'da, Alman - İngiliz - Rus - Amerika ve Fransa sermayeleri ve gizli teşkilâtları büyük bir mücadeleye başladılar. Fakat Fransa ile Amerika da bu mücadeleye girmiş olmalarına rağmen, esas mücadele İngiltere - Almanya - Rusya üçlüsü etrafında cereyan etmiştir. Dünyanın o zaman büyük devletleri olan bu üç devlet arasındaki mücadelenin ilk raundunu İngilizler ve Almanlar kazanarak Rusya'yı tasfiye ettiler. Böylece Avrupa petrol mücadelesinde Almanya ile İngiltere baş başa kaldılar.

Alman ordularının azameti ve her geçen gün kudreti artan donanması sâyesinde bu devlet, 1890 yılından itibaren her yerde ve her sâhada İngilizlerle rekabet halinde bulunuyordu. Fakat Romanya'ya nisbetle çok zayıf petrol rezervlerine malik olan diğer Avrupa devletlerindeki mücadeleyi terk eden Almanlar, bütün kuvvetleri ile Avrupanın, hattâ dünyanın sayılı petrol rezervlerine sahip olan Romanya'ya yüklendiler. Tabiî bu yükleniş ve mücadele tarzı perde arkasında kalıyor ve mücadele Bankalar ve gizli ajanlar vasıtasıyle yürütülüyordu.

Her iki büyük devleti Romanya'da karşı karşıya getiren unsur, her seferinde olduğu gibi yine petrolculardı. Almanlar bu mücadeleye Deutsche Orient Bank'ın finanse ettiği Union Pterolifere Europenne petrol şirketi ile girdiler. Almanlar'a karşılık İngilizler ise, Royal Deutch - Shell grubu ile mücadeleye katıldılar. Böylece Deterding, Dünya Petrol İmparatoru Romanya'da da sahneye çıktı.

Almanların kurduğu paravan petrol şirketi Union Petrolifere Europenne, Alman Deutsche Orient Bank'ın da desteği ile Romanya'da kısa zamanda muvaffakiyet sağladı. Almanların bu muvaffakiyetlerinde Romanya'daki Kralî müessesenin başındaki şahsın Cermen oluşundan geniş şekilde istifade etmişler ve İngilizlerin bazan sert, bazan yumuşak fakat daima hedefe ulaşan politikalarına rağmen, geçici de olsa bir muvaffakiyet sağladılar. Bu muvaffakiyet Romanya petrol sâhalarında Almanların aldıkları imtiyazla tezahür etmiş oldu.

Deutsche Orient Bank, Romanya'da, İngiliz ajanlarının ve Deterding'in adamlarının bütün gayretlerine rağmen fevkalâde kıymetli birer ajan oldukları aldıkları netice ile tebellür etmiş olan üç şahsa medyundur. Bu üç adam, bilhassa Balkanlarda Alman iktisadî menfaatlerinin garantisi için çalışan France - Preuser ve Erasmus'tu. Bu üç kudretli ajanın büyük gayretleri neticesindedir, ki Almanlar uzun yıllar Romanya petrollerinden istifade ettikleri gibi Balkan politikasında da muvaffak bir yol takip etmek imkânlarını elde edebilmişlerdir.

Fakat İngilizler de bu mücadelede boş durmadılar. Başta Sidney Reyi olmak üzere Entellijans Servisin ve Deterding'in kendi ajan ordusunun en güzide elemanlarını seferber ettiler. Bu ajanların hazırladıkları fırsatları değerlendiren Deterding de İngiliz Hükûmetinin geniş yardımı ile Romanya petrolleri üzerinde Almanlardan hiç de aşağı olmayan bir muvaffakiyet elde etti. Ve Romanya petrollerinde imtiyaz sahibi oldu. İngilizlerin Romanya petrol sâhalarına girdikleri ve imtiyaz aldıklarını görünce, Deutsche Orient Bank, bir taraftan, Alman ordusunu bir ejder gibi Romen Hükûmetinin karşısına diken Alman Hükûmeti, diğer taraftan yaptıkları müşterek tazyik sonunda İngilizler 1907 ile 1918 yılları

arasındaki 11 yıllık devre içerisinde hemen tamamen denilebilecek bir şekilde Romanya'dan ellerini çektiler.

Almanya, bir dünya hâkimiyeti yolunda harbi, kaçınılmaz bir vakıa olarak kabul etmiş ve mücadelelerinin mihrakını bu fikir üzerine kurmuştu. Müstakbel harpte petrolün kıymetini kat'iyetle takdir ve tesbit etmiş bulunuyordu. Esasen Alman fabrikaları ile gemi tezgâhları harıl harıl harp malzemesi imâl ederken, müstakbel harpte petrol ile işleyecek uçak ve yepyeni bir silâh olan tankları da gizli silâh olarak yine seri halde imâl ediyorlardı. Tanklar da, uçaklar da petrol ile işlediklerine göre, Alman yüksek kumanda heyeti için petrol vazgeçilemez bir madde oluyordu. Almanların, Romanya'da, Orta - doğu'da yaptıkları mücadelenin esas sebebi bu idi. Bu bakımdan İngilizlerin Romanya'ya girmelerini aslâ hoş karşılamamış ve onları Romen petrollerinden hiç olmazsa bir müddet için uzaklaştırmağa muvaffak olmuştu.

1907 Yılında Romanya'da mağlûp olacaklarını anlayan İngilizler, aynı yıl Rusya - İngiltere - Fransa arasında bir anlaşma akdine teşebbüs ettiler. Sonradan birinci dünya harbinin galip devletleri olarak bu ittifaka «İtilâf-ı Müselles» (Üçlü anlşama) adını verecekler ve Almanya'yı mağlûp ve perişan edeceklerdi. Böylece, Romanya ve Orta - Doğu'da İngiliz - Rus - Alman - Fransız petrol mücadelesi bir dünya harbinin ilk tohumlarını atıyor ve insanlık tarihine korkunç bir sahife ilâve etmek için zaman kolluyordu.

İngiltere, İtilâf-ı Müselles'i kurduktan sonra, Almanya'ya karşı daha ciddî ve tesirli bir siyaset takibine başladı.

Alman İmparatoru Kaiser Wilhelm, İngilterenin tahrik ve ısrarı ile aktedilen İtilâf-ı Müselles'in Alman ya'ya müteveccih bir pakt ve ittifak olduğunu gayet iyi

biliyordu. İngilizleri gayet yakından tanıdığı için de gafil avlanmak istemiyor ve mütemadiyen silâhlanıyordu. Bu silâhlanma ise Alman ordularını yenilmez bir kudret haline getiriyor ve her geçen gün bu kudret artıyordu. Kaiser Wilhelm, Alman diplomasisini İttifak-ı Müselles üzerine harekete geçirdi ve bu ittifaka karşı bir ittifak olan İttifak-ı Müselles'i kurdu. İttifak-ı Müselles (üçlü ittifak) Almanya - Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve İtalya arasında kurulmuştur.

Dünya bu iki ittifak muvacehesinde sür'atle bir harbe doğru gidiyordu. Alman İmparatoru Kaiser Wilhelm, bu neticeyi herkesten daha net olarak müşahede ediyor, bunun için de bütün imkânlarını seferber ederek gafil avlanmamak için harbe hazırlanıyordu.

Bu hazırlık, kaçınılması imkânsız bir cihan harbinde Alman ordu ve donanmasının hareket gücünü arttırmağa dayanıyordu. Münhasıran bu hareketin gücünü arttırmak için de Petrola ihtiyacı olduğunu Almanya gayet iyi biliyordu. Bu sebeple Almanlar, Romanya petrollerini ele geçirdikten sonra hummalı bir faaliyete girdiler. Vakit geçirmeden sondajlara başladılar ve dört yerde petrol buldular. Kuyular verimli idi. Alman harp mekanizmasının ise her gün artan ihtiyacı karşısında daha çok petrole ihtiyacı vardı. Bunun için petrol buldukları sâhaları, istihsali arttırmak için dört ayrı mıntıkaya ayırdılar. Birinci mıntıka; Prahova idi. Bu mıntıkanın başlıca petrol sâhaları da Ploeşti, Bustenavi, Camina, Baiconi, Moreni ve Tintea idi.

İkinci mıntıka; Dambovitsza idi. Bu mıntıkanın başlıca petrol sâhası Targorista idi.

Üçüncü mıntıka; Buzao ve belli başlı petrol sâhası Policiori ile Sarata idi.

Dördüncü mıntıkayı teşkil eden Bucau ise; başlıca

iki petrol sâhasına ayrılmıştı. Bu petrol sâhaları da Semes ile Moinesti idi.

Almanlar Romanya petrol sâhalarını böylece dört mıntıkaya ayırdıktan sonra derhal ve en geniş şekilde istihsale başladılar. Her geçen gün istihsali arttırdılar ve Avrupa'nın her tarafına sevkettiler. Tabiî bu arada istikbalin harbi için lüzumlu stoklarını da ihmal etmediler. Almanların Romanya petrollerindeki parolası şu idi: «Çok... daha çok petrol istihsal etmek... Durmadan, dinlenmeden çalışmak ve kudretli Alman harb mekanizmasının hareket kabiliyetini arttırmak...»

Ancak böylesine bir çalışma sonundadır, ki korkunç Alman mekanizması hareket edebilir ve Alman devletinin tesbit ettiği dünya hâkimiyeti politikası tahakkuk safhasına çıkabildi. 1910 Yılına kadar hakikaten bu tempo ile çalışan Almanlar, muhtemel dünya harbi için büyük stoklar yaptılar.

Birinci Dünya Harbi başlamadan evvel Romanya petrolleri üzerindeki hisseler şu şekilde tesbit edilmiş bulunuyordu: Almanya 120 milyon ley ile başta, onu 95 milyon ley ile de İngiltere takip ediyordu. Diğer hisseler ise şu şekilde tesbit edilmiş bulunuyordu: Hollanda 60 milyon ley, Fransa 30 milyon ley, Amerika Birleşik Devletleri 25 milyon ley, Romanya 17 milyon ley, Belçika 15 milyon ley, İtalya 6 milyon ley ve Avustaralya 5 milyon ley.

Romanya petrolleri üzerindeki hisseler Birinci Dünya Harbinin başlangıcına kadar aynen muhafaza edilmiştir. O tarihten sonra ve Türkiye'nin Birinci Dünya Harbine iştiraki ile Romanyanın işgaline kadar. Romanya petrollerini Romenler işlettiler. Dış görünüş bu olmakla birlikte, İngilizler oraya da ellerini atmışlar ve Romanya Hükûmeti ile gizlice anlaşarak Romanya petrollerine müttefiklerinden habersiz sahip olmuşlardı.

Birinci Dünya Harbi Almanya ve müttefikleri olan Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğu tarafından kaybedilince, Romanya petrolleri de yeni bir statüye tâbi tutuldu.

Hisseler ortaya çıktığı zaman, bütün dünya harbi müddetince İngilizlerin, dünyanın diğer taraflarında olduğu gibi, Romanya petrollerine de hâkim olduğu hakikati anlaşılmış oldu.

Birinci Dünya Harbi sonunda imza edilen ve Almanyanın mağlûbiyetini ortaya koyan «Versailles Muahedesi», bütün Avrupa ve Orta - şark petrol sâhalarında olduğu gibi Romanya'dan da Deutsche Orient Bank'ı tasfiye ederken, bu bankanın Romanya petrolleri üzerindeki hisselerini de İngilizlere veriyordu. Nitekim 1928 yılında neşredilen resmî istatistikler, Romanya petrolleri üzerindeki yabancı hisselerini dünya umumî efkârına şu nispetlerde ilân ediyordu:

Bir milyar 250 milyon ley ile İngiltere başta, 670 milyon ley ile Fransa ve Romanya ikinci durumda idiler. Onları takiben 380 milyon ley ile Hollanda, 120 milyon ley ile İtalya, 80 milyon ley ile Amerika, 20 milyon ley ile Belçika hisse sahibi oluyorlardı.

Dikkat edilirse, Birinci Dünya Harbi başlangıcında Romanya petrollerinde hissesi en çok olan Devlet Almanya idi. Bu petrol sâhalarına yatırdığı sermaye ise, 120 milyon ley idi. Halbuki ilk dünya harbinden sonra ilân edilen hisseler birinciye nisbetle tam on misli artmış bulunuyordu. Bu artışın ise, petrolün Birinci Cihan Savaşında yeniden icad edilen ve petrolle müteharrik vasıtaların büyük bir sür'atle artmasından meydana geldiği aşikârdır. Ordular, artık uçak, tank ve mazotla işleyen dev harp gemilerine sahiptiler. Ayrıca harbi kazanmak pahasına girişilen teknik çalışmalar, bu vâdide aklın almıyacağı kadar ilerlemiş bulunuyordu. Otomo-

biller harcıâle molmağa namzetti ve bütün bu vasıtalar şehirlerin elektriklerini temin eden jeneratörler ve santraller, petrolle çalışıyordu. Filvaki petrol bugünkü kadar ilmin ihtira ettiği her yerde kullanılmıyordu. Fakat ilk büyük dünya harbi petrolü cihanşümul bir kudret olarak ortaya çıkarmış bulunuyordu.

Romanya'da İngiliz petrolcularının bitmek bilmez hırsları ve İngiliz diplomasisinin de yardımı ile elde edilen bu netice, büyük olmakla birlikte İngilizleri aslâ tatmin etmiş değildi. Zira Birinci Dünya Harbinin galibi, Fransa, devrinin en kudretli ordusunun sahibi Fransa, Romanyada İngilizleri memnun etmeyen bir hisseye sahip olmuştu. İngilizler bu hisseyi adetâ istemeyerek zorla vermişlerdi. Çünkü Fransa bu hisse üzerinde dayatmış ve ağır basmıştı. Fransa'nın bu nispette hisseye sahip olması, istikbalin hâdiseleri için İngiltere bakımından mahzurlu idi. Ve kat'iyen arzu edilmiyordu. Fakat ortada bir vakıa vardı ve Fransa ister baskı isterse başka yollardan olsun, kendisine lâzım olan petrolü şimdilik elde etmişti.

Artık insanlara istirap veren harp bitmiş, sulh imza edilmişti. Herkes Romanya petrollerinden hisselerini almış, huzur iade edilmiş gibiydi. Herkes memnun, yeni bir dünya düzeni kurmak gayreti içerisinde istikbale emniyetle bakıyordu. Fakat, aslında insanlık için huzur ısrarla aranan ve aslâ bulunamayan bir nesne idi. Filhakika harp bitmişti. Lâkin insanlar huzura kavuşmuş muydu? Hâdiseler göstermiştir ki; huzur, insanlık için seraptan başka bir şey değildir. Nitekim bu hâdisede de böyle oldu. Devletlerin idarecileri rahat ve huzur içerisinde yaşayacaklarına, milletlerinin ilerlemesi için çalışma imkânlarım elde ettiklerine inandıkları bu devrede, işler yeniden kızıştı. Sulhun akdi ile birlikte İngiliz Entellijans Servisi ajanları ile Deterding'in ajanları elele verdi-

ler. Aslında böyle bir tefrik yapmak da doğru değildir. Zira bu mücadelede bütün bu ajan ordusu yalnızca petrolü İngilizlere vermek için mücadele etmişlerdi.

Romanya'da faaliyete geçen ajan ordusu, bu memlekette yeni birtakım hâdiseler hazırladı. Muhtelif kanallardan yürüyerek önce Romen basınını ele geçirdiler. Ondan sonra da petrolün millileşmesi fikri etrafında kendileri ile mutabık kaldılar ve Romen matbuatınm, Romen petrollerinin millileştirilmesi hususunda en geniş şekilde propaganda yapmasını sağladılar. Gayet mütekâsif bir şekilde devam eden bu propaganda sonunda halk efkârı, matbuatın bu fikri etrafında toplandı. Deterding istediği neticeye varmıştı. Halk hazırdı ve millileşme fikrini benimsemişti. Geriye Romen Hükûmetine bu hususu ilân ettirmek kalıyordu.

Sir William Augustus Deterding, hiç bir meseleyi tesadüflere terk etmiş bir insan değildi. Romanya bahsinde de Romen halkını hazırlarken elbette Romen Hükûmetini de ihmal edemezdi. Bu hususu temin etmek için büyük gayretler sarfına lüzum kalmadı. Romen Hükûmeti istediğini yapmağa hazırdı. Böylece İngilizler, istedikleri hedefe varmış oldular.

1921 yılında Romen Hükûmeti yeni bir petrol kanunu çıkardı. Bu kanuna göre, Romanya'da petrol imtiyazı ve işletme hakkı alacak olan şirketler sermayelerinin lâakal % 60'ı Romen sermayesi olacaktı.

İngilizlerin Romanya'da uzun yıllardan beri çalışan şirketleri vardı. Ayrıca İngilizler Romenlerle de ortaklıklar kurmuşlar ve bu ortaklıkları millî şirketler meyanına kabul ettirmişlerdi. Bu kanunun çıktığı gün, Romanya'da petrol imtiyazı almış bulunan devletlerin merkezlerinde bir bomba tesiri yaparken, bundan müteessir olmayan tek merkez Londra idi. Fransızlar, Hollandalılar ve diğerleri bu kanunu sert bir şekilde protesto etti-

ler. Tabiî ki İngiliz Hükûmeti de bu tempoya ayak uydurdu. Zira protesto etmezse, diğer hissedar devletlerin nazarı dikkatini celbedeceğini biliyordu. Buna meydan vermemek için de protestoya diğerlerinden daha evvel tevessül etti. Fakat bütün bu protestolara Romen Hükûmetinin kulakları adetâ tıkalı idi. Verdiği sudan cevaplarla, bu protestolara ehemmiyet vermediğini ve kendi hudutları dahilinde dilediği gibi hareket edebileceğini ima ve ilân etti.

Bu kanunu protesto etmeyen ve kanunun çıkarılması sırasında herhangi bir tepki göstermeyen tek insan, tek müessese, Romanya petrollerine hemen hemen yarıdan fazlası ile sahip olan Royal Deutch - Shell grubu ile bu grubun İdare Meclisi Reisi Sir Henry Deterding idi. O, bütün bu telâşlı çıkışlara, devletlerin protestolarına seyirci kalmış ve sadece gülmüştü. Sir Henry Deterding, insanların nelerden hoşlandığını, onları yola getirmenin nasıl mümkün olduğunu, hangi vasıtalara müracaat edileceğini herkesten daha iyi biliyordu. Bunca senenin tecrübesi, Lâtin Amerikasmda, Amerika Birleşik Devletlerinin dünya çapındaki büyük petrol tröstü Standard Oil'i bertaraf etmek için takip ettiği usul ve metodlar, kendisine bu hususta çok geniş tecrübeler kazandırmıştı. Şimdi ise, o tecrübelerden istifade etmenin tam zamanı idi. O da bunu yaptı. Romanya'da yeni petrol kanununun kabulü ile birlikte kesenin ağzını açtı. Romanya petrollerindeki hâkimiyetini devam ettirmek için kimlere ve nerelere neler verdiği bilinemez; fakat İngiliz altınlarının da cazibesi bir tarafa atılamazdı. Nitekim, diğer devletlere tatbik edilen kanun, Romanya'daki İngiliz-Romen iş adamları ortaklığı sebebi ileriye sürülerek Deterding'in başında bulunduğu tröste tatbik edilmedi ve istifade edilmek için bir açık kapı bırakıldı.

İşte bu tarihten itibaren, Deterding'in sarnıçlı va-

gonları ile petrol gemileri Orta Avrupa'nın ve Akdeniz memleketlerinin her tarafına petrol taşımağa başladı. Bundan ayrı olarak İngiliz bandıralı sarnıçlı gemiler, Akdenizi de aştı ve uzak denizler ötesindeki memleketlere petrol nakletmeğe başladı. Neticede Steaua Romanpetrolü hemen, hemen bütün Avrupa pazarlarına hâkim oldu.

Deterding'in Romanya petrolleri üzerindeki hâkimiyeti 1924 yılından İkinci Dünya Harbinin başladığı tarihe kadar bütün haşmeti ile devam etti. Ancak İkinci Dünya Harbidir ki; İngilizlerin Romanya petrolleri üzerindeki hâkimiyetine önce Almanlar, sonra da Komünist blok tarafından son verildi.

PETROL VE OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KADERİ

İngilizler büyük imparatorluklarını genişletmek, Akdenize de hâkim olmak projelerini, 19 ncu asrın ilk yarısından sonra sür'atle tatbik safhasına çıkardılar.

Amiral Nelson'un Trafalgar'da elde ettiği büyük deniz zaferinin kendilerine sağladığı, denizlerin mutlak hâkimi gerceğinden sonra, dünyanın en kudretli deniz devleti haline gelen İngiltere, bu kudretine ve bu üstünlüğüne muvazi olarak dünya denizleri hâkimiyetine doğru büyük adımlarla ilerlemeye başladı. Bu arada, Akdeniz'de yeni ve sağlam üs'ler elde ettiler. Bu üslere dayanarak da Akdenizi bir İngiliz iç denizi haline getirdiler. İngilizler, dünya denizlerine ve bu arada medeniyetin beşiği olan Akdenize de kat'î üstünlüklerini yerleştirdikten sonra, tüccar devlet zihniyetinin hâkim bulunduğu siyasetlerinin ışığı altında, Yakın ve Orta - doğunun zengin toprak altı ve toprak üstü servetleri ile yakınen alâkadar olmağa başladılar.

İngilizlerin alâkadar oldukları bu topraklara, dünya politikası üzerinde büyük tesirleri görülen Osmanlı İmparatorluğu hâkimdi. Ve İngilizlerin göz diktikleri tabiî zenginliklerin hemen hepsi, bu İmparatorluğun hudutları dâhilinde bulunuyordu. Osmanlı İmparatorlu tahtında ise, 1877 yılından beri imparatorluk tarihinin en kudretli şahsiyetlerinden asrının en büyük siyasîlerinden olan İkinci Sultan Abdülhamid Han oturmakta idi. Ve şüphesiz, O'nun toprakları üzerinde kolay kolay ve rahatlıkla at oynatılamazdı...

Sultan Abdülhamid Han, İngilizlerin Osmanlı İmpa-

ratorluğu hudutları dahilindeki toprak altı ve toprak üstü servetlere hâkim olmak için yaptıkları bütün teşebbüsleri, o engin siyasî görüşü ile reddedebilmiş ve onlar için sürpriz mahiyetinde birtakım kat'î neticeler tevlid etmişti.

İngilizlerin hal ' ve katlettirmeğe muvaffak oldukları Sultan Abdülâziz Han'dan boşalan Osmanlı İmparatorluğu tahtına, Sultan Beşinci Murad'ın geçeceğini ve bu tahtı ölünceye kadar muhafaza edeceğini ümid ettiler. Fakat netice İngilizlerin beklediği gibi olmadı.

Sultan Murad, taht'a çıktığı ilk günden itibaren karşıladığı birtakım iç siyasî hâdiseler sonunda rahatsızlandı ve bir müddet sonra da İmparatorluk tahtını Sultan İkinci Abdülhamid Han'a terketti.

Sultan Abdülhamid Han taht'a cülûs ettiği zaman, hattâ ondan da evvel, Osmanlı İmparatorluğu hudutları dahilinde ciddî birtakım mücadeleler cereyan ediyordu. Bu mücadeleler, daha ziyade iktisadî sâhada idi. Devlet toprakları, İngiliz - Alman ve Rus kısmen de Fransızların iktisaden mücadele ettikleri bir bütündü. Bu topraklar üzerindeki mücadele, bu devletlerin, dünyanın diğer bölgelerinde yaptıkları kıyasıya mücadeleden daha büyük birtakım mücadelelere sahne oluyordu. Sultan Abdülhamid Han, büyük devletlerin petrol etrafında mücadeleye başlama hazırlıkları içerisinde bulundukları bir sırada Osmanlı Tahtına çıkıyor ve devletin kaderine el koyuyordu.

Kendisinin taht'a çıkışından 20 yıl kadar evvel, Galiçya'da petrol bulunmuş; önceleri İngiliz - Fransız, sonraları ise, İngiliz - Alman - Fransız ve Rus mücadelesi başlamıştı. Sultan Abdülhamid Han zamanında ise petrol, birçok sâhalarda bir kıymet olmuştu. Petrolün her geçen gün artan kıymeti ve bu kıymet mefhumu arasında da ehemmiyet kesbeden kudreti, Avrupa'ya daha doğ-

ru tâbiri ile dünyaya hükmetmek iddiasını da ispat eden İngilizleri, çok ciddî ve kıyasıya bir mücadeleye sevketti. Birliğini yeni tamamlayan, Bismark'ın çelik gibi iradesi altında dünya politikasına kudretli bir devlet olarak giren Almanya da, büyük devlet olmanın şartlarının başında bulunan ham madde kaynaklarına sahip olmak keyfiyetini bir an gözden uzak tutmadı. Ve bu maddelerin ehemmiyetini hakikaten bildiğini, takip ettiği siyaseti ile ortaya koymuş oldu.

Ham maddelerin ehemmiyetini idrak keyfiyetidir, ki Orta-şark ve büyük ticaret yolları üzerinde Almanya ile İngiltereyi karşı karşıya getirdi. Orta-doğu'daki mücadele münhasıran Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde cereyan etti. Bu mücadelenin merkez sıkletini de, Osmanlı İmparatorluğu dağıldıktan sonra, birtakım küçük ve sun'î devletler halinde dünya haritasında yer alan Arap devletlerinin işgal ettikleri Arap Yarımadası üzerindeki topraklar teşkil etti.

İngilizler, Türklere suretâ hoş görünmek için, önce Adana - Mersin demiryolu inşaatının ruhsatını aldılar. Bu hattı inşa ederlerken, Almanlar da İstanbul'da Sultan İkinci Abdülhamit Han ile Bağdat demiryolunun inşası hususunda anlaşmaya vardılar. Böylece de İngilizlerin karşısında sağlam bir imtiyaz elde ettiler.

Gerek İngilizler, gerekse Almanlar, Osmanlı İmparatorluğunun geniş hudutları dahilindeki başka herhangi bir kesimle niçin meşgul olmuyorlardı da, münhasıran Irak ve Suriye civarında imtiyazlar elde etmek istiyorlardı? Bu sualin cevabı gayet açıktır. Zira sonraki mücadeleler, Osmanlı İmparatorluğunun adetâ zorla Almanlar safına itilerek Birinci Dünya Savaşına katılması ve nihayet Petrolün ortaya çıkan cihanşümul ehemmiyeti, bizi haklı olarak petrol denen ham madde üzerinde durmağa sevk etmektedir. Evet, Osmanlı İm-

paratorluğunun üç kıt'aya dağılan vüs'atı gözönüne getirilirse, her iki devletin de Mezopotamya'da imtiyazlar almak istemelerini petrolden başka bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Zira bu sâha, dünyanın sayılı ve en büyük petrol rezervlerine sahiptir. Bu her iki devlet, Osmanlı İmparatorluğuna dost görünüşlerine ve aslâ temas etmek istememelerine rağmen, petrol yatakları olan Musul'u kendilerine hedef almışlardı. Her iki devlet de biliyordu ki; Petrol denen bu ham maddeyi hangisi daha evvel elde edebilirse, Avrupa'ya, dolayısıyle müstakbel dünyaya o hâkim olacaktı!

Petrol daha ondokuzuncu asrın ikinci yarısında mücadele mevzuu olmuş, devletler o zamandan beri birbirlerine karşı bu pis kokulu mayi için mücadele bayraklarını açmışlardı. Lâkin Almanlar, İngilizlere nazaran Osmanlı İmparatoru Sultan İkinci Abdülhamid Han nezdinde daha fazla şansa sahip idiler. Musul'u da güzergâhına alan Bağdat demiryolu imtiyazını almaları bunun en sarih delilidir. Yalnız, her iki rakip Devletin verdikleri kararda unuttukları bir taraf vardı. Bu da, Müdebbir ve büyük bir siyaset adamı olduğu dünyaca teslim edilmiş olan bu sıfatiyle tarihe geçen Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın mevcudiyeti idi.

Sultan İkinci Abdülhamid Han her iki devletin Mezopotamyadaki asıl ve daima gizlemek istedikleri maksatlarını rahatlıkla tespit etmişti. Gerek Almanların Bağdat demiryolu projeleri, gerekse İngilizlerin demiryolu imtiyazları, hedefi Sultan Abdülhamid tarafından bilinen iki petrol imtiyazından başka bir şey değildi. Zira, Sultan Abdülhamid Han, Dağdat Demiryolu imtiyazının destekçisi Deustsche Orient Bank ile Deutsche Örient Palestina Bankın, Osmanlı topraklarına mebzul miktarda sermaye yatırımlarına sebep teşkil

eden demiryolu anlaşması tarihi olan 1886 yılında dört yıl sonra, yâni 1890 yılında tehlikeyi önliyecek tedbiri aldı. Sultan İkinci Abdülhamid Han, bu tarihte bir irâde-i seniye ile Musul petrol sâhasını «Memalik-i Şâhane» (Padişahın Mülkü - arazisi) olarak ilân etti. Sultan Abdülhamidin bu kararı, gerek Almanları gerekse İngilizleri fena halde sarsmıştı. Sultan Abdülhamid Han, her iki Devletin, her çareye tevessül ederek, büyük yatırımları göze almak suretiyle giriştikleri endirekt hareketlerle elde etmek istedikleri neticeyi bu irâde-i seniye ile tarihe karıştırıyordu. Fakat ellerinde yapabilecekleri, daha doğru tâbiri ile diplomatik yollardan yapabilecekleri birşey yoktu. Fakat hakikatte yapacakları çok şeyler vardı ve Osmanlı İmparatorluğu bu çok şeyden dolayı bir baştan bir başa; Bosna Hersek'in karlı dağlarından Arabistanın yakıcı çöllerine kadar kanlı bir harp meydanına dönecek, yanacak, yıkılacak, memleketin güzîde evlâdları Balkanlarda, Yemende, Arabistan çölünde eriyip gidecekti...

Musul Petrolleri Memalik-i Şâhane ilân edilmişti. Artık bu irâdeyi değiştirmek, şu veya bu şekle sokmak mümkün değildi. Bu yüzden de Musul'da petrol imtiyazı almak isteyen devletler hayal kırıklığına uğradılar...

İşte İngilizlerin Uzak-şark petrolleri ile alâkadar olmağa başladıkları ve Amerikalılarla çetin bir harbi yaptıkları tarih, bu tarihe rastlıyordu. Deterding de o sıralarda Çin'de Amerika'lıları vurmuş ve Çin pazarlarını eline geçirmişti. Çin'de Amerikalılarla yaptığı çetin mücadeleyi kazanan Deterding, yeni bir hamle ve bütün gücüyle, 1890 yılında Orta-şark'a yüklendi En mâhir ajanlarını Osmanlı İmparatorluğu topraklarında vazifelendirdi. İngiltere İmparatorluğu Hükûmetinin en gözde diplomatları da kendisini İstanbul'da destekledi ve durmadan İkinci Abdülhamid Han üzerinde tazyik yaptı.

Fakat diplomatik kanallarla yapılan bütün bu tazyikler fayda vermedi. Sultan Abdülhamid Han dayattı ve bütün diplomatik çıkışları büyük bir maharetle savuşturabildi. 1896 yılında Deterding, İstanbuldaki İngiliz Sefiri Sir Philip Currie vasıtasıyle Babıâliyi ve Sultan İkinci Abdülhamid'i bir daha sıkıştırdı. İngilizler, Babıâli ve Padişah üzerinde bu tazyiki icra ederlerden, Almanlar da İstanbuldaki Sefirleri Von Wangenheim vasıtası ile daha mutedil bir tarzda imtiyazı ellerine geçirmek üzere teşebbüse geçti. Bu her iki teşebbüs de netice vermedi. Fakat, Sultan İkinci Abdülhamid Han, bu tazyikler üzerine daha ciddî birtakım tedbirler almakta gecikmedi.

Aldığı tedbirlerf. Akabe meselesi ile ilgiliydi. İngilizler, istedikleri petrol imtiyazını elde edemeyince, basit bir hudut hâdisesi halinde Mısır ile Osmanlı İmparatorluğu arasında devam eden hudut meselesini bir Mısır - İngiliz ve Osmanlı meselesi haline getirmekte gecikmemişlerdi. İngiltere, Türk tarihine «Akabe Meselesi» olarak geçen bu hudut ihtilâfı ile alâkalı olarak Osmanlı Devletine sert bir nota verdi. Akabe meselesinin başlangıcı olan bu nota üzerine Sultan İkinci Abdülhamit Han, İngiliz Diplomasisine gerekli cevabı vermekle birlikte, Almanların imtiyazlarını genişletti. Böylece, Avrupa'nın en kuvvetli kara ordusuna ve kudretli donanmaya sahip olan Almanları tamamen kendisine bağladı. İngilizler, karşılarında Alman kudretini görünce Akabe önlerindeki donanma nümayişlarından vazgeçtikleri gibi, Mısır askerlerinin ihtilâflı mıntıkadan çekilmelerini de temin ettiler.

Sultan Abdülhamid Han'ın verdiği yeni imtiyazda; Deutsche Orient Bank'a Hicaz demiryolunu da içine alan geniş haklar vardı. Sultan Abdülhamid Han'ın saltanatı boyunca tatbik etmiş olduğu, Avrupa'nın büyük Dev-

letlerini birbirlerine düşürme siyasetinin devamı olarak, Deutsche Orient Bank'a verilen imtiyaz, bu siyasetin tipik bir misaliydi. Bu imtiyazla birlikte İngiltere ile Almanya dünya hâkimiyeti yolundaki mücadele merkezlerini Arabistan yarımadasıyla İstanbula nakletti.

Petrol bir kere daha gizli servislerle, büyük sermayelerin çarpışmasına ve oluk gibi kan akmasına sebep oluyordu. Ve... Esefle söylemek lâzım gelir ki; bu mücadelenin yapıldığı topraklar Osmanlı İmparatorluğunun hudutları içerisinde idi ve akan kan Türk kanıydı...

Her iki devletin yeni politikaları Babıâli'yi ve Padişah"ı tazyik esasına dayanıyordu. Gerçi Almanlar, birçok imtiyazlar almışlardı. Ki bu imtiyazlar tamamen. devletin demiryolu siyasetine müteveccihti. Fakat bu imtiyazlar onları tatmin etmiyordu. Onların hedefi Musul'du ve Musul petrollerini istiyorlardı. İngilizler ise, Osmanlı Devleti nezdinde ikinci devlet durumuna düşmek istemiyor, Alman'lardan ileriye geçmek, böylece ellerinde bulundurdukları dünya hâkimiyetine gölge düşürmeyi arzulamıyordu. Bu bakımdan, her iki devlet, gerek Padişah, gerekse Babıâli nezdinde teşebbüs ve tazyiklerini durmadan artırdılar. Çoğu zaman iki devletin sefirleri, sanki ağız birliği etmişçesine tehditler savurdular. Fakat; dünya siyasetine bihakkın vakıf olan Sultan İkinci Abdülhamid Han, bütün bu tazyik ve tehditlerin bir blöfden ileriye geçemiyeceğini biliyordu. O yine biliyordu, ki İmparatorluk, İngiltere tarafından tecavüze uğradığı takdirde Almanyanın, Almanya tarafından istiklâli tehdit edildiği takdirde de İngilizlerin yardımlarına mazhar olacaktı. Kaldı, ki Sultan Abdülhamid Han Almanlara vermiş olduğu Hicaz demiryolu imtiyazını, Deutsche Arient Bank tahaddütlerini zamanında ifa etmediği için kısa bir müddet sonra feshetmişti. Lâkin bu feshin asıl sebebi ise bambaşka idi. Sultan Abdülhamid

Han. Akabe meselesinden dolayı, İngilizlerle Almanları karşı karşıya getirmek lehine halledilince bir bahane bularak feshetmişti. Padişah, Akabe meselesinde, Almanları bir vasıta olarak kullanmış; Devletin başına bir gaile açmak istidadı gösteren Akabe meselesini de böylece savmıştı.

Almanlar, Osmanlı İmparatorluğuna yatırdıkları büyük sermayenin Hicaz demiryolu imtiyazının feshi ile tehlikeye girdiğini görünce, Sultan İkinci Abdülhamid Han nezdinde şiddetli protestoda bulundular. Zat-ı Şâhane ile görüşen Alman Sefiri, baklayı ağzından çıkardı Alman sermayesinin, Alman siyasetinin Osmanlı Devletinin yanında bulunmak rizikosunu niçin kabul ettiğini itiraf etti. Almanyanın İstanbuldaki sefir-i kebiri Sultan İkinci Abdülhamid Han'a tehditkâr bir lisanla şöyle diyordu.

«— Almanya İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ile akdettiği bütün anlaşmaları harfiyen tatbik etmek kararındadır. Fakat, Alman İmparatorluğunun bu kararını tatbik etmek için ileri sürdüğü talepleri vardır bu taleplerden birisi Musul petrol sâhası içinde imtiyaz almaktır.»

Sultan Abdülhamid Han bu teklifi esasen bekliyordu. Alman Sefiri Ven Wangenheim'a 1890 tarihli İrade-i Seniyeyi hatırlatmakla iktifa etti. Musul ve havalisindeki petrol sahalarının Memalik-i Şâhane'den olduğunu, burada ahar'a herhangi bir şekilde imtiyaz vermek hakkının kendisine ait olmadığını bildirdi.

Yıldız Sarayı ile Babıâli arasında cereyan eden İngiliz ve Alman sefirlerinin sinir bozucu çekişmelerinin sıklet merkezini münhasıran Musul petrolleri teşkil etti ve bu ihtilâf Sultan İkinci Abdülhamid Hanın İttihat ve

Terakki tarafından tahtından indirildiği 1909 yılının başına kadar devam etti...

Sultan İkinci Abdülhamid Han, tahtından indirildiği yıla kadar 1890 tarihli irade-i seniyenin ruhuna büyük bir sadakatla ve titizlikle sadık kaldı. Hiçbir devlete, Musul ve havalisinde, yapılan bütün diplomatik tazyiklere rağmen petrol imtiyazı vermedi.

1908 yılı Osmanlı İmparatorluğunun gerek kaderi, gerekse tamamiyeti için en kritik ve nazik bir devredir. Bu devre ile birlikte iç ve dış tavizler başladı. Ve böylece İttihat ve Terakki Partisinin 24 Temmuz İnkılâbı ta'viz verme devrinin başlangıcı oldu. Bu tarihte «Hareket Ordusu» adı altında İstanbulu işgal ve yağma eden Rum-Bulgar-Sırp Hırvat ve Arnavut çetelerinin de kadrosu içinde bulunduğu Üçüncü Ordu, bütün memlekete hâkimdi. Mahmut Şevket Paşa ve İttihat ve Terakki Fırkası, ilhamını nereden aldığı bilinmiyen bir ta'viz siyasetine girivermişti.

Sultan İkinci Abdülhamidin bütün tazyik ve tehditler karşısında titizlikle muhafaza etmesini bildiği petrol havzası da İttihat ve Terakki haydutlarının kurbanı oldu... Sultan Albdülhamid'in hal'ine kadar Memalik-i Şâhane olarak ilân edilmiş bulunan petrol sâhaları, 1824 yılının 24 Temmuzunda ilân edilen Meşrutiyetle birlikte Ticaret ve Ziraat Nezaretine intikal ediyordu.

YAKIN -ŞARK PETROLLERİ İÇİN MÜCADELE

Iraktaki zengin petrol sâhaları, Trablusgarb'ı, Balkan'ları ateşe verdi ve insanlık tarihine korkunç bir leke olarak geçecek olan Balkan katliâmını hırs ve kinle körükledi. Yalnız Balkan katliâmında yüz binden fazla Türk öldürüldü. Birkaç yüzbin Türk de yersiz yurtsuz

bırakıldı. Ve bütün bu canavarlık, bu vahşet, petrol için yapıldı. Evet... Yalnız petrol için...

Bütün bu hâdiseler karşısında adetâ şaşkına dönen tarsin etmekzz z Maöm zevler zza cmafhyp cmfhbm Alman politikacıları ise, Orta-şark'ta hâkimiyetlerini tarsin etmek üzere giriştikleri bir teşebbüsten, Akdeniz' de bulunduracağı donanması için üs elde etmek üzere giriştiği teşebbüslerden dönüyor, Akdenizi muvakkaten kudretli İngiliz donanmasının hâkimiyetine bırakıyordu.

İngilizler, Balkanlarda, Trablusgarb'da ve Osmanlı İmparatorluğunun diğer mıntıkalarında körükledikleri unsurlarla ortalığı kana boğarken demek istiyorlardı ki; Orta-Şark'a müteveccih bütün teşebbüsler ve sızmalar mutlaka durdurulacak ve bu mıntıka, toprak altı serveti ile yâni petrolü ile İngilizlerin malı olacaktır.

Hâdiselerin gelişme şekli göstermiştir, ki İngilizler bu noktada kararlı idiler. Bu sâhaya, yâni Orta-şark'a doğru yönelecek her tehlikeyi bertaraf edecekler ve hâdiselerin kendi aleyhlerine bir gelişme tâkip etmesine müsaade etmiyeceklerdi. İngilizlerin bu noktai nazarlarını daha etraflı anlıyabilmek için biraz geriye, 1908 yılına dönmeye mecburuz.

İngiliz Avam Kamarasında 1908 yılı bütçe müzakereleri yapılmaktadır. Müzakereler sırasında Hindistan bütçesi görüşülürken söz alan Lord Gürzon, diyordu ki:

«1857 tarihinde Hindistan, gerek deniz, gerek kara tarafından Avrupa Devletlerinin nüfuzundan tamamen mâsundu. O tarihte, henüz şarka ve cenuba doğru büyük ileri hareketine başlamamış olan Rusya'nın en uzak hududu ile Hindistan hududu arasında yüzlerce mil mesafe bulunuyordu; o tarihte, henüz İran'ın şimal hududuna bile inmemiş olan Rusya, Hindistanın, İran - Afganistan - Pamir dağları ile ve Çin etekleri ile ayrılmış bulunuyordu. 1857 tarihinde Fransa, henüz Hindi Çi-

niye yerleşmemiş olduğu gibi Almanya, birliğini kuramamış küçük hükûmetler halinde yaşıyordu.

Bugün ise, bütün şimali İran, İran'ın payitahtı ve Basra körfezi Rusya hududuna o kadar yakındır, ki Rusya buralarını birkaç gün içinde istilâ etmeğe muktedirdir. Zaten mezkûr havali şimdiden Rusyanın nüfuzuna tabi bulunuyor. Afganistan ile birlikte hareket eden Rusya, Mançuryayı zaptettiği gibi; Çin Türkistanını ve Moğolistam da emin ve süratli bir şekilde zaptedecektir.

Hindi Çinide büyük bir müstemleke tesis etmiş ve hudutlarını Birmanyaya kadar uzatmış olan Fransa, şimdi, şimalden Çin ülkesinin içeri taraflarına sızmağa çalışıyor ve bunun için büyük bir sebat ve metanet gösteriyor. Şimdiye kadar Orta-şark'a yerleşmemiş olan Almanya, İktisadî gayelerle Elcezire (Mezopotamya) ve Irak kıt'alarına sokulmağa gayret ediyor.

Almanya, çar nâçar siyasî neticeler tevlid edecek olan bu iktisadî hulûl politikasında, kendisine yardımcı olmaklığımızı talebiyor. O, Türkiye ve İran Hükümetleri, İngilterenin müsamaha ve lâkaydisi veya basiretsizlik ve fetanetsizliği sayesinde Basra körfezi havalisindeki nüfuzlarını, şimdi, İngilterenin zararına kullanıyorlar; bu hareketleri ile arkalarında gizlenmiş olan İngilterenin rakiplerine aleyhimizde fırıldaklar çevirmek için iyi bir vesile hazırlıyorlar.

İngiltere, el'ân, şarkın en büyük tüccar milletidir. Fakat onun yarım asır evvel haiz olduğu inhisar artık mevcut değildir. Eski hâkimiyetini kaybetmiş olan İngiltere, ticareti, eskisi gibi ecnebi tüccarın namuskârâne rekabeti ile değil, belki zîkudret hükûmetlerin alenî veya gizli teşvikleri ile tehdit ediliyor.»

Lord Gürzon'un İngiliz Avam Kamarasında söylediği bu sözlerde çok büyük bir hakikat payı vardır. Zira

İngiltere Orta-şark'ta artık tek başına hareket serbestisine sahip değildi. Almanya, Fransa, Rusya ve Amerika kendisine ciddî rakipler olarak ortaya çıkmışlardı. Bu rekabetin siklet merkezini de bu sözlerin söylendiği tarihte Orta-şark petrolleri teşkil ediyordu.

Lord Gürzon'un Avam Kamarasında verdiği bu beyânatın üzerinden çok zaman geçmeden, aynı 1908 yılında, İngilterenin Uzak-şark'ta çevirdiği siyasî bir dolap, Rusyayı ciddî surette meşgul etmekle kalmamış, onun kolunu kanadını kırmış, bir müddet için de olsa Rusya'yı safdışı bırakmıştı.

Bu siyasî manevra, 1904-1905 Rus-Japon harbine yol açtı. Rusya bu harbte büyük bir mağlûbiyete uğrayınca, İngilterenin düşmanlarından birisi Orta-şark'tan muvaffak bir zaman için de olsa uzaklaştırılmış oldu, Böylece İngiltere diğer düşmanları ile Orta-şark'ta daha rahat mücadele imkânı elde etti.

Rusya, 1907 İngiliz - Rus müzakerelerinde, İngilterenin lehine tecelli eden ve İran'ı iki nüfuz mıntıkasına ayıran anlaşmayı da Rusyanın Uzak-şarktaki meşguliyet ve mağlûbiyetinden istifade ederek temin etti.

Petrol nelere muktedir değildi... Her şey, ama her şey, bu pis kokulu kara renkli mayiin ardından geliyordu. İngiltere eline geçirdiği istikbalin bu en büyük muharrik kuvvet kaynaklarını elden çıkarmamak için cidden büyük bir siyaset takip ediyordu. Esasen İngiliz İmparatorluğunun kuruluş şekli de bu büyük politikaya dayanıyordu. Onun içindir, ki İngilterenin büyük ham madde kaynaklarını hedef tutan dünyayı ihata siyaseti, diğer büyük devletler tarafından büyük bir titizlik hâkimiyeti için çarpışan bu devlerden bilhassa Almanlar, İngilterenin bu siyasetini adım adım takip ediyorlardı. 19 uncu yüzyılın en büyük iktisat âlimlerinden bi-

risi olan Alman Freidrich List bu siyaseti şöyle izah ediyordu:

«İngiliz İmparatorluğunun büyük ham madde kaynaklarını hedef tutan ihata politikası, Cebelitarık-Malta-Girit ve Kıbrıs üzerinden geçip Süveyş ve Kahireye ve oradan Şam ve Bağdata kadar uzayacak muazzam köprünün İngiltere tarafından ne zaman inşa olunacağını halen yaşıyan insanlardan hiç biri bilmez. Mamafih şurasını söyliyebiliriz, ki dünya günün birinde bu muhteşem tasavvurun mevkii fi'ile çıkarıldığını görecektir. Dünyanın öbür ucuna kadar uzanacak bu cesim İngiliz Köprüsünün Avrupa tarafındaki kemerleri çoktanberi kurulmuştur. Bu kemerler, 1704 tarihinde elde edilen Cebelitarık ve 1814 yılında işgal edilen Malta adasıdır. Bu köprünün Afrikadaki kemerleri 1875 ve 1881 tarihlerinde inşa edilmiştir, ki bunlardan ilki Süveyş ve ikincisi ise Kahiredir. Köprünün Asya kıtasındaki istinatgâhlarını Şam ve Bağdatta tesisi mutasavver, daha doğrusu mukarrerdir. Ayrıca İngiliz hâkimiyeti Skutura Adası üzerinde 1831 ve Aden üzerinde 1835 de tesis edilmiştir. İngiltere, Suriye tarafından Mısırı tehdit eden Osmanlı tehlikesine karşı bir set çekmek için Turisina Yarımadasındaki Akabe kalesini de hâkimiyeti altına almıştı. Cihanı kuşatan bu muazzam kemerin tam ortasında ve İran ile Mısır arasında bir mıntıka vardır, ki henüz İngilterenin hâkimiyetine girmemiştir. Bu mıntıka Osmanlı Hâkimiyeti altında bulunan Arabistan Suriye ve Iraktan ibarettir.»

Bu yazının yazıldığı tarihte, İngiltere buralara henüz sahip olmamıştı. Fakat İrandaki Petrol sâhalarının mutlak hâkimi idi. Ve bu petrol sâhasına muvazi olarak bütün Arap Yarımadasına şâmil olan isyanlar silsilesinin manivelesini harekete geçirmiş bulunuyordu.

Harekete geçen bu korkunç çarkın arkasında ise;

Dünya Petrol Nâzımı Sir Augustus Henry Deterding'in yüzünü görmemek mümkün değildi. Zira bu isyânların, ihtilâllerin ve kıtallerin devam ettiği yerler, dünyanın en büyük petrol sâhaları olarak çoktanberi tespit edilmişti. Ve İngiltere bir Petrol İmparatorluğu olmak için bütün kuvvetlerini bu sâha üzerinde seferber ediyordu. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu hudutları dahilindeki bu isyan ve ihtilâller mıntıkasına daha yakın olmak, darbeyi tam zamanında vurabilmek için İngiltere, bütün kuvvetlerini bu noktaya teksif etti. Arabistan yarımadasına hemhudut olan Mısırı Orta-şark şiyasetinin merkezi haline getirdi. Mısır, aynı zamanda İngilizlerin Akdeniz Kuvvetleri Başkumandanlığı karargâhı oldu. Bu maksatla, 1911 yılının Temmuz ayında, sonraları İngiliz İmparatorluğu Harbiye Nazırlığı yapacak olan Lord Kitchner, seleflerinin hiçbirisinin haiz olamadıkları geniş selâhiyetlerle İngiltere Hükûmetinin Mısır Fevkalâde Komiserliğine tayin edildi. Bu tayin ile birlikte, İngilterenin Akdenizdeki Umum Kuvvetler Kumandanlığı karargâhı da Kahireye nakledildi.

Bilhassa Akdeniz muvazenesinde mühim bir rol oynıyacak olan bu Kuvvetler Kumandanlığının Kahireye nakli de gösteriyor, ki İngiltere, Anadolu ve Orta-şark'ta Almanya Rusya ve Fransa ile giriştiği iktisadî, daha doğrusu petrol mücadelesinde daha sür'atli ve daha şiddetli hareket etmeye kararlıydı.

Lord Kitchner, Mısırda henüz izleri silinmemiş olan ve Sultan İkinci Abdülhamidin, Midillinin dört harp gemisi ile işgaline mukabele olarak tertip ettiği İskenderiye ayaklanmasından ders almış ve Mısır'da yepyeni bir politikanın temellerini atmak için harekete geçmişti. Bu siyaset, İskenderiye ayaklanmasında da müşahade edildiği gibi, Sultan Abdülhamid Han'ın hilâfet müessesesinden faydalanmasına mani olacak olan «Mısır Milli-

yetçiliği» siyaseti idi. Yâni bir başka tabirle «Büyük Mısır» siyaseti.

Lord Kitcher, 1908 hareketini yapan İttihatçıların anlıyamadıkları bir noktayı görmüştü. Bu nokta, milletlerin milliyetçilik fikri idi.

Osmanlı İmparatorluğunda hürriyet - uhuvvet - adâlet - müsavat adı altında girişilen 1908 hareketi, gayri islâmî unsurların şiddet ve cebir ile başlıyan millî hareketleri, Londranın istediği vasatın doğmasına imkân verdi. Esasen Londra, Sir Boxton'a Balkanlarda boşuna vazife vermemişti. Onun Balkanlarla elde etmek istediği şey, işte şimdi Lord Kitchner'in elde ettiği serbesti idi. Artık İngilterenin aradığı vasat meydana gelmişti.

Lord Kitchner bu vasattan tam manası ile faydalanmasını bildi. İngiltereyi Orta-şark petrollerine, yâni Musul Petrollerine götürecek olan yol, Kahireden geçiyordu. Kitchner, Mısırdaki (Panislâmizm) hareketini ustaca bir propaganda ile (Pan Egiptien) hareketi haline getirdi. Böylece Mısır ile İslâm Halifesi arasında kapatılması çok güç bir uçurum açtı. Bu siyaseti ile Lord Kitchner Mısır Milliyetçilerinin, dahilî istiklâl parolasını, Büyük Mısır projesine fedâ ettirmeğe muvaffak oldu. Böylece İngiltere, Orta-şark'ta, yâni dünyanın en büyük petrol sâhalarından birinde tam bir serbestiye sahip oldu.

İngilizler, Mısırı, Akdeniz Kuvvetlerinin merkezi haline getirirken, Almanya, Akdeniz meselesini artık kat'î olarak halletmek lüzumunu duydu. Hergün biraz daha kuvvetlenen donanması için Akdenizde bir üs elde etmek, Almanya için kaçınılmaz bir zaruret haline geldi. Fakat bu üs elde edilinceye kadar daha başka ciddî tedbirler almak icap etti. Berlindeki Alman siyasîleri, Alman Hükümeti, Akdenizde bir üs elde etmek için mezbuhane gayretler sarfederken, Alman Donanma Kumandanlığının talebi karşısında Akdenize bir Alman

Filosu göndermek kararı aldı. Bu filo, Almanyanın münhasıran Orta-şark'taki iktisadî menfaatleriyle, Musul petrolünü elde etmek için inşasına başladığı Bağdat hattı imtiyazını korumakla vazifelendirildi.

Böylece de petrol bir kere daha hükmünü icra etti. Ve, Akdenizde İngiliz ve Alman Donanmalarını karşı karşıya getirdi.

6 Kasım 1912 tarihinde Almanyanın Akdeniz Filosu, kendisine tevdi edilen vazifeyi ifa etmek üzere Akdenize hareket etti. Ertesi gün 7 Kasım 1912 tarihinde bu haber, Ajans Volf'un verdiği yarı resmî bir haberle teyid edildi. Ajans Volf'un verdiği haberde, Kontr Amiral Tromler'in kumandası altında bir Alman Akdeniz Filosunun kurulduğu bildiriliyordu.

Tabiî Alman Hükümetinin bu kararı, Bütün Avrupa hükûmet merkezlerini allak bullak etti. Almanların bu hareketinden ve Akdenize bir filo göndermesinden en çok Fransızlar endişe ettiler. Fransız matbuatı Almanlarm bu hareketini ağır bir lisanla tenkit ediyor, sulhu tehdit edici bu hareketin vahim neticeler tevlid edebileceğinden bahsediyordu. İngilizlerden henüz hiçbir ses çıkmıyordu. Fransız gazeteleri ise, İngilterenin bu soğukkanlılığının aksine, Akdenizde bir Alman donanmasının kuruluşuna ateş püskürüyorlardı.

Alman Donanmasının Akdenize girişinden bir gün sonra 15 Kasım tarihli Paris'te çıkan (Le Temps) gazetesi, Alman Akdeniz Filosu hakkında şu mâlûmatı veriyordu:

«Almanya, Akdeniz Filosu adı altında Kontr Amiral Tromler'in kumandasında bir filo kurmuştur. Bu donanmanın amiral forsu Goben (sonradan Yavuz olan Kruvazör) zırhlı kruvazöründe bulunacaktır. Bu zırhlı kruvazör Breslau (sonradan Midilli) adındaki küçük bir kruvazörle birlikte Alman sularından hareket etmişler-

dir. Bunlar doğu sularında Arta, Vineta ve Vejeer adlarındaki küçük kruvazörlerle birleşecekler, Dresden, Stettin muavin kruvazörleri de onlara iltihak edeceklerdir.»

1 Aralık 1912 tarihinde, bu filonun esas vazifesi hakkında Alman basınında daha vazıh ve teyid edici tafsilât neşredildi. (Berliner Borsen Kurier) meselenin iç yüzünü şu yazısı ile daha açık ve tekzibine imkân olmıyacak şekilde ortaya koydu:

«Akdenizin doğu havzasındaki Alman iktisadî menfaatlerinin ne kadar mühim olduğunu, Almanyanın Akdenize yolladığı filonun, sulhün akdinden sonra (Balkan Sulhü) orada idame ettirileceği ile de anlaşılabilir. Eğer büyük devletler, sulh mukarreratından (kararlarından) hariç olmak üzere, orada, bütün bîtaraflık kaidelerini tatbik etmedikleri takdirde, Almanya, Akdenizde bir bahri üsse malik olmak arzusunu izhar edecektir. Bu hareket üssü, ihtimalki, bir şube hattı ile bağlı olan İskenderun limanı olabilir.»

Bu makale açıkça gösteriyor, ki Almanya, İngilizlerin petrole daha yakın olmak için Kahirede kurdukları genel karargâhlarına, Akdeniz donanmasını kurmakla mukabele ediyordu. Almanlar, Kahireye karşılık Musul ve Basra körfezine birkaç yüz kilometre mesafedeki İskenderun limanına yerleşmek istiyorlardı.

İNGİLİZ - ALMAN REKABETİ

Almanya'nın, Akdenize kuvvetli bir filo göndermek sureti ile aldığı mukabil tedbir, Londrada da havayı bulandırmağa, âsabî ve gergin bir atmosferin doğmasına sebep olmağa başladı. Londrada Orta-şark petrol sâhalarına büyük paralar yatıran müesseseler (ki bunların başında İngiliz Bahriye Birinci Lordluğu ile İngiliz En-

telijans Servis bulunmaktadır.) susuyorlardı. Fakat bu sessizlik, bir fırtınanın başlangıcına delâlet eden sıkıntılı bir sessizlik. Acaba İngiliz Birinci Bahriye Lordluğu ile Entelijans Servis ne yapacaklardı? Bu sualin cevabını Balkan Harbi ve sebepleri üzerinde aramak lâzımdır. İngilizler Almanların bu hareketine şimdilik cevap vermiyeceklerdi. Onlar susmasını becerebiliyorlardı; fakat bu sessizlik ne zamana kadar devam edecekti?

1912 yılının 11 Temmuzundayız. Avam Kamarasında İngilterenin Akdeniz siyaseti ve Almanya'nın Akdenize soktuğu donanma ile alâkalı müzakereler cereyan ediyor. O gün, Avam Kamarasında bir konuşma yapan İngiltere Hariciye Nazırı Sir Edvar Grey bu donanma ile alâkalı olarak şunları söylüyordu:

«Bizim Akdenizdeki bütün filolara karşı duracak kuvvetli filolar toplamaklığımıza ihtiyacımız yoktu. Eğer Akdenizden tamamen sarfınazar edersek, ehemmiyetsiz bir devlet durumuna düşecek, siyasî noktai nazardan vaziyetimiz, pek müşkül olacaktır. Biz, kuvvetli bir Akdeniz devleti addolunmak için orada kâfi bir bahrî kuvvet bulundurmak mecburiyetindeyiz.»

Sir Edvar Grey'in bu konuşması da gösteriyor, ki İngiltere Orta-şarktaki büyük iktisadî menfaatlarını terk etmek niyetinde değildir. Sadece bu sularda kuvvetli bir donanma bulundurmayı zarurî görmekte idi. Bu zaruretin ardında, İngiltere'nin kendisine Orta-şark - Hindistan yolu üzerindeki bu büyük iç-deniz devletlerinden birisi olarak telâkki ettiği fikri kâkimdi. Sir Edvar Grey'in Avam Kamarasındaki konuşmasına 22 Temmuz 1912 tarihinde İngiltere Bahriye Birinci Lordu Sir Winston Churchill'in konuşması takip etti. Churchill Avam Kamarasında, Hariciye Nazırını teyid ediyor ve şöyle diyordu:

«Maltada demirli olan altı tane eski harp gemisi ye-

rine İnensaybl sisteminde dört adet zırhlı kruvazör göndermiye kadar verdik. Bu gemiler, kışın üslerine gideceklerdir. Mezkûr kruvazörler vazife mahalline gidinceye kadar şimdilik, Akdenizde ihtiyaten kuvvetli bir kruvazör filosu bulunacaktır.

Bundan başka, bugün orada bulunan dört geminin yerine, son sistem ve daha kuvvetli silâhlara malik dört harp kruvazör filosunu arttırmak ve takviye etmek fikrindeyiz. Böyle bir bahrî kuvvet ticaretimizi himaye için kâfidir. Ve bu kuvvetin Fransız donanması ile müşterek hareket etmesi, Akdenizde muhtemel bütün teşebbüs ve tasavvurlara faik bir bahrî kuvvet temin edecektir.»

Görülüyor, ki İngiltere, hiçbir hâdiseyi tesadüflere terk etmiyordu. Kaldı ki Akdenizdeki kuvvetli İngiliz Filosunu Fransız Filosu da destekliyordu. Alman tehlikesine karşı Fransa; İngiltere ile muallâkta olan meselelerini bir tarafa atmış, İngiliz diplomasisinin mahirâne bir manevra ile, Fransaya, Suriye müstemlekesini teklif etmesini ganimet bilmiş, ve İngilterenin yanında Almanyaya cephe almıştı.

Halbuki aslında mesele şu idi: İngiltereyi Avam Kamarasında Akdenizdeki Alman donanmasının durumunu müzakereye sevk eden sebep, İngiliz Bahriye Birinci Lordluğu ile Entelijans Servisin Orta-şark petrol sâhalarına yatırdıkları muazzam sermayeyi ve petrolü garantiye almak istemekten ibaretti. Büyük armadalar, her seferinde olduğu gibi harekete geçiyor, petrole çevrilmesi mukadder Alman toplarını böylece bertaraf etmek istiyordu. Fakat gariptir, ki Uzak-şark hâdiselerinde korkunç bir hezimete uğrayan, Japonyanm önünde 1904-1905 mağlûbiyeti ve donanmasının mühim bir kısmı ile büyük kayıplar veren Rusya da boş durmuyordu.

İngiliz ve Alman donanmaları Akdenizde karşı kar-

şıya geldikleri sıralarda Ruslar bunu fırsat bildiler. Osmanlı İmparatorluğunun doğu vilâyetlerini bir nevi hayat sâhaları içine soktuklarını büyük devletlere birer nota ile ve resmen bildirdiler. Ruslar, büyük petrol sâhaları ihtiva eden, ve petrolcülere kapalı tutulan İmparatorluğun şark vilâyetleri üzerinde hak iddia etmeğe kalktılar. Ruslar, Şarkî Anadolu'yu katederek İskenderun'a inen müfrez bir hattın doğusundaki sâhalarda statükoyu muhafaza etmeleri icap ettiğini bildiren bir ikinci notayı da bu arada büyük devletlere verdiler. Gayet sert bir ibare taşıyan bu her iki notada, büyük devletlerin, bu hattın doğusundaki sâhalarda her ne suretle olursa olsun statükoya riayetkâr kalmalarını, eğer statüko bu devletler tarafından bozulur ise, Rusyanın mukabil bazı tedbirler alacağı da bildirildi.

Rusların Ermenistan projesi ise, Erzurum'u da içine alan ve İskenderun'a inen müfrez hattın doğu kısmı idi. Bu hattın doğusunda kalan sâha, bugün Türk Petrolünün istihsal edildiği yerlerdir... Ruslar, büyük devletlere verdikleri notalarla bildirdikleri tekliflerini, Almanların Bağdat demiryolu imtiyazını almış olmalarından dolayı yapıyorlardı. Zira Bağdat Demiryolu tamamen petrol sâhalarını içine alan bir güzergâh takip etmekteydi. Gerek Ruslar, gerekse İngilizler bundan fena halde endişelenmişlerdi. Ruslar, bu sert notaların faydasını gördüler. Almanlar, İngilizlerle karşı karşıya kaldıkları Orta-şark petrollerinde bir de Rusya'yı başlarına musallat etmek istemediklerinden Bağdat hattının güzergâhını değiştirdiler. Rus hariciyesi, devrin en kudretli devleti olan Almanya'ya boyun eğdirdikten sonra, ezelî ve ebedî Rus hayali olan sıcak denizlere inmek, Boğazlar üzerinde hak iddia etmek, Bismark'ın dediği gibi, **«Akdenizin anahtarını»** ellerine geçirmek için aktif bir siyaset takibine başladılar. Rusların bu siyasetlerini,

Pariste intişar eden (Petit Journal) gazetesinin İstanbul Muhabiri Ojen Osvani, Petersburg (şimdiki Leningrat) telgraf ajansının İstanbul Muhabiri Dokotovsky ile; İngiliz - Alman donanmalarmn Akdenizde karşılıklı toplanmaları ve Boğazlar hakkında yaptığı mülâkatta, Dokotovsky'nin kendisine söylediklerini 25 Ocak 1912 tarihinde şöyle bildiriyordu:

«Rusya, İstanbulun —bittabi gerisinde bir kısım sevkülceyşi arazi de olmak şartı ile Karadeniz Boğazının— Türklerin ellerinde kalmasını veya Rusyanın eline geçmesini istemektedir. Zira menfaatlerini korumak hususunda Rusya, Türkler ile daima uyuşabilecektir. Rusya, diğer bir hal suretini reddedecek ve İstanbulun beynelmilel bir şehir haline gelmesini katiyyen kabul etmiyecektir.

Ordusu ve Bahriyesi her ne vaziyette bulunursa bulunsun, Rusya, bu noktai nazarı müdafaa için bir harbi dahi göze alacaktır. Bu, kendisi için bir hayatî meseledir. Ve ancak Rusya, tamamen mahvolduğu zaman bu arzusu hilâfına hareket edebilir. Mevkii iktidarda hangi hükümet bulunursa bulunsun, Rusyanın bu kararı kat' idir. Çünkü bu mesele bir parti fikrinden doğmamakta, fakat tamamen millî bir arzuya istinad etmektedir.»

Bu sözler açıkça gösteriyor ki Rusya, kendisini emniyet altına almak istemekten ayrı olarak, Boğazlardan çıkış temin etmek sureti ile, icabında Akdeniz meselesine müdahale etmek ve İran meselesinde de söz sahibi olmak arzusundadır. İranda söz sahibi olmak demek ise Akdenize Rusyanın inmesi petrole müdahale etmesi, petrol mevzuunda söz sahibi olması demektir. Rusya bu suretle, 1907 İngiliz - Rus anlaşmasını da ta'dil ve kendisini İran petrol sâhalarından uzak tutan anlaşmaya feshetmek suretiyle bertaraf etmek niyetindeydi.

Rusya, Dokotovsky'nin bu beyânatı vermesinden kısa bir müddet evvel, 6 Ocak 1912 tarihinde Boğazlar meselesi hakkında Osmanlı İmparatorluğuna bir nota vermişti. (Le Temps) gazetesinin İstanbul Muhabiri nota hakkında gazetesine İstanbul'dan gönderdiği telgrafta:

«Rusya Hükûmeti, Türkiyeye verdiği bir notada Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarının Rus Karadeniz filosuna açılmasını ve aynı boğazların diğer devletlerin harp gemilerine kapalı tutulmasını talep etmiştir. Rusyanın bu teşebbüsünün Kars hududunda geniş mikyasta yapılan tahşidat şâyiaları ile alâkalı olduğu zannedilmektedir. Fakat her ne olursa olsun; hiçbir Osmanlı Hükûmetinin, Türkiyeyi Rus himayesi altında basit bir vilâyet derecesine indiren böyle bir teklifi kabul etmiyeceğini söylemek herhalde kehanet değildir.»

Bu haberden de anlaşılacağı üzere, Rusya, Akdenizdeki İngiliz, Alman donanmalarının birbirlerine karşı giriştikleri hasmâne nümayişlerden ürkmekte, fakat bu korkusunu izhar ederken, kendisinin de Akdenize icabında çıkışını temin edecek olan Boğazlar üzerinde çıkış hakkı istemektedir.

(Le Temps) gazetesinde bu haber çıktıktan 11 gün sonra, 17 Ocak 1912 tarihinde Petersburg şehrinde intişar eden (Le Gazette Petersburg) Orta-doğu meselesinin hallinde Rusyanın da, kendi menfaatlarını nazarı dikkate alacağını bildiriyor ve Karadeniz ile Akdenizin harp üslerinden tecrit edilmesini talep ediyordu.

Rusların ileriye sürdükleri Orta-şark meselesi ne idi? Bu mesele Rusyanın emniyeti meselesi mi idi? Yoksa Rusya Akdenizin İngiliz ve Alman armadalar tarafından tutulmasını kendisi için ciddî bir tehlike olarak mı kabul ediyordu? Bu noktaî nazar siyaset bakımından bir dereceye kadar doğru idi; fakat aslında meselenin

iç yüzü; İngilizleri de Almanları da birinci derecede alâkadar eden Orta-şarkın işlenmemiş ve etrafında binbir mücadele cereyan eden petrol sâhaları idi. Ve bu sâhalar Türkiyenin elinde bulunuyordu. O petrol sâhaları, ki dünyanın sayılı petrol rezervlerinden en ehemmiyetlileriydi. Petrolün, cihan şümul değeri takdir edildiği günden beri Osmanlı İmparatorluğuna çok pahalıya mal olmuştu.

İşte, Rusyanın bütün hedefleri, bütün siyasî manevraları bu tek nokta üzerinde toplanıyordu. Hattâ Ruslar, daha da ileri bir düşünce ile Doğu Akdeniz ve Orta-doğuya hâkim oldukları takdirde, İngilizleri İran petrol sâhalarndan da uzaklaştırabileceklerdi. Esasen Rusyanın da, Ermenistan hududundan itibaren İskenderuna kadar uzanan bir hayâli hattın doğu tarafım istemesi bu hususu teyid etmektedir. Bu sâha tamamen petrol sâhasıdır. Rusyanın bu hayâlî projesi tahakkuk ettiği gün, Musul ve havalisi kendisinin olacaktır. Bu sâhalar ise yalnız ve yalnız petrol demektir.

Rusya istiyordu... Fakat İngilizler de, Almanlar da bu sâhalara talip idiler. Bu uğurda donanmalarını, ordularını harekete geçirmekten bile çekinmiyorlardı. Aslında Orta-doğudaki mücadele de buradan doğuyordu. Umumî manzara Rusyanın lehine herhangi bir inkişaf göstermiyordu. Diğer iki devlet İngiltere ile Almanya, Rusya'ya nisbetle daha şanslı idiler. İngilizler Abadan ve Basra körfezine tamamen hâkim olmuşlardı. Dolayısıyle Musul'a birkaç adım mesafede idiler. Almanlar ise Bağdat demiryolu imtiyazı ile bu geniş petrol sâhalarına bilfiil girmiş telâkki edilebilirlerdi. Bu duruma göre Rusya üçüncü devlet olarak gözüküyordu. Kaldı ki Türkiyede iktidarda bulunan İttihat ve Terakki, Almanlara ayrıca sempati besliyordu. Onlara müttefik ve kardeş devlet muamelesi gösteriyordu. Almanların bu imtiyaz-

la neticeye süratle giden durumları karşısında İngiltere zaman zaman Osmanlı İmparatorluğu nezdinde veya İmparatorluğa mücavir hudutlarda ciddî ataklar yapıyordu. İngilizler, Almanların jeoloji mütehassıslarından meydana gelen heyetlerine mukabil Suriye ve Irak'ı çok yakından bilen, tanıyan jeologlar yanında Arap lisanının her lehçesini gayet iyi konuşan sosyolog ve iktisatçılardan meydana gelen heyetler gönderiyorlar ve Mezopotamyada yepyeni bir metod takip ediyorlardı. Bu yeni metod, bizzat Suriye ve Irak halkının metbu' devlet Osmanlı İmparatorluğu yerine, İngiliz himayesini istemeye dayanıyordu. Böyle bir duruma başta Fransa olmak üzere, Almanya da Rusya da karşı idiler. Bilhassa Fransa, Suriye'de asırlardır takındığı hâmi rolünü feda edemezdi. Kaldı ki Fransa, yalnız katolik mezhebinin hâmisi durumunda da değildi. Fransa, siyasetinin dinî cephesini takibetmekle beraber, bunu 20 nci asrın petrol politikasının arkasına bırakıvermişti. Şimdi onlar da kendi kudretleri nisbetinde, başta petrol olmak üzere Orta-doğunun ham madde kaynakları ile alâkadar olmaya başlamışlar ve bu iktisadî harbe girmiye karar vermişlerdi. Fransayı, yalnız petrol değil, Anadolunun diğer zenginlikleri de alâkadar ediyordu. Bunlar, Diyarbakır havalisindeki çok zengin bakır madenleri idi. Bu iki sebepten, Fransa, İngilterenin Orta-şarktaki hareketlerini bilhassa Suriyedeki son çalışmalarını adım adım takip ediyor ve ciddî bir surette, kontrol altına almış bulunuyordu. Çünkü Fransa Hariciye Nezareti biliyordu, ki İngilterenin Suriyedeki küçük bir muvaffakiyeti, Fransayı Orta doğudan tamamen silebilirdi. Bu, aynı zamanda Fransanın Uzak-şark müstemleke politikasının da sonu olurdu. İşte Fransa buna tahammül edemezdi. Bu hususta bir misal verebilmek için Ocak 1912 tarihinde Balkan Harbi dolayısiyle Fransız Harici-

ye Nezaretine Suriyedeki Servislerinden gönderilen aşağıdaki şayanı dikkat rapora bakmak kâfidir. Raporda denilmektedir ki:

«Suriye ahalisini, İngiltere'nin Suriye'yi isgalini istemeye ikna ve teşvik etmek için gayret sarfeden iki komite, Şam ve Beyrut'da çoktanberi mevcut bulunmaktadır. Bu iki komite ahiren Beyrutta birleşerek galiba hattı hareketleri hakkında talimat almak üzere Mısıra bazı murahhaslar (delegeler) göndermişlerdir. İngiltere lehine propaganda çoktanberi açıktan açığa yapılıyor. 10 Ocak 1912 günü İngiliz Burham kruvazörü Trablusşam limanına demir attı. Kruvazörün süvarisi, Mutasarrıfı ziyaret ederek şehirde âsayişi iade etmekte müztar kalacağını ve bu maksatla karaya çıkarılacak bahriye efradının ancak muntazam İngiliz birliklerinin gelmesi halinde yerlerini onlara terk etmek üzere geriye alınacaklarını söylüyordu. Bu esnada Beyrutta hiçbir Fransız harp gemisinin bulunmaması, İngiltere tarafından Suriye'yi işgalin takarrür ettiği yolundaki rivayet ve zannı bir kat daha kuvvetlendirmiştir. İşgal lehindeki propagandalara Cezayir Müslümanları arasında da devam edilmektedir. Yerlileri işgal fikrine kazanmağa çalışan komiteler tarafından 10 bin kadar Cezayirli Şam'a sevkolundular. Lord Kitchnerin bir mahremi Beyrut'a geldi. Mumaileyhin huzurunda bazı toplantılar yapıldı. Bu içtimalara iştirak edenlerin hepsi Müslümandı. Her tarafta muayyen bir plân dahilinde hareket ediliyordu. Bu plânda, şurada-burada isyânlar meydana getirmek ve bu suretle İngiliz işgali lehinde memlekette kuvvetli bir havanın doğmasına sebebiyet vermekten ibaretti. Suriye'deki Fransız tebaası ile onları himaye edenler bu küstahça, ve bunu akîm bırakmak için ellerinden geldiği kadar çalışıyorlar. Onlar uzun asırlar Suriye'de mevcut olan hal ve vaziyetin te-

beddüle uğratılmasına Fransa tarafından cevaz verilmiyeceği ümidini besliyorlar.»

Evet, Fransız diplomatları bunu ümid ediyorlardı. Fakat, gerçeklerin ışığı altında Fransanın bu ümidi tahakkuk edecek miydi?... İngiltere mutlak olarak Ortaşark petrollerine tek başına sahip olmak istiyordu. Bu neticeyi tahakkuk safhasına çıkarmak için de her çareye başvuruyordu. Raporda da belirtildiği gibi İngiltere, muhtemel bir Fransız demarşını (atağını) da hesaba katmıştı. Bunu önlemek için de onu can-evinden Cezayirden vurmak istiyordu. Bu maksatla Cezayirden, Suriye'ye onbini aşkın bir kitle getirmişti. Böylece İngiltere, Fransanın Orta-şark işlerine aktif olarak müdahalesini hoş karşılamadığını açıkça ortaya koyuyordu. Yine raporda da belirtildiği gibi, İngiltere, bir defa daha, hem de sonuncu olmamak şartiyle İngiliz harp gemilerini petrol sâhalarına giden yol üzerindeki bir limana gönderiyordu. Hem de bu liman, Osmanlı İmparatorluğunun elinde bulunduğu halde...

TÜRKLERİN PETROL UĞRUNA FEDA EDİLMELERİ

Petrol, her türlü diplomatik kaidelerin dışındadır. Petrol için kuvvetli olmak lâzımdır. İşte kaba kuvvet bir kere daha petrolcülerin elinde hareket haline gelmiş, koskoca bir İmparatorluğu bir korvet kaptanının ağzı ile tehdit ediyordu. Petrol, öyle sihirli bir madde haline gelmişti, ki buna sahip olabilmek için dost ve müttefik bildiğimiz Almanya dahil, Rusya, İngiltere ve Fransa birleşerek, 600 senelik bir İmparatorluğu idâma mahkûm etmişlerdi. Girit - Trablusgarb ve Balkan Harbleri bu siyasetin, petrol siyasetinin köprü-başlarıy-

dı... Türkler Giritten - Trablusgarbden ve Balkanlardan korkunç ve utanç verici katliâmlarla çıkarılmışlardı. Bunlar öylesine korkunç, vahşi ve hunhar katliâmlardı ki bütün bir husumet dünyası bir milletin üzerine savlet ediyordu. Ve itiraf etmek lâzımdır, ki dünya medeniyetinin mümessilleri olan Garp devletleri, bu iş için kiliseyi gayet kolaylıkla emellerine hizmet ettirmişler ve bu hareketlerini politika lisanında bir kilise meselesi haline sokmasını bilmişlerdi.

Petrol, sadece bir İmparatorluğu değil, fakat tarihlerin içine sığmayan âdil, civanmert ve asîl bir milleti de yok etmek pahasına harekete geçirilmişti. Mahvına karar verilen ve tatbikatını Girit - Balkanlar ve imparatorluğun diğer kısımlarında müşahede ettiğimiz bu millet, Türk Milleti idi...

600 Senelik İmparatorluğun dört bir yanı neft ile adetâ tutuşturuldu. Hergün, bu koca İmparatorluğun bir başka noktasında, kâh İngiliz altunlarına kendilerini satmış Araplar, kâh İngiliz Entelijans Servisin Balkanlardaki bütün insanlık dışı vahşetten mes'ul şefi bir Boxter'in emrindeki Balkan komitacıları, petrol yüzünden tarihin yüz karası katliâmlarını yapıyorlardı...

Garp devletleri, kelimenin tam anlamı ile Türkleri ve Türkiyeyi mahvetmek istiyorlardı. Ve bunu aleniyete vurmaktan da çekinmiyorlardı.

Pariste çıkan (Echo de Paris) gazetesinin Berlin Muhabiri bu hususu gazetesinin 18 Ocak 1912 tarihli nüshasında, Berlinden çektiği bir telgrafla şöyle belirtiyordu:

«Maximilyen Harden, Küçük Asyaya atılan Türkiye'nin, hayat bulacağını Cumartesi günü tekrar ediyordu. Hakikatte herkes bilir, ki hayli zamandan beri garp-

hlaşan Türkler Küçük Asya'da, ya en müstebidâne bir vahşete doğru avdete veya tamamiyle mahva mahkûm olacaklardır.»

Bütün insanlığı dehşete düşürmesi lâzım gelen bu fikrin gerçek dayanak noktası maalesef petroldür. Petrolcüler, Türkiyeyi hakikaten mahvetmeye karar verdiler. Plânlarını da aksatmadan tahakkuk safhısına çıkardılar. Büyük Osmanlı İmparatorluğunun param parça olması ise bu karar ve tatbikatın en beliğ ve elîm neticesidir...

Bütün bu açık, elle tutulur derecede vazıh tehlikelere rağmen maalesef Devleti ellerinin içinde tutan İttihat ve Terakki, gaflet, hattâ ihanet içersinde hükûmet ediyordu. Almanlarla kurdukları çok dostâne münasebetlere rağmen, Almanlar Türkiyeden daha geniş imtiyazlar elde etmek için her tedbire tevessül ettiler. Bu tedbirler arasında sobatajlardan tutun da, en yüksek kademedeki siyasî toplantılara ve anlaşmalara kadar herşey vardı... Almanya Orta-şarkta siyasî ve bilhassa iktisadî menfaatlerine set çeken devlet olarak yalnız İngiltereyi kabul ediyordu. Gerçi Rusya, Orta-şarkta iddialı idi; lâkin, Almanya ona pek ehemmiyet vermiyor, siyasî tansiyonun ibresini daima İngiltereye doğru tutmağa azâmi itina gösteriyordu. Zira Alman diplomasisi biliyordu , ki Rusya ile İngiltere arasında iki noktada had safhada bir husumet vardı. Bu iki noktadan biri, zengin petrol rezervlerine sahip olan İran, diğeri ise, Boğazlar meselesi idi. Rusyanın gerek İrana yerleşmesine ve geniş petrol kaynaklarına sahip İrandan bu sâhada istifade etmesine, gerekse deli Petrodan itibaren millî bir siyaset halinde Rus hariciyesinin gözlerini diktiği Boğazlara inmesine ve böylelikle sıcak denizlere çıkmasına mani olan devlet İngiltere idi.

Rusya, beynelmilel siyasette İngilterenin muhalefe-

tine uğramıştı. Alman hariciyesi bu hususu gayet iyi biliyor, ve Rusyayı Orta-şarkta kendisine büyük bir rakip olarak kabul etmek istemiyordu. İngiltere, tarihin her safhasında Rusyanın sıcak denizlere inmesine, böylece de genişlemesine ve ham madde kaynaklarının yolları üzerine çıkmasına daima karşı durmuş ve mani olmuştu.

İngiltere 1856 Paris Muahedesi ile Rusyayı Karadenize bağlamış, onu adetâ orada hapsetmişti. Gerçi bu durum 1871 de Londrada aktedilen Boğazlar Konferansında, Almanyamn yardımı ile Rusya lehine tâ'dil edilmişti. Lâkin, Londra Konferansı akabinde, aynı yıl akdolunan Boğazlar Mukavelesi ile Rusya, Akdenizde serbestçe dolaşmak hakkından yine aynı İngiltere tarafından men'edilmişti.

Bütün bu siyasî komplolar ve Beynelmilel dalavereler Orta-şarkta mevcut zengin ham madde kaynakları yüzünden meydana geliyordu. Şimdi devletler bu maddelere sahip olmak için mücadele ediyorlar, türlü komplikasyonlarla birbirlerini saf dışı etmeye ve ezmiye çalışıyorlardı.

Bu mücadele içinde Almanya kendi yolunu çizmişti. Alman hariciyesine göre, Almanyanın menfaatleri Prens Bismark'ın çizdiği yoldaydı. Bismark, **(Çanakkale Boğazı, Rusyanın güney sahillerinin ev anahtarıdır)** demişti. Binaenaleyh, bu yolda yürümek, Rusyadan yana görünmek, bu suretle Rusyanın müzaharetini temin ederek Orta-şarktaki Alman emellerine ve iktisadî menfaatlerine erişmek, böylece İngiltereyi safdışı etmek, Alman siyasîleri için tek çıkar yoldu.

İşte Kayser Wilhelm de bu yolu ihtiyar etti ve gayet mahrem bir şekilde Rus Çarı ile bir görüşme hususunda mutabakata vardı. 1910 yılında Alman İmparatoru ile Rus Çarı Potsdam'da buluştular. Bu görüşmede

Alman İmparatoru, Rusyanın Bağdat demiryolu inşaatına karşı muhalefetini kırmağa, İran ve Osmanlı İmparatorluğu hususunda bir anlaşmaya varmıya muvaffak oldu. Bu anlaşmaya göre: Almanya, Rusya'nın da muvafakatı ile Osmanlı hudutları içersinde her türlü iktisadî menfaat temininde serbest kalacak; buna mukabil Rusya ise 1907 tarihli Rus-İngiliz anlaşması ile nüfuz edemediği İranın güney mıntıkalarına, zengin petrol rezervleri ihtiva eden Kuzistan eyaleti ile Basra körfezine yerleşecekti. Petrol, bu anlaşmanınm da ağırlık merkezini teşkil ediyordu.

Dikkat edilirse gerek Almanyanın gerekse Rusyanın siyasî nüfuzlarını kullanmak suretiyle ve birbirlerine göz yumarak yerleşmek istedikleri mıntıkaları, İranda petrolün su gibi aktığı cenup eyaletleri, Basra Körfezi ile Osmanlı İmparatorluğunun Musul - Kerkük - Süleymaniye ve havalisi idi. Almanyanın Bağdat demiryolu hikâyesinin esas hedefi Musul ve havalisindeki zengin petrol sâhalarını ele geçirmekti. Bu iki devlet, Potsdam anlaşmasındaki hedeflerine rahatça varabilirlerdi. Ancak, karşılarında uzak görüşlü bir politikayı dış siyasetine mesnet yapan İngiltere olmasaydı.

Rusya ile Almanya, Postdam anlaşmasının bir an evvel tatbiki için büyük bir gayret sarfettiler. İki İmparator arasındaki ilk görüşmeden sonra, 1911 yılının yaz aylarında Rusyanın Portbaltık Limanında ikinci bir mülâkat yapıldı. Bu mülâkatta Potsdam Anlaşmasının esasını teşkil eden iktisadî cephesinin kritiği yapıldığı bu buluşmada iki imparator arasındaki görüş birliğini tam ve noksansız olarak ortaya koydu. Bunun üzerine iki imparator, varılan anlaşmayı teknik elemanların müzakerelerine terk edilmek üzere hükûmetlerine havale ettiler. Bu suretle 1911 yılının yaz aylarında Berlin

ve Petersburg diplomatlarına karşılıklı bir anlayış ve itimad havası hâkim oldu.

Bu anlaşma, adetâ bir aile anlaşmazlığı şeklinde tezahür etti. Zaten, aslında aynı aileden gelen üç kuzen dünyaya hâkim olmak iddiasındaki üçü büyük imparatorluğun başında bulunuyorlardı. Bunlardan iki kuzen Rus Çarı ve Almanya İmparatoru, üçüncü kuzen İngiltere İmpaartoruna karşı birleşiyor ve müşterek bir cephe kuruyorlardı. Petrol, böylece üç büyük devletin başında aynı aileden üç imparatoru bir aile düşmanlığının içine sürüklüyordu.

Alman İmparatoru, Musul ve havalisinin çok zengin petrol sâhalarının hayali içinde Port Baltk'tan Berline dönerken, Rus Çarı da 1907 İngiliz - Rus anlaşması ile İran'da İngiliz politikacılarından yediği darbenin intikamını almanın ve İran'da sahip olacağı petrol sâhalarının sarhoşluğu içinde Petersburgun yolunu tutuyordu.

Çar, ayrıca, Almanları bu anlaşma ile Osmanlı - Rus hududundan uzaklaştırdığı ve böylece bir kâbus haline gelen Alman tehlikesini şimdilik de olsa bertaraf ettiği için de memnundu. Fakat Çar'ı sevinçten adetâ çıldırtacak hale getiren asıl sebep, Kayser Wilhelm'i, sevgili kuzenini. Bismark'ın vasiyetine sadık kalarak, Boğazlar üzerindeki üç asırlık Rus emellerinin tahakkuku için ikna edebilmesi idi.

İşin asıl fecî tarafı ise, Rusyaya Boğazlar üzerindeki üç asırlık emellerini tahakkuk safhasına çıkarmak için söz veren Almanya, İttihat ve Terakki Cemiyetinin hâmisi, «**Büyük Türkdostu**» (!) idi. Almanya, Osmanlı İmparatorluğunun müstakbel müttefiki, İttihat ve Terakki Cemiyetinin hayrân olduğu İmparatorluk, işte böylesine iki yüzlü bir siyaset takip ediyor, sırf petrole sahip olabilmek için büyük bir imparatorluğu gizlice

parçalıyor, hayatına, bekasına kastediyor ve arkadan hançerliyordu.

Almanya, Orta-şark petrollerine sahip olmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyor hiçbir hâdiseyi tesadüfe bırakmıyordu. Nitekim İngiliz donanması ile At-başı bir seviyeye ulaşan Alman donanmasının Potsdam Anlaşmasından sonra derhal harekete geçtiğini görüyoruz.

Alman donanması, Almanya'nın Rus Çarlığının da himayesi ile Orta-şarkı elde ettiğini zannettiği «Petrol İmparatorluğu»nu desteklemek için hareket haline geliyordu. Alman Donanması, artık sadece Baltık ve Şimal Denizi donanması olmak durumundan sıyrılmış, Almanyanm Akdeniz ve Orta-şarktaki menfaatlerini desteklemek, icap ederse kuvvet gösterilerinde bulunmak üzere Akdenize inmiş ve oralarda üslenecek kadar kudretli bir donanma haline gelmişti. Almanya, artık Akdenize yerleşmek kararındaydı. Bu emelini de tahakkuk ettirebilecek güce sahipti. Nitekim Alman Hükûmeti, Alman Donanması için Akdenizde bir üs aramağa başladı. Orta-şarktaki iktisadî menfaatlerini, bilhassa petrol menfaatlerini ancak bir şekilde gerçekleştirebilecekti. 1911 yılında Alman İmparatoru bir emirle Trablusgarba kalabalık bir heyet gönderdi. Bu heyetin içinde bulunan mütehassısların ekseriyetini askerler ve jeologlar teşkil ediyordu. Demek oluyordu ki Almanya, Orta-doğudan başka, Kuzey Afrika'da da petrol aramağa kararlıydı. Bu heyet Trablusgarb'da tetkikler ve iktisadî menfaatler için teşebbüslerde bulunurken diğer taraftan da Babıâli ile, yani İttihat ve Terakki ile Ticareti Bahriye filosu (fakat aslında Akdeniz Alman Deniz Harp Filosu) için bir kömür istasyonu, yâni bir üs elde edebilmenin müzakerelerini yapıyordu...

1909 yılında Alman Hükûmeti, had safhaya girmiş olan ve bir buhrana yol açması muhakkak bulunan Do-

ğu Akdeniz üzerinde ve bilhassa Girit Adasında üslenmek istemişti. Bu maksatla İngiltere Fransa ve Rusyaya birer nota vererek Girit meselesinin halli için kendi aralarında vardıkları anlaşmanın bu meseleyi halletmeğe kifayet etmiyeceğini, Almanya ve Avusturya Macaristan İmparatorluklarının da meselenin hallinde reylerinin alınması icap ettiğini sert bir lisanla bildirdi. Almanya bu nota ile ihsas etti, ki Girit'in Suda veya herhangi bir başka limanında mutlaka üs sahibi olmak istiyordu. Zira bir müddet sonra Alman Akdeniz Filosu, bu denize girecekti.

Durum aşikârdı. Almanya, Bağdat demiryolu imtiyazı ile elde ettiğini zannettiği Musul petrol sâhalarını garanti altına almak istiyordu. Nitekim sonraki hâdiseler göstermiştir, ki Almanya, bu donanmayı sadece bu maksat için Akdenize sokmuş ve donanmaya Akdeniz ve Orta-doğudaki Alman iktisadî menfaatlerinin müdafaasını vermişti.

Büyük devletler arasında Osmanlı İmparatorluğunun iktisadî kaynaklarını ellerine geçirmek için girişilen bu siyasî teşebbüslerin ve kuvvet gösterilerinin devam ettiği yıllar ve hâdiseler, Türkiye için meş'um ve telâfisi imkânsız kayıplara yol açmıştır. Bu serinin ilk kayıpları Trablusgarb - Girit ve Balkanlardı...

Kayıplarımız acaba yalnız bunlar mıydı? Hayır! Biz, Osmanlı Türkleri olarak daha büyük kayıplar veriyorduk. Trablusgarp, Girit ve Balkanlar sadece görebildiğimiz maddî kayıplarımızdı. Aslında biz Türkler, bir imparatorluğun çöküşünü seyrediyor, bilmeden farkına varmadan onun batışına şahit oluyorduk. Hem de bu batışı başta petrol olmak üzere, ham madde kaynaklarımız üzerinde cereyan eden bir iktisadî harp yüzünden temaşâ ediyorduk.

Ve hasbelkader, Osmanlı İmparatorluğunu idare

eden İttihat ve Terakki kör ve cebîni bir taassup ve hissî sebeplere dayanan bu çöküşü çabuklaştırmak için nemümkünse yapıyordu...

İktisadî kaynaklarını başkalarına kaptırmamak ve kurduğu Cihanşümul «Ticaret İmparatorluğu«nu zaafa uğratmamak için İngiltere, zaman zaman Osmanlı İmparatorluğuna müzahir birçok roller oynamıştı. Lâkin şimdi durum mazidekinin aynı değildi. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğuna husumet besliyordu ve bu husumet iki sebebe dayanıyordu. Bunlardan birisi Hilâfet müessesesiydi. Diğeri de; İmparatorluk hudutları içerisindeki geniş petrol sâhaları ve büyük rezervlerdi. Bu faktörlerden her ikisi de İngiltereyi şiddetle alâkadar ediyordu.

Ve İngiltere, bunlardan birisini, diğerine tercih edemiyordu. Fakat petrol, görünüşde de tatbikatta da Hilâfetten daha ağır basıyordu. Zira, İngiltere bir «Petrol İmparatorluğu»nun temellerini çoktan atmıştı. Bu temelleri, daha doğru tâbiriyle, İngiliz İmparatorluğunu tehlikeye atmak, İngilizlerin işlerine gelmiyordu. Almanyanm Osmanlı İmparatorluğu ile yakın münasebetleri ve dostluğu, İngiltereyi ciddî şekilde telâşa düşürüyordu. İngiltere telâş etmekte haklıydı. Zira, karşısında, kendisi gibi bir «Cihan İmparatorluğu» kurmak isteyen pervasız, kudretli bir rakip vardı. Gerçi İngiltere, daha önce böyle bir düşmanla karşı karşıya gelmiş ve onu saf-dışı edebilmişti. Rusya, İngiltere için artık tehlike olamazdı. 31 Ağustos 1907 tarihli Rus - İngiliz anlaşması ile İngilizler, Rusyayı İranın şimalinde ve petrol sâhalarından çok uzakta durdurmuştu. Fakat, Almanyayı nasıl durdurabilecekti? Üstelik Almanya, Türk İmparatorluğunu idare eden iktidar ile de dostu. İngiltere için tehlike cidden büyüktü. İşte böyle bir zamanda ve Ortada hiçbir sebep mevcut değilken, İtalyan Do-

nanması âniden Trablusgarb önlerinde görüldü. Trablusgarb, dolayısıyle Osmanlı İmparatorluğu bir nevi istilâya uğramıştı. Bu baskın, İngiliz diplomasisinin, muvaffakiyet hânesine geçirilecek, bir vakıa idi. Zira İtalyanlar, Afrika, Kızıldeniz sahillerinde müstemleke talebetmişlerdi. İtalyanların istedikleri müstemleke ise Mısır'ı tehdit ediyordu. Halbuki Trablusgarb öyle değildi. Orada Türkler vardı; hem İtalyan diplomatları kendilerine yakın bir Afrika toprağı olan Trablusgarbı zaptetmek hususunda Londradan tam bir serbesti elde etmişler ve bu hususta garanti almışlardı. İngiltere, İtalyanın Trablusgarb üzerinde yapacağı operasyona ses çıkarmayacaktı. Fakat gerek Roma, gerekse Londra hesaplarında aldandılar. Kolay bir zafer kazanacaklarını düşünen Avrupamn bu iki hükûmet merkezindeki diplomatlar, ilk anda Trablusgarb'da çetin bir mukavemetle karşılaşıldığını görünce şaşkına döndüler. Bilhassa Londra, Trablusgarb'a Almanların yerleşmelerini görmektense, İtalyanların o topraklara sahip olmasını, İtalyanın oraları zaptedip yerleşmesini istiyordu. İşi kolaylaştırmak için de derhal tedbir aldı ve yeni bir atak yaptı. Bunun için en müsait zemin Balkanlardı. İngiltere Trablusgarb'da İtalyanların karşılaştığı Türk mukavemetini kırmak için Osmanlı İmparatorluğunda yeni bir cephe açmaya karar verdi.

İngiliz Entelijans Servisinin, Balkan komitacılarının ruhu, dimağı olan bir Sir Boxter'i vardı. Bu adam, derhal harekete geçti. Onun direktifi ve İngiliz altunları ile Osmanlı İmparatorluğunun kuzey batı toprakları yâni Balkanlar ateşe verildi. Bu manevralar gerek Almanyanın, gerekse Rusyanın gözünü dünyanın en zengin petrol sâhalarından biri olan Orta-şarktan, dolayısıyle Irak'tan başka istikamete çevirmek için yapılıyordu.

Osmanlı İmparatorluğunun önce Trablusgarb, son-

ra Balkanlarda başı derde sokulduğu tarihlerden sonra da Londra Hükûmeti, Royal Deutch - Shell grubunun resmî mümessili sıfatı ile, Londradaki Osmanlı Sefir-i Kebirini sıkıştırmağa başladı. Londra, dolayısiyle Sir Henry Deterding, Musul petrollerinin imtiyazını istiyordu. Londradaki Osmanlı Sefiri, petrol mevzuunda tazyiklere mâruz kalırken, İstanbul'daki Alman sefiri Baron Von Vangenheim de Sadrâzamı çiğnemek sureti ile Ticaret ve Ziraat Nezaretine müracaat ediyor ve ültimatom mahiyetinde tehditler savurarak Musul'da petrol imtiyazları istiyordu.

1902 yılından beri Deterding'in parası ile ihtilâller ve kıtaller bölgesi haline gelen Arabistan Yarımadasındaki korkunç mücadeleler, yeni rejimi müşkül durumda bırakıyordu. Akılsızca yapılan bir hal ve taht değişikliği, Osmanlı İmparatorluğunun kaderi üzerinde çok menfi ve yıkıcı tesirler meydana getirmişti. Ve bu ihtilâli yapanlar, 6 asırlık bir İmparatorluğu kendi elleri ile parçalamak durumuna düşmüşlerdi. Çünkü hâdiselere hâkim değillerdi ve ipin ucunu ellerinden kaçırmışlardı.

Bilhassa Arap arımadasında Suudîlerin Şeyhi Suud bin Abdülâziz'in İngilizlere yaslanmak suretiyle 1912-1914 yılları arasında çıkardığı kanlı ihtilâller, İttihat ve Terakki Hükûmetini, Alman sefirinin vermiş olduğu ültimatomu kabule mecbur etmişti. Osmanlı İmparatorluğu Ticaret ve Ziraat Nezareti, 1914 senesi 19 Mart tarihinde Musul civarındaki Gayyare'nin takriben 2 kilometre kadar batısında bulunan Aynigazel mevkiindeki petrol sâhasında Almanlara ve bu arada muhtelif eşhasa birer seneyi geçmemek üzere ve biner lira yıllık kira mukabili imtiyazlar vermeğe başladı.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN PETROLE KURBAN EDİLİŞİ

Birinci Dünya Harbinin başladığı 1914 yılına kadar dünya siyasetinde söz sahibi iki hâkim ve kudretli devlet vardı. İngiltere ve Almanya... Her iki Devlet de «Dünya Hâkimiyeti« uğrunda bilhassa Avrupada şiddetle mücadele ediyorlardı. Petrolün büyük kudretini Almanya da en az İngiltere kadar anlamış bulunuyordu. Bu bakımdan Kaiser Wilhelm kendisine «Dünya hâkimiyeti»nin garantisini veren muazzam Alman Ordularını ve hakikaten çok kudretli bir seviyeye yükselmiş olan Alman Donanmasını tahrik edecek olan muharrik kuvvete, yâni petrole şiddetle ihtiyaç hissediyordu. Bu maksatla Birinci Dünya Harbinden çok evvel de harekete geçmişti. (Doyçe Bank) ın da iştirak ettiği ve yüzde yüz Alman sermayesi ile Oropeişe Petroleum Union adı altında bir petrol tröstünün temellerini attı. Bu tröst, Sir Henry Deterding ile Rockfeller'in mücadelesinde mutavassıt rol oynuyor, Almanyanın ihtiyacı olan petrolün mühim bir kısmını dev Tröstler arasında cereyan eden mücadelelerden bilistifade elde ettiği basit ve küçük imtiyazlarla temin ediyordu. Bu imtiyazların en mühimmi ise Romanya petrolleri idi.

Deterding, Oropeişe Petroleum Union'nun oynamak istediği oyunu ve ondan gelebilecek tehlikeyi zamanında sezdi ve tedbir aldı. Deterding, dünyanın her tarafında olduğu gibi borsalarda da adamları vasıtasiyle istediği ân, dilediği spekülasyonu yapabilecek durumda idi. İşte Oropeişe Petroleum Union'dan gelmesi muhtemel tehlike karşısında, binbir dalavereli süpekülâtif oyundan sonra Deterding, bu tröstün hisse senetlerinden mühimce bir kısmını eline geçirmeğe muvaffak oldu. Bu hisse senetlerini eline geçirdiği andan itibaren

de, Rockfellere karşı daha emin bir şekilde mücadele imkânlarına kavuşmuş oldu. Deterding'in Oropeişe Petroleum Union'da elde ettiği hisseler Kaiser Wilhelmi çileden çıkardı ve bir gün aldığı bir kararla Alman Devlet Bankasını bu işi tasfiyeye memur etti.

Alman Devlet Bankası Rayh Bank, Deterding'in Oropeişe Petroleum Union ile olan alâkasının kesildiğini ve elinde bulundurduğu hisse senetlerinin bedelinin derhal tasfiye edileceğini ilân etti. Rayh Bank'ın bu kararı adetâ bir harp ilânı mahiyetindeydi. Alman İmparatoru Kaiser Wilhelm Deterding'in elinden yakasını sıyırmak için bir harbi dahi göze alabileceğini tek taraflı bir kararla, mezkûr petrol tröstünü tasfiye ettiğini ilân etmekle göstermiş oluyordu.

Bu karar Londrada sinirli bir havanın meydana gelmesine sebep oldu. Londra ateş püskürüyordu. Bu hareket «gangasterlik» olarak vasıflandırıldı. Fakat, hiç bir netice alınamadı. Almanların kararı kat'iydi. İş işten geçmişti. Londranm reaksiyonuna, Ordularının manevraları ve Donanmasının Baltık limanlarından Şimal Denizine açılması şeklinde cevap veren Almanlar, bu emrivakiide böylece kaba kuvvete dayanan bir gösteri ile örtbas edebildiler.

Londra dolayısiyle Deterding, bu kuvvet gösterisi karşısında fazla direnemedi. Alman emrivakii kabul edilmişti. Bir petrol şirketinin hisse senetleri için bir devletin bütün orduları, bütün bahri kuvveti adetâ seferber edilmişti. İngilizler boyun eğmişti. Zira Alman İmparatoru Kaiser Wilhelm açıkça tehdit ediyordu. İmparator, bu gerginlik günlerine rastlattığı nutuklarından birinde şöyle diyordu:

«Gök kubbesi yere düşse, onu iki milyon Alman süngüsünün ucunda durdurabilirim.»

İşte Londrayı da, Deterdingi de Rayh Bankın emri-

vakiine boyun eğmeye mecbur eden kuvvet bu idi...
Bu tarihten sonra esasen çalıştığı Avrupa Petrol sâhalarına daha da rahat bir şekilde yerleşen Oropeişe Petroleum Union, kendi petrol sâhalarında dilediği şekilde çalışmağa başladı. Orta-şark petrol sâhalarında ise İngilizlerle amansız bir mücadeleye girdi.

Berlinde, Wilhelm Strase'deki Alman diplomatları, yeni petrol imtiyazları elde etmek için Alman bankerlerine en geniş yardımları yapacaklarını vaad ettiler ve bu vaadlerini de yerine getirdiler. Rayh Bank, petrolü elde etmek için adetâ bankerlerin ve jeologların emrine girdi. Bilhassa Doyçe Orient Bank bu vâdide en çok çalışan bir müessese haline geldi.

Alman Devlet Bankasının açık kredi ile giriştiği mücadelede Avrupanın hemen bütün petrol sâhalarında imtiyazlar ve hisseler elde etti. Doyçe Orien Bank, Osmanlı İmparatorluğundan Bağdat demiryolu imtiyazını aldıktan sonra İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu toprakları üzerinde mücadeleye girişti ve mühim mikyasta da bu mücadelesinde muvaffak oldu.

Almanların bu muvaffakiyetinin neticesi olarak İngiltere ye tefevvukları Birinci Cihan Harbinin başlangıcına kadar devam etti. Birinci Cihan Harbinin başlaması ile Deterding, dünya petrol sanayiinde yine dünyanın nâzımı oldu.

Standard Oil ile harp müddetince yürürlükte olmak üzere iki tröst arasında bir anlaşmaya varıldı, Bu anlaşma ile Standart Oil ve Royal Deutch - Shell grubu her türlü mücadeleyi bir tarafa bıraktılar ve müşterek düşmana karşı mücadeleye başladılar. Birinci Dünya Harbinin şartlarına göre korkunç derecede artan ve münhasıran harbin kazanılmasında kullanılan petrol istihsalinin bir kısmını Deterding temin ediyordu. O tarihte, yâni Birinci Dünya Harbinin başladığı tarihten takri-

ben 30 yıl kadar önce, Hollanda Hindistanında ayda 50 frank civarında kazanan adam, harbin masraflarına tahammül edemiyen Fransaya petrol satın alabilmesi için üçyüz milyon altun frank ikraz ediyordu. Bu adam, Royal Deutch - Shell grubunun mutlak hâkimi, dünya petrollerinin üçte ikisine sahip ve İngiltere ve Britanya İmparatorluğunu, petrol varilleri üzerinde dünya haritasını değiştirmeğe muktedir bir imparatorluk haline getiren Sir William Augustus Henry Deterding idi...

Birinci Cihan Harbine iştirak eden devletlerin genel kurmayları, harp makinelerini harekete geçirebilmek için, meşrû veya gayri meşrû yollarla Deterding'den petrol satın alıyorlardı. Harp bütün şiddetiyle devam ederken, Deterding sadece bir şeyi düşünüyordu: Orta-şark petrollerini...

Deterding, Orta-şark petrol sâhalarını elde edebilmek için de o toprakların sahibi Türkleri, petrol mıntıkalarından atmanın lüzumuna inanıyordu. Türkler Arap Yarımadasından mutlaka çıkarılmalı idi. İngiliz Ordularının Arap Yarımadasında yaptıkları bütün muharebelerin hedefi, dünyanın sayılı petrol sâhalarına ve rezervlerine sahip Irak topraklarıydı.

Petrol için çöller kana bulanıyor. Nesiller kırılıyordu. İngiliz Genel Kurmayı, neye mal olursa olsun, Irak'ı mutlaka zaptetmek, hergün artan petrol ihtiyacına cevap vermek için bu sâhaları eline geçirmek istiyordu. Aslında bu sâhaları almak istiyen Deterding idi. İngiliz kurmayları, bu işi gerçekleştirmek için geceli gündüzlü çalışmalardan sonra bir harekât plânı yaptılar; bir seferî kuvvet hazırladılar ve başına mümtaz bir kumandan tayin ettiler.

Türk tarihinin General Townsend olarak tanıdığı bu kumandanın elinde modern silâhlarla mücehhez 45 bin kişilik bir ordu vardı. Bu ordu ile çok şeyler yapacak-

larını ümid eden İngiltere, Arabistan cephesinden taarruza geçti. İngiliz ordusu, başlangıçta kurmaylarının tahminlerine uygun olarak, Irak sahralarında rahatça ilerliyordu. Onlara göre, Musul petrol sâhalarının işgali, gün meselesi idi. Fakat İngiliz Erkânı Harbiyesinin de General Townsend'in de, hattâ Deterding'in de akıllarına gelmiyen bir hâdise vuku buldu. General Townsend'in Musul petrol sâhalarına doğru süratle ilerliyen ordusu, Kütülammare'de bir kayaya çarptı. Henüz kırk yaşına girmemiş, mağlûbiyet nedir bilmeyen, Frenklerin «Aleksam», Türk Tarihinin ve Türk Ordusunun Ali İhsan Paşa olarak tanıdığı asker, sür'atle ilerliyen İngiliz Ordusunun ileri harekâtını durdurdu. Yapılan muharebeler sonunda Townsend'in ve İngilizlerin bel bağladıkları bu Ordu, Kütülammare'de kumandanları ile birlikte bu genç Türk Paşasına esir oldu...

Devrin en modern silâhlarıyla teçhiz edilmiş 45 bin kişilik ordunun mağlûp olması ve kumandanının esir edilmesi. Deterding'in gözlerini açmağa kâfi geldi. Bu mağlûbiyet, ona, Türkler mağlûp edilmedikçe Musul petrollerini unutması icap ettiğini anlatmağa kâfi geldi. Ve hakikaten mütarekenin ilân edildiği güne kadar da Musul'u unuttu. Fakat buna rağmen bazı tedbirler almaktan da geri kalmadı. En mâhir ajanlarını Türk Ordusu ile Türk Devletinin çökertilmesi için seferber etti. Bu ajan ordusunun içinde bütün dünyanın çok yakından tanıdığı Lawrens de vardı. 1916 yılından itibaren Arap Yarımadasında vazifeye başlayan bu adam, hiçbir zaman klâsik mânada bir casus olmamış ve hayatı boyunca petrolcülerin hizmetinde ve emrinde çalışmıştır. Bu ajanlardan bir diğeri de Türk umumî efkârının çok yakından tanıdığı, Kıbrıs Umumî Valiliği yapmış olan Sir Food idi.

Fakat, bu ajanların aralarında bir tanesi vardı, ki

son derece şâyanı dikkat bir insandı. Bu, Arap Yarımadası üzerindeki bütün petrol haklarını İngiltereye tek başına kazandıran Miss. Gertrud Bell idi. Ve bu müthiş kadın Lawrensin emrine verildiği âna kadar, Lawrens, Arabistan Yarımadasında herhangi bir muvaffakiyet kazanmış değildi.

Gertrud Bell, Lawrense Kahiredeki bürosunda mülâki olduğu zaman, sorduğu bir sual üzerine Lawrens ona şu cevabı veriyordu:

«— İngiltere'nin, 1913 Ekiminde Quin Elizabeth zırhlısını denize indirdiğini biliyorum. Mazot yakan ilk zırhlılarımızdan birincisi olan bu zırhlı için şimdi ağır yağlar meselesini halletmek lâzımdır!»

Lawrens'in Kahire'de, yardımcısı Miss Gertrud Bell'e söylediği bu sözler, İngiltere'nin Birinci Dünya Harbine niçin sebebiyet verdiğini ifade etmek bakımından çok dikkate şâyandır. Bu tarihten çok seneler sonra, bir başka İngiliz, Mr. Churchill, İngiliz Avam Karamasında şöyle haykıracaktı:

«Efendiler, şunu iyi biliniz, ki bir damla petrol bir damla kandan daha kıymetlidir!»

Lawrens ve Gertud Bell İngiltere için en mühim mesele olan ağır yağlar meselesini halletmek üzere vakit geçirmeden harekete geçtiler. Lawrensin Osmanlı İmparatorluğuna sadık şeyhleri kandırmak için giriştiği teşebbüs akamete uğradı. Lawrens, Arapçayı çok iyi bildiği halde, neden muvaffak olamamıştı? Bunun sebebi kat'î olarak bilinmemektedir. Lâkin kendisinin muvaffak olamadığı, bundan sonra da Miss Gertrud Bell'in kendisine yardımcı olarak gönderildiği de bir vakıadır. Ancak, Lawrens'in muvaffak olamamasının sebeplerinden biri olarak, Emir Faysalı, kurmayı tasavvur ettiği Suriye Devletinin başına getirmek istemesine, Vahabilerin Reisi Suud Bin Abdülâzizin şiddetli muhalefeti olduğu söylenebilir.

Lawrens'in muvaffakiyetsizlikle neticelenen teşebbüsü üzerine Miss Gertrud Bell harekete geçti. Gertrud Bell Oxford üniversitesinin Doğu ilimleri bölümünde mezundu. Bütün Arap lehçelerini çok iyi biliyordu.

Deve sırtında, bir delil ve yanından eksik etmediği maden sodası şişeleri yüklü bir deve kervanı ile çöllerde aylarca dolaştı. Bir kadın için bu çok ağır bir işti. Çölün bir tarafında askerler birbirlerini boğazlarlarken, öbür tarafında da Miss Gertrud Bell «İngiliz Petrol İmparatorluğu»nun haşmetine Irak ve Hicaz petrollerini de ilâve etmek için sinsi bir mücadele yapıyordu. Miss Gertrud Bell, aylarca devam eden bu çöl yolculuğunun sonunda, Emir Faysalın büyük Suriye Krallığına isyan eden, kırk kadar kabile şeyhini günün birinde, bir vâhada toplamaya muvaffak oldu. Ve böylece de Lawrens'in plânını tatbik ettik. Bunlara ayrı ayrı ve bol miktarda İngiliz altunu dağıttı. Bu kırk adamı, Emir Faysalın Suriye Kırallığını tanımağa ikna etti. Artık Suud Bin Abdülâziz'in muhalefeti bir tarafa atılabilirdi ve dâva kazanılmış sayılabilirdi. Osmanlı İmparatorluğunun Mekke Şerifi, Hüseyin'in oğlu Faysal, bu toplantıdan sonra 1920 senesinde aktedilen San Remo konferansının akdine kadar Büyük Suriye Kralı Birinci Faysal ünvanını iktisap ederken, Iraktaki zengin petrol sâhalarının imtiyazını da İngilizlere veriyordu.

Birinci Cihan Harbini müteakip, Osmanlı İmparatorluğundan koparılıp alınmış olan Arap Yarımadasında bir sürü devlet türedi. Bu yeni ve ârizi devletlerin hudutları Deterding'in mütehassıs elemanları tarafından tespit edildi. Ve bu hudutlar Cemiyet-i Akvam'da resmî İngiliz delegasyonu tarafından dünya devletlerine âdeta zorla tasdik ettirildi. Deterding'in adamları yeni teşekkül eden bu devletçiklerle şeyhliklerde perde arkalarında olmalarına rağmen en mümtaz muameleyi

görmekte ve en mühim müşavirlik vazifelerini ifa etmekte idiler. Lawrens, Gertrud Bell, Sidney Reyi (Roznblum) Fransanın, «Büyük Suriye» projesine şiddetle muhalefeti üzerine sadece Irak Kralı Birinci Faysal ünvanını alan Kral Faysalın mahkem-i esrarı oldular. Filbi (Abdullah) ise*, Suudi Arabistan Emiri Suud Bin Abdülâziz'in hususî müşaviri oldu.

Ancak bütün bu hâdiselerin arkasında bazı gerçekler saklıydı: Bu devletler nasıl teşekkül etmişti? İngilizler; bu devletlerin teşekkülünde hangi gayeyi esas olarak kabul etmişlerdi? Bunun cevabı bugüne kadar birçok noktadan verilmeğe çalışıldığı halde henüz meselenin hakikî cephesine vuzuh verilememiştir. Biz burada bu hususda bazı misaller vermek sureti ile, İngilizlerin petrol bahsindeki titizliklerine temas edeceğiz. Böylece, Arap Yarımadasında kurulmuş olan devletçiklerin petrol yatakları üzerindeki İngiliz niyetlerinin, dünyaya kaça mal olduğunu da izah etmiş olacağız.

Birinci Cihan Harbi henüz başlamamıştı. İngiliz Hükûmeti, İstanbuldaki sefiri vasıtasıyle İttihat ve Terakki Hükûmetini tehdit etmiş, Musul petrol sâhalarının imtiyazını istemişti. İngilizler, aynı zamanda Londradaki sefirimizi de bu imtiyazı elde etmek için sıkıştırmaya ve tedhide başlamışlardı. Nihayet İttihat ve Terakki Hükûmeti bu tazyikler karşısında boyun eğmeye ve İngilizlerle müzakelerele girişmeğe karar verdi.

CAHİD BEYİN LONDRA SEHAYATİ VE ELDEN ÇIKAN PETROLLER

İngilizler, Osmanlı Hükûmeti nezdinde tazyikde bulunurken, İngiliz tezgâhlarında Osmanlı İmparatorluğu

* Moskova'ya kaçan meşhur Kilm Filbi'nin babası.

hesabına yapılmakta olan ve bedelleri tamamen tediye edilmiş bulunan Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih Zırhlılarını da koz olarak kullandılar. İngilizler, Musul üzerinde petrol imtiyazı verilmediği tekdirde milyonlar değerindeki harp gemilerimizi vermiyeceklerini söylüyorlardı. Hattâ bu gemileri almak üzere Rauf Orbay'ın başkanlığı altında giden bir Türk heyetini de geri çevirmişlerdi. İşte bu ve buna benzer tehditler sonunda Türkiye İngiltereye boyun eğmek zorunda kalıyor ve Cavid Beyin Londra seyahati takarrür ediyordu.

1914 yılı Mart ayının 10 na takaddüm eden günlerde, Londra'da hummalı bir faaliyet vardı. Bu faaliyet, Doyçe Orient Bank mümessilleri ve Royal Deutch -Shell grubu mümessilleri arasında imza edilecek bir anlaşma ile alâkalıydı. Bu anlaşmayı hazırlıyan sebepler arasında Osmanlı Maliye Nazırı Cavid Beyin Londra'da giriştiği bir takım faaliyetler başlıca âmil olmuştu.

Birinci Cihan Harbi patladıktan fakat Osmanlı İmparatorluğu bu harbe iştirak etmeden kısa bir müddet önce, petrol müzakerelerinde bulunmak üzere Cavid Bey Londra'ya gitmişti. Yanında Düyûn-u Umumiyede mühim bir mevkii olan ve kendisine Ermeni hânedanına mensup bulunduğu süsünü vererek kendi kendine prens diyen Kalust Gülbenkyan vardı. Birlikte yaptıkları bu seyahatten sonra Londra'da derhal müzakereler başladı. Cavid Bey İngiliz Hariciyesi ile müzakereler yaparken, İstanbul'dan, Sadrâzam Sait Halim Paşadan aldığı acele bir dâvet üzerine derhal İstanbul'a döndü. Kabine fevkalâde bir toplantı içinde kendisini dâvet ediyordu. Cavid Bey Londra'dan ayrılırken Osmanlı İmparatorluğunun başlamış olan Birinci Cihan Harbine katılacağını, daha doğru tabiri ile Devletin Enver Paşa ve Alman Amirali Şuson'un emri vakileri ile harbe gireceğini düşünemedi. Beraberinde Londraya götürmüş olduğu Gülbenkyan'ı

müzakerelere Osmanlı Devleti adına devam etmek üzere orada bıraktı. Cavid Bey, kısa bir müddet sonra Londra'ya tekrar döneceğini ve petrol müzakerelerine yeniden devam edeceğini ümit ediyordu. Fakat düşündüğü olmadı ve Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Harbine girdi. Artık yapacak birşey yoktu. Gülbenkyan Londradaydı ve Osmanlı Devletinin mümessili olarak petrol müzakerelerine devam ediyordu İngilizlerin ellerine muazzam bir fırsat geçmiş oluyordu. Bunu mükemmel bir şekilde değerlendirdiler ve Gülbenkyan ile bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma ile de İngilizler, sonradan zorla girdikleri Musul'dan bir daha çıkmıyacaklar ve Ortaşark petrollerini diledikleri gibi kullanacaklardı. Bu anlaşma, bir eski Türk vatandaşını «Mister Yüzde Beş» olarak dünyanın en büyük zenginleri arasına soktu. İngilizler aynen İranda olduğu gibi, Irak petrollerini de akla gelmedik bir yolla ellerine geçirdiler .

— Yukarıda izah ittiğimiz 19 Mart 1914 tarihine tekaddüm eden günlerde Londra'da devam ettiğini işaret ettiğimiz Doyçe Orient Bank ile Royal Deutch-Shell grubu arasında müzakereler, işte Cavit Beyin bu idraksizliğinin bir neticesi olarak meydana gelmiş ve her iki müessese arasında akdedilen anlaşmada, en büyük rolü İngilizler tarafında bulunan Kalust Gülbenkyan ile Sir E. Cassel oynamıştır. Bu tarihte, Londrada İngiliz Hariciye Nezaretinin bir odasında Alman Bankası mümessilleri ile Sir E. Cassel'in hazırladığı anlaşmayı imza ettiler, ve (The Turkish Petroleum Company Limited) teşekkül etti. Bu anlaşmaya göre yeni şirketin hisseleri şöyle tesbit edildi. Hisselerin yüzde ellisi İran petrollerinin hâkimi olan İngiliz Bahriye Birinci Lordluğu ve Entelijans Servisin hâkim bulunduğu D'Arey grubu adı ile faaliyet gösteren gruba, yüzde yirmi beşi İngiliz petrol tröstünün kollarından biri olan Anglo Saxon Petroleum'a ve geri

kalan yüzde yirmi beşi de Doyçe Orient Bank'a aitti.

Almanlar Türkiye ile ittifak halinde bulundukları bir devrede dahi kader birliği ettikleri müttefiklerini petrol yüzünden arkadan hançerlemek gibi izahı mümkün olmayan bir ihanetle karşı karşıya bırakmış ve petrole ancak bu sayede sahip olabileceklerini zannetmişlerdi.

The Turkish Petroleum Company Limited, Londrada imza edilen anlaşmanın üzerinden 11 gün geçtikten sonra, 30 Mart 1914 de Osmanlı İmparatorluğu Ticaret ve Ziraat Nezaretine müracat ederek bütün Irak'a şâmil olmak üzere petrol imtiyazı talebinde bulundu. Cavid Beyin hatâsı yüzünden meydana gelen bu emrivaki karşısında, İttihat ve Terakki ister istemez bu imtiyazı verdi ve böylece İngilizler Irak petrol sâhalarına yerleşiverdiler.

Gerek İngilizler gerek Almanlar Musul'da elde ettikleri petrol hisse ve işletme imtiyazlarını, Osmanlı İmparatorluğu fiilen harbe girinceye kadar ellerinde ancak tutabildiler. Osmanlı İmparatorluğu, harbe girdiği andan itibaren, gerek imtiyaz gerekse işletme hakları işlemez oldu. Fakat İngilizlerin elinde Osmanlı İmparatorluğu adına, Musul'da kendilerine petrol imtiyazı veren Gülbenkyan'ın imtiyaz anlaşması mevcuttur. Ve bu anlaşmadan harp sonrası, Türkiye Cumhuriyetine çok pahalıya mal olan bir takım neticeler meydana gelmişti. Bu neticelerin başında Musul'un Türkiye hudutları dışında bırakılması yer alır. Böylece Musul, bir daha Türkiye'ye dönmemek üzere elimizden çıkmış oldu. Filvaki harp müddetince işlemiyen Irak petrolleri imtiyazı anlaşması, harbin sonunda ve Irak, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılıp, müstakil bir devlet haline geldikten sonra tahakkuk etti.

İngilizlerin, Almanlarla birlikte ve Gülbenkyan'ın

aracılığı ile elde ettiği imtiyazdan sonra, Henry Deterding ile Doyce Orient Bank arasında imzalanan anlaşma, İtilâf-ı Müselles (üçlü ittifak İngiliz-Rus-Fransız) devletlerinden Rusya ile Fransayı rahatsız etti. Bir kader birliğine girmiş olan bu üç devletten ikisi, Fransa ve Rusya, Almanlarla devam eden harbin sonuna kadar susmayı ve ondan sonra harekete geçmeyi kararlaştırdılar. Fakat hâdiseler sür'atle ilerliyordu. Gerek Rusya gerek Fransa, harp sonunda Almanların Doyçe Bank'ın elindeki hisseleri almak üzere gizliden gizliye İngiltere ile temasa geçtiler. Her iki devletin yaptığı sondajlar su yüzüne çıktı. Harbin ilk aylarında Musul petrolleri üzerindeki Alman haklarının harp sonunda bir karara bağlanması şeklinde neticelendirilen bir konferans aktedildi. Ve böylece Musul petrolleri meselesi muvakkaten feshedilmiş oldu.

1917 yılının Ekim ayında, Rusyadaki «sosyal demokrat harekâtı» şeklinde Kerensky tarafından organize edilen karışıklıklar, sonradan bolşevik ihtilâli şeklinde tezahür edip Rusya komünistleşince, İngiliz petrolcüleri ve tabiî başta Deterding olmak üzere, geniş bir nefes aldılar. Şimdi karşılarında kendilerinden Musul petrolleri üzerinde hak iddiasında bulunan yalnız Fransayı ise yola getirmek Deterding için mühim değildi. Zira, daima İngiliz menfaatleri istikametinde gelişen bir faaliyet göstermiş oln Rotchild ailesinin bir kolu Fransa'da idi. Ve bu ailenin o kolu, Fransanın bir nevi bankeri durumundaydı. Fransa, İngiltere - Rusya ve Fransa arasında harbin başlamasından kısa bir müddet sonraki Musul petrolleri anlaşması ile tatmin edilmiş değildi. İngilizlerle gizlice bir anlaşma zemini aradı ve buldu. İngilizlerle 1918 yılında başlıyan müzakerelerde Fransa, Doyçe Bank'ın Musul petrolleri üzerindeki hisselerine tâlip olduğunu resmen ortaya koydu. Fransa ar-

tık rahattı. Zira harp sonrası zengin petrol sâhalarına hissedar olarak iştirak edecek ve Fransanın muhtaç bulunduğu petrolü elde etmiş olacaktı. Fakat, itiraf etmek lâzımdır, ki Fransa, bu hakkı elde etmek için bazı fedâkârlıklarda bulunmak mecburiyetinde kaldı. Fransızlar, imtiyaz hususunda bir neticeye ulaşabilmek için İngilizlerin petrol menfaatlerini ön plânda tuttukları «Büyük Irak Projesine» itiraz ettiler. İngilizler ise, bu hususta herhangi bir tâvize yanaşmak istemediler. Çetin müzakereler sonunda, Fransanın, **«kadîm haklarımız mevzuu bahistir»** dedikleri Suriye üzerinde bir anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmaya göre : «Büyük Irak Projesi» ikame ediliyordu. İngilizler, petrolün bulunduğu toprakları bu anlaşma ile kendilerine alakoydular, Fransaya, asırlar boyunca Katolik kilisesi ile girdikleri Suriye üzerinde hak tanıdılar. Bu anlaşmaya varmak pek kolay olmadı; müzakereler bir kaç defa ınkıtaa uğradı.

Bir aralık müzakerelerden ümidini kesen Fransa, araya bizzat Reisicumhur Poincaré'yi soktu. (Puankare) nin müdahalesi ve ağır basmasıdır, ki İngilizleri, Fransa'nın Suriye üzerindeki haklarını tanımağa mecbur etti.

Petrol beynelmilel siyasette bir defa daha rol oynamış ve Orta-şarkta bir yerine, iki devleti dünya haritasına oturtmuştu.

Yukarıda izah ettiğimiz ve Kalust Gülbenkyan'ın sâyesinde İngilizlerin eline geçiveren Musul petrolleri üzerinde kurulmuş olan (The Turkish Petroleum Company) pek fazla ömürlü olmamış ve San Remo anlaşması ile feshedilmiştir. Böylece bu şirketin yerine (The Irak Petroleum Company) kurulmuştur. Bu anlaşmaya göre, yeni petrol şirketinin hissedarları ve aldıkları hisseler şöyle tesbit edilmiştir:

Near East Developmen	% 23,75	(İngiliz)
Royal Deutch Grubu	% 23,75	(İngiliz - Hollanda)
Anglo İranian	% 23,75	(İngiliz)
Compangnie Francaise	% 23,75	(Fransız)
Kalust Gülbenkyan	% 05.00	

The Irak Petroleum Company teşekkül ettiği sıralarda Sevr muahedesi hükümlerini kabul etmeyen Türk Milleti, Anadolu'da çok şiddetli bir mücadeleye başlıyordu. Bu mücadele, bir milletin haksızlığa karşı ayaklanmasıydı. Bu mücadelenin başında bulunanlar, o sıralarda Irak petrolleriyle meşgul olabilecek durumda değildi. Nitekim Deterding de bunu biliyor ve Irak petrol sâhalarında rahatça işlerini yürütüyordu.

San Remo anlaşması ile Orta-şarkta ortaya çıkarılan Ârizî iki devletin hudutları tesbit edilmişti. Bu bakımdan İngilizler için çekinilecek herhangi bir nokta kalmamıştı. Rahatça petrole eğilebilirlerdi. Vakit geçirmeden hazırlıklara başlıyan İngilizler, yeni Irak devletinin petrol sâhâsını 75 bin kilometrekare üzerinde dört bölgeye ayırdılar. Bu taksimat şöyle idi:

A — Kerkük mıntıkası: Karadağ'dan şimal batıya kadar olan kısım, (cem'an yüz yirmi kilometre genişlik),

B — Fırat nehrinin batısından başlıyarak, Kuveyte kadar uzanan sâha.

C — Bağdad'm cenubundaki Dicle ile Fırat arasında bulunan ve Basraya kadar uzanan sâha,

D — Şimaldeki Jibs tabakalarından meydana gelen kumluk sâha.

YUNAN ORDUSUNUN ANADOLUYU İSTİLÂSI

The Irak Petroleum, bu sâhalarda petrol ararken, siyasî reaksiyonu çok geniş, mühim bir hareket oldu.

Bütün dünya matbuatı, esrarengiz ve efsanevî servetinin menbaları bilinmiyecek kadar karanlık bir adamdan bahsetmeğe başladı. Bu karanlık işler çeviren adam, Türkiye'de Muğla'da doğmuş, çocukluk devreleri ile ilk gençlik yıllarını memleketimizde geçirmiş, sonra da talihini yabancı diyarlarda aramış ve değerlendirmiş olan Zaharyas Vasieos Zaharoftu. Bu adam, dünyayı harbe sokan petrolcülerin ve silâh fabrikatörlerinin ortağı idi. Hakikatte petrolcülerin ortağı mıydı? Bu suale cevap vermek çok güçtür. Yalnız, bilinen bir şey varsa, o da, bu adamın, Deterding'in emrinde oluşu idi. Bu adam efsanevî servetini petrol nehirleri ve silâh yığınlarından kazanmıştı. Bu serveti kendisine kazandıranlar, onun dizginlerini hiçbir vakit boş bırakmamışlar ve daima bir ajan, bir piyon gibi kullanmışlardır. İşte bu sefer de aynı adam tekrar ortaya çıkarılmış bulunuyordu.

Dünya petrolüne hâkim olan Royal Doych - Shell Grup'un başı, dolayısıyle dünya siyasetinin kendi menfaati istikametinde nâzımı olan Henry Deterding, Osmanlı İmparatorluğunu yeşil çuhalı masalar etrafında ilk Cihan Harbi sonunda diplomatlara tasfiye ettirdikten sonra bile Orta-şarkta kendisini emniyette hissetmiyordu. Zira, Anglo-İranian Petrol Şirketi, Rusya ve Amerikalıların İranda giriştikleri mukabil hareketlerle müşkül durumda idi. Bir takım yeni işler çevirmek, dünyanın gözünü bir başka hâdiseye döndürmekten başka çıkar ve kurtuluş yolu olmadığını anlıyan Deterding, daima bu tip karanlık işlerde kullandığı Vasil Zaharof'u İrandaki durumu düzeltecek tedbirleri almak üzere harekete geçirdi. Deterding, aynı zamanda İngiliz Başvekili Lloyd Georg'u da bu iblisçe plânına ortak etti. Bu plân onlar için gayet basitti. Ve ellerinde bu işi yaptırabilecekleri bir adam vardı. Esâsen hayalperest bir ırk olan Yunanlılar, bu adam vasıtasıyla «Büyük Yunanistan» projesini kabule-

debilirdi ve silâhsız bir millet halinde Anadolu'da yaşıyan Türk Milleti üzerine bir askerî harekâta sevkedebilirlerdi.

Lloyd Georg, bu plânı Venizelos'a açtığı zaman, sabık Osmanlı vatandaşı ve Galatasaary Sultanisi (Lisesi) mezunu Yunan Başvekili Venizelos kulaklarına inanamadı.

Tarih sahnesine çıktığı 1821 tarihinden bu yana Megali-idea siyaseti ile «Büyük Yunanistan» hülyası peşinde koşuşan bu şımarık milletin Başvekili Venizelos, Lloyd Georg'un teklifi karşısında adetâ şaşkına döndü. Ve İngilterenin yaptığı bu teklife sonunu düşünmeden **«EVET«** dedi.

İngiltere, Yunanlıları Anadolu'ya sevkederken, ona maddî ve manevî her türlü müzahereti göstereceği teahhüdünde bulundu. Ayrıca, Yunanistana Anadolu'da girişeceği istilâ harekâtı için lüzumlu bütün harp malzemesini de verecekti. Yunanistana vaadedilen menfaatler arasında bu husus da mevcuttu. Venizelos, Lloyd Georg'un tekliflerini havi çantası ile adetâ bir kuş gibi Atinaya döndü ve Kral Konstantin'i bu büyük hayâle inandırdı.

İngilizler Yunanistanı «Anadolu Macerasına» sürüklerken iki noktayı hedeflerine ulaşmak bakımından esas kabul etmişlerdi. Orta-şarktaki petrol menfaatlerini böyle bir siyasî ve askerî harekâtla emniyete almak, hergün biraz daha şımaran ve arkası gelmez tekliflerle baş ağrıtan Yunanistan'ı, kolu kanadı kırılmış bir kuş haline döndürüvermek.

Zavallı dünya, zavallı Medenî Avrupa...

Petrol, bir kere daha bîgünah, şerefli bir milletin ıopraklarını çiğnetecek, yüzbinlerce insanı katledecek, bir memleketi baştan başa yıktıracaktı... Ve Medenî (!) Avrupa bütün bu vahşet karşısında kulakları sağır, gözleri kör, hâdiselere seyirci kalacaktı.

Yunan Ordusu, İngilizler tarafından kendisine verilen vazifeyi yerine getirdi. Anadolu'da yüzbinleri katletti. İşgal ettiği her yeri yaktı, yıktı... Bu korkunç harekâtı Haşmetlû İngiltere İmparatorunun Sir ünvanını muhafaza eden Vasil Zaharof'un, parası ve Deterding'in petrolü ile yaptı. Ve böylece petrolcüler, Anadolu faciası muvacehesinde Medenî(!) Avrupanın yüz-karasını tarihe, insanlığa, ve medeniyete miras olarak bıraktı.

Anadolu'daki mücadele çok şiddetli oldu. Türk Milleti yedisinden yetmişine kadar ayaklandı. Ve tarihin «Şımarık Çocuğuna» tarihi boyunca yemediği istikbalde de unutması aslâ mümkün olmıyan korkunç bir şamar attı. Ve Yunanistan'ın 300.000 kişilik ordusu petrolcülerin ve «Medenî Avrupa»nın haşmetli devletlerinin dehşetten açılmış gözleri önünde Anadolu'nun bozkırlarında mahvoldu...

Yunan Ordusunun mahvına rağmen Deterding hedefine ulaşmış, Anglo İranian durumunu düzeltmiş, Yunan Ordusunun beli kırılmış, Vasil Zaharof'un milyonlarca Sterlini uçmuştu. Fakat İngilizlerin asıl kazancı Lozan' da olmuştu. Onların büyük bir inatla ellerinde tutmak istedikleri ve sahip olmak için her çareye baş vurdukları Irak Petrolleri, Lozan Sulhunu müteakip ellerinde kalmıştı. Osmanlı İmparatorluğunun toprakları üzerindeki mücadele bir türlü bitmek bilmiyor ve bu topraklar üzerindeki milletlerin arasındaki çekişme hergün biraz daha genişliyordu. Türkleri alâkadar eden bu çekişmenin ve mücadelenin muhtelif safhaları vardı. Bu safhalar daha çok beynelmilel konferanslarda tezahür ediyor; fakat perde arkası oyunlar bitip tükenmek bilmiyordu. Bu anlaşmalar içinde bilhassa San Remo, Rapallo, Cenova ve Lozan ehemmiyetli bir mevki işgal ediyorlardı. Lozan'da Cenup hudutlarımız askıda bırakılmıştı. Sulh imzalan-

mış, fakat cenup hudutlarımız tesbit edilmemişti. İngilizler Lozan'da bu neticeyi istihsal etmek için her türlü siyasî tazyikte bulunmuş, Lozanda Türkiyeyi temsil eden heyetin politikadaki acemiliği ve basiretsizliği yüzünden de muvaffak olmuşlardı: Türkiye'nin cenup hudutları Cemiyet-i Akvam'ın kararına bırakılmıştı. Bu nedendi? Niçin bu yola gidilmişti? Aşikârdır, ki İngilizler Irakla olan müşterek hududumuzun tesbitinde petrolü daima gözönünde tutmuşlar ve Lozan Sulh Konferansı boyunca bazan tehdit, hattâ bazan daha ileri gitmek suretiyle Türk Heyetine göz-dağı vermek istemişlerdi. İngiliz Hariciye Nazırı ve Lozan Sulh Konferansının Başkanı Lord Gürzon'un, konferansın Reisi sıfatıyle giriştiği bu taktiği muvaffak olmuş ve kurt politikacılar önünde, cepheden yeni çıkmış, siyasetin acemisi İsmet Paşanın riyaset ettiği esasen zayıf Türk Heyeti ta'viz üzerine ta'viz vermek durumunda kalmıştı.

Nihayet, Lord Gürzon'un istediği olmuş ve cenup hudutlarımızın tesbiti işi üç kişilik bir Cemiyet-i Akvam heyetine tevdi edilmişti. Türk Hükûmeti adına Cevad Paşanın iştirak ettiği bu heyet uzun çalışmalar, bizzat yerinde müşahadeler, İngilizlerin Irak Fevkalâde Komiserinin haksız baskılarına isyanla dolu bir çalışma devresinden ve heyetin hazırladığı nihaî raporun son kısmında **«Türk Hükûmeti hukukî haklarından vazgeçmedikçe Musul ve havalisi hiçbir devlete verilemez.»** mütalâasına rağmen, Musul Sancağı petrolü ile birlikte Türk milletinin elinden çıkmış, Türk Devletinin hudutları dışına atılmıştı. Böylece, Musul'da yaşıyan Türkler de Anavatandan uzak kalmışlardı.

Denilebilir, ki Türk Hükûmeti bu neticeyi adetâ istihsal etmek istemiştir. Zira, Sultan Abdülhamid Han tarafından «Memaliki Şâhane» olarak ilân edilen, bu topraklar üzerindeki her türlü beynelmilel politik mücadele-

yi bütün baskılara, bütün tehditlere rağmen devlet lehine çeviren İrade-i seniyye, İttihatçıların gözüne adetâ batmıştı. Bunu iptal ederek Musul Petrol sâhaları üzerindeki Sultan Abdülhamid Han'ın aile haklarını bütün Osmanlı Hânedanı lehine değiştirmişti.

Birinci Dünya Harbinden mağlup çıkan İmparatorluk, işte böyle bir kararla tarihe intikal etmişti. Ve bu kararın nitecesi ise şüphe yok ki, Türk Milletinin aleyhine olmuştu. Musul Petrollerinin, Türk Milletinin elinden çıkmasında en mühim rolü oynıyan sebeplerden biri de Saltanatın lâğvından ve Hânedânın Türk Devleti hudutları dışına çıkarılmasından sonra, bizzat bu Hânedana ait olan Musul Petrollerini talep edecek bir müessesenin mevcut olmayışı idi. Saltanatın lâğvına karar veren ve Ali Osman Hânedanını hudut-dışı eden Hükûmet, bu aileyi vatandaşlıktan iskat etmeseydi, şüphesiz netice böyle olmayacaktı... Ve Musul Petrolleri meselesi zamana terkedilebilir ve bir gün halli imkânları aranılabilirdi...

SUUDÎ ARABİSTAN PETROLLERİ

İngilizler, İran'da tarihte misli görülmemiş bir imtiyaz elde ettikten sonra, «Petrol imparator»luklarının hudutlarını genişletmek için sarfettikleri gayreti. Osmanlı İmparatorluğu hudutları içerisinde teksif ettiler. İngiliz Petrol İmparatorluğunu kuran Sir Henry Deterding, Osmanlı İmparatorluğu hudutları içerisinde mevcut olan petrolü de ele geçirmek istiyor, bu suretle bütün Orta-şark petrollerini İngilizlerin inhisarına almak için mücadele ediyordu. Henry Deterding, İngiliz İmparatorluğunun bütün siyasîlerini, bütün kuvvetlerini kendi ajanları yanında seferber etmişti. Türk İmparatorluğu hudutları içerisinde korkunç bir mücadelenin, petrol mücadelesinin başlaması mukadderdi... Bu mücadeleyi,

açık veya gizli diplomasisini seferber eden İngiliz İmparatorluğu ile Sir Henry Deterding'in ajanları müştereken, son asrın en büyük Hükûmdarı ve siyaset adamı Sultan İkinci Abdülhamid'e karşı açacaklar ve durmadan dinlenmeden, bu büyük adamın 33 yıl devam eden saltanatı boyunca korkunç bir mücadeleye girişeceklerdi.

Şayanı şükrandır, ki bu iki dev kudret, Sultan İkinci Abdülhamid'in önünde mağlûp olacak ve saltanatı müddetince istedikleri muvaffakiyeti elde edemiyeceklerdi. Sultan İkinci Abdülhamid mücadelenin, münhasıran petrol mücadelesi olduğu hususunda kat'ı bir kanaate varmış, Osmanlı İmparatorluğu hudutları içerisinde olduğu gibi, İmparatorluğun hudutları dışında da birbirleri ile şiddetli mücadeleler yapan İngiltere ile Almanya'nın bu mücadelesinden istifade etmiş ve Türk İmparatorluğunu her türlü tehlikeden uzak tutmuştu. Sultan Abdülhamid bu mücadeleden asrın ilk ve en mükemmel casus teşkilâtını kullanmak suretiyle muvaffakiyetle çıkabilmişti. Tarihlerimizin «Hafiye Ordusu» adını verdikleri fakat aslında devletin iç ve dış emniyetini muhafaza ile mükellef ve dünyanın dört bir tarafına yayılmış, içlerinde yabancı sefirler, hattâ yabancı hükûmet adamlarının da bulunduğu ikibin beşyüz kişilik bu kadro ile rahatça düşmanları ile mücadele imkânını bulabilmiş ve bu mücadeleden de yüzünün akı ile çıkmıştı. Ne yazıktır, ki İttihatçılar 24 Temmuz 1324 (1908) inkılâbından sonra her sahada olduğu gibi bu vâdide de bir nevi ihanet telâkki edilen adımlarını atmışlar ve ikibin beşyüz kişilik dünyanın en mükemmel bu casus teşkilâtını «Hafiye» adı altında lânetlemişler ve dağıtmışlardır.

VAHABİ İSYANLARI

Petrol mücadelesinin ağırlık merkezini Arap Yarım-

adası teşkil etmekteydi. Bilhassa Hicaz, Yemen, bu mücadelenin mihrakını teşkil ediyordu. Fakat asıl maksat Musul Petrolleriydi.

Hicaz - Kuveyt - Umman - Katar ve diğer yerlerdeki petroller bu mücadelenin yapıldığı tarihte henüz bilinmiyordu. Fakat İngilizler, mücadeleye Hicazdan başlamış olmakla, Osmanlı İmparatorluğunun nazarı dikkatini bu havaliye çekmek politikasını takip ederek, Musul ve havalisini boş bırakmayı düşünmüşler ve bütün entrikalarını, Vahabileri, Osmanlı İmparatorluğuna isyân ettirmek maksadı etrafında toplamışlardı. İngilizler bu isyanları çıkarttırmak ve devam ettirebilmek için, Sidney Reyi (yahudi Roznblum) ile Filbi adlı iki elemanını buralarda, bilhassa Abdülâziz bin Suud'un yanında çalışmak üzere vazifelendirdiler. Vahabilerin Reisi Abdülâziz bin Suud'un yanında vazife alan bu iki adam, İngiliz Entelijans Servisinin de en dişlilerindendi.

Sidney Reyi, 1901 yılında D'Arcynin elinden İran petrolleri imtiyazını aldıktan sonra, 1902 yılından itibaren Arapyarımadasında çalışmağa başladı. Fakat işi çok ağırdı. Osmanlı İmparatorluğuna fevkalâde bağlı bazı şeyhlerin mevcudiyeti ise işlerini sarpa sardırıyordu.

Sultan Abdülhamid, Abdülâziz Bin Suud'un yavaş yavaş kuvvetlendiğini görüyordu. Bu adam ileride Osmanlı İmparatorluğu için bir çıban başı olabilirdi. Nitekim devletin başına sonradan büyük gaileler açan bu adam, hakikaten bir çıbanbaşı oldu. Sultan İkinci Abdülhamid, İngilizlerin plânlarını daha evvelden öğrendiği için Hicaz ve Yemen'de bir takım islâhat yapmak üzere plânlar hazırladı. Fakat tatbike fırsat bulamadan, Abdülâziz Bin Suud büyük bir isyan hareketine başladı. İsyancılar İngiliz malı silâhlar kullanmışlardı. Sarfettikleri para da İngiliz altunu... Sidney Reyi vazifesini yapmış, Abdülâziz Bin Suud'u İngiliz altunları ile yola

getirmiş ve devlet aleyhine ayaklandırmıştı.

Sultan Abdülhamid bu isyan hareketi üzerine derhal harekete geçmişti. Almanların inşa ettikleri Bağdat demiryolu ile Irak ve Basra üzerinde esasen nüfuzunu daha da kuvvetlendiren padişah, daha cenuba, Yemen'e doğru yürüdü. Abdülâziz Bin Suud'un isyanı devam ediyordu. Sultan Abdülhamid Kuveyt şeyhi Mübarek İbnüssabah ile anlaştı. Bu suretle Abdülâziz Bin Suud en büyük mahmilerinden birisini kaybetmiş oluyordu. Esasen Mübarek İbnüssabah için yapılacak başka bir şey de yoktu. Ya Sultan Abdülhamid ile anlaşacak veya Abdülâziz Bin Suud'a boyun eğecekti. Mübarek İbnüssabah Sultan Abdülhamid'i tercih etti ve İngiliz altunları ile başlatılmış olan Vahabilerin isyanı bastırıldı.

Necid şehri artık bir entirakalar merkezi olmuştu. İngilizlerin namlı ajanları ellerinde Deterding'in altunları, aşiretler ve şeyhler arasında mekik dokuyorlar, onları Osmanlı İmparatorluğuna karşı isyana teşvik ediyorlardı. Lâkin Sultan Abdülhamid Han ağır basıyordu. Abdülâziz Bin Suud Osmanlı Ordusundan yediği darbe ile perişan olmuş ve boyun eğmişti. Diğer şeyhler ve aşiret reislerinin ise büyük bir kısmı Türkler tarafında idi.

Mekke Şerifî Hüseyin, Abdülhamid'in sağ kolu mesabesinde bulunuyordu. Mekke şerifine verilen paşalık ünvanı ve gönderilen ihsanlar onu devlet saflarında tutmağa kâfi gelmişti. Sultan Abdülhamid İngilizleri, kullandıkları silâhın aynı ile mukabele ederek mağlûp ediyordu. Şerif Hüseyin, rütbeye, mansıba ve atiyye'ye karşı duramıyordu. Yüklüce bir ihsanı şâhane onu; Araif kabilesini Abdülâziz Bin Suud'a karşı harekete getirmeğe kâfi gelmişti. Sultan Abdülhamid ince zekâsı ve uzak görüşü ile Arabı Araba kırdırıyordu. Bu politika, onun tahta çıktığı günden beri takip ettiği politika idi. Araifler ile Vahabiler arasında cereyan eden mücadeleler sırasın-

da Araifler, İbnisuud'un kardeşini kaçırmışlar ve Şerif Hüseyin'e teslim etmişler idi. Abdülâziz Bin Suud bunun üzerine mücadeleyi bırakmış, Gasmi de Türk Hâkimiyetini tanımak ve senede muayyen bir vergi vermek şartı ile kardeşini alarak mücadeleden çekilmişti.

Deterding ve ortakları, İngiliz Bahriye Birinci Lordluğu ve Entelijans Servis bu ilk denemelerinde ağır bir darbe yemiş oluyorlardı.

Fakat yedikleri bu darbe mücâdeleden vazgeçmelerine yetmedi. İngilizler işi, yani mücadeleyi başka bir zaviyeden ele aldılar. Vahabiler ile Mekke Şerifi Hüseyin'in arasını korkunç derecede açtılar. Bu öylesine sinsi bir plân idi ki; Düşmanlığın seneler senesi sürmesine sebep oldu ve hâlâ da bu hınç ve kin dinmedi. Vahabilerle Şerif Hüseyin arasında başlıyan bu mücadele, şerif Hüseyin esrarengiz şekilde öldükten sonra, şerifin oğulları ile Suud Bin Abdülâziz arasında devam edecektir.

Bütün bu mücadeleler, sadece petrol için yapılıyordu. İstiklâl, hürriyet lâftan ibaretti. Nitekim Birinci Dünya Harbinden sonra teşekkül etmiş olan devletlerin istiklâllerini değil, sadece zengin petrol sâhalarını ellerine geçirdikleri görüldü. İstiklâl, onlar için bir seraptı artık. Ve dün de bu böyle idi, bugün de böyledir. Ve petrolün yerine, başka herhangi bir muharrik kuvvet konmadıkça böyle devam edecektir.

Petrol, petrol, petrol... Evet, her yerde ve her zaman petrol...

Suud Bin Abdülâziz, 1902 yılında giriştiği isyan hareketinde mağlûp olunca istikbale muzaf plânlar yapmağa başladı. Sultan İkinci Abdülhamid'in tahtta bulunduğu 1908 yılına kadar da bir daha baş kaldıramadı. Bu arada İngilizler de yeni bir tecrübeye girişmekten kaçındılar.

Entelijans Service Abdülâziz Bin Suud'un yanına müşavir olarak verilen meşhur İngiliz petrol ajanı, Vahabilerin reisini kuvvetlerini çoğaltmaya ikna etti. Filbi, kuvvetlerin çoğalması ile de neticenin alınacağına kani değildi. O, bu kuvvetleri demir gibi bir elin altında birleştirmeyi ve toplamayı muvafık buldu. Abdülâziz Bin Suud da bu fikri beğenmişti. Vakit geçirmeden hareket geçtiler. Fakat bu plânlarını tahakkuk sahasına çıkarmak o kadar kolay değildi. Bedevî yaşamağa alışmış olan Araplar kanun ve nizam tanımıyorlardı. Halbuki yeni kuvvetlerin bir kanun ve nizam altına alınması şarttı. Filbi, bunun da çaresini buldu. Dini taassuba dayanan bir politika takip edilecek, İngiliz altunları ile de bu politika desteklenecekti.

Filbi ve Suud Bin Abdülâziz tam on sene uğraştılar ve istedikleri kuvveti meydana getirdiler. İhvan adı altında 1912 yılında resmen kurulmuş olan bu kuvvetin umumî karargâhı Aravya'da bulunuyordu. İngiliz zabitlerinin talim ve terbiyesini üzerlerine aldıkları bu kuvvet 1913 yılında birdenbire harekete geçmiş ve Hassa'yı zaptetmişti. Suud Bin Abdülâziz Devlete karşı bir daha baş kaldırmıştı. Suud Bin Abdülâziz artık Hindistandaki İngiliz ajanları ve İngiliz kuvvetleri ile iltisak peyda etmişti. Deterding 10 senelik mücadele sonunda hedefine varmıştı. Hicaz'ın kapıları kendisine tamamen açılmış Vahabilerin toprakları ve Abdülâzizin hâkim bulunduğu her yer İngilizlere serbest bırakılmıştı. İngilizler bu topraklarda her türlü imtiyazı bir anda avuçlarının içinde gördüler. İngiliz ajanları Suud Bin Abdülâziz'i durmadan dinlenmeden Türkler ve Mekke şerifi Hüseyin ile Türk dostu olarak bilinen Ali Reşit'e karşı isyana tahrik ediyorlardı. Bu tahrikler sonunda ve Birinci Dünya Harbine tekaddüm eden günlerde Suud Bin Abdülaziz İngilizlerle bir anlaşma yapıyordu. İstikbalde kendisine

verilecek istiklâl ve bu anlaşma ile beraber Deterding'in muntazaman tediye edeceği aylık 5000 İngiliz lirası idi.. Böylece Suud Bin Abdülâziz İngilizlerin maaşlı adamı oluyordu. Fakat Suud Bin Abdülâziz bu anlaşmaya rağmen, aynı senenin Mayıs ayında Osmanlı İmparatorluğu ile de pazarlığa girişiyor. Sabah-ud-devle fahri ünvanı altında Necit kaymakamı oluyordu. Yani bu demekti. ki; Vahabilerin Reisi Osmanlı İmparatoru adına Necitte icrayı nüfuz edecekti. Ve bu sıfat kendisinde Osmanlı imparatorluğu harbe girdiği ana kadar devam etti. Osmanlı İmparatorluğu harbe girdikten sonra Osmanlı Hükûmetinin Suud Bin Abdülâziz'e itimat edemeyişi ve onun can düşmanı Ali Reşid'i desteklemesi üzerine Abdülâziz yavaş yavaş İngilizlere doğru kaymıya başladı. Ve 1915 senesinde Britanya İmparatorluğu ile yaptığı bir himaye anlaşması ile mezkûr İmparatorluğun himayesine girdi.

1915 Senesi Birinci Kânununda (Aralık) imza edilen bu anlaşma ile İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde bulunan Arap Yarımadasının merkezinde kuvvetli bir dosta sahip oluyordu. Abdülaziz Bin Suud İngiliz himayesi ve İngiliz altunları ile 1916 senesinde İngilizler safında Osmanlı Devleti aleyhine harbe katıldı. Bu savaş kendisinin de bulunduğu mıntıkada Osmanlı Devletinin menfaatlerini ve bölgenin asayişini korumakla vazifeli olan can düşmanı Ali Reşid'e karşı idi. Ali Reşid ise Osmanlı Devletine bağlı idi. Cerrah'da Ali Reşid ve Suud Bin Abdülâziz kuvvetleri arasında vuku bulan çarpışmalarda Suud Bin Abdülâziz'in büyük bir ihtimamla ve İngilizlerin yardımı ile yetiştirdiği İhvan kuvvetleri bozguna uğradılar. Bu bozgun sonundadır, ki; Deterding ve ajanları Mekke Şerifi Hüseyin ile anlaşma zemini aradılar ve bunu bulmakta da güçlük çekmediler.

İngilizler petrolden kazandıkları milyonları istikbal-

de elde edecekleri yeni petrol sâhaları uğrunda Mekke Şerifi Hüseyin'in hazinelerine aktardılar. İşte bu sıralarda da dünyanın sayılı petrol casuslarından Lâwrens Arabistan topraklarında faaliyete geçmiş bulunuyordu. İngiliz petrol kıralları Arabistan'da vazifelendirdikleri ajanlarının çalışmaları ile yavaş yavaş kuzeye, Irak petrol sâhalarına doğru yayılmağa başladılar. Bu yayılış sırasında petrol bölgelerindeki şeyhlere muazzam servetler verdiler. Ve onların müzaheretini temin ettiler. Lawrens'in elinde kuvvetli bir koz vardı. Bu koz Mekke şerifi Hüseyin'in büyük oğlu Emir Faysal idi. 1916 yılında müstakbel Suriye ve Irak kıralı olarak Lawrens tarafından ortaya çıkarıldığı zaman, İbni Suud, Emir Faysal'a karşı cephe aldı. Akabinde de, İngilizlerle arasında mevcut himaye anlaşmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu ile anlaşmaya çalıştı. Ama, Cemal Paşadan red cevabı alınca tekrar İngilizlere dolayısiyle Sir Henry Deterding'e el uzatmaktan çekinmedi. İngilizlerden en geniş müzahereti gören, İngiliz altunları ve babasının adı dolayısiyle Arap şeyhleri üzerinde geniş bir nüfuza malik olan Emir Faysal bir devlet kurmak hayali içinde Osmanlı Ordularına karşı şiddetli bir mücadele açtı. Bu mücadelede kendisine yardımcı olan unsurlar İngilizler tarafından daha evvelce hazırlanmış bulunuyordu. Gerek İstanbul, gerekse Beyrut-Şam ve Mısır'da kurulmuş olan muhtelif cemiyetler Arap istiklâli için lüzumlu elemanları yetiştirmiş ve maalesef bu unsurlar, Birinci Dünya Harbi müddetince Osmanlı Ordusunu içinden yıkmak için her türlü casusluk faaliyetlerini deruhte etmişti. Bu cemiyetlerden bilhassa İlel Merkeziye'ye mensup olanlar bu casusluğu organize etmekte büyük başarı göstermişlerdi. Mekke şerifi Emir Hüseyin'in büyük oğlu Emir Faysal organize edilmiş bu teşkilâta dayanarak Osmanlı Ordusunu arkadan vurma teşebbüslerine girişti. Kendisine

bu işde en büyük yardımcı müstakbel Irak devletinin başvekilliğini alacak olan Nuri Sait Paşa idi. Faysalın mahrem-i esrarı olan bu adam, Türk ordusunda yüzbaşı rütbesi ile vazife görürken İlel Merkeziye'nin teşebbüs ettiği ihtilâl hareketinin meydana çıkması üzerine Cemal Paşanın Aliye Divan-ı Harbinin yağlı kemendinden ancak İngilizlere sığınmak suretiyle kurtulabilmişti.

Emir Faysalın bu muvaffakiyetleri Suud Bin Abdülâziz'i çileden çıkartmaya yetti. Kader Faysala müstakbel tahtını hazırlıyordu. Zira Faysalın isminin her tarafta duyulması sadece bir tesadüfe, harbin Mekke Şerifi Hüseyin'in geniş nüfuza sahip bulunduğu topraklar üzerinde cereyan etmesinden ileri geliyordu. Artık Faysal ile Suud Bin Abdülâziz arasında bir çatışmanın çıkması an meselesiydi. İngilizler, ciddî bir tehlike arzeden durumu bertaraf etmek üzere bir takım tedbirler almakta gecikmediler. Entelijans Servisin en kudretli elemanları bu işi daha doğrusu bu ihtilâfı halle memur edildiler. Bu elemanlar Lawrens-Gertrud-Bell-Sidney Reyi ve Filbi idi. Suud Bin Abdülâziz'i Filbi yola getirecek, Gertrud Bell Arap şeyhleri arasında çalışacak, Sidney Rey'i ile Lawrens iki Arap şeyhi arasındaki mücadeleyi durdurmak hususunda Emir Faysal'ı ikna edeceklerdi.

Ajanlar kendilerine tevdi edilen vazifeleri yaptılar ve iki Arap emiri arasındaki anlaşmazlığı hallederek iki emiri barıştırdılar. Böylece İngilizler için bir tehlike teşkil eden bu durum bertaraf edilmiş oluyordu. Varılan anlaşmaya göre: Suud Bin Abdülâziz Arap Yarımadasının Necit - Riyad - Necef havalisine, emir Faysal ise Suriye ve Irak müşterek topraklarına sahip olacak, istikbalde doğacak iki devletin toprakları arasında kalan saha da emir Faysalın kardeşi Abdullaha verilecekti. Ve böylece burada Meverai Ürdün adı ile yeni bir devletçik daha teessüs edecekti.

Görülüyor ki; İngilizler boş durmuyorlardı. Daha Birinci Dünya Harbi bitmeden müstakbel Arap Yarımadasının siyasî haritası çizilmiş, Yarımadada üç yeni kırallık meydana getirilmişti.

Bu anlaşma ile Suud Bin Abdülâziz, kendisi için tayin edilmiş olan hudutlar içerisinde ve civarındaki Arap emir ve şeyhleri ile, hudutlarını tarsin etmek için müzakerelere girişiyordu. Bu müzakerelerden netice alamayan Suud Bin Abdülâziz kendisini daima tehdid etmiş olan Türk dostu Ali Reşid'e hücuma karar verdi. Zira harp bitmişti. Devletler İngilterenin himayesi altında Arabistanda resmen teşekkül etmişti. İşte bu sıralarda Ali Reşid'i bertaraf eden Suud Bin Abdülâziz İngilterenin himayesi altında bulunan Ürdün topraklarına doğru sür'atle ilerlemeye başladı. Ürdün'ün, yeni kurulmuş bu küçük devletçiğin istiklâli tehlikeye giriyordu. İngiilizler Vahabilerin reisi Suud Bin Abdülâziz'i ikaz ettiler. Fakat bu çöl bedevisine lâf anlatmak kabil değildi. Bunun üzerine daima yapageldikleri bir usule, kuvvet kullanma usulüne müracat ettiler. Süratle Ürdüne doğru ilerlemekte olan Vahabi ordusuna karşı İngiliz Tayyareleri taarruza geçti. Ve Ürdün hudutlarına akan İbnissuud'un kuvvetlerini şiddetle bombaladı. İngilizler açıkça emir Faysal'ın tarafını tutuyorlardı. Vahabi ordusunun ileri harekâtını İngilizler ancak kuvvete müracaat ederek durdurabildiler. 1922 yılında taraflar arasında yapılan bir anlaşma ile Irak - Ürdün ve Hicaz'ın hudutları kat'i olarak tesbit edildi; bu mıntıkadaki anlaşmazlık da bu suretle ortadan kalktı.

Suud Bin Abdülâziz bu anlaşmadan dört sene sonra İngilizlerin himayesi altında kendisini Hicaz ve Necid kıralı ilân etti.

Bu sırada Türkiye'de bir Millî Mücadele yapılmış sonunda yeni bir rejime gidilmişti. Cumhuriyet ilân edil-

miş ve akabinde hilâfet müessesesi ilga edilmiş bulunuyordu. Bu müessesenin ilgası Mekke şerifi Hüseyin'i Kuveytte Araplar arası bir konferansa sevk etti. Şerif Hüseyin bu konferansta garip bir fikir ortaya atıyordu ve lâğvedilmiş olan hilâfeti talep ediyordu. Suud Bin Abdülâziz Mekke şerifi Hüseyin'in bu teklifini biraz mübalâğalı ve küstahca buldu. Şerif Hüseyin'in bu fikrine ve talebine şiddetle muhalefet etti. İngilizlerin yeni kurdukları bu devletler Türkiyede lâğvedilen hilâfet müessesi yüzünden birbirlerine düştüler. İngilizlerin Arap Yarımadasında herhangi bir karışıklık arzu etmediklerini ilân etmelerine ve bütün Arap şeyhlerine bu hususu açıkça söylemiş olmalarına rağmen İbni Suud ayak diremekte ısrarla devam etti. İngilizler petrol yüzünden meydana getirdikleri devletler arasında tahaddüs eden bu ihtilâf karşısında, bütün ikazlarına rağmen, İbni Suud'un bu tavsiyeleri dinlememiş olmasını vesile ittihaz ederek o tarihe kadar kendisine ödedikleri 5000 Sterlin aylığı kestiler. Yine bu sıralardadır ki; Standard Oil namına Suriyede Jeolojik tetkikler yapan ve petrol arayan Mr. Crain Suriyede Fransızlar aleyhine fakat Amerikalılar lehine propagandalara başlamıştı. Mr. Crain Suriyede faaliyette bulunurken bir başka Arkeoloji Mütehassısı Twitchell, Kızıldeniz sahillerinde tetkikler yapıyor, ve eski eserler araştırıyordu. Twitchell bu tetkikleri sırasında toprak üstünde petrol emarelerine rastladı. Bütün hareketleri İngiliz Ajanları tarafından adım adım takip edilen Twitchell petrol bulduğunu Londradaki arkeoloji cemiyetine bildirdiği zaman yer yerinden oynadı. İngiliz petrol mütehassısları süratle bu mıntıkayı taramağa başladılar. Bir arkeoloji mütehassısının tesadüfen bulduğu petrol Kızıldeniz sahillerini, petrol mücadelesinin mihrakı haline getirdi. Bu andan itibaren İngiliz ve Amerikan Sermayesi Suudi Arabistana akmağa başlamıştı.

Standard Oil ile Royal Dutch-Shell grubu Suudi Arabistanın altını üstüne getirdi. Kızıl çölün her karışı ayrı ayrı tarandı ve birçok mıntıkalarda zengin petrol yatakları bulundu. İki dev tröst petrolün bulunduğu andan itibaren de birbirilerini Suudi Arabistandan uzaklaştırmak için Suudi Arabistan toprakları üzerinde korkunç bir mücadeleye başlamışlardı. İngilizler, yani Henry Deterding, Standard Oil'e göre daha avantajlı durumda idi. Nihayet düne kadar bir bedevi olan Suud Bin Abdülâzizi kıral yapan kendisi idi. Bu adam kırallığını ilân ettiği güne kadar da Deterding'in kasalarında her ay beşerbin sterlin maaş almakta devam etmişti. Suud Bin Abdülâziz zeki bir insandı. Memleketinde çıkan yeni servetin imtiyazını tamamen Deterding'in eline teslim ettiği vakit İngilizlerin her emrini yerine getirmeye memur bir insan durumuna düşeceğini biliyordu. Buna mahal vermemek için dokuz Mayıs 1933 de Standart Oil Company of California ile altmış senelik bir petrol mukavelesi imza etti. Standart Oil Cimpany of California bu imzayla Suudi Arabistan'ın doğu bölgesinde zengin petrol menbalarına sahip oldu. İngilizler de boş durmamışlardı. Twitchell, merkezi Londrada bulunan bir şirketin mümessili olarak Suudi Arabistan'ın birçok yerlerinde maden imtiyazları sağlıyor ve Suudi Arabistana yerleşiyordu.

1933 yılı Mayısında, Standard Oil Company Of California bu imtiyazı aldıktan kısa bir müddet sonra Irak Petroleum Company ve Suudi Bin Abdülâziz'den Kızıldeniz sahillerinde ve çok sağlam esaslara bağladığı 60 yıllık bir imtiyaz elde ediyordu. İngilizler ayrıca Twitchell'in başında bulunduğu müessesenin de yardımı ile Suudi Arabistan'da bulunan altun ve bakır madenlerinin de imtiyazlarını almışlardı.

İmtiyazların alınışından bir kaç yıl önce idi. Irak ile Suudi Arabistanın arası yine açılmıştı. İngilizler bu

iki devlet arasındaki anlaşmazlıktan bıkmışlardı. Bu ihtilâfı bizzat Deterding halletmeğe karar verdi. Irak'taki fevkalâde İngiliz Komiseri de bu işde rol oynadı ve her iki kıralın Deterding'in ayağına gitmelerini temin etti. Fevkalâde komiser bu vazifeyi başarmakta güçlük çekmemişti. Yalnız Suud Bin Abdülâzizi ikna etmek biraz güç oldu. Hepsi o kadar. Fevkalâde komiserin Filbi marifeti ile yola getirdiği Suud Bin Abdülâziz de İngilizlere peki demeye kendini bir nevi mecbur addetti. Ve görüşmeyi kabul etti.

Basra Körfezinde ve bir kablo gemisinde cereyan eden bu müzakereler sonunda iki kıral Deterding'in huzurunda barıştılar ve aralarındaki mücadeleyi unutacaklarına dair söz verdiler. Emir Faysal'ın uysal haraketlerine mukabil Suud Bin Abdülâziz anlaşmaya varmak hususunda daima engeller çıkardı. Sonunda Sir Henry Deterding'in İbni Suud'a uzattığı sekizyüz bin sterlinlik bir çek aradaki son anlaşmazlığı da bertaraf etti. Bu çek aynı zamanda İngilizlerin bütün Suudi Arabistanda dilediklerı gibi hareket serbestisini de kazandırmış oluyordu.

Suud Bin Abdülâziz bir daha ve kat'î olarak dünya petrol kıralı ve haşmetli İngiltere İmparatorluğunun diz bağı nişanını havi, Royal Dutch-Shell gurubunun idare meclisi reisi Sir Henry Deterding'in adamı olmuştu. Petrol Cihanşumûl ehemmiyetini bir kere daha ilân etmiş oluyordu.

Deterding Orta-şark petrollerine hâkim olduktan sonra mücadeleyi bırakmışmıydı? Hayır, bırakmamıştı ve böyle bir niyeti de yoktu. O, İngiltere İmparatorluğunun kudretini arttırmak için yeni petrol sahaları arıyordu. Mücadele durmamış, sadece yer değiştirmişti. Mücadele sıklet merkezini çoktan Venezüellâ'ya nakletmişti.

VENEZUELLÂDA'Kİ MÜCADELE

Dünyanın en zengin petrol kaynaklarına sahip olan devletlerinden birisi şüphesiz ki Venezuellâ'dır. O Venezuellâ ki; aynı ismi taşıyan körfezin tam karşısında mercan kayalıklarından teşekkül etmiş olan ve düne kadar insanların uğramadığı küçük bir adaya, Kürazao adasına, akacak İngiliz altunlarının önünde boyun eğecek ve müstebit bir adamın, albay Gomez'in bir hükûmet darbesiyle bu memleketteki bütün petrol imtiyazları İngilizlerin eline geçecekti. Gariptir ki bu adacık kendisi gibi küçük, fakat müstemlekecilikte büyük bir devletin, Hollandanın malı idi. Yerli lisanında (papaz kızartması) manasına gelen Kürazao, bugün dünya üzerindeki İngiliz petrol hâkimiyetinin en hühim merkezlerinden biridir. Ve Amerika'nın hayati menfaatlerle bağlı bulunduğu Panama kanalından ise bir kaç yüz mil mesafededir. Bu adanın çok büyük ve beynelmilel bir kudreti vardır. Ve bu kudreti de senelerden beri muhafaza etmektedir.

Takriben Birinci Dünya Harbinin başlamasından üç beş yıl önce gemilerin dahi uğramadığı bu adada, hummalı bir faaliyet başladı. Gemiler gidip geliyor. Esrarengiz hamulelerini boşaltıyor, ve siyah renkli insanları, adamn ilk sakinlerini adaya bırakıyorlardı. Takriben 12 bin civarında olan bu siyahi renkli insanlar hummalı bir faaliyet içerisinde evler inşa ediyor, yollar, rıhtımlar yapıyorlardı. Ada üzerinde devam eden bu faaliyet kısa zamanda dünyanın her tarafından duyuldu. Amerika da bu adanın meskûn hale getirilişini alâka ve ciddiyetle takip ediyordu. Herkesin merakını mucip olan, dünya kadar insanların yaşıyamadığı bu adacıkda, bu faaliyetin hangi maksada dayandığı idi. Sonradan anlaşıldı ki, ada, Sir Henry Deterding tarafından satın alınmıştı. İşte bu haberin duyulması ile birlikte bilhassa Amerika'da kızılca

kıyamet koptu. Dünyanın diğer büyük petrol tröstü Standart Oil derhal harekete geçti. Amerika, Hollandayı, adada bu inşaata müsaade ettiği ve petrol rafinelerileri kurduğu için resmen protesto etti fakat bu protestosundan dolayı herhangi bir menfaat sağlıyamadığı gibi herhangi bir netice de elde edemedi. Hollanda, Amerikanın protestosunu reddetmişti. Ve yalnız reddetmekle kalmamış, Amerikayı, Hollandanın içişlerine müdahale ile de suçlandırmıştı. Hollanda Hükûmeti adanın Hollandaya ait olduğunu ve Kürazao üzerinde dilediği gibi tasarruf hakkını kullanabileceğini bildiriyordu. Hollanda'nın adayı iskân etmesine hiç kimse karışamazdı. Ve hiçbir devletin de buna müdahaleye hakkı olamazdı.

Bu sert cevap Amerikayı şaşkına çevirdi ve Amerikanın şaşkın bakışları arasında ise Deterding, dünyanın en büyük tasfiyehanesini burada kurdu. Çok kısa zamanda yüzlerce sarnıç inşa edildi. Ada bir anda insanla doldu. Büyük kısmı Afrikalı olan ada halkı. Afrikanın Atlas denizi sahillerinden toplandı, ve bu küçük adada çalışmağa sevk edildi. Hollanda Hükûmeti adaya bir de vali tayin etti. Böylece Mizansen tamamlanmış oldu. Adada bütün bu faaliyetler devam ederken Deterding'in adamları da Venezuellâ'da harekete geçtiler; Deterding kesenin ağzını en usta adamlarının eline teslim etti ve neticeyi beklemeye koyuldu. Deterding'in ajanlarından istediği tek şey, Venezuellâ petrol imtiyazları idi. Onlara kat'î talimat vermişti. Her çareye başvuracaklar ve bu imtiyazları elde edeceklerdi.

Bütün Lâtin Amerikada cari olan usul burada da tesirini gösterdi. Para cenubî Amerikada bütün kapıları açmak hünerine sahip idi.

Royal Dutch-Shell gurubunun elemanları bu usule müracaat ederek kısa zamanda hedeflerine vardılar. On-

lar para ile bir ihtilâl yapacaklardı. Venezuellâ'da aradıkları tek şey bu ihtilâle ve ihtilâl sonunda da İngilizlerin arzusunu dahilinde Venezuellâ'ya lider olabilecek bir zat idi. Uzun temaslardan sonra bu adamı da buldular. Bu adam Venezuellâ ordusu Albaylarından Gomaz adlı bir subaydı. Deterding'in teşkilâtı derhal faaliyete geçti. Gomez'in kendilerinden talep ettiği onbinlerce silâh ve tonlarca cephaneyi kısa zamanda ihtilâlci Albayın emrine tahsis ettiler. Ve bir sabah ihtilâl patlak verdi.

Petrol dünyanın sakin bir köşesinde yeniden faaliyete geçiyordu. Silâhlar patlamış insanlar ölmüş ve bir memleketin kaderine para hırsına mağlûp bir albayın müdahalesi ile hâkim olmuştu.

Bir sabah silâh sesleri ile uykusundan uyanan halk Venezuellâmn Hükûmet merkezi Karakaz'da hükûmet darbesi yapıldığını gördü. Albay Gomez'in Hükûmet darbesi muvaffak olmuş ve kendisi Venezuellâ tarihinin en korkunç müstebidi olarak iktidara oturmuştu.

Gomez'in ilk işi daha evvel bir çok vesilelerle Amerikalılara verilmiş olan bütün imtiyazları ve salâhiyetleri iptal etmek oldu. Amerika bu durum karşısında Venezuellâ'yı şiddetle protesto etti. Amerikan donanması Venezuellâ kara sularının dışında hasmane nümayişlerde bulundu. Fakat Amerikanın ne protestosuna ne de Amerikan donanmasına hasmane nümayişlerine aldıran olmadı. Gomez kendisini iktidara getirenin kim olduğunu biliyor ve bu yüzden de Amerikaya ehemmiyet vermiyordu.

Deterding, Venezuellâ petrollerinin de üzerine oturmuştu. Derhal küçük bazı şirketler teessüs etti ve Venezuellânın her tarafında yeniden petrol araştırmağa başlandı. Bunlar araştırma şirketleri idi. Bu şirketler çok zengin petrol sâhaları buldular. Ondan sonra da Deterding bütün kudretiyle Venezuellâ'da faaliyete geçti. İlk

iş olarak yavaş yavaş giriştiği, dünya üzerindeki İngiliz petrol şirketlerini birleştirmek ve Royal Deutch-Shell grubunun etrafında toplamak projesini tatbik etti. Venezuellâ'daki küçük İngiliz petrol şirketlerinin, kendisi tarafından Gomez vasıtası ile Venezuellâ'da ihtilâl yaptırılmadan evvel ele geçirmiş oldukları imtiyazları haşmetli İngiltere İmparatorluğunun büyük tröstü'nün etrafında toplandı.

Bu iş için de haşmetli İngiltere Kralı ve Britanya İmparatoru Beşinci Georg'un binbaşı üniformasını lâbis James Rotchild'ı gönderdi...

Javes Rotchıld, vazifesini bihakkın yaptı. O, yalnız İngiliz sermayesini değil hususî bazı şahısların ellerindeki imtiyazları da aldı. Ve dünya ölçüsünde devam eden İngiliz petrol şirketlerinin birleşmesi safhasına büyük hizmeti dokundu. Artık Venezüellâ'da elde edilen her damla petrol,, Sir Hery Deterding ile İngiliz Bahriye Birinci Lordluğu ve Cihanşumûl korkunç bir teşkilât olan Entelijans Servisin kasalarını sterlinle doldurmağa başladı.

Venezuellânın her tarafında açılmış olan yeni kuyulardan istihal edilen petrol Pipeline'larla sür'atle sahile indiriliyor ve oradan yüzlerce yelkenli ve buharlı gemi ile Kürazao'ya taşınıyordu. Venezuellâ körfezi, petrol bulunduğu andan beri dünyanın en işlek körfezi olmuştu. Günde yüzlerce tekne Kürazao'ya hem petrol götürüyor ve orada tasfiye edilen petrol büyük tankerlerden müteşekkil filolarla Amerikan kıtası ile dünyanın diğer taraflarına sevkediliyordu.

İngilizler Venezuellâ petrolleri sayesinde milyonlar kazanıyorlardı. Ne gariptir ki; İngilizler dünya hâkimiyetini temin eden petrolün bol miktarda bulunduğu Kürazao adasının vali konağı üzerinde kırmızı beyaz ve mavi renklerin şekillendirdiği Hollanda bayrağı sallanıyordu.

Yine gariptir ki; bir Hollanda müstemlekesi olan bu adacıkda geçen akçe olmıyan tek şey de Hollanda parası idi. Royal Dutch-Shell grubunun Venezuellâ'da yaptırdığı hükümet darbesinden sonra Amerikalıların elindeki imtiyazların tasfiye edilmesi Standart Oil'in idarecilerini adetâ serseme çevirmişti. Amerika Reisicumhuru Hardingin Standard'ın tazyiki ile harekete geçtiği ise bir vakıa idi ve Amerika bütün kudreti ile ve diplomatik yollarla harekete geçiyor ve Venezuellâ'yı tehdid ediyordu. Amerika, Hükümet olarak işe müdahaleye karar vermişti. Venezuellü'nın yeni diktatörü Albay Gomez'e nota üzerine nota gönderdi. Fakat hiçbir netice alamadı. Amerikan Standart Oil şirketinin en usta ajanları Venezuellâ'da toplandı. Bunların vazifesi mukabil bir ihtilâl hazırlamak ve Albay Gomez'i alaşağı etmekti. Fakat bütün gayretlerine rağmen Standard'ın adamları bu memlekette böyle bir isyanı çıkartmağa muvaffak olamadılar. Her seferinde isyan hareketine başlamadan, Gomez bu hareketleri önlemeye muvaffak oldu. Gomez çok kısa bir zamanda Venezuellâ'da öyle bir teşkilât kurmuştu ki, Karakaz'daki binlerce ajan, birbirini kontrol ederlerken Gomez'in ajanları da bunların hepsini birden göz hapsinde tutuyorlardı. Bu bakımdan bunlardan herhangi birisinin attığı adımlarının hesabı dahi tutulmakta ve hergün Gomez'e yüklüce raporlar verilmekte idi.

Amerikalılar ihtilâl tasavvurlarında muvaffak olamayınca başka bir plân düşündüler ve Sterline karşı dolar harbi açmıya karar verdiler. Bir tarafdan dolar Starlin mücadelesini devam ettirirlerken bir taraftan da ellerini Kürazao adasına uzattılar.

Amerikalılar talihlerini bir defa da Kürazao adasında denemeye karar vermişlerdi. Yavaş yavaş adanın siyahî sakinleri arasına soktukları ajanları ile ve bol miktarda dolar dağıtarak Kürazao adasında bir istiklâl hava-

sı estirmiye başladılar. Amerikalılar bu propagandayı adanın esas sahibi Hollandalılara karşı tevcih etmek sureti ile politik bir incelik göstermeye gayret sarfetmişlerdi. Çünkü onlar için başka çıkar yol yoktu. Adanın sakini olan siyahîler, aynı zamanda işçi olan bu adamlar İngilizlerden fazla İngilizci idi ve İngilizlerden ayrılmayı akıllarına bile getirmiyorlardı.

Standard'ın açmış olduğu dolar harbi muvaffak olmamıştı. Amerikanın elindeki son koz Kürazao adası idi. Elbette talihini burada denemeye teşebbüs edecekti. Lâkin bu yol o kadar imkânsız idi ki. Venezuellâ'da ihtilâl yapmak için lüzumlu olan silâhları değil, basit bir bıçak dahi bulmak veya Gomez'in ajanlarından izinsiz veya malûmatları olmadan edinmek imkânsızdı.

Bu bakımdan Amerikalılar Kürazao'da yapmayı düşündükleri hareket için lüzumlu silâhları Venezuellâ'nın dışından, bizzat Amerika'dan sevk etmek mecburiyetinde kaldılar. Gomez ise hem Venezuellâ'yı hem Kürazao'yu daimî olarak tarassut ediyordu. Gomez'den habersiz herhangi bir hareketin yapılması katiyen mümkün değildi. Onun için Amerikalıların bu hazırlıkları çabuk öğrenildi. Venezuellâ'nın hükümet merkezi Karakazdır. Fakat aslında bu memleket Kürazao'dan idare edilir. Gomez ihtişamlı elbisesi içinde istediği kadar «ben bir diktatörüm» desin, istediği kadar övünsün fakat kendisinin esas efendisi Kürazao'daki büyük petrol tasfiyehanelerinin umum müdürüdür. Dolayısı ile Venezuellâ ile alâkalı bütün kararlar Royal Dutch-Shell grubunun adamları tarafından Kürazao'dan alınır ve Gomez'e tebliğ edilirdi. Gomez, hiçbir zaman esas hükümet merkezi olan Karakazda oturmamış, yeni baştan inşa ettiği Marakay şehrini kendisine merkez ittihaz etmişti. Bu şehirdeki herşey, herkes, Gomez'in malıdır, Gomez'in ajanıdır. Gomez ise

bütün saltanatına rağmen İngiliz petrol tröstünün esiridir.

Bu sebeplerden dolayı da Venezuellâ'da bir ihtilâl yapmak mümkün değildir. Hariçten Venezuellâ'ya sokulacak silâhlara karşı çok kuvvetli bir karakol sistemi kurmağa muvaffak olmuş bir Hollanda sahil muhafaza filosu karşı koymakta idi. Lâkin bütün bu tedbirlere rağmen Standart Oil muazzam paralar sarfederek bir ihtilâl sevdasına düşmüş ve Rafaele Urbina adlı bir adamla anlaşmıştı. Standard'm adamları. Kürazao'dan Hollândaya karşı bir ihtilâlin zeminini hazırlamışlardı. Kürazao'dan ihtilâl için bol bol Amerikan doları sarfedilmişti. Bu ada sakinlerinin hemen hepsinin ceplerinde bol miktarda dolar mevcuttu. Urbina bir gün bir Amerikan gemisi ile ve gizlice Kürazao'ya geldi. Oradaki Amerikan ajanları ile temasa geçti ve esasen hazır olan bir miktar işçinin başına geçerek adanın merkezi olan Willemstat'ı ele geçirerek adanın valisini esir etti. Bu arada biraz kan aktı. Üç polis memuru öldürüldü. İngiliz petrol sanayinin merkezinde silâhlar patladı. Ve ilk günü takip eden günlerde pek çok insan öldü. Petrol yeniden canlara kıymıştı. Bu ölenler petrol için ölmüş veya katledilmiş insanların ne ilki ne sonuncuları olacaklardı. Petrol için nehirler gibi kan akmakta devam edecekti. Artık petrol ile kan birbirlerinden ayrılması mümkün olmıyan yapışık iki kardeşti. Birinin mevcut olduğu yerde öbürü mutlaka olacaktı. Kürazao'daki muvaffakiyet haberi Standart Oil genel merkezine vardığı zaman Standard'm idarecileri peşin bir hükme varmış ve Venezuellâ'ya karşı yapacakları, ihtilâlin muvaffak olacağını zannetmişlerdi.

Rafaele Urbina Amerikan silâhları ile beraber, adanın müdafaası için depo edilen Hollanda ve İngiliz silâhlarını da eline geçirdikten sonra adadaki bütün tasfiyehaneleri ele geçirdi ve Shell'in buradaki adamlarını hap-

setti. Rafaele Urbina için artık Venezuellâ yolu açılmıştı. Venezuellâ'ya geçebilirdi. Kendisini Venezuellâ'ya götürecek Amerikan Red-Line kumpanyasının gemisine binerken, kendini, yeni Venezuellâ hükümetinin reisi olarak görüyordu. Öyle bir kör gururun içinde idi ki, Rafaele Urbina etrafındaki adamlarına mansıplar dağıtmaya başladı, kimini general kimisini vali nasbetti. Rafaele Urbina Amerikan Red - Line kumpanyasının gemisi ile gerçi Venezuellâ'ya çıktı. Fakat Deterding'in altunları ile gırtlaklarına kadar dolu olan Venezuellâ'lı generaller, bu başı bozuk ihtilâlciye icap eden dersi verdiler ve Amerikalıların büyük ümidler bağladıkları Urbine ihtilâli de böylece sona erdi. Mamafih Rafaele Urbina'nın şansı vardı. Gomez'in elinde kurtulabildi. Fakat bu sefer kendisini Hollandalılar yakaladı. Böylece Hollanda hapisanelerini boyladı. Fakat Standard'ın adamları, Urbina'ya arkadaşlık eden ajanlar, Kürazao'daki sarnıçları ve tasfiyehaneyi uçuracakları tehdidini savurunca Hollanda Hükümeti beynelmilel bir serseri ve maceraperest olan Urbina'yı serbest bırakmak zorunda kaldı.

Hollandalılar Urbina'nın petrol kadar kıymeti olmadığını biliyorlardı.

Bu mücadele, Standart Oil Tröstünün Venezuellâ'da giriştiği son mücadele oldu. O günden beri bu memleketten çıkan petrol, Kürazao adasına gidiyor, tasfiyehanelerde tasfiye edildikten sonra en modern tankerlerle Kanada hatta Amerika Birleşik Devletleri ile Güney Amerikasına sevkediliyor. Bu mayi ile Royal Dutch-Shell grubunun kasalarını dolduruyordu.

Standart Oil Venezuellâ'da, tıpkı diğer Lâtin Amerika memleketlerinde olduğu gibi muvaffakiyetsizliğe uğramıştı. Bu nedendi? Rockfeller, büyük malî imkânlarına rağmen niçin muvaffak olmamıştı? Bunu anlıyabilmek için biraz geriye gitmek zorundayız. Rockfel-

ler, Amerikadaki mutlak hâkimiyetini sadece zekâsına ve talihine borçlu değildir. Kendisi gibi dünyaya hükmetmek sevdasına kapılan bir bankacının ve bir çelik kıralının da bu muvaffakiyette büyük hisseleri vardır. Bunlar Çelik Kıralı Andrew Carnegie ile sayısız bankalara hükmeden Morgan idi. Rockfellere dünya hâkimiyeti kapılarını açan işte bu ikinci yani banker Morgan idi.

ROCKFELLER - J.P. MORGAN MÜCADELESİ

Rockfeller Standart Oil şirketini kurduktan takriben on sene sonra Amerikan bankacılığının babası; dev banker Morgan ile bir ortaklık kurmuştu. Ortaklık bin dokuz yüz onüç yılma, Morgan'ın öldüğü tarihe kadar devam etmişti. Bu tarihten sonra Morgan bankasının işleri Morgan'ın oğlu John Pierpont Morgan'ın omuzlarına kaldı. Pierpont tab'an çok haris bir insandı. Ve paradan çok, elindeki imkânlarla dünyada bir bankacılık hegemonyası kurmak istiyordu. Pierpont Morgan'ın gerçekleşmesine imkân olmayan bu fikirleri Rockfeller ile arasının açılmasına sebep oldu. Rockfeller - Morgan ortaklığı bozulduğu zaman John Pierpont Morgan'ın kontrolu altında takriben 1200 milyar frank vardı. Bu astronomik rakama rağmen, Rockfeller Morgan'ın oğluna harb açmaktan, onunla mücadele etmekten sakınmadı. Amerikada bu iki dev müessese arasında korkunç bir mücadele başladı. Her iki müessese de birbirini mahvetmek için tertipler yapıyor. karşılıklı çok para kaybediyorlardı. Ama Morgan daha şanslı idi. İktidarda Vilson vardı ve Amerika Reisicumhuru olan bu zat kendisinin şahsî dostu idi. Bir aralık bu iki dev adam arasındaki mücadele o kadar hızlandı ki, Rockfeller az daha mahvolacaktı. Deterding de bu mücadeleden geri kalmıyor elindeki geniş imkânlarla hasmının hasmı olan Morgan'ın oğlunu bilvasıta

destekliyordu. İşte bu sıralarda idi ki Amerikan gazeteleri bütün dünyayı hayrette bırakan manşetlerle Rockfeller ile Standart Oil petrol tröstü ileri gelenlerinden bazılarının tevkif edildiklerini yazdılar. Bundan ayrı olarak bir federal hakim de Standart Oil tröstünü gayri insani yollardan ve Amerikan vatandaşı aleyhine büyük kârlar sağladığı gerekçesi ile kapatma kararı verdi.

Bu karar tatbik edilebildi mi? Hayır ne Rockfeller ve arkadaşları verilmiş olan tevkif emrine rağmen tevkif edilebilmiş, ne de dünyanın en büyük tröstü Standard Oil kapatılabilmişti. Çünkü Amerika harb içerisinde idi ve yıl 1917 idi. Bu vaziyette dünya petrolünün mühim bir kısmına hakim, Amerikan halk gücünün muharrik kudretine sahip bir şirketin ne idarecileri tevkif edilebilirlerdi ne de temsil ettikleri tröst kapatılabilirdi. Rockfeller ve arkadaşları ile dev tröstü; Birinci Dünya Harbinin yüzü suyu hürmetine büyük bir badireden kurtulmuşlardı; Bu mücadele Amerikada 1920 seçimlerinden sonra 1923 yılına kadar Rockfeller lehine cereyan etmiş ise de 1923 tarihinden sonra tekrar aleyhlerine dönmüştü. Amerika Reisicumhuru Harding zehirlenmiş ve iktidara Hoover geçmişti. Hoover ise, Birinci Dünya Harbinin başkanı Vilson gibi John Pierpont Morgan'ın şahsî dostu idi.

Rockfeller yine çıkmaza girmişti. Morgan temsil ettiği büyük bankacılık trötü sayesinde Standard Oil'e istediği yerde darbeler vuruyor ve bu iki Amerikan tröstü arasındaki mücadeleden sadece Deterding istifadeli çıkıyordu. Rockfellerin bu çok kritik durumu 1933 yılma kadar devam etti. Fakat bu yıl, Standard Oil için fevkalâde hadiselerin başlangıcı oldu. Talih birdenbire Rockfellerin yüzüne gülmüş Roosvelt Reisicumhur seçilmişti. Artık Rockfeller Amerikada rahat bir nefes alabilirdi. Mücadele John Pierpont Morgan'm aleyhine dönmüştü.

Roosvelt açıkça Standard Oil'i destekliyor ona her hareketinde müzaheret ediyordu. Bu durum karşısında Morgan mücadeleden vazgeçmiş ve Rockfeller ile birleşmeyi uygun bulmuştu. Standard yeni bir kuvvet kazanmıştı.

Amerikada Standard ile Morgan'ın Mücadelesi Morgan'a da Standarda da bu arada Amerikan hükümetine de çok şey kaybettirmişti. Venezuellâ bu kayıplardan sadece bir tanesi idi.

Rockfeller bütün bunların acısını çıkarmağa karar vermişti. Dünün iki hasmı Morgan ile Rockfeller birleşmeye karar verdiler. İkisinin birleşmesinden sonra da Amerikan dolarının kıymetini düşürme işini ele aldılar. Bu kararın arkasındaki hakikat şu idi. Standard istihsal ettiği petrolü dolar üzerinden satıyor, Deterding ise dünyanın her tarafından istihsal ettiği petrolünü florin ile dünya piyasalarına intikal ettiriyordu. Dolar fiatı düşürüldüğü takdirde Standard Oil petrolü, florin ile satılan İngiliz petrolüne nisbetle dünya piyasalarına daha ucuza sevk edilebilecek bu sayede dünya piyasalarının, Standard Oil'in istihsal ettiği petrolü istihlâk etmesi temin edilecekti. Bu mücadele tarzı hakikaten çok iblisçe idi. Çünkü iki petrolcü arasındaki çekişme birçok memleketlerin iktisadî durumlarını berbat etmiş ve milyonlarca insanın çok kısa bir zamanda fakirleşmesine ve sefalete düşmelerine sebep olmuştu.

Doların değeri düşürüldükten sonra Standard Oil'in petrolü dünya piyasalarına durmadan akıyor fakat her tanker, Standard Oil aleyhine yeni zararlar taşıyordu. Gerçi Rockfellerin bu mücadele tarzından sonra Henri Deterding çok para kaybetmişti. Fakat Rockfeller - Pierpont Morgan birliği de büyük zararlar görmüştü. Dolar - Florin mücadelesi bu zararlara rağmen devam ediyordu. Çünkü Deterding dayatıyordu. Dayatmakta da kendince

birçok haklı sebepler vardı. O, bu mücadeleyi kaybettiği takdirde bu kaybın arkasından Britanya İmparatorluğunun çöküşünü görüyordu. Bu hakikati sadece kendisi görmemişti. Britanya İmparatorluğunu dünyanın en büyük İmparatorluğu haline getiren kuvvetler de biliyorlardı bu hakikati. Dolar - Florin mücadelesi bu şekilde devam ederse felâket her iki taraf için de mukadderdi. İşte burada dünyanın sayılı petrol sâhalarına sahip efsanevî İngiliz Entelijans Servis işe karıştı. Entelijans Servisinin yaptığı basitti. Morgan ile Rockfellerin arasını açmak. Evet bütün plân bu idi. Ve en mahir ajanlar; iktisatçı, devlet adamı ve alimler bu işle tavzif edildi ve kısa zamanda da bundan muvaffak olundu. İlk hedef John Pierpont Morgan'ın temsil ettiği milyarderlerdi. Bu milyarderler Morgan'ı sıkıştırmağa ve Rockfeller ile olan ortaklığını bozmağa zorladılar.

John Pierpont Morgan bu tazyiklere boyun eğmek mecburiyetinde kaldı. John Pierpont Morgan Rockfellerden ayrılmak sureti ile onu Deterding'le mücadelesinde yalnız bıraktı.

Bu suretle 1933 dünya krizi adı ile anılan büyük iktisadî kriz kısa bir zamanda önlenmiş oldu. Bir petrolcü ile bir bankacının diğer bir petrolcüyü mahvetmek için verdikleri müşterek karar, bankacının ortaklarının tazyiki ile akamete uğramış ve dünya rahat bir nefes alabilmişti.

Standard Oil fiat mücadelesinde yalnız kalınca bu yolda daha fazla ısrar etmemiş o da mücadeleyi terk etmişti. Bu mufaffakiyetsizlik Rockfelleri sindirmişmi idi? Hayır, Bilâkis Amerika'da Roosvelt'ten aldığı kuvvetle, o, yeni bir tecrübeye tevessül edecek, tıpkı 1920 yılında olduğu gibi, Rusya'ya dönecek ve onunla işbirliği yapacaktı. Standard Oil bu kararı verdikten sonra derhal harekete geçti. Ruslarla yeni bir işbirliği anlaşması imza edil-

di. Rusya adına bu anlaşmayı imza eden Sulinof yoldaş, Rockfellerden geniş krediler temin etti. Bu kredilerle de Bakü petrol sâhaları tanzim edildikten başka Batumda yüzlerce sarnıç ve kilometrelerce demiryolu inşa ettiler. Artık Rus petrolü dünya piyasalarında üçüncülüğünü ilân etmişti. Standard Oil'in bu yardımı, istikbalde Rusya'yı dünyanın başına belâ edecek ve bundan en, büyük zararı bizzat Amerika görecekti. Standard Oil Rusya ile birleşir ve Deterding'e karşı müşterek mücadeleye girerken Amerika da boş durmamıştı. Roosvelt, Standardın adamlarından birisi olan Svansson'u deniz müsteşarlığına getirmişti. Tarih tekerür ediyordu. Panama kanalı etrafında petrol için yapılan mücadele sıralarında Amerikan donanmasını kuvvetlendirmeyi gaye edinmiş olan Standard, yeniden bu sâhada teşebbüse geçiyor ve dünyanın en büyük bahri programını tatbik mevkiine koyuyordu.

Svansson'un hazırladığı ve senatodan geçirdiği bu programa göre Amerika irili ufaklı otuz yedi parça harp gemisini tezgâha koymuştu. Svansson bahri programın kabul edildiği gün senatoda verdiği nutkunda «ümid ederim ki bu gemiler dünyada bir eşi daha bulunmayan bir donanmanın başlangıcını teşkil edecek ve Amerika denizlere hâkim olacaktı.» Svansson açıkça itiraf ediyordu. Hedef denizler hâkimiyeti idi. Yani İngilizlerde olan hâkimiyetin ele geçirilmesine çalışacaktı. Bu sefer Standard muvaffak olabilecekmiydi? Hâdiseler Standar'ın ümidinin boş çıkmadığını göstermiştir.

Amerika hakikaten dünyanın en büyük armadasına sahip olmuş, İngilizleri geride bırakarak ikinci plâna düşürmüştü. Rockfeller bu sefer galip gelmişti. Fakat bu dev armada dünya petrol hâkimiyetini de elde edebilecekmiydi? Hayır. Sonraki yazılarımızda da izah edeceğimiz gibi, dev armada inşasında muvaffak olan Amerika-

lılar, Dterding'in elinde bulunan dünya petrolüne asla el süreememişlerdi.

Bu sâhada sadece maziye karışan bir misal vermekle iktifa edeceğiz.

1920 senesinde Amerikalılar Deterding'i dünya petrol hâkimiyetinden uzaklaştırmak için Ruslarla birleşirlerken aynı tarihlerde Deterding ile mücadele eden başka bir adam daha vardı. Dünyanın en büyük sahtekârlarından Harry Sinclair idi bu adam.

Harry birkaç defa milyonlar kazanmış, her seferinde de iflâs etmişti. Rus-Amerikan işbirliği başladığı sene elinde büyük imtiyazlar vardı. Amerikalılar bu adamla da anlaştılar. Deterding'in karşısına üç kuvvet halinde dikildiler. İran'ı allak bullak ettiler. Fakat hiçbir netice alamadılar. Harry Sinelair Amerikalıların, daha doğrusu, Rockfellerin tanıdığı bir adamdı ve bir defasında Rockfellerin tavsiyesi ve Amerikanın desteği ile Arnavutluk tahtına geçmesine ramak kalmıştı. Standard Oil Harry Sinclair'i Arnavutluk tahtına oturtmak sureti ile bu memleket petrollerinin sahibi yapmak istemiş fakat Deterding'in sillesi ile buna muvaffak olamamıştı. Hatta bir aralık bu adam Bakü'da sahip olduğu petrol sâhalarının 1918 den sonra Ruslar tarafından zaptı üzerine 1920 senelerinde İstanbul'a da gelmişti. Gelişi delice bir plânı tatbik etmek içindi.

Harry Sinclair İstanbul'a sığınmış olan Çar taraftarı General Vrangel'in İstanbul'a iltica eden ordusunun artıklarından bir seferi kuvvet yapmak ve Bakü'ye geçmek istiyordu. Hatta sekizbin kişiyi de bu maksatla etrafında toplıyan bu çılgın adam, Rusya'nın elinden Bakü petrol sâhasını almak istiyordu. Bereket hem aklına uyan olmadı, hem de İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti kendisine bu imkânı vermedi ve gerisin geriye Avrupaya döndü.

İşte Amerika ile Rusya ve Harry Sinclair'in müşterek mücadelesinin dahi yıkamadığı Henry Deterding, Rus Amerikan mücadelesinden de yakasını sıyırmasını bilecek ve İngilizlerin dünya petrol hâkimiyetini devam ettirecekti.

PANAMA KANALI ETRAFINDAKİ MÜCADELE ve PETROL

Dünyanın her tarafına dal budak salmış olan İngiliz petrol tröstü Royal Dutch-Shell Panama kanalı etrafındaki petrol sâhalarına da el atıyordu. Sermayesinin yüzde yüzü Entelijans Servis ve İngiliz Bahriye Birinci Lordluğuna ait olan Anglo Persian petrol şirketi, Royal Dutch-Shell grubunun bir kolu olarak Panama etrafındaki petrol sâhaları ile alâkadar olmağa başladı.

1926 yılından itibaren ciddî bir şekilde Panama kanalı etrafında çalışmağa başlayan Henry Deterding'in ajanları ve jeologları, Orta Amerikadaki Kolombiya devletinde karar kıldılar. Zira, bu ajanlar ve mütehassıslar yaptıkları tetkik ve incelemelerde Kolombiya'nın her türlü toprak altı ve toprak üstü servetleri bakımından eşsiz bir memleket olduğunu tesbit etmişlerdir. Bundan ayrı olarak stratejik ehemmiyeti de büyüktü. Kolombiya. Amerikalıların açtıkları ve iki okyanusu birleştiren, fevkalâde ehemmiyetli bir deniz yolu olan Panama kanalını güneyden her an kontrol ve tehdit edebilecek bir ehemmiyet taşıyordu. Kolombiya'nın bu ehemmiyeti ise, İngilizler için ihmal edilemiyecek bir keyfiyetti.

Memleketin her bakımdan ehemmiyetli durumuna rağmen, Deterding'i Kolombiya'nın sadece petrolü alâkadar ediyordu. Bu kirli, yağlı maddenin etrafında aşağı yukarı bir asırdır devam eden korkunç mücadele, ikisi de Anglo Saxon olan İngiltere ile Amerika'yı birbirine düşürmüş, birbirlerini mahvetmeğe azmetmiş iki amansız düşman haline getirmiştir. Standard Oil ile Royal Dutch

-Shell grupları arasında devam eden mücadeleyi, Standard Oil kaybetmek üzere idi.

Petrol mücadelesi basit bir mücadele değildir ve petrolcular mağlûp olacaklarını hissettikleri anda, her çareye başvurmaktan, hatta devletleri, Birinci ve İkinci Dünya Harbinde olduğu gibi topyekûn bir harbin içine sokmaktan da tevakki etmemişlerdi.

Kolombiya'daki mücadele de aynı metodlarla ele alındı. Yalnız bir farkla, bu seferki basit bir iç mücadele oluyordu.

Standard Oil, Amerika'da elinde bulundurduğu büyük malî imkânlara ve gayet geniş nüfuza dayanarak Amerika Reisicumhuru nezdinde rahatça sözünü geçiriyordu.

Rockfeller, Deterding'in karşısında asrın başından beri devam edegelen mağlûbiyetlerinin sebeplerini biliyordu. O, 1865 yılındanberi pasifik ve Asya'da genişlemekte olan Amerikanın, kudretli bir donanmaya sahip olması icabettiğini müdrikti ve bu hususta elinden gelen her şeyi yapmaya hazırdı.

O, sağlam birtakım dostluklar, hatta menfaat birlikleri kurmuştu. Amerikan Çelik Kralı Andrew Carnegie, yakın dostu aynı zamanda birçok işlerde iş arkadaşı idi. Denilebilir ki; Amerikayı üç adam idare ediyordu. Bunlar sırası ile Rockfeller, John Pierpont Morgan ve Andrew Carnegie idi. Fakat bu urionun en güçlüsü şüphe yok ki; Rockfeller idi. O, 1904 yılında neşredilen devlet istatistiklerine göre Amerikan iç ticaretinin yüzde 85 ini, dış ticaretin ise yüzde doksanını elinde bulunduruyordu.

İşte bu korkunç sermaye ve imkânlarını seferber eden Rockfeller kudretli bir donanmanın yaratılması için harekete geçti. Eski ticareti bahriye kaptanlarından Mahan adlı birisini, bu mücadelesinin mihrakı haline getirdi ve ikna edici ve şiddetli bir kampanya açtı. Kaptan

Mahan durmadan bu fikri yayıyor, dergilerde yazdığı yazılarla bu fikir üzerinde ısrar ediyordu. O, «Kudretli bir harp filosu kurulmadıkça, Amerikanın Pasifikteki müstemlekelerinin tehlikeye gireceğini, hatta bizzat Amerikanın da bundan zarar göreceğini» söylüyordu.

Kaptan Mahan'ın yaptığı mücadele sonunda semeresini verdi. Rockfeller her türlü tedbirini almış bulunuyordu. Senatoay sevkedilecek hale gelmiş olan bu bahrî pragramı, senatodan rahatça geçirebilmek maksadı ile orada ekseriyeti elinde bulundurmak lüzumunu takdir ettiği için, bu ekseriyeti de elde etmişti.

Amerikan senatosu içtimalarından birisinde, senatörlerden biri bir takrir vermiş ve takriri kabul edilmişti. Bu takrire göre; Amerikan donanması, Amerikanın menfaatlarını koruyamayacak kadar azdı ve kifayetsizdi. Binaenaleyh yeni bir bahri programın derhal kabulü lâzımdı. Senatör rakamlar da veriyordu.

Senatonun o günkü toplantısında verdiği rakamlara göre: Amerikanın elinde bulunan 18 tanesi birinci sınıf sadece 81 harp gemisine karşılık, İngilterenin 80 ni birinci sınıf 581 harp gemisi, Fransanın 50 si birinci sınıf 403 harp gemisi, Rusyanın 40 ı birinci sınıf 286 harp gemisi, Almanyanın ise 28 i birinci sınıf olmak üzere 216 harp gemisi vardı.

Bu rakamlar karşısında senato söyleyecek kelime bulamadı ve yeni bir bahrî programın sür'atle tahakkuk safhasına çıkarılmasına karar verdi. Bu karar üzerine bütün tersaneler geceli gündüzlü çalışmağa ve harıl harıl muhrip, kruvazör ve saffı harp gemileri yapmağa başladılar. Rockfeller'in bütün gayesi, kendi menfaatlerini, bu arada Amerikanın da menfaatlerini koruyacak güce sahip olmaktı.

Amerikan tersanelerinin inşa halindeki harp gemileri ile dolu bulunduğu 1928 senesinde, Standard Oil ile

Anglo Persian'ın orta Amerikadaki mücadelesi de zirveye ulaşmış bulunuyordu. Bu mücadelenin birinci safhasını İngilizler kazanmış, Kolombiyanın zengin toprak altı ve toprak üstü servetleri ile petrolün imtiyazını almıştı.

Anglo Persian'ın Kolombiya'da petrol imtiyazları aldığı öğrenildiği günden itibaren de Amerikan basını İngiltere'ye karşı hiç de dostane olmayan gayet sert bir kampanya açıyordu.

New York Times gazetesi Amerikan milletini ikaz ediyordu. Gazete diyordu ki:

«İngiltere denizlere hâkimiyetine dayanarak Amerikayı muhasara etmektedir. Bugün Kolombiya'ya yerleşen İngilizler, yarın Panamaya, öbür gün ise Amerikaya yerleşeceklerdir.

Amerikan milletinin yeni bir Washington'a ihtiyacı vardır.»

Amerikada herkes endişe ve şüphe içerisinde idi. Halkın bu endişelerini dile getiren birtakım beyanlar da vardı. Hatta bu beyanlar bir tehdit mahiyetini haizdi.

Standard Oil petrol tröstünün idare meclisi azalarından ve bu tröstün en mühim adamlarından birisi olan Ludvel Denny Amerikada bahrî programın tahakkuk safhasına çıkarılmak üzere çalışıldığını bildiriyor ve yazdığı yazıda şöyle diyordu:

«Anglo Persian'ın Panama kanalını yandan vuracak bir imtiyaz koparmak maksadı ile Kolombiya'da giriştiği gayretler, milletlerarası bir çatışmaya sebep olacaktır.»

New York Times, Amerikan halkının düşüncelerini aksettiriyor, Ludvel Denny ise, petrol yüzünden kopması muhtemel bir fırtınadan, milletlerarası bir çatışmadan bahsederek dünya efkârı umumiyesinin nazarı dikkatini petrol üzerine çekiyordu. Durum, hakikaten, Amerikalıların endişe duyacakları kadar kritikti. Çünkü, Sir Henry

Deterding, bu kabil tehditlere ve çıkışlara pabuç bırakacak bir insan değildi. Sonra, bu tip tehditleri ta 1890 dan beri biliyordu. Ve biliyordu ki; bu tehditlerin arkasından hiç bir şey çıkmıyordu.

Ve yine o, Kolombiya'da Anglo Persian adına mücadeleyi idare eden zatın dirayetine de tam manası ile güveniyordu. Zira kendisini daha birçok kere bu tip işlerde kullanmış ve bu tehlikeli işlerin hepsinden daima yüzünün akı ile çıkmıştı. Bu zat, sadece Pearson diye bilinen kurt bir petrolcü idi. Bu zatın ayrıca bir hususiyeti daha vardı ki; kendisine izafe edilen ehemmiyeti işte o vasfı ile kazanıyordu. Bu zat, korkunç bir ihtilâl tatbikçisi idi. Pearson her nereye gitmiş ise orada behemahal bir ihtilâl çıkmış ve petrol yüzünden çıkan bu ihtilâlde pek çok kan dökülmüştür.

İşte Kolombiya'daki organizasyonu bu zat yapmıştı. Ve ihtilâlin plânları, Deterding'in de yardımı ile meydana getirilmişti. Onun için Deterding'in olsun, Pearson'un olsun, Amerikalıların tehditlerine kulak asacak vakitleri yoktu.

Amerikanın tehditlerine rağmen, Deterding plânında herhangi bir değişiklik yapmadı ve Kolombiya'da ihtilâl oldu. Kolombiya'nın yeni efendileri ile Pearson derhal müzakerelere başladılar ve bu müzakereler sonunda İngilizler petrol imtiyazlarını elde ettiler. Pearson'tu Bogota hükümetinden kopardığı imtiyaz on binlerce kilometre kare saha içerisinde ve 66 yıl müddetli araştırma ve istihsal imtiyazı oldu.

Deterding, Amerikalıların bu tehditlerine cevap mahiyetinde, bizzat kendisinin desteklediği Lâtin Amerikası basınını tahrik etti ve bütün bu basın, Yankee tabirini sık sık kullanmağa başladı. Bu tabir Lâtin Amerika halkının A.B. Devletlerini tezyif için ortaya attığı bir slogandı ve bütün Lâtin Amerika basınının bu slogana sarılması,

Amerikayı, savurduğu tehdidi yerine getirmekten alıkoymuştu. Amerikanın tehditlerini yerine getirmemesinin bir başka sebebi daha vardı. Adetâ ağız birliği etmişçesine, bütün devletler, Kolombiya'yı desteklediklerini, Amerikanın tutumunun bu devletin içişlerine müdahale sayıldığını bildirdiler. Amerika yelkenleri suya indirmiş, Deterding de bu tehlikeyi böylece tereyağından kıl çeker gibi atlatmıştı.

Gerçi Deterding'e bu kampanya pahalıya malolmuştu fakat istediği neticeyi de istihsal etmişti. Devlet adamlarına ise, onun verdiği yüklü çekler, uzun müddet Amerikan matbuatının ağzına sakız olmuştu.

Standard Oil'in bütün mücadelesi, Amerikan hükümetinin sert protesto notaları ve harp tehditleri, Deterding'in bu mukabil tedbirleri sayesinde savuşturulmuş ve Anglo Persian Bogota hükümetinden bu imtiyazları rahatlıkla almıştı.

Kolombiya hezimeti bardağı taşıran son damla olmuştu. Amerikanın nüfuzu zedelenmişti. Rockfeller bu hezimeti dilediği gibi kullandı ve Amerikan senatosuna getirilmiş olan Bahrî program aynen kabul edildi.

Standard Oil yüzündeki maskeyi indirmişti. Bu tröstün idarecileri artık mücadeleyi gizlemek lüzumunu duymuyorlardı. Mücadelelerini açığa vurmuşlar ve Amerikan halkma maletmişlerdi. Ayrıca Standard'ın idarecileri tehdit ediyorlardı. Standard Oil tröstünü idare edenler açıktan açığa «Tatbik edilecek olan bahrı programla denizlerde üstünlüğü İngilizlerden aldığımız gün. Standard Oil dünya petrol hâkimiyetini eline geçirmeyi bilecektir.» diyorlardı.

Bu tehditler açıktan açığa İngiltere'ye müteveccihti. İngilizler akla durgunluk veren bir umursamazlıkla karşıladıkları bu tehditlere kulak asmadılar ve bu tehditlere, yeni bir bahrî islâhat programı ile cevap verdiler.

İngilizlerin bu islâhat programı ile, yakın tarihin en büyük deniz teslihat mücadelesi başladı. Amerikan - İngiltere donanma rekabeti adını verdiğimiz bu mücadele, İkinci Dünya Harbinin dev armadalarını meydana getirdi.

Pearson'un Bogota'daki hükümet erkânından aldığı geniş imtiyaz çerçevesi içerisinde, Panama kanalını takibeden hudut bölgesi de vardı. İngilizler her işlerini olduğu gibi bu imtiyazı da çok sağlam esaslara bağlamışlardı. Ve bu imtiyazda, Panama kanalına muvazi yeni bir kanal açmak hakkı da vardı.

İngilizler, bilhassa Panama kanalına muvazi yeni bir kanal açmak hakkı ile, dünya üzerinde hâkimiyetleri altında bulunmayan pek nadir su yollarından birisini de vurmak veya ondan Amerikalılarla müsavi şekilde istifade etmek maksadını gütmüşlerdi.

Yeni bir kanal açılmadığına göre de İngilizler, Panama kanalı mevzuunda da muvaffakiyete ulaşmış sayılabilirler.

Amerikalı idareciler ve Standard Oil ileri gelenlerini en çok korkutan husus bu yeni kanal imtiyazı idi. Şayet İngilizler ellerine geçirdikleri bu yeni imtiyazdan faydalanmak ve kanalı açmak için teşebbüse girerlerse, İngilizlerin bu hareketi belki de vahim neticeler tevlid edecekti. Amerikan hükümet adamları bu hususu açıktan açığa söylemekten çekinmediler. Standard Panama kanalı işinde yine sahneye çıkmış oluyordu.

Standard'ın bu çıkışı çok sert oldu. Amerikan Reisicumhuru Wilson'u Panama kanalı ile alâkalı İngiliz projesinin aleyhine imale etmeğe çalıştı ve bundan da muvaffak oldu.

Amerika Reisicumhuru Wilson verdiği bir beyanatta; «Şayet İngilizler Kolombiya'da elde ettikleri bilcümle imtiyazlardan vaz geçmezlerse, Panama kanalından geçecek bütün Amerika Birleşik Devletleri gemilerinden a-

lınmakta olan müruriye resminin kaldırılacağını ve bunun için de bir kanunu senatyoya getireceğini» bildirdi.

Petrol artık iki tröstün mücadelesi olmaktan çıkmış, iki devletin mücadelesi haline gelmişti. Öyle iki devlet ki; Birinci Dünya Harbinin galibi ve dünya haritasını değiştirebilecek kudrete sahip ve kadirdi. Amerikalılar Reisicumhurlarının ağzı ile açıkça tehdit ediyorlardı. Bu tehdide İngilizler sert reaksiyonlar gösterdi. İngiliz hükümeti de, dünyanın her yerinde Amerikalılarla aralarında aktedilmiş anlaşmaların verdiği bütün hakları tanımayacaklarını ilân etti.

İki devlet arasındaki mücadele had safhaya çıkmıştı.

Standard İngilizleri gafil avlamıştı. O, İngilizlerin, gerek Sevr muahedesinin en mes'ul devleti, gerekse Lloyd Georg'un ahmakça politikası ile en yakın müttefikleri ile bile arasının açık olduğunu biliyordu. O, yine biliyordu ki; Haksız bir şekilde ve sırf Lloyd Georg'un ısrarı ile Anadoluya çıkarılmış müstevli Yunan ordusunun Anadolu harekâtı yüzünden Avam Kamarasında ve İngiliz efkârı umumiyesindeki prestiji de sarsılmıştı. Bunun için dayattıkça dayattı ve İngiliz siyasileri, muvakkaten Bogota'daki adamları Pearson'u himaye etmekten vazgeçtiler.

İngilizlerin, Bogota'daki adamları Pearson'u himaye etmekten vazgeçmeleri ile Panama kanalı yanında yeni bir kanal açma projelerini yine muvakkaten durdurmaları, Standard Oil ile Royal Dutch-Shell arasındaki mücadeleye tesir edebilmiş miydi? Bu suale rahatça hayır diyebiliriz. Zira Deterding, eline bir defa geçirdiği imtiyazları hiç bir zaman feshetmemişti. O, Standard'a da, Amerikan hükümetine de yeni bir oyun oynamak üzere harekete geçti.

Deterding'in emri ile Entelijans Servis ile Royal Dutch Shell grubunun en mahir ajanları, Meksika ve Ni-

karagua'da toplanmağa başladılar.

Ateşli kanları ve sınır tanımayan para düşkünlükleri bakımından her an ihtilâl yapmağa müsait olan bu memleketlerde Deterding'in altunları, bu kurt adamın arzu ettiği ihtilâlleri meydana getirmekte gecikmedi. Bu iki memlekette ihtilâller patladı. Hemen Amerika Birleşik Devletlerinin hududu yanında patlak veren bu ihtilâllere Amerika seyirci kalamazdı. Diplomatik kanallarla yapılan bütün teşebbüsler neticesiz kaldı ve Amerika hareket e geçti. Bu kaba kuvvetin petrolcuların emrine girmesi demekti. Amerikan bombardıman tayyareleri Nikaragua'da halkı mitralyözlerle biçmeğe başladı. Amerikanın bu hareketi, bütün Lâtin Amerikası tarafından takbih edildi ve bütün kıtada Yankee sloganı gazetelerin manşetlerine geçti, Gazeteler Amerika Birleşik Devletlerine veryansın ediyorlardı. Fakat bütün bu hücumlar herhangi bir netice vermekten de çok uzaktı. Amerika bombardımanlara devam etti. Bir taraftan da Meksika hükümetine nota üstüne nota vermeğe başladı. Fakat ihtilâlcilere lâf anlatamadı, İhtilâl liderleri Nuh diyor, Peygamber demiyorlardı.

Washington, Nikaragua'yı bombardıman eder, Meksikaya nota üstüne nota verirken, İngiliz ordusunun mümtaz şahsiyetlerinden birisi, Albay Henry İrving elinde diplomatik pasaportu ile Bogota'daki İngiliz elçiliğinde Kolombiya'nın ihtilâl sonunda iktidara gelmiş liderleri ve nazırları ile tanışıyor, onlarla eskisinden ayrı olarak ve 50 yıllık yeni bir imtiyaz anlaşmasının müzakerelerine başlıyordu.

Henry Deterding, Albay İrving'den aldığı bir haber üzerine kendisine yardımcı olarak yine Britanya ordusu albaylarından Yates ve petrol mütehassıslarından ve birinci sınıf bir müzakereci olan Sir Arnold T. Wilson'u acele Bogota'ya gönderiyordu.

Rockfeller'in tazyiki ile Nikaragua'yı bombardıman eden Amerika Standard ile birlikte çok zor bir duruma düşmüştü. Deterding bundan sür'atle faydalanmak istiyordu. İşte bu sebeplerdir ki; Kolombiya'da teşebbüse geçmiş ve ikinci bir imtiyaz için de müzakerelere girişmişti. Deterding hiç bir şeyi tesadüfe bırakmak istemiyordu. Eline geçen bu fırsatı kolaylıkla değerlendirdi.

Amerikalılar Nikaragua halkını mitralyöz ateşine tutmuş olmakla büyük bir hata işlemiş oldu ve Deterding'e Lâtin Amerikasında Amerika ve Standard Oil aleyhine geniş propaganda yapmak imkânlarını verdi. Bütün Lâtin Amerika devletlerinde çıkan gazeteler ile Amerikan menfaatlarının bulunduğu diğer dünya devletlerindeki gazeteler, Amerika aleyhinde çok şiddetli bir kampanya açtılar. Deterding neticeden memnundu. Bu kampanya hemen dünyanın her yerinde Amerika aleyhtarlığına yol açtı. Bu atmosfer içerisinde Deterding Bogota'da istediği idtiyazları aldı.

Amerika gerek Nikaragua gerek Meksika hadiselerinde oyuna gelmiş, fakat asıl darbeyi Standard Oil yemişti.

Albay İrving, albay Yates ve Sir Arnold T. Wilson'dan müteşekkil Bogota'daki İngiliz heyeti, bütün yolları denemiş olmalarına rağmen Kolombiya'lı liderlerden istedikleri imtiyazı diledikleri gibi elde edemiyorlardı. Orada müşkülât ile karşılaşmışlardı. Bogota'daki liderler, İngiltere ile Amerika arasındaki mücadeleden kendi lehlerine birtakım neticeler elde etmek istiyorlar ve müzakereleri çıkmazsa sokuluyorlardı. Deterding ise, bu hale sinirleniyordu. Neticede Sir Henry Deterding, her seferinde olduğu gibi kesenin ağzını biraz daha açtı. Bogota'lı nazırlar, dünyanın en zengin altı adamından birisi olan Alüminyum kralı, eski nazırlardan Andrev Mellon'un büyük hissesine sahip olduğu Gulf Oil şirketine de bir

imtiyaz vermek istiyorlardı. Uzun çekişmelerden sonra İngilizler buna rıza gösterdiler. Gulf Oil şirketine verdikleri bu imtiyazla Bogota'lı nazırlar bir müddet için petrollerinin bir kısmını işlettiler fakat netice değişmedi.

İki dev tröst arasındaki mücadeleden istifade eden nazırlar birkaç yıl için petrollerinden istifade ettiler sonunda İngilizler ile olan münasebetlerini daha da kuvvetlendirdiler ve Deterding'in istediği imtiyazı dilediği şekilde kendisine verdiler.

Ve böylece Deterding, Amerikanın burnu dibinde yeni bir imtiyaz daha almış oldu.

MEKSİKA PETROLLERİ

Birinci Dünya Harbi sonu, dünya, Standard Oil ile Royal Dutch-Shell petrol tröstleri arasında cereyan eden korkunç mücadelelere şahit olmuştur. Harbi galib olarak bitiren İngiltere, birliğini kurduğu gündenberi kendisine rakip olan Alman İmparatorluğunu tasfiye ettikten, Çarlık Rusyası yıkıldıktan sonra rahat bir nefes almıştı.

Cihan Harbinin galibi İngiltere, kudret ve kuvvetine dayanarak dünyanın her tarafında olduğu gibi, Orta Amerikada da petrol imtiyazları elde etmeğe karar vermişti. Bu hususdaki kararı, İngiltereye bir petrol imparatorluğu kazandırmış olan iki adam, Sir Wilhelm Augustus Henry Deterding ile diğer ortağı Sir Samuel Markus, Londra'da yaptıkları bir görüşme sonunda vermişlerdi.

Bu iki zatın Londra'da yaptıkları toplantıda hedef de tayin edilmiş bulunuyordu Meksika.

Her ne bahasına olursa olsun Meksika petrollerini ele geçireceklerdi.

Dünya petrolünün hâkimi ve nazımı olan bu iki zat, aralarında verdikleri kararı derhal tatbike başladılar.

Rockfeller de Orta Amerika petrolleri ile meşgul ol-

mayı düşünmüş, fakat İngilizler daha atik davranmak sureti ile Standard Oil'e tefevvuk etmişlerdi.

Deterding ile Samuel Marküs, Meksika'daki çalışma şekli üzerinde bir plân yaptılar. Deterding bu sefer ortaya çıkmak istemiyor ve perde arkasında kalmayı daha münasip buluyordu. Onun için kendisi, petrollerin ele geçirilmesi için lüzumlu organizasyonu yapacak, Samuel Marküs de, teşebbüsü finanse edecekti.

Deterding ile Sammuel Marküs, daha Birinci Dünya Harbi içerisinde iken Meksika'ya atlamayı düşünmüşler ve bu hususun gerçekleşmesini harbin sonuna bırakmışlardı. Ancak bu memleketlette petrolü ele geçirmek için yapacakları atağı destekleyecek ön çalışmaları da daha harp içerisinde iken yapmışlardı. Deterding'in adamları, Meksika'da çalışmağa başladıkları 1915 yılından itibaren darbeyi vurdukları ve petrol imtiyazını aldıkları ana kadar bu memlekette satılık bir sürü adam bulmuşlardı. Bu adamlar arasında her sınıftan olanlar vardı. Fakat asıl mühim olanları, Meksika ordusunun azametli generalleri idi. Para Lâtin Amerikasında her şeyi yaptırabiliyordu.

Deterding ile Samuel Marküs Londradaki kararlarından hemen sonra Meksika'da, Meksika Eagle şirketini kurdular. Bu şirketin başına, Henry Deterding'in en itimadettiği adamlarından biri olan ve sonradan Kolombiya'yı da eline geçjirecak olan Pearson'u getirdiler.

İstikbalde Lord Cowdry adını alacak olan Pearson, rüşvet vermekte, ihtilâller çıkartmakta hakikaten büyük ihtisası olan bir insandı.

Pearson kısa zamanda Mexiko şehrinde, her tabakadan birçok insan ile dostluklar kurdu. Bu dostları arasında birçok devlet adamı, birçok general, gazeteciler ve her zümreden insanlar vardı.

Pearson'un taktiğine ve çalışma metoduna göre; bir

ihtilâl için lüzumlu elemanlardı bunlar. Pearson bu insanları elde edebilmek için bir hayli para sarfetmişti. Standard Oil de boş durmuyor, Mexiko'da o da çok para sarfediyor ve dostlar edinmeğe çalışıyordu.

Standard bütün çalışmalarına rağmen Mexiko şehrinde istediği dostları bulamıyordu. Bütün Lâtin Amerikasını bir sar'a nöbeti gibi saran Yankee sıfatı onları burada da takibetmiş ve nefret ifade eden bu kelimenin ardındaki Amerika Birleşik Devletleri düşmanlığı, bütün heybeti ile sırıtmıştı.

Neticenin böyle olmasında Pearson'un da büyük rolü vardı. Zira, Pearson, Mexiko'ya ayak attığı andan itibaren basını harekete geçirmişti. Mexiko'da çıkan bütün gazeteler, Amerika ve Standard aleyhine yazılar yazıyorlar, Meksika umumî efkârını Amerika aleyhine tahrik ediyorlardı. Esasen bu memlekette mevcut olan Amerikan aleyhtarlığı bu yazılarla daha da ağırlaşıyordu. Gazeteler sanki batarya ile ateş eder gibi bir ağızdan Yankee tehlikesinden bahsediyorlar ve devlet adamları ile o memlekette her şey demek olan gneralleri ikaz ediyorlardı. Pearson Standard'a karşı mücadeleyi muvaffakiyetle idare ediyordu. Bu onun her gittiği yerde tatbikini asla ihmal etmediği bir metodu idi.

Esasen Amerika ile hemhudut bir memleket olarak, Meksika halkı daima bir Amerikan istilâsından ürkmüş ve Amerikan düşmanlığını bu hissin verdiği bir alışkanlıkla daima uyanık bulundurmuştur. Meksikalıların böyle düşünmekte haklı oldukları bir takım faktörler ise, daima tekerrür etmekte idi. Sık, sık Amerika tarafından ihdas edilen hudut ihtilâfları, Meksika halkı ile Meksikalı devlet adamlarını daima uyanık olmağa mecbur ediyordu.

Pearson bu neşriyatı tam zamanında yapmıştı. Umumî efkâr Amerika aleyhine hazırlanmıştı. Devlet adamla-

rı ile Generaller, Pearson'un istediği kıvama gelmişlerdi. Gizliden gizliye ve teker teker yapılan müzakereler Pearson'u sür'atle neticeye götürüyordu. Ve bir gün haber alındı ki, Meksika'daki devlet adamları ile Pearson bir masanın etrafına toplandılar ve bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma petrol anlaşması idi ve anlaşma hükümlerine göre de Meksika'daki bütün petrol sâhaları uzun vadeli imtiyazlarla İngilizlere verilmişti.

İngilizlerin Meksika'da petrol imtiyazları elde ettikleri sıralarda Amerika Reisicumhuru Harding, Rockfellerin dayatması sonunda bir beyanat veriyor ve:

«Biz, vaktimizi dünyaya insanlık dersi vermekle geçirirken, İngiltere, dünya iktisadiyatının anahtarı, ve istikbalin en kuvvetli teminatı olan petrolü ele geçirmekle meşguldür». diyordu.

Amerika Reisicumhuru Harding'in bu beyanatı da gösteriyor ki; Standard Oil mücadeleyi kaybetmiştir. Ve tedbirler almak lâzımdır. Standard Oil tehlike işaretini vermişti. Amerika, eğer dünya petrolüne sahip olamazsa, Amerika olmaktan çıkardı. Ve işte bu ikaz, Amerikan makamlarını harekete geçirdi.

Amerika hükümeti, İngilizlerin Meksika'da petrol imtiyazı alışlarını Mexiko nezdinde sert bir nota ile protesto etti. Notanın arkasından Mexiko'daki Amerika sefiri, Mexiko kabinesini sıkıştırmağa başladı. Amerikalılar, İngilizlere verilen imtiyazların feshedilmesini resmen taleb ediyorlardı. Amerikanın Mexiko kabinesi nezdindeki tazyikleri o kadar arttı ki tahammül etmek güçleşti.

Fakat ne olursa olsun, Mexiko'daki kabine yine dayattı. Meksikalı bakanlar, İngilizlere verilen imtiyazları fethetmek cihetine asla yanaşmadılar. Onların bu hareketlerini basın da destekliyordu. Zaten Amerikan kudretine dayatma gücünü basından ve halktan alıyorlardı. Halk galeyan içinde idi. Mexiko şehri bir mitingler şehri

olmuştu. Her tarafta Amerika aleyhtarı mitingler tertip ediliyor, hatipler Amerikaya veryansın ediyorlardı. Bütün bunlara rağmen Amerikan sefiri de dayatıyordu. Onun istediği tek şey İngilizlerin imtiyazlarının feshi idi. Nihayet bir hal çaresi bulundu. Bakanlar, dolaşan tehlikeyi açık bir şekilde Amerika sefirine bildirdiler. İngilizlere verilen imtiyazlar feshedilirse, Meksika'da ihtilâl patlak verebilirdi. Bu hale göre, Amerikalılara da imtiyazlar verilmesi teklifi resmen Amerikan sefirine bildirildi. Ve Amerika, bu imtiyaz anlaşması sonunda Meksika'ya yaptığı baskıya son verdi. Mexiko'daki nazırlar rahat bir nefes aldılar.

İngiliz petrolcuları, yani Deterding, bu durum karşısında derhal harekete geçtiler. Deterding, bilhassa Meksika petrollerinde iştirak kabul etmiyordu. Bu memleketin petrolünün tamamı ya kendisinin olacak, yahut... Evet yahut bu imtiyazları kendisine verebilecek bir iktidar iş başına gelinceye kadar Meksika'da ihtilâller devam edecekti.

Pearson patronundan aldığı bir direktif ile kat'i bir şekilde harekete geçti. Mexiko'yu adetâ altun'a boğdu. Para hırsına her vakit mağlûp olan Lâtin Amerikalı generaller gibi, onlar da İngiliz altunlarının cazibesinden kendilerini kurtaramadılar ve ilk ihtilâli yaptılar. Pearson, satın alınmış generallerle Meksika'da ihtilâl yapmıştı. Ve bu ihtilâl muvaffak olmuştu.

Meksika'da iktidarı ellerine geçirmiş olan generaller ilk iş olarak Amerikalılara verilmiş olan petrol imtiyazını feshettiler. Ve böylece, Royal Dutch-Shell grubunun bir kolu olan Meksikan Eagle tekrar Meksika'ya hâkim oldu.

Bu darbe Amerikalılara çok pahalıya oturmuştu. Amerika Reisicumhuru dahil, Amerikadaki bütün siyasîler adetâ şoke olmuşlardı. Rockfeller ise, adetâ sersem-

lemiş, sarsılmış ne yapacağını bilmez hale gelmişti.

Amerikan matbuatı ateş püskürüyordu. Amerika sanki bir barut fıçısı olmuştu ve nerede ise patlayacaktı. Bütün Amerikaya şamil bir infial vardı.

Rockfeller yediği bu darbeden sonra hemen toparlanmış ve Reisicumhur Harding'i sıkıştırmağa başlamıştı. Rockfeller, Amerikanın harekete geçmesini istiyordu. Amerikanın harekete geçmesi ise, güney hududundaki bir devleti donanma ve ordu ile yola getirmesi demekti. Amerikanın böyle bir davranışın arkasından birçok rizikoları da birlikte kabul etmesi lâzım geldiğini bilen Harding neticesiz kalacak bir diplomatik taarruza geçmeğe karar verdi.

Standard Oil şirketi idare meclisi azalığından hariciye müsteşarlığına getirilmiş olan Hughes, Meksika ihtilâlcilerini tehdit eder mahiyette beyanatlar verdi. Amerika, açıkça tehdit yoluna gitti. Fakat generallerin kulakları tıkanmıştı. Amerikanın tehditlerine ehemmiyet vermediler. Hughes bu sefer lisanını değiştirmeğe mecbur oldu. Ağzından harbe benzeyen birtakım sözler çıkıyordu. Lâkin Meksikalı generaller oralı bile değildi. Amerikan tehdit politikası da netice vermedi.

Mühim olan nokta ise, ne Amerikalı senatörün tehditleri ne de Amerikan matbuatının hücumlarının İngilizlere tesir etmeyişi idi. Onlar işlerini sağlama bağlamışlar ve petrole girmişlerdi.

Meksika ihtilâlinden dolayı Amerikada infialin had safhaya çıktığı günlerde, bir senatör, senatoda şöyle bağırıyordu:

«İngilterenin hedefi müstakbel bir harpte bütün muvaffakiyet ihtimallerini petrol sayesinde kendi tarafına toplamaktan ibaret değil, belki de aynı zamanda bu muvaffakiyet ihtimallerini rakiplerinin elinden almaktır.

İngiltere, Amerika Birleşik Devletlerinin kaynakları-

nı azaltmak için hesaplı bir şekilde hareket etmektedir.»

Meksika ihtilâli dolayısı ile söylenen bu sözler, İngilizlerin petrol politikası hakkında söylenebilmiş sözlerin en dikkate şayan olanı idi. İngiltere, hakikaten müstakbel bir harbi kaçınılmaz kabul etmiş ve bu harbi kazanmak için elindeki bütün kozlarını oynamağa karar vermişti. Petrol bu kozların bir numaralısı idi.

İngilizler müstakbel bir harpte petrole hâkim olan devletin dünyaya da hâkim olacağını biliyorlardı ve hesaplı bir şekilde bu yol üzerinde yürüyorlar, Meksika ihtilâlini yaptırdıkları ana kadar ellerinde bulundurdukları dünya petrol hâkimiyetini kaçırmamak için azamî gayret sarfediyorlardı.

İngilizler Meksika ihtilâlini yaptırdılar fakat bu ihtilâl kendilerine çok pahalıya mal oldu. Zira İngilizlerin Meksika ihtilâli için harcadıkları para takriben iki milyar lira civarında idi.

Meksikalı generalleri Amerikanın tehditlerine kulaklarını tıkamağa sevkeden kudret işte bu para idi.

İngilizler Meksikadaki hâkimiyetlerini kurduktan sonra Standard Oil tröstüne de bir miktar hak tanıdılar. Generallerle Standard arasında yapılan müzakereler müspet netice verdi ve Meksika'da Standard petrol sahalarına kısmen girebildi.

İngilizlerin böyle hareket etmelerinde ciddî sebepler mevcuttu. Zira Almanya'da bir hareket başlıyor ve istikbali tehdit edecek bir istikamette gelişiyordu. Almanya Sevr muahedesinin hükümlerini, en mükemmel kontrol sistemi kurulmuş olmasına rağmen tanımadığını gizliden gizliye silâhlanmakla ispat etmişti. 1918 yılında yere serilen Avrupanın dev'i, yeniden canlanıyordu. İngilizleri ürküten bu hadisedir ki; Standard Oil petrol tröstüne Meksika'da hisseler almak hakkını vermiş oldu.

İngilizlerin korktukları başlarına geldi. 1933 yılında

Hitler Almanyada mevkii iktidara geldi.

Almanya artık Sevr muahedesinin zebunu değildi. Hitler açıkça Sevr anlaşmasını tanımadığını ilân ediyordu. Almanya sür'atle silâhlanıyordu. Bu silâhlanmayı destekleyecek ham maddeler işi ise plânlanmıştı. Almanyanın en çok muhtaç olduğu şey Petroldü ve bu madde Almanya'da mevcut değildi. Hitler'in kafasına koyduğu motorize ordular için petrol hayati ehemmiyeti haiz bir madde idi. Ordular, hava kuvvetleri, donanmalar yalnız petrol ile işliyorlardı. Petrol olmazsa demir yığınları hiç bir mana ifade edemezlerdi. Hitler, derhal harekete geçti. Alman casusluk ve mukabil casusluk teşkilâtını organize etmiş olan Albay Nikoloi'nin ajanları muhtelif isimler ve meslekler temsilcileri olarak dünyanın petrol sâhalarına dağıldılar. Artık petrol mücadelesi içinde Almanları da hesaba katmak icabediyordu. Nitekim, dünyanın diğer petrol bölgelerine daldıkları gibi bu ajanlar Meksika'ya da daldılar.

Hitler işlerini mükemmel bir şekilde ayarlamıştı. Ona, Komünist tehlikesine karşı iktidarın kapısını açan şahsı bizzat Petrol İmparatoru Henry Deterding ile meşhur Alman sanayicisi Thyssen olduğu söylenmektedir. Hatta bu bir rivayet olmaktan da çıkarılmış ve Henry Deterding'in Hitler'e hatta İkinci Dünya Harbinin devam ettiği ve Fransanın saf dışı edildiği 1941 yılına kadar yardım ettiği ve Almanyayı finanse ettiği artık bilinen bir gerçektir.

Hitler'in elinde sihirbaz bir maliyeci vardı. Dr. Sacht (Şaht). Bu adam, Almanyanın muhtaç olduğu ham maddelerin temini için lüzumlu faaliyetleri göstermeğe memur edildi. Fakat aslında Dr. Şaht'ın vazifesi Almanya'ya petrol bulmak, petrol kaynakları elde etmekti.

Dr. Şaht en mahrem adamlarından birisi olarak Dük Adolf Rriedriczu Meklenburg'u bu işe memur etti. Bu zat

da dünyanın her tarafına ve bilhassa petrol sâhaları bulunan memleketlere seyahatlar tertip etti. Bu seyahatların gayesi, ticarî işlerini düzeltmek olarak gösterilmekte idi. Lâkin asıl maksad petroldü.

Dük Adolf Meklenburg tabiî gittiği her yerde ekonomik dostluklar kurdu. Bu arada siyasîlerle de dostluklar kurmaktan geri durmadı. Fakat bütün bu ekonomik temaslar, anlaşmalar daima ikinci plânda kalıyordu. Bu oyunda en mühim rol petrolde idi.

Petrol her şeye kadirdi. Daha Birinci Dünya Harbi patlamadan 1913 yılında Birleşik Amerikanın Londradaki sefiri Page,

«Birleşik devletler ile Büyük Britanya arasındaki sıkı dostluğun yanında, Meksika petrollerinin ne değeri olabilir», diyordu.

Fakat, bu sefir, açıkça yalan söylüyordu ve yalanına kendisi de inanmıyordu. Zira, o tarihlerde Amerika ile İngiltere, petrol meselesi yüzünden had derecede gergin bir siyasî atmosfer içinde idiler.

Sefir, bu sözleri ile zevahiri kurtarmağa çalışıyor ve Standard Oil ile Royal Dutch-Shell arasındaki ihtilâfın, iki memleket arasındaki siyasî duruma, tesir etmemesi lâzım geldiğini anlatmak istiyordu.

Amerikanın Londra sefiri Page bu sözleri sarfettiği sıralarda ise, Amerika Reisicumhuru Woodrow Wilson, Britanya sefiri Sir Lionle Carden ile, o sıralarda Meksika petrollerinin yüzde 58 ine sahip olan eski adı ile Pearson yeni sıfatı ile Lord Cowdray arasındaki sıkı işbirliği ve beraberliğin kendisini rahatsız ettiğini söylüyor ve kızgınlığını açığa vuruyordu.

İşte Amerika ile İngiltere bu idi. Bu iki memleketi idare edenler de, kendi hükümetlerinin haricî siyasetini yürütmekten çok, büyük sanayicilerin ve bu arada bilhassa petrolcuların haricî siyasetinin yürütmeğe memur

birer vasıta olduklarının kabul ediyorlar ve bu istikamette her gayreti gösteriyorlardı.

Şimdi ise, aynı gayelerle hareket eden Almanya da ortaya çıkmış bu memleket de aynı yola girmişti.

Dr. Şaht, her nekadar Almanyanın ekonomik ve finansman bakanı ise de, bu zatın asıl vazifesi Berlinde Taubenstrasse 37 numaralı binada idi ve kendisi Almanyanın topyekûn casusluk fikrine göre ayarlanmış bütün teşkilâtları ile elele çalışıyordu.

Buradan idare edilen Alman petrol mücadelesi merkezi sıkletini güney Amerikadaki petrol sâhalarına teksif etmişti. Kont Adolf Meklenburg'un bu vadideki mücadelesi, asker millet Almanlara besledikleri sempati, Almanların Meksika'da kısa zamanda muvaffakiyete doğru gitmelerinde birinci derecede rol oynamıştır.

Alman tehlikesini zamanında gören İngilizler, Meksikada kesenin ağzını tekrar açtılar ve Reisicumhur Cardenans'ı petrolü millileştirmeğe ikna ettiler. 1938 yılında Cardenas bir kararname ile Meksika petrolünü millileştirdi.

Beklenmedik bir zamanda yapılan bu milllileştirme, Standard Oil ile birlikte Amerika hariciye bakanı Hull'i deliye çevirdi. Hull ateş püskürüyordu. Meksika'ya arka arkaya protesto notaları sevkediyordu.

Fakat Meksika Reisicumhuru Cardenas kararından dönmüyordu. Amerika iktisadî tedbirler almak mecburiyetinde kaldı. Bu tedbirler arasında Meksika'dan aldığı Gümüş'ü, almıyacağını ilân etti.

Standard Oil ise, Meksika Âli Divanının alacağı petrol ile alâkalı her türlü kararı tanıyacağını resmen ilân etti.

Deterding, kendisinin finanse ettiği, Fransa, Belçika ve Hollanda petrol şirketleri Meksika petrollerine boykut

ilân ettiler. Deterding zevahiri kurtarmağa çalıştı ve muvaffak oldu.

Bir müddet için petrol şirketleri Meksika'dan petrol almadılar. Hiç bir zaman Faşist olmamış olan Cardenas, zor durumda kaldı. Mecburen güney Amerika memleketlerine petrol satmak istedi. Yaptığı bütün teşebbüsler neticesiz kaldı. Ve boşuboşuna zaman kaybetti.

Almanlar, Meksika'da petrolün millileşmesinden evvel, Cardenas'a birtakım ticarî mukaveleler teklif etmişler fakat bu mukavelelerin akdine muvaffak olamamışlardı. Şimdi tam zamanı idi. Yeni baştan Cardenas'a müracaat ettiler. Almanlar muvaffak olmuşlardı. Meksika, Alman makinaları, İtalyan tankları ve Japonya'dan aldığı ticarî emtea karşılığında, bu devletlere petrol sattı.

Dr. Şaht, muvaffak olmuş, Almanya'ya kan kadar lâzım olan petrolü elde etmişti. Derhal mütehassıslarını ve en becerikli ajanlarını Meksika'ya yolladı. Tabiî bu mütehassıs ajanlar, sadece petrol işini tanzim etmeyecekler fakat o memlekette cereyan eden hadiselerle de yakından alâkadar olacaklar ve Cardenas'ın aleyhine girişilecek her türlü hareketi bertaraf edeceklerdi.

Dr. Şaht petrol işinde fevkalâd ebecerikli bir adam kullanıyordu. Bu adamın adı Helmuth Wohltat'tı.

Helmuth Wohltat pek tanınmış bir adam değildi. Adı dünya basınında ilk defa Şaht'ın Romanya petrollerini ele geçirmek için giriştiği manevranın muvaffak olduğu ve Almanya ile Romanya arasında bir anlaşma imza edildiği vakit duyuldu. Tarih 1938 di.

Kendisi Alman subayı idi. Brinci Dünya Harbinde, sonradan Nazilerin Millî Müdafaa Vekâletine getirilecek olan Von Blomberg'in emir subaylığını yaptı.

Aradan seneler geçti bu adam Maliye Vekâletinde bir müdür olarak çalışırken, Von Blomberg kendisini Dr. Şaht'a tavsiye etti ve işte bu andan itibaren bu adamın

adı Alman petrol ajanları içinde birinci sırayı tuttu. O, 1938 yılında Romanya ile Almanya arasındaki anlaşmayı imza etmeden evvel, Bükreşte de bulundu. Orada bir Romen petrol zenginin misafiri oldu. Fakat petrol hususundaki ihtisasını o, Birinci Dünya Harbinden sonra gidip yerleştiği Amerikada yaptı. Amerika'da Petrol sanayiinde çalışmak istedi, muvaffak olamadı. Amerika'da kaldığı müddetçe, daha evvelce Berlin'de ahbaplık kurduğu bir Yahudi bankerin kendisine gönderdiği para ile geçindi. Bu arada petrolü enince teferruatına kadar tetkik etti. Ve bu vadide hakikaten tam manası ile bir mütehassıs oldu.

Birkaç yıl ikamet ettiği Amerikadan Almanya'ya döndü. Ve o tarihten yani 1927 yılından itibaren her yıl bir veya iki defa. Orta Amerika ile Meksika'ya seyahatlar yaptı.

Bu seyahatlar kendisine çok para kazandırdı. Ve sonunda Amerikaya yerleşmiş bir Alman öğretmeni ile evlendi.

Bu seyahatlar Hitler iktidara geçinceye kadar devam etti. Almanya'da Hitler iktidara geçince Von Blomberg Müdafaa Bakanı oldu ve derhal Wohltat'a Berline avdet etmesini bildiren bir mektup yolladı. Von Blomberg, açıkça yazıyordu. Kendisine ihtiyaçları vardı.

Wohltat mektubu alır almaz soluğu Berlin'de aldı ve Müdafaa Bakanlığı ile Dr. Şaht'ın Maliye Bakanlığı arasında adetâ mekik dokuyan bir vazifeye yani irtibat subaylığına tayin edildi. Kısa bir müddet sonra Alman kambiyosunun başına getirildi. Buradaki vazifelerinden birisi de dışarıdan ithal edilen ham maddeler için ayrılan dövizi kontrol etmekti. Bu adamın işgal ettiği mevki o kadar mühim idi ki; o, adetâ imtiyazlı bir insan durumunda idi.

Wohltat bu arada daha da mühim bir vazife yük-

lendi. Almanya'dan kaçan Yahudilerle temas kurmak onlarla dost olmak gibi birtakım çok mühim imtiyazlara sahip oldu. Ve bu imtiyazın gerisinde kendisi daima petrol ile meşgul oldu.

1938 Yılının sonunda Wohltat Amerikaya gitmek istedi. Amerikan hükümeti kendisine vize vermedi ve bu seyahat iptal edildi.

Onu Berlinde şimdi Amerika ile Almanya arasında yapılan ve benzin mübayaasına dayanan müzakereleri idare ederken görüyoruz. Bu sıralarda «Oil Purchasing Company» şirketinin kurucusu oldu. Berlin ve Hamburg'da derhal şubeler açtı. Böylece Wohltat petrol şirketi ve onun binlerce ajanı sayesinde Amerika Birleşik Devletleri, yani Standard Oil ve Meksika petrol çevreleri ile temaslarını idameye hatta daha da kuvvetlendirmeğe muvaffak oldu.

Bu tarihten sonra da o, Alman hükümetinin ve sanayinin en büyük petrol mütehassısı oldu. O kadar kuvvetlendi ki; Onunla veyahut onun tensib edeceği herhangi bir adamı ile görüşmeden Almanya'ya bir gram petrol satmak mümkün değildi.

İşte Wohltat'ın başına geçtiği petrol şirketinin kurulduğu 1938 yılı Mart ayında Meksika'da petrol millileştirilmiş ve Wohltat da bundan istifade etmişti.

İşte tam bu sıralarda, ortaya Devies adlı bir Yahudi çıktı. Bu zât, Wohltat ile birkaç kere görüştü ve neticede Devies, Meksika petrolünün yüzde altmışını Almanya'ya sattı.

Pek esrarengiz bir şekilde ortaya çıkan Yahudi Devies'in, sonradan Deterding'in adamı olduğu meydana çıktı. Deterding, bir taraftan Meksika'ya Standard Oil ile birlikte ambargo tatbik ederken, diğer taraftan ve el altından bu memleketin petrolünü, yani kendi petrolünü Almanlara satıyordu. Deterding ustabirmanevra ile 500

milyon sterlin sermaye yatırdığı Meksika petrollerini rahatça ve Standardı kızdırmadan satmasını bildi. Garip tir ki, Deterding bu oyununa sonuna kadar devam edecek ve İkinci Dünya Harbi içinde bile Alman denizaltıları ile Alman korsan gemilerine yine el altından Meksika'dan ve Venezuellâ'dan petrol satacaktır.

Almanların Meksika'ya hulûl etmelerine Deterding aldırmıyor, hatta Alman ajanlarının mütehassıs adı altında bu memlekete girmelerine yardım ediyordu. Devies, bu iş için biçilmiş kaftandı. Temmuz 1938 de Meksika petrolünü Almanya'ya satmak kiyasetini gösterince yanına bir Alman petrol mütehassısı almış ve bunları daima lâzım insanlar olarak lânse etmiştir. Anti Faşist bir insan olan Meksika Reisicumhuru Cardenas her nasılsa bu hususu öğrendiği vakit fevkalâde müteessir olmuştu.

Devies'in yanında bulunan bu ajanlar, her seferinde Almanya'ya sevkedilen petrol partileri ile Almanya'ya gidiyorlar, geride kalanlar ise, yine Alman ajanlarından olan ve Meksika'daki organizasyonu yapan Dr. Herstlett'in emri ile memleketin içerilerine kayıyorlar ve izlerini kaybettiriyorlardı.

Dr. Herstlett, Meksika'ya bir ekonomi mütehassısı olarak girmişti. Lâkin yaptığı iş, temsil ettiği ekonomistlikle alâkalı değildi. O, mukabil ihtilâl lideri olarak sürülmüş olan Nicolas Rodriguez'in adamları ile temas halinde idi. Bu temaslar müspet netice verdi ve Rodriguez, Alman ajanları ile yapılacak bir ihtilâl hususunda görüşmek üzere müzakereleri kabul etti.

Dr. Herstlett bu teması sağlamak ve müzakerelerde bulunmak üzere Hermann Sohwinn adlı bir ajanı memur etti. Almanlar Meksika'da bir ihtilâl hazırladıkları sıralarda, Humberto Tirade adlı bir Meksikalı da petrol trös tlerine müracaat ediyor ve kendisine silâh ve para yardı-

mı yaptıkları takdirde, Cardenas tarafından istimlâk edilmiş olan petrol sâhalarını kendilerine iade edeceğini bildiriyordu. Tabiî petrol şirketleri, bu teklifi reddettiler. Red etmelerinin sebebi ise, Humberto Tirado'ya itimad etmemelerinden ileriye gelmişti. Fakat Deterding, bu teklifleri raddederken, Standard Oil gibi düşünmemiş, adama itimadsızlıktan hayır dememiş bilâkis Meksika'da bu halin devamının kendi menfaatleri noktasından daha elverişli olduğunu bildiği için vaki tekliflere hayır demiştir.

Almanların bir manevrası olan bu tekliflerin reddinden sonra Almanlar ortaya yeni ve çok esrarengiz bir adam çıkardılar. Bu zat 1934 yılında Almanya'nın Viyana sefirliğini yapmış, Avusturya Başvekili Dolfuss'un katledilmesi hadisesinde birinci plânda rol almış olan bu zat adı Kurt Heinrich Rieth idi. Bu zat da Meksika'da karanlık birtakım işler çevirdi.

Kısa bir müddet sonra da 8 Mart 1941 de, Almanyanın hususî sefiri sıfatı ile Amerika Birleşik Devletinde boy gösterdi. Birkaç günlük ikametten sonra tekrar Meksika'dan Birleşik Devletleri hududunu geçti. Doğruca muhaceret dairesine gitti ve kendisinin Standard Oil Of New Jersey Company'nin reisi bulunan Walter C. Teagle'in yakın ve samimî dostu olduğunu söyledi.

Tabiî foyası çabuk meydana çıktı Teagle, kendisini tanımadığını söyledi. Tevkif edildi ve sonra da hudut harici edildi.

Eğer Rieth Amerika'da rahat dursa idi, ne Amerikan hükümeti ne de Standard hareket geçmeyecekti. Fakat o, orada rahat durmadı. Standard Oil'in Orta-doğudaki petrol sâhalarını Almanya'ya satıp satmıyacakları hususunda sondajlar yaptı, büyük paralar verdi ve bu faaliyeti tesbit edilince Amerikadan dışarıya çıkarılıverdi.

Almanların dünya petrol sâhalarında giriştikleri bu

hummalı faaliyetler yanında bilhassa Meksika'daki dikkati çekecek kadar mühimdil Lâkin iddia edilebilir ki; eğer Deterding müsamaha göstermese idi, Almanlar Meksika'da asla muvaffak olamazlardı.

Almanlar Meksika'da çalışırken Rockfeller de Deterding de işlerini yürütmekte devam ettiler. Yani el altından bu zavallı memlekette pek çok şeyler yaptılar. Deterding bu hususta çok ileri admlar attı, onun hedefi Standard idi. Onu gözden düşürmek için ne mümkün ise yapmaktan geri kalmadı. Meksika'daki Yankee düşmanlığı Deterding'in parası ile beclenen gazeteler vasıtası ile aldı yürüdü ve böylece bu kurt adam, Meksika'da petrollerin devletleştirilmesine rağmen araya soktuğu bir yahudi olan Devies aracılığı ile bu memleketin petrolunun tamamına sahip oldu ve dilediği şekilde sattı.

BAKÛ PETROLLERİ ve TASFİYE EDİLEN BİR TÜRK DEVLETİ

Birinci Dünya Harbi bütün şiddeti ile devam ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu dört cephe üzerinde ölüm kalım savaşı yapmakta idi. Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ve Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun müttefiki idi. Osmanlı orduları, Galiçya, Romanya, Balkanlar, Kafkasya ve Arabistanda tarihi belki de en çetin muharebelerini verirken, Rusya'da, Keresnsky'nin başladığı Sosyal Demokrat ihtilâli, kısa bir zamandan sonra Lenin'in Petrograd'a gelmesi ile Bolşevik (Komünist) ihtilâli şeklinde gelişmiş ve Rusya'ya Komünistler hâkim olmuştu. Çarlık idaresi yıkılmış, yerine, Karl Marx'ın fikirlerini gerçekleştirmek maksadı ile Proleter bir idare kurulmuştu. Almanlar, yeni Rus idarecileri ile Brest Litovsk muahedesini yapmışlardı.

Almanlar Bres Litovsk muahedesinin kendi lehlerine

hazırlanmış maddelerine dayanarak ve Rusya'nın da müzahereti ile 1918 yılı Mayıs ayında Von Kress, kumandasındaki 3.000 kişilik bir birlikle kader birliği yaptıkları müttefikleri Türklerden habersiz, Karadenizdeki Poti limanında ihraç edilmiş ve şehir Alman kuvvetlerinin eline geçmişti. Bu birliğin vazifesi, Rusyanın saf dışı kalması ile birlikte, sür'atle Batum şehrine ileri yürüyüşe geçmiş olan Türk ordusundan evvel Batuma varmak ve bu liman şehrini ele geçirmekti. Hatta Almanlar, sadece Batum şehrinde de kalmayacaklar ve Bakû şehrine doğru ileri yürüyüşlerine devam edeceklerdi.

Ne oluyoruz?... Ortada mühim bir şey mi vardı ki; Alman ordusuna mensup bir birlik, dünya ordularının ve donanmalarının korkunç savletlerine mukavemet eden müttefik Türklerden evvel bu müttefikine haber vermeden harekete geçiyordu.

Evet mühim, hem de çok mühim bir sebep vardı. Alman genel kurmayı Von Kress'e verdiği emirde, derhal harekete geçerek Bakû'yu tutmasını istiyordu. Bakû ise, dünyanın mühim petrol sâhalarından birisi idi ve petrol elde edildiği takdirde harbin kaderini ve seyrini değiştirebilirdi.

Almanlar, bu ileri harekâtına Brest Litovsk anlaşmasına zeyl olarak imzaladıkları bir protokoldan, hem de gizli bir protokoldan istifade ederek girişmişlerdi. Bu protokola göre; Almanlar, bir ihtilâl ile rejim değiştirmiş, iç savaşları ile meşgul Rusyayı rahat bırakmak şartı ile Ruslar, Almanların Kafkaslar üzerindeki ileri harekâtlarına müdahale etmeyeceklerdi. Almanlar bu gizli protokolla yalnız Kafkaslar üzerinde ileri harekâta geçmekle de iktifa etmiyorlardı. Ruslar, Almanların askerî işgal altına alacakları bu topraklar üzerinde herhangi bir hak iddiasında da bulunmayacaklardı. Ruslar, içinde bulundukları güç şartları gözönüne getirerek Almanların

ileriye sürdükleri bütün bu tekliflerini aynen kabul etmişlerdi. Hatta Ruslar, Almanların Bakûyu da ellerine geçirmelerine ses çıkarmıyacaklardı.

Yalnız Ruslar, Almanlar Bakûyu aldıkları takdirde, petrol sâhalarından hisse istiyorlardı ve Almanlar Rusların bu isteklerini memnuniyetle kabul ediyorlardı.

Ne oluyordu? Bu nasıl işti? Batum, Bakû ve havalisi Türk toprağı idi ve Ruslar kısa bir müddet önce bu toprakları Türklerden almışlardı. Almanlar nasıl olur da müttefiklerinden habersiz böyle bir anlaşmaya girişebiliyorlardı. Almanlar kaderbirliği ettikleri bir müttefiklerini Türkleri arkadan vuruyorlardı ve bunu yalnız Bakû Petrolleri için yapıyorlardı.

Petrol, müşterek kader birliği yapmış olan müttefikler arasına girmişti.

1917 Yılını takibeden yıl Almanlar ve müttefikleri için hiç de iyi gitmemişti. Almanlar Garp Cephesinde darbe üstüne darbe yiyiyorlardı. Türk orduları, Arap Yarımadasında verdikleri anudane muharebelerden sonra ric'at etmeye başlamışlardı.

Bu tablo içinde bile Almanlar, müttefikleri Türkleri arkadan vurmağa çalışıyorlardı.

Von Kress'in kumandasındaki birliklerin Batum istikametinde gelişmekte olan ileri harekâtı Türk başkumandanlığı tarafından dikkatle takip edilmiş ve bu ileri harekât için Alman başkumandanlığının nazarı dikkati çekilmişti. Fakat buna rağmen Von Kress birlikleri ileri harekâtlarına devam ettiler ve önce Batum'u sonra da Bakû'yu işgal ettiler. Fakat, Yakub Şevki Paşanın sert müdahalesi sonunda Von Kress kumandasındaki birlikler her iki şehri tahliyeye mecbur oldular.

Bütün cephelerde Türkler ve müttefikleri çözülmeğe başlamıştı. İşte bu sıralarda yani 1918 yılı Şubat ayında, İran'da bulunan İngiliz birliklerinden bir kuvvet Yar-

bay Destervill'in kumandasında olarak 40 vasıta ile İran'dan hareket ediyor ve sür'atle Bakû'ya ilerliyordu. Deterding, İngiliz ordusunu emrinde tutuyor ve dünyanın sayılı petrol sâhalarından birisi olan Bakû'yu işgal etmek üzere ilk fırsattan istifade ederek harekete geçiriyordu. Artık Bakû İngilizler tarafından işgal edilmişti. Ruslar ise, ne İngilizlerle ne de petrollerle meşgul olacak durumda değillerdi.

Deterding ve İngiliz Entelijans Servisi Mükemmel çalışıyordu. Petrol her ikisi için de çok mühimdi. Rusları meşgul etmek lâzımdı. Ve Ruslar bu meşguliyet içinde iken de petrollerle meşgul olmamalı idi.

Çarlığın yıkılması ve yerine Proleterlerin iktidara geçmesi, asırların getirdiği bir düzen içerisinde teessüs etmiş olan Rus aristokrasisini ve ordu ileri gelenlerini infiale sevketmişti. Gerçi Rusya kaynıyordu. Gerçi Rusya'da günde binlerce insan öldürülüyor. Rus aristokratlarının malikâneleri çiftlikleri ve sarayları ile konakları yağma ediliyordu. Fakat, buna rağmen Rus aristokratları da mukavemete hazırlanıyorlardı. Yer yer Çar taraftarı Rus kuvvetleri ile Proleter kızıl ordu birlikleri arasında çok çetin harpler cereyan ediyordu.

Deterding için mükemmel bir fırsat çıkmıştı. Kızıl ordu birliklerine karşı çarlık müessesesini müdafaa eden kuvetleri her bakımdan beslemeğe karar verdi.

Mücadelenin mihrakı Amiral Kolçakoff, General Donikin ve General Vrangel kuvvetlerini her bakımdan teçhiz etti.

Silâh, cephane ve yiyecek ikmal kolları bu üç generalin karargâhlarına durmadan malzeme taşıdılar. Ve Kızılorduya mukavemetlerini azami derecede arttırmak imkânlarını buldular.

Deterding, bu üç genaralin giriştiği harekâtın netice vermeyeceğini biliyordu. O, zaman kazanmak ve büyük

hisselerine sahip bulunduğu Bakû petrol sâhalarına fiilen vaziyet etmek istiyordu.

Yarbay Destervill'in ileri harekâtı işte bu maksatla yapılmış ve Bakû İngliiz birlikleri tarafından işgal edilmişti. Deterding, Bakûda, Amerikalılardan yine daha atik davranmış ve Standard'ın da hissedar bulunduğu Bakû petrol sâhalarını işgal edivermişti.

Yarbay Destervill Enzeli yolu ile Bakû'ya gelmiş ve derhal petrol sâhalarını kontrol altına almıştı. Şehir Destervill için mühim değildi. Onun aldığı talimat sarihti. Deterding, veya İngiliz hükûmeti petrolü kontrol altına almak istiyordu.

Birinci Dünya Harbi bitmiş Almanya ile müttefikleri olan Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya - Macaristan İmparatorluğu mağlûp olmuştu.

İngilizler bir taraftan sulh müzakerelerine hazırlanırken, diğer taraftan beynelmilel Petrol Konferansı'nı toplamak için hazırlıklara başlamışlardı. İngilizler, Ruslar yine rejimlerini oturtmadan petrol meselesini halletmek istiyorlardı.

İngilizler ayrıca, kırk yıldanberi dünya petrol hâkimiyeti için Amerika ile giriştiği mücadeleyi, herhangi bir fire vermeden ve Amerikanın aleyhine neticelendirmek hususunda da azami gayret sarfediyorlardı.

Birinci Cihan Harbinin, petrol nehirleri üzerinde kazanıldığını bilen ve ağır yağlarla işleyen harp gemileri inşa ederek hizmete sokmuş bulunan İngiltere, Birinci Dünya Harbine kadar devam ettirdiği dünya petrol hâkimiyetini elinde kaçırmak istemiyordu ve bunu kaçırmamak için de ne mümkünse yapıyordu.

1918 Yılı Kasım ayının 21 nci günü toplanan konferansta, konferans üyelerine verdiği bir ziyafette, müteveffak İngiliz Hariciye Nazırı Lord Gürzon şöyle diyordu;

«Ağır yağlar, uçak ve motorlara mahsus benzinler

vesaire gibi Neft müştakı olan maddeler aynı derecede mühim şeylerdir. Mübalâğasız söylemek doğru olur ki; Müttefikler nihaî zafere Petrol Dalgaları üzerinde geldiler.»

Bu sözler açık bir hakikatın ifadesi idi. İngiliz İmparatorluğu Hariciye Nazırının ağzından çıkan bu sözler, petrolün hakiki değerini ortaya koyuyordu. Müttefikler hakikaten zafere petrol dalgaları üzerinde gelmişlerdi. Zira, muharrik kuvvet olarak petrol tahtına oturmuş, cihanşumûl bir ehemmiyet iktisab etmişti.

Bunun misalleri sayılmakla tükenmezdi. Fransız ordularının, Alman ordusuna mukabil darbeler indirmeğe başladıkları büyük taarruzlardan evvel, benzin stokları sadece 28 bin tondu. Birinci Cihan Harbinin en kudretli ordusunu harekete getirmek için Fransa Başvekili Klemanso 21 Ekim 1917 de çok sıkıntılı günler yaşamıştır. Zira büyük kısmı ile motorize edilmiş olan Fransız ordusu, eğer derhal benzin temin edilmezse, muattal kalmağa mahkûmdu. Böyle bir durum ise, müttefiklere harbi kaybettirmek için yeten ve artan bir sebepti.

Fransa korkunç bir akar yakıt sıkıntısı içinde idi. Ve bundan dolayı da kıvranıp duruyordu. Müttefikleri ise, Klemansonun istediği benzini bir türlü vermek istemiyor gibi bir tavır takınıyordu. İhtiyar Kurt adetâ sinir buhranları geçiriyordu.

Böyle sıkıntılı günlerinden birisinde İhtiyar Klemanso hiç bir vasıtaya veya resmî protokola müracaat etmeden Amerika Reisicumhuru Wilson'dan 100 bin ton civarında benzin talebinde bulunuyor, talebinin vakit geçirmeden yerine getirilmesini istiyordu.

Fransa Başvekili Klemanso, Amerika Reisicumhuru Wilson'a gönderdiği telgrafında:

«Müttefikler harbi kaybetmek istemiyorlarsa, Almanya darbesinin en kat'î bir zamanında Fransa'nın,

Kan'a olduğu kadar Petrol'e de muhtaç olduğunu bilmelidirler.» diyordu.

Bir nevi ültimatom mahiyeti taşıyan ve hiç bir nezaket kaidesi tanımayan bu telgraf üzerine, Akdeniz ve Atlas Okyanusunda bulunan ve Alman denizaltı tehlikesinden dolayı Pasifik Okyanusuna nakledilen bütün Amerikan tankerleri, bizzat Amerika Reisicumhurunun emri ile seferber ediliyor ve Fransaya petrol nakline tahsis ediliyorlardı.

Bu tarihten itibaren İngiliz ve Amerikan tankerleri durmadan Fransaya petrol taşıdılar ve bu sayede de müttefiklerin nihaî zaferini temin ettiler. Eğer müttefikler Fransanın talebettiği petrolü vermese idi veya istediği miktardan daha azını göndermiş olsa idi, harbin kaderi mutlaka değişir ve dünün galibi devletler, mağlûp ve perişan olurlardı.

Petrolün ehemmiyeti hakkında Birinci Dünya Harbinde Alman ordularına büyük galibiyetler hediye etmiş olan meşhur Hindenburg'un erkânı harbiye reisi General Lüdendorf, Birinci Dünya Harbinden sonra neşrettiği hatıratında harbin safhalarını tahlil ederken israrla petrol üzerinde duruyordu. General, müttefiklerin nihaî zaferi, malik bulundukları geniş petrol kaynakları sayesinde elde ettiklerini israrla belirtiyordu.

İngilizler kadar petrolün ehemmiyetini müdrik herhangi bir devlet daha göstermek mümkün değildir ve bunun için de İngilizler, her şeylerini ortaya koyarak bu yağlı maddenin mutlak hâkimi olmak istiyorlardı.

Birinci Dünya Harbinden hemen sonra, İngiliz Avam Kamarasında petrol müzakereleri yapılıyordu. Deterding, yapılan mücadelenin kısmen de olsa ehemmiyeti hakkında Avam Kamarasını tenvir etmek istiyordu. Bu maksatla kamaranın müzakerelerinde bulunmak ve kamara azalarına izahat vermek maksadı ile o günkü müzakere-

lere Royal Dutch-Shell grubu idare meclisi azalarından ve dünyanın sayılı petrol mütehasssılarından Eg. Prettymann adındaki zatı göndermişti.

Eg. Prettymann, kendisinden malûmat talep eden kamara azalarına petrol hakkında geniş tafsilât ve malûmat vermiş ve sözleri arasında şunları söylemişti:

«Merkezî Avrupa hükümetleri ile imza olunan mütarekenin (Almanya, Avusturya - Macaristan İmparatorlukları ile Osmanlı İmparatorluğu) bütün dünyada istihsal olunan petrolün hemen % 50 sini bilfiil İngilizlere vermiş olduğunu ve Büyük Britanya'nın bir petrol İmparatorluğu haline inkılâp ettiğini müftehiren arzetmek isterim.»

Evet, bu zatın İngiliz Avam Kamarasında iftihar ederek belirttiği gibi İngiltere ve Büyük Britanya İmparatorluğu artık Petrol İmparatorluğu idi.

Siyasî hâdiseler, İngilizlerin, dolayısı ile Deterding'in arzu ettiği şekilde ilerlemiş, inkişaf etmiş ve yeni bir dünya haritası çizmiş olmalarına rağmen, Rusya'da devam eden ve İngilizlerin tahrik ettikleri dahili harp yüzünden bazı tadilâtı icap ettirmiştir.

İngilizlerin ve bir dereceye kadar Amerikalıların teslih ve iaşe ettikleri Denikin, Kolçakof ve Vrangel orduları, kızıl ordu birlikleri karşısında mağlûp olmuşlardı. Esasen mücadelenin de onlar için bir mânası kalmamıştı. Zira Çar Aleksandr komünistler tarafından bütün ailesi ile birlikte katledilmişti.

Bu sebeple mücadeleye devam imkânlarını kaybettikleri anda, kızılordunun son darbesini yemişler mağlûp ve perişan olmuşlar harp sahnesini terkederek Rusyayı kızılordu birliklerine terketmişlerdi.

Bu galibiyetten sonra derin bir nefes alan Komünist Rusya, daha başlangıçtan beri İngiliz ve Amerikalıların ihtilâl sırasında ve kendilerine mukavemet eden

gruplara karşı takındıkları tavrı ve onlara yaptıkları yardımı bildiği için, İngiltere ve Amerikanın Moskovadaki temsilcilerine sert bir nota verdi.

Ruslar bu her iki devletin temsilcilerine verdikleri notada, her iki devletten, Rusya çarlığının hudutlarını ihtiva eden yerlerden resmî veya gayri resmî bütün tebalarının ve Rusya içlerinde bulunan askerî kuvvetlerinin derhal ayrılmalarını ve çetecilere yaptıkları her türlü yardımın da en kısa zamanda kesilmesini talebediyorlardı.

İngilizler de Amerikalılar da, Rusyanın bu notası üzerine, Rusyanın içişlerine bilvasıta yaptıkları müdahaleleri durdurdular ve bütün tebaaları Rusyadan çektiler. Yalnız İngilizler, Yarbay Destervill'in hâlâ işgali altında bulundurduğu Bakû'dan, yani petrol sahalarından daha bir müddet çıkmak istemediler.

İngilizler, sadece Bakû üzerinde mi askerî idare kurmuşlardı? Hayır İngilizler daha mütarekeden çok evvel, Rusyada Komünist ihtilâli başlar başlamaz Türkistan'daki zengin petrol sâhalarını da işgalleri altına almışlardı. İngilizler için bilhassa Türkistan bölgesi ayrı bir ehemmiyet taşıyordu. Onlar, Komünizme karşı harp eden Rus generallerini de buradan teslih etmişler ve her türlü yardımı buradan yapmışlardı.

İngilizler, bolşeviklere karşı çıkan Çar generallerine işte bu sebepten yani petrole sahip olmak için yardım ediyorlardı ve onlar için Türkistan da Bakû da vazgeçilmez birer bölge idi.

Fakat hadiseler İngilizlerin tahmin ettikleri istikametten bir müddet sonra uzaklaştı ve gerek Türkistan'ı gerek Bakû'yu terke mecbur oldu.

İngilizler Rusyadaki petrol bölgelerinden çekilmekle beraber bu bölgeler üzerindeki haklarından vazgeçemediler. Yeni Rus idaresi yani Komünist devletle, Rusya'da

kalmış petrol haklarını garanti altına almak için pazarlığa giriştiler ve bu haklarını elde etmek için de Ruslarla petrol müzakerelerinde bulunmak üzere beynelmilel bir konferans mevzuunda antant kaldılar.

İngiliz birliklerinin Bakû ve Türkistan'dan çekilmiş olmaları keyfiyeti, Ruslarla beynelmilel bir konferans mevzuunda anlaşmış olmaları da gösteriyor ki; İngiliz petrolcuları, Rusya'da kalmış olan ve temaman devletleştirilen petrollerinden öyle kolay kolay vazgeçmek istemiyorlardı. Nitekim, İngilizler Bakû ve Türkistan'dan çekildikleri sırada, İngiliz müsteşriklerinden ve Times gazetesinin dünyaca tanınmış muharrirlerinden Arthur Moore 1 Temmuz 1922 tarihinde Times gazetesinde şu makaleyi neşrediyordu:

«Mütarekeden sonra bir kısmı Türk ve Müslüman ahali ile meskûn olan Kafkasya'yı biz İngilizler işgal altına aldık. Bizim oralarda, hatta Hazer denizinin yanındaki meşhur ve tarihî Merv şehrinde bile kâfi miktarda askerî birliklerimiz vardı. Bidayette bu ordu, oranın vaziyetine istikrar verecek şekilde icra-i tesir etti. Ve biz, artık Bolşevikleri uzaktan durdurmağa muvaffak olduğumuzu dünyaya ilân edebildik. Fakat kısa bir zaman sonra Bolşevizm karşısında oralarını terke mecbur kaldık. Şüphesiz ki; Bakû'deki petrol arazisine sahip olmak için gitmiştik. Fakat bu uğurda bir harbi göze almak için henüz hazır değildik.»

Bu yazı bir bakıma doğru idi. İngilizler hakikaten bir harbi göze alamıyacak durumda bulunuyorlardı. Fakat iş petrole dayanınca her şey değişebilirdi. İngilizlerin bu yolu niçin tercih etmediklerini ileride izah edeceğiz. Fakat gerçek olan şudur ki; İngilizler, petrol için bir muhafız bulmuşlardı ve Amerikan petrol tröstü Standard'ı, petrol sâhalarından böylece uzaklaştırmışlardı.

İşin hakiki tarafı bu olmakla beraber, İngiliz halk

efkârının tutumunu nazarı dikkatten uzak tutmamak lâzımdır. İngiliz umumî efkârı henüz çıktığı bir büyük harpten sonra, bir yenisine başlamak niyetinde değildi. Ve İngiliz hükûmeti ile petrolü elinde bulunduranlar bu hakikati biliyorlardı. Birinci Cihan Harbinin bittiği tarih olan 1918 ile 1922 arasında sadece dört yıl vardı ve Anadolu'da İngilizler, yine petrolcuların oyuncağı olan Lloyd Georg'un teşviki ve Zaharof'un parası ile bir milletin istiklâline kasdetmek istiyordu. Aynı tarihlerde ise İngilizler Irak ve Suriye'de ziyadesi ile meşgul bulunuyorlardı. Bütün bu meşguliyetlerin bir tek sebebi vardı. Bu sebep de Petroldü.

Bütün bu sebeplerden dolayıdır ki İngilizler, petrol yüzünden yeni bir badire ve ihtilâfla karşılaşmamak için Rusya ile mutabık kalmış ve potral mevzuunu halletmek hususunda bir baynelmilel konferansı daha uygun bulmuşlardı.

Bu maksad ile 10 Nisan 1922 tarihinde Cenova'da beynelmilel petrol konferansını topladılar. İngilizler silâhla halledemedikleri petrol ihtilâfını politik oyunlarla halletmeğe çalıştılar.

Konferansın dünya halk efkârına ilân edilen zahiri sebebi politikti, lâkin konferansın asıl maksadı yalnız ve yalnızca Petrol'dü. Hem de Bakû Petrolü.

Nitekim bu hususun doğruluğunu ispat eden şu haber şayanı dikkattir: Rheinicg Westfaliche Zeitung gazetesinin Paris hususî muhabiri gazetesine konferasın açılışından altı gün sonra gönderdiği bir kaberinde:

«Bugünlerde Paris'te toplanan mühim bir kaç siyaset adamı, Cenova konferansının siyasî tarihinin Bakû neft'i ile yazılacağı ve bu konferanstaki müzakerelerin dahi, Royal Dutch-Shell ile Standard Oil tröstlerinin mü-

cadeleleri ile nihayetleneceği hususunda müşterek bir görüş birliğine varmışlardı.» Demek sureti ile Cenova konferansının asıl maksadını açıklıyordu.

Gerçi bu iki dev tröst arasındaki dünya petrol mücadelesi Birinci Cihan Savaşına tekaddüm eden yıllarda başlamış ise de, asıl büyük meydan muharebesi Cenova konferansı müzakerelerinde vukubulacaktı. Konferansın resmen ilân edilen maksadı, harpten yeni çıkmış ve iktisadî durumu berbad olan Avrupa milletlerini kalkındırmak olarak gösterilmiş ise de, asıl müzakereler madalyonun ters tarafında olan Bakû petrolleri imtiyazı işi idi. Ve bu husus son derece gizli tutuluyordu.

Nitekim bu hususu teyid eden hadiselerden birisi de konferansa tekaddüm eden günlerde, Azerbaycan milliyetçilerinin konferansı tertip eden devletlere ve bu arada bilhassa İngiliz devletinin delegasyonuna çektikleri protesto mesajları ile telgrafları göstermek yerinde olur. Bu protesto mesajları ile telgraflardan dolayı İngiliz Başvekili Lloyd Georg ile Rus Dışişleri Bakanı ve konferansa iştirak eden Bolşevik heyeti reisi Çiçerin asabileşiyor ve asabiyetlerini her vesile ile izah etmekten kendilerini alıkoyamıyordu. Fakat asıl tedirgin olanlar, Bolşevik hükûmetinin kendisine verdiği fevkalâde selâhiyetlerle, Londra'da petrol müzakerelerini doğrudan doğruya Deterding'in adamları ile yapmağa memur Bolşevik Rusya Londra sefiri Krasin Yoldaş ile Sir Henry Deterding idi.

Milliyetçi Azeriler, bu protesto mesaj ve telgrafları ile tarihî baba yurdlarının müdafaasını yapıyorlardı. Gel gelelim ki; bu tarihî topraklar üzerinde yurdlarını kurmuş olan Azeriler, Allah'ın memleketlerine verdiği ve Azeriler için korkunç olan yeraltı serveti, en azından petrol nehirleri cesametinde kan nehirleri meydana getiriyor, bu neft nehirleri, Azerilerin İstiklâl ve Hürriyetlerini yok ediyordu.

İşte Cenova şehrinde toplanan konferansın asıl gayesi bu idi ve bu şehirde topraklarında petrol olduğu için ıstıraplar çeken bir milletin istiklâline hatime çekiliyordu.

Bu şehirde uzun asırlar Moskof boyunduruğunda kaldıktan sonra Birinci Cihan Savaşını müteakip istiklâlini kazanmış bir ırkın, Azeri Türklerinin yurdlarının mukadderatı müzakere ediliyordu. Fakat bu müzakerelerin esasını Azerilere istiklâl vermek fikri değil, büyük petrol tröstlerini arkalarında gizleyen devletlerin, bu toprakları taksim fikri hareket noktası oluyordu.

Cenova şehrinin caddelerinde ve otellerinde İngiltereyi zafere ulaştıran Başvekil Lloyd Georg'a, abus çehreli Fransız Barthou'ya, İtalyan heyetinden Fakta'ya, Alman heyetinden Batnaw ile yine Almanya'nın mühim siyasî şahsiyetlerinden Wiret'e, fevkalâde şık giyinen Rus Hariciye Nazırı Çiçerin'e, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti adına konferansa iştirak eden Celâleddin Arif bey ile Gürcistan mümessili Çengeli'ye tesadüf etmek mümkün idi. Bundan ayrı olarak, Bolşevik bir cumhuriyet haline getirilmiş olan Azerbaycan devletinin Bolşevik lideri Neriman Nerimanof'da bu devletin mümessili olarak Rus heyetinden ayrı olarak konferansa iştirak ediyordu.

Konferans salonundaki müzakere masasında İngiltere Başvekili Lloyd Georg'un hemen arkasında Royal Dutch - Shell idare meclisi reisi Sir Henry Deterding ve Amerikan heyetinin reisi olan Amerikanın Roma sefirinin arkasında ise, Standard Oil umum müdürü A.S. Bedford oturmakta idiler.

Cenova konferansı, hırslı delegelerin, petrolü ellerinden kaçırmamak için kat'i talimat almış bulunan insanların giriştikleri çetin bir mücadele içerisinde geçti.

Konferansın çetin müzakerelere yol açan oturumlarındaki havanın neden dolayı bulandığını anlamak için

biraz geriye gitmek icabetmektedir.

Birinci Cihan Savaşı başlamadan evvel, İngilizler Bakû petrollerinde büyük hisselere sahip olmuştu. Royal Dutch - Shell şirketinin idare meclisi reisi Sir Henry Deterding'in doymak bilmeyen iştihası, elini Bakû petrol sâhalarına uzatmasına sebep oldu. Bu iş içinde Avrupanın bir kaç memleketinin bankeri durumunda olan Rotchild'i ileriye sürdü. Rotchild kısa zamanda Bakû petrollerinden mühim bir hisseyi satın aldı. Halbuki bu hisse aslında Deterding'in idi. Böyle olmasına rağmen 1912 yılına kadar Rotchıld Bakû petrollerindeki hissesini elinde bulundurdu. Bu tarihtedir ki: Rotchıld elindeki bütün petrol hisselerini Royal Dutch - Shell tröstüne devretti. Gerçi Deterding hisse senetlerini almıştı, fakat Rotchıld'i de tamamen uzaklaştırmamış kendisini bir nevi ortak durumunda bırakmıştı.

Henry Deterding böylece Bakû petrollerine fiilen dahil oluyordu. Bundan sonra genişleme ve daha fazla hisse satın alma yoluna giren Deterding, Bakû'da büyük hisselere sahip olan Rus şirketlerinden Koninlijke'e de elini uzatıyor ve bu şirketi de tasfiye ederek hedefine bir adım daha yaklaşıyordu. Onun hedefi bütün Bakû petrollerini ele geçirmekti. Zira o, bu mevzuda asla tatmin edilemeyen bir hırsın mümessili idi.

Birinci Dünya Harbini müteakip Yarbay Desterville'in birlikleri Bakû'yu işgal ettikleri vakit, Bolşeviklerden ürkmüş olan petrol hisseleri sahipleri, istikbal endişesi içerisinde bu sâhalardaki petrol hisselerini hemen yok pahasına ellerinden çıkarıyorlar ve Deterding'in adamları bunları topluyorlardı.

Sir Henry Deterding hemen Bakû petrollerinin en mühim hisselerine sahip olmuştu. Fakat hırsı tükenmiyordu. O, karşısında hiç bir rakip kabul etmiyordu. Bu sebeple de Bakû'da mühim hisselere sahip Mantaşeff ve

Liyanozof şirketlerinin elinde bulunan hisse senetlerinin büyük bir kısmını, yine değerinden aşağı bir fiatla satın alıyordu.

Aynı yıl içinde Deterding, sadece Shell adını kullanarak Royal Dutch'nin diğer ortağı Shell şirketini ileriye sürüyor ve Kuzey Kafkasya'daki Nikopol - Morinpol petrol sâhalarını da satın alıyordu. Bu suretle Bakû petrol sâhasını Kuzeyden Güneye ve Doğudan Batıya içine alan bir daire çiziyor ve bu petrollerin hemen hemen % 90 ına sahip oluyordu.

Deterding için artık petrolü Batuma akıtmak endişesinden başka herhangi bir endişe yoktu. Bakû petrol sâhaları içinde kurulacak Pipe - Line tesisatı, petrolü petrol sâhalarındn nakledecek ve bu şebekeye bağlanacak bir Pipe - Line hattı ile de Batum'a ulaştırılacaktı.

Deterding'in büyük bir gizlilik içerisinde yapmağa çalıştığı bu alım işi Standard Oil'in nazarı dikkatini celbetmişti. Fakat bunu öğrenmek hususunda çok geç kalmıştı. Elinde yapabileceği herhangi bir şey yoktu. Belki daha evvel malûmat sahibi olsa idi bir şeyler yapabilir, hiç olmazsa Bolşevik idarecileri ile daha iyi münasebetler kurar ve İngilizlerin Bakû'ya yerleşmelerine mani olmasa bile büyük müşkülât çıkarabilirdi.

Rockfeller henüz işin bitmediğini zannediyordu. Onun için de Amerika Reisicumhuru Harding'i sıkıştırmağa başladı. O, Amerikanın, Rusya ve İngiltere tarafından talep edilen Azerbaycan'ın tanınması keyfiyetine iştirak etmemesini ve bu hususta israr etmesini Harding'ten talep ediyordu. O düşünüyordu ki; Amerika dayatırsa, İngiltere ve Rusya ile birlikte İngiltere'nin tarafını tutması kuvvetle muhtemel Avrupa devletlerinin Amerikaya destek olacağını umuyordu.

Amerika harekete geçti. Harding'in bizzat verdiği bir emirle, Rusya'da Bolşevik kuvvetleri ile mücadele

eden General Denikin nezdindeki Amerikan mümessili Amiral M. Cully, General Denikin'e tevdi ettiği bir muhtıra ile Amerikan hükûmetinin, Kafkasya'da yeni kurulmuş olan Azerbaycan devletini tanımayacağını kat'i bir ifade ile bildirdi.

Standard'ın ısrarı ile verilmiş olan bu muhtıra neticeye tesir etmeyecek kadar zayıftı. Zira, Amerika, Çar generali Denikin'in yanında bulunan fevkalâde mümessili M. Cully vasıtası ile 23 Kasım 1920 tarihinde verdiği muhtıradan kısa bir müddet evvel, fırsatı ganimet bilmiş olan Lloyd Georg'un ısrarı ile 9 ay evvel yani Şubat 1920 tarihinde Müttefik devletler Âli Divanının kararı ile Azerbaycan ve Gürcistan müstakil devletlerini tanımış bulunuyordu.

İngiliz diplomasisi ve Deterding, bir el çabukluğu ile ve Rusya iç bünyesinde korkunç katliâmlar ve mücadeleler yaparken petrole sahip Azerbaycan devletinin istiklâlini kabul ettiriyor ve Rusya ile bu devlet arasına Gürcistan'ı da tampon devlet olarak diriltiyordu.

Deterding petrolü mutlaka emniyete almak istiyordu.

Buna mukabil, Standard Oil tröstünün baskısı altında bulunan Amerika Reisicumhuru Harding ise, ne Azerbaycan'ı ne de Gürcistan'ı kabul ediyor, İngilizlerin eline geçen petroller yüzünden Rus zulmunden kurtulmak ve müstakil bir devlet olmak isteyen bu iki mazlum milletin istiklâl arzusunu boğuyordu.

Bakû petrolü etrafında genç Azerbaycan'ın istiklâli bahasına Standard Oil ile Royal Dutch-Shell mücadelesi devam ederken, Cenova konferansının açılışından iki gün sonra, bu konferansa iştirak eden Amerikan delegosyonu arasından ve Standard Oil umum müdürü A.S. Bedford 12 Nisan 1922 tarihli New York Herald Tribun gazetesinde neşrettiği bir raporda, mümessili bulunduğu Standard Oil şirketi ile Nobel kardeşler arasında ba-

zı ticarî mevzularda tam bir anlaşmaya varıldığı bildiriliyor ve 1920 senesi yaz aylarında bir mukavelenin imzalandığını ilân ediyordu.

Bu şu demekti ki; Amerikalılar da boş durmuyorlardı. Bakû petrollerinde 1920 yılında aldıkları hisselerle mücadeleye devam etmeğe kararlı idiler.

A.S. Bedford'un neşrettiği mezkûr raporda şunlar da yer alıyordu. Nobel kardeşlerin ellerinde bulunan aksiyonların % 51 i Standard Oil petrol tröstüne aittir.

Bundan anlaşılıyordu kî; Nobel kardeşlerin ellerinde bulunan Bakû petrolleri hisselerinin yarıdan fazlası Standard'ındı ve Standard mücadeleye kararlı idi.

Standard Oil'un umum müdürü A.S. Bedford, bu malûmatı açıklamakla da kalmamış ve mukabil taarruza geçmişti.

A.S. Bedford, New York Herald Tribun gazetesinde bu raporu neşrettiği aynı 12 Nisan 1922 de Times gazetesine bir de beyanat veriyor ve Royal Dutch-Shell Grubuna şiddetle çatıyordu. Bu beyanat adetâ bir harp ilânı idi. Bedford, Amerikan hükümetinin, Sovyetler ile diğer herhangi bir hükümet veya şirketin aralarında aktedecekleri herhangi bir mukaveleyi asla tanımayacağını da ilân ediyordu.

Bedford, Amerika hükümeti adına beyanat veriyordu. Bu ne demekti?

Bedford Amerikan hükümeti adına nasıl konuşabilirdi? Kendisi herkangi bir resmî sıfatı haiz değildi. Demek oluyordu ki; Standard Amerikanın gerek siyasî gerekse iktisadî politikasının nazırı idi. Bundan anlaşılan bu idi. Bu hadise petrolün devletlerin politikasındaki tesirlerini gayet açık bir surette göstermekte idi.

A.S. Bedford'un 1 Nisan 1922 tarihindeki bu her iki beyanatı da Cenova Konferansına katılan delegasyonlar üzerinde soğuk bir duş tesiri yaptı ve konferansın müs

pet yolda neticelere varmasına engel oldu. Gerçi bu tesir nihaî bir tesir değildi. Fakat bir hakikat vardı ki; Bedford'un bu beyanatı yeni doğmuş iki devletin Gürcistan ile Azerbaycanın istiklâllerini kaybetmelerinin ilk habercisi idi.

Yine Bedford'un beyanatı ile Amerika şunu ifade etmek istiyordu ki; Bakû petrolleri üzerinde hakka müstenid ve konferansa iştirak eden 160 şirketin mümessilleri olarak karşı karşıya gelen Standard Oil ile Royal Dutch-Shell arasında bir taksim yapılmadıkça, bu petrollerden, Sir Henry Deterding'in başında bulunduğu şirketler manzumesine istifade kapılarını kapatmak için her ne mümkün ise yapacaktır.

Standard Oil bu kuvvet ve kudreti nereden buluyordu? Bunun cevabı gayet basittir. Standard'ın eline bu kuvvet bizzat Amerika Reisicumhurundan geliyordu. Zira Amerikan siyasetini elinde bulunduran ona istediği istikameti veren, Reisicumhur Harding, Rockfeller'in adamı idi. Harding'in en yakın arkadaşı ve dostu olan Hughs ise, Amerika hariciye müstaşarı idi ve kendisi bu vazifeye gelmeden evvel Standard Oil petrol tröstünün idare meclisi azası ve aynı zamanda müdürlerinden birisi idi. İşte bu adam sayesinde Standard Amerikan dış politikasının iplerini elinde bulunduruyor ve bütün kuvvetini buradan alıyordu

Cenova konferansı müddetince Mr. Bedford'un bütün endişesini, Nobel kardeşlerle Standard Oil arasında yapılan anlaşmaya ve Amerikan hükümetinin Azerbaycan ve Gürcistan'ın istiklâlini tanımayacağına ve Bolşeviklerle diğer herhangi bir devlet arasında aktedilecek bütün anlaşmaları hükümsüz sayacağına dair aldığı karar ve verdiği beyanlara rağmen, Henry Deterding ile Bolşevikler arasında varılacak bir anlaşma teşkil ediyordu. Mr. A.S. Bedford'u endişeye sevkeden husus, Sir

Henry Deterding ile Bolşeviklerin Londra sefiri Krasin arasında Bakû petrolleri hususunda, Cenova konferansına rağmen cereyan eden müzakereler ve bu müzakerelerin Konferans sırasında dahi devam etmiş olması ve buna zamimeten, Deterding'in en çok güvendiği adamlarından birisi olan Albay Boyle'u Bakû petrol sâhalarına göndermiş olmasıdır. Bakû petrolleri mevzuunda Royal Dutch-Shell şerketinin menfaatlerini İngiliz hükümetinin ne kadar yakından takip ve bizzat petrol işlerinin içine girerek Deterding'e nasıl yardım ettiğini isbat bakımından Mr. Boyle'un bütün hareketlerinde Majeste kral'ın harici işler kâtibi (Hariciye Nazırı) ile doğrudan doğruya temas ettiğini ve talimat aldığını aşağıda tam tercümesi konmuş olan şu telgraf ile izah etmek mümkündür:

«İngiltere Hariciye Nezareti
Teşrini evvel (Ekim) 1921
Mr. Krasin'e.
Efendim,

Albay J. W Boyle'un Marki Gerzun Dukedlston'a verdiği malûmata göre; Royal Dutch-Shell şirketi Cenubi Rusya ve Kafkasya'da kendilerine ait arazi üzerinde petrol istihsal etmek maksadı ile Sovyet hükümetinden imtiyaz taleb etmek niyetindedirler.

Albay J. W. Boyle tarafından bu hususta size vukubulan müracaatların, Kral Hazretleri Hükümetinin tasvib ve himayesi ile yapılmış olduğunu haber vermeğe memurum. Kral hazretleri hükümeti bu müzakeratın pek yakında iyi neticeye iktiran edeceğini ümid eyler. Baki ihtiramatımın kabulünü rica ederim: Esmoud Ovey.»

Bolşevik Rusyanın Londra sefiri Krasin, 11 Nisan 1922 tarihinde Konferansın ikinci gününde İnformation gazetesine verdiği bir beyanatla; Sovyet Hükümetinin, büyük devletlere Bakû petrol arazisi üzerinde üçer bin hektarlık bir petrol imtiyazı vermeğe hazır olduğunu bil-

diriyordu. Halbuki, yine aynı Cenova konferansında müzakere edilmekte olan ve müttefikler adına Lloyd George ve Bartliou (1934 Yılında Marsilya'da Yugoslavya kralı ile birlikte bir suikasda kurban giden o yılın Fransız Hariciye Nazırı) tarafından Çarlık Rusyasının borçlarını ve İngiltere - Fransa ve diğer memleketlerin Rusyadaki emlâklerini tasfiye sadedinde ileriye sürdükleri 99 yıllık imtiyaz teklifine, Sovyet heyeti azalarından Litvinof, Bolşeviklerin hiç bir zaman ve hiç bir veçhlie bu yerlerin eski sahiplerine iade edilmiyeceklerine dair verdiği bayanat, Cenova konferansında adetâ bir bomba tesiri yapmıştı. Her iki Sovyet delegesi tarafından verilen beyanatlardaki mübayenet cidden dikkate şayandır. Ve bu beyanlar, iki yüzlü bir politikanın Sovyetlerce makbul telâkki edildiğinin en şayanı dikkat misalidir.

Rusya bu siyaset yolu ile «Ne koparabilirsem kârdır» düsturuna sadık kalıyor ve birtakım menfaatler elde etmek istiyordu.

Litvinof, Sovyetlerin selâhiyetli bir adamı olan Krasin'in fikirlerini ve Sovyet hükümetine daha yakın olan beyanlarını cerh ve reddeden beyanatını verirken, acaba hangi tesirlerin ve nasıl bir düşüncenin tesiri altında bulunuyordu?

Sovyetlerin iki ayrı mümessilinin birbirlerini nakzeden bu iki beyanatından da açıkça anlaşılıyor ki; Ruslar, Amerika ile İngiltere arasındaki rekabeti ustalıkla kullanmasını bilmişler ve Lloyd Georg'un karşısına umulduğundan da hazırlıklı çıkmışlardı.

Bolşeviklerin Lloyd Georg'un teklifini reddetmeleri üzerine, Lloyd Georg, gayet sert bir ifade ile, Sovyet hükümetinin ya 99 yıllık imtiyaz anlaşmasını kabule veya buna tekabül eden iki milyar altı yüz milyon sterlin tutarındaki tazminatı vermeğe mecbur olduğunu sinirli bir lisanla talep etmek mecburiyetinde kaldı.

Sovyet delegasyonundan Litvinof, İngiliz Başvekili Lloyd Georg'un bir bomba tesiri yapan yeni teklifi karşısında Cenova konferansına yepyeni bir Rus teklifi ile geldi. Sovyet delegesi Litvinof, mukabil teklif olarak çok ağır bir takım şartlar ileriye sürmekle kalmıyor, Rus resmî görüşü olarak da İngiltereyi Rusyanın içişlerine müdahale etmekle suçluyordu. Litvinof diyordu ki:

«İngiltere, Rusyayı birtakım vecibeleri yerine getirmeğe ve dolayısı ile Bakû petrolleri üzerinde birtakım imtiyazlar almağa, hiç olmazsa eski mtiyazlarını devam ettirmeğe mecbur etmek istemektedir.

İngiltere hükümetinin yeni teklifleri, kabul edilecek gibi değildir. Fakat şurasını da söylemek isterim ki; İngilterenin, Rusya'da başlayan halk hareketinin Proleter iktidara yol açan gelişmesi sırasında Rusya'nın içişlerine müdahalesi, Rusya tarafından her zaman nazarı dikkate alınacaktır. Binaenaleyh, İngilterenin, yurdumuzun her tarafından hudutlarımızı rahatça geçerek halk düşmanı Çar taraftarı generalleri silâhlandırması ve beslemesi sonunda, Sovyetlerin uğradığı zarar beş milyar sterlindir. Sovyet hükûmeti, İngilizlerin konferansa getirdiği yeni teklifleri üzerine, uğradığı maddî zararı talep etmeğe karar vermiştir. Bu hususu İngiliz delegasyonu reisine ve konferansa resmen bildirmek isterim.»

Litvinof'un konferansa getirdiği bu ve beklenmedik teklif, İngilterenin teklifinden daha da ağır basmış. İngiliz Başvekili Lloyd Georg adetâ deliye dönmüştü. Litvinof, İngiltereyi fazla bastırmıştı.

Konferans müddetince Rus ve İngiliz delegeleri arasında cereyan eder gibi görünen çatışmaların altında, Rus delegasyonunu İngiltereye karşı tahrik ve teşvik eden Amerikan tesirini, daha doğru tabiri ile Standard Oil tröstünün tesirini aramak daha doğru olur. Zira, konferans müddetince Litvinof çok meraklı olduğu ve ikamet

ettiği otel veya devam ettiği lokantalarda daima masasında bulundurduğu kadınların büyük ekseriyetini Amerikalı kadınlar teşkil etmekte idi ve bu kadınlar, Litvinof'u ustalıkla İngilizlerin üzerine sevkedebiliyorlardı.

Litvinof'un bu zaafı, konferansa devamlı olarak katılan basının da nazarı dikkatini celbetmiş ve bu hususta birtakım fikraların ve espirilerin yayılmasına vesile vermiştir.

İngilizler, Rusların getirdikleri ve kendilerini beklenmedik bir anda ve adetâ suç üstü yakalayan teklifi karşısında, her ne suretle olursa olsun müzakerelerin neticesini lehine çevirmek için Fransa-Belçika ve İtalya heyetlerinin yardımını ve müzaheretini temin etmeğe çalıştı.

Fakat öyle beklenmedik bir hadise vukubuldu ki; Bahsi geçen devletlerin delegasyonları İngiltereyi desteklemek için bir hayli düşünmek mecburiyetinde kaldılar.

Bu hadise, Almanya ile Bolşevik Rusya arasında Rapallo'da imza edilen bir anlaşma idi. Lloyd Georg ile müttefikleri üzerinde çok sert bir reaksiyon yaratan Rapallo muahedesinin reddini mutazammın, hazırlanan mazbatayı imzalamış olmalarına rağmen, Fransız ve Belçika delegasyonu, aralarında yaptıkları toplantılardan sonra bir görüş birliğine varmışlar ve bu şartlar altında Cenova konferansında herhangi müspet bir netice istihsalinin mümkün olmayacağını tesbit etmişlerdi.

Gerek Belçika gerek Fransa, bu müşterek görüş birliğinden sonra da Cenova konferansını baltalamağa başladılar.

Belçika ve Fransanın birdenbire İngiliz politikasından sıyrılarak konferansı akamete uğratmak için girişikleri teşebbüsler elbette sebepsiz değildi. Bu her iki devletin de kendi siyasetleri bakımından dikkate almaları zaruri olan birtakım girift meseleleri vardı. Ve bu girift

meselelerin başında harp dolayısı ile bozulmuş iktisadî durumları gelmekte idi. Amerika Birinci Dünya Harbinin finansör devleti olarak bu hususu gayet iyi biliyordu. Çünkü, Avrupanın harbe iştirak etmiş devletlerine kredi-yi veren kendisi idi.

Cenova konferansının İngiltere lehine bir inkişaf takibettiğini görünce, Standard Oil derhal ayaklanmış, esasen elinde bulundurduğu Amerikan ihracatının çok büyük kısmının himayesini ve Fransa-Belçika ve diğer Avrupa memleketlerine verdiği kredilerin tasfiyesini talebetmişti.

Standard Oil Amerika Reisicumhurunu tam bir tazyik altına almıştı. Onun hedefi, konferans boyunca İngiltereyi destekleyen bu borçlu iki devleti İngilteredeıı koparmak ve kendi tarafına aktarmaktı. Fransa ile Belçika İngiltereyi tutmaktan vazgeçebilirlerdi, fakat Amerikayı tutamazlardı. Çünkü her iki devlet, birbirine girift birçok hayatî meselelerden dolayı İngiltereye dolayısı ile Avrupa siyasetine bağlı idiler. Ve bu her iki devlet de müstemlekeci devletti ve İngiltereye muhtaçtı.

Durumu böylece mütalâa eden her iki devletin delegasyonu, o andan itibaren İngiltereyi bir nisbet dahilinde yalnız bırakmağa ve konferansı çıkmaza sokmağa karar verdiler. Konferans çıkmaza girmişti. Standard Oil idarecileri memnundu, zira onlar, İngiltere ile Bolşevik Rusya arasında gerek Cenova konferansı sırasında gerek konferanstan ayrı olarak Bakû petrolleri ile alâkalı birtakım gizli görüşmelerin yapıldığını biliyorlardı ve Fransa ile Belçikaya baskıyı da bunun için yapmışlardı.

Amerika Dışişleri Müsteşarı Hugs açıkça her iki devleti tehdit etmişti. O, ısrar ediyordu. Eğer Fransa ile Belçika İngiltereyi desteklemekte ısrar ederlerse, Amerika verdiği borçların tasfiyesini derhal talebedecekti. Halbuki ne Fransa ne Belçika o gün için Amerikaya olan borçları-

nı tasfiye edebilecek malî güce sahip değillerdi. Ve naçar, Amerikanın istediği yola girdiler ve İngilizlerin konferansa getirdikleri her teklife sırt çevirdiler.

Fransa ile Belçikanın Cenova konferansını akamete uğratmak için giriştikleri müşterek mesaiye temas eden Alman gazetecilerinden Lakal Aukz yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

«Fransız ve Belçikalıların Rapallo muahedesi ve Cenova konferansına muhalefet göstermelerine sebep Standard Oil şirketidir. Ve bu da, Standard'ın, Rusyadaki istismarın şu veya bu şekilde olmasına muhalif olmalarından neş'et etmiyor. Bilâkis, Standard Oil'un, Sovyet hükümetinin malî buhramndan istifade ederek dünyanın en zengin petrol menabiini elde etmeğe muvaffak olacağını ümid etmekten ileri geliyor.

Amerikanın bu düşünce ile vardığı netice ve himayesi olmasa idi, Fransa, bu kadar açık ve cesaretle İngiltere aleyhine cephe alamazdı.»

Yukarıdaki yazı da gösteriyor ki; artık Cenova konferansında konuşulan tek şey petroldü. Bu hususu takviye eden bir misal de Times gazetesinin Paris muhabiri tarafından gazetesine 7 Mayıs 1922 tarihinde gönderdiği aşağıdaki telgrafıdır. Times muhabiri bu telgrafında;

«Bugün Avrupa matbuatı Neft ile doludur». Demektedir.

İşte Times gazetesi muhabirinin gazetesine çektiği bu tek cümleli telgrafı Rapallo ve Cenova konferanslarının hangi istikamette inkişaf ettiğini göstermek bakımından cidden şayanı dikkattir.

Dev petrol tröstleri Standard Oil ile Deterding'in grubu Royal Dutch-Shell, kendi menfaatleri uğruna harpten yeni çıkmış perişan Avrupayı ezmeğe devam ediyorlardı.

Cenova konferansının muvaffakiyetsizliğe doğru git-

mesi, bu muvafffakiyetsizliğe Fransanın ve Belçikanın sebep olmaları Avrupa basınında geniş yankılar yapmış ve Fransa ile Belçikaya adetâ ilanı harp edilmişti. Bu ağır hücumlar karşısında Fransız heyetinden Mösyö Barthou, Fransa Reisicumhuru Mösyö Puankare ile şahsen görüşmek ve izahat vermek üzere acele Paris'e döndü. Barthou Paris'e hareket ederken, Fransız hava nazırı Loran Epnak, Cenova'da gayri resmî olarak devam etmekte olan petrol müzakerelerini takibetmek üzere ve alelacele Paris'ten Cenova'ya hareket ediyordu.

Fransa Standard,ın oyununa gelmişti. Buna sebep var mı idi? Zannetmiyoruz. Zira bizzat Fransa Bakû petrolleri üzerinde Standard Oil petrol tröstünden daha büyük hisselere sahip bulunuyordu ve son hareketi ile bu hisselerini tehlikeye atıyordu.

Bakû'daki petrol hisselerinin durumunu tahlil eden Dr. W. Mautner'in 28 Mart 1925 tarihinde ve her şey bittikten sonra Times gazetesinde yazdığı bir yazıda belirttiğine göre; Cenova konferansından önce Fransanın Bakû'da işlettiği petrol sâhalarına yatırdığı sermayenin yekûnu 70, Belçikamn 21, İngilterenin ise 172 milyon sterlin olarak gösterilmiştir.

Dr. W. Mautner'in verdiği bu rakamlar da gösteriyor ki; İngilizler, Bakû'da cüz'i bir hissey esahip olan Amerikan Standard Oil petrol tröstü de dahil olduğu halde, mevcut yabancı sermayenin hepsinden daha çok bir sermaye ile petrol sâhalarını işletmekte idi.

İngilizlerin Bakû petrollerine münhasıran hâkim olmak plânlarına karşı Standard Oil'un açık kredi bonoları, Fransa Belçika ve Amerikalıları İngiltereye karşı mücadelelerinde birbirlerine yaklaştıran tek unsur olmuştur. İşte bu sebeple her üç devlet arasında meydana gelen yakınlık ve işbirliği zaruretidir ki; İngiltereyi karşılarına al-

mağa bu devletleri zorlamış ve mücadele bayrağını açmışlardır.

İngiltereye karşı girişilecek mücadelede Fransa - Belçika koalisyon yapacak Amerika ise bu koalisyonu gerek maddî gerekse manevî bütün imkânları ile desteklıyecekti.

Nitekim, Puankare ile görüşmek üzere Paris'e giden Cenova'daki Fransız Delegasyonu Reisi Barthou'nun yerine geçen Fransa Hava Nazırı Loran Epnak, Cenova'da Standard Oil'un teşviki ve yardım vadi üzerine Fransa ve Belçika petrol anlaşmasını imza etti. Loran Epnak, anlaşmanın imzası münasebeti ile verdiği beyanatta aynen şöyle diyordu:

«İlk evvelâ biz, Fransız ile Belçika grupları arasında bir ittifak vücuda getirmek hususunda bir plân hazırladık. Bu ittifakın maksadı;

1 — Harpten evvel hasıl olan hukukun müdafaası olduğu gibi, 1918 senesinden sonra sabık arazi sahiplerinden satın alınmış hukukun himayesi,

2 — Bu iki millete mensup vatandaşlara ait petrol arazisinin müştereken işletilmesidir.»

Bu beyanat ve ittifak, İngiltereye, İngilterenin petrol menfaatlerine açıkça karşı gelmekti. İngiltere birçok hataları affedebilirdi; Fakat petrol bahsinde taviz vermeğe asla niyetli görünmüyordu. İhtiyar Lloyd Georg Fransa ve Belçikanın Standard'ın himayesinde İngiltere'ye karşı cephe almalarından sonra, Paris nezdinde ciddi birtakım teşebbüslere girişti. Lâkin bu teşebbüslerin hiç birisinden netice alamadı. Fransa, petrol bahsinde Birinci Dünya Harbinin mukadderat arkadaşı ve müttefiki İngilizlere, Standard'dan aldığı kuvvetle resmen karşı koyuyordu.

Fransanın bu tutumu Lloyd Georg için bir hezimetti. Ama yapacak başka bir şey de yoktu. İhtiyar Lloyd

Georg, Fransanın bu azimli tutumu karşısında boynunu büktü ve hadiseleri kendi seyrine terketti.

İngiltere boyun eğmişti. Lâkin bu, Deterding'in de boyun eğdiği manasını tazammun etmezdi. Nitekim Deterding hiç bir vakit boyun eğmediğini kısa bir müddet sonra da isbat edecekti.

İstikbalin, Deterding'in plânları ile Fransaya neler hazırladığı elbette bilinemezdi, fakat hadiseler, Fransanın bu kararının kendisi için hiç de iyi bir karar olmadığını aradan çeyrek asır geçmeden gösterdi.

Fransa ile Belçika arasındaki müşterek karardan sonra her iki devletin mümessillerinin iştirakı ile yapılan müzakereler sonunda, bu iki devlet arasındaki petrol anlaşmasına dayanılarak yeni bir şirket kuruldu ve şirketin başına da, o sıralarda Fransız ticaret nezaretinde petrol işleri müdürü bulunan Mösyö Pineau (Pino) getirildi.

Bütün bu hadiseler cereyan ederken Rusya bir taraftan Royal Dutch-Shell ile gizliden gizliye müzakerelerde bulunuyordu. Ruslar bir taraftan İngiltere ile gizli müzakereler yaparlarken, diğer taraftan Cenova konferansına iştirak eden resmî delegasyonu vasıta ile dört devlet arasındaki rekabeti körüklemekten de geri kalmıyordu. Ve Ruslar bu işte usta olduklarını da ispat ediyorlardı.

Cenova konferansında iktisadî müzakereleri idare eden Bolşevik heyeti azasından Rusyanın Londra Sefiri Krasin, sonradan, 9 Mayis 1923 tarihinde Moskova'da intişar eden İzvestiya gazetesinde çıkan bir beyanatında hulâsaten şu fikirleri müdafa ediyordu:

«Sovyet hükûmeti Azerbaycan'daki petrol sâhalarının dörtte birine kayıtsız şartsız sahip olmalı idi. Bu sâhaların geriye kalan dörtt üçü ise, dörde bölünmek sureti ile İngiltere-Fransa Amerika ve Belçika'ya müsavi suretle verilmeli idi. Bu arada ecnebi tebaası olan mülk sahip-

leri de gözden uzak tutulmamalı idi. Hattâ Krasin, büyük mülk sahiplerinin, Sovyetler hükûmetince teşkili düşünülen Konsorsioma alınmasını ve kendilerini temsil ettirmelerini, Sovyet hükûmetinin hatırdan uzak tutmadığını da ilâve ediyordu. Krasin mülk sahiplerini kasdederken, Bolşevizmin Rusya'da hâkim olmağa başladığı 1918 yılına kadar mülk edinenleri kasdettiğini de açıkça ifade ediyordu.»

Görülüyor ki, yoldaş Krasin bu beyanatı ile, Stnadard Oil'un hırsını tahrik ediyor, Royal Dutch-Shell Grubunu ise Birinci Dünya Harbinden evvel Rusya'da emlâk sahibi olmuş bir müessese olarak okşuyor ve kendisine daha yakın hissettiğini ilân ediyordu.

Standard Oil idarecileri, Sovyetlerin Londra sefiri Krasin'in bu beyanatının altındaki manayı anladıkları için, bu beyanatı çok soğuk karşıladılar. Çünkü, Bakû petrol sâhası üzerindeki hisselerini Krasin tarafından ilân edilen 1918 yılından daha sonra elde etmişlerdi. Krasin'in beyanatından anlaşıldığına göre de; Standard'ın satın aldığı hisselerin eski sahipleri olan Nobel kardeşlerin kadim hakları nazarı itibara alınmıyordu.

Standard Oil, Nobel kardeşlere ait olan ve Çarlık zamanında elde ettikleri imtiyazları, Çarlık idaresi yıkıldıktan ve Rusya'da Bolşevik idaresi kurulduktan takriben üç yıl sonra, yani 1920 senesinde elde etmişti. Eğer Rusya, Krasin'in ilân ettiği kararını tatbik ederse, Amerikalılar Azerbaycan'da teessüs edecek Konsorsiyum idaresinde yer alamıyacakları gibi, söz sahibi de olamacaklardı.

Krasin'in bu beyanatı açıkça gösteriyor ki; İngiltere hükûmeti, bilhassa Lloyd Georg ile Sir Henry Deterding, Krasin'in ortaya attığı bu projeden haberdardı. Çünkü 2 Mayıs 1922 tarihinde Cenova konferansının idarecileri tarafından kaleme alınmış ve ilân edilmiş bulunan memorandum, Sovyetlerin kabul edebilecekleri bir ifade ve

yumuşak bir lisanla yazılmıştı. Ve bunda mülk sahiplerinden de bahsediliyordu. Bu memorandumda, mülk sahipleri ile alâkalı kısımda şöyle deniliyordu:

«Malikler ise, Bolşeviklerin nasyonalizmi ilân etmelerinden evvel Rusya'da emval sahipleri olan fertler veya fertlerden müteşekkil gruplardı.»

Royal Dutch-Shell'in idarecileri Standard Oil ile müttefiklerine böylece mükemmel bir oyun oynamışlardı. Bu oyun sayesinde, Azerbaycan'da petrol sâhalarından sadece İngilizler faydalanacak, fakat diğerleri dünyanın en zengin petrol sâhalarından birisi olan Bakû petrol sâhalarından istifade edemiyeceklerdi.

İtiraf etmek lâzımdır ki, İngilizler bu memorandumu ilân ettikleri vakit, bir beynelmilel konferansta o tarihe kadar elde ettikleri muvaffakiyetlerin en büyüğünü elde etmiş oluyorlardı. Küçücük bir cümle, Azerbaycan petrolleri üzerindeki diğer devlet haklarını tesfiye ediyordu. Tabii bu hususa diğer devletler ses çıkarmamış olsalardı...

İngiltere bütün mizanseni en iyi şekilde hazırlamış olmasına rağmen bir noktayı ihmal etmişti. İstikbalde, aynen kendisinin mütefiklerini atlattığı gibi, Rusyanın da bir gün gelip kendisini atlatabileceğini asla aklına getirmemişti ve buna karşı tedbirler almamıştı. Halbuki istikbal, Rusların, İngiltereye böyle bir oyun oynayacağının belirtilerini daha şimdiden belli ediyor ve Rus idarecileri bu oyunları mükemmel bir surette oynuyorlardı.

Amerikalılar gibi Fransızlar da Belçikalılar da imza edilen bu memorandum muvacehesinde berbat bir duruma düşmüşlerdi. Bu devletlerin de tebaaları Bakû petrol sâhalarındaki hisselerini 1918 yılından sonra elde etmişlerdi. Şu hale göre gerek Fransızlar gerek Belçikalılar kurulacak olan konsorsiuma iştirak hakkını kaybediyorlardı.

Bu memorandumun ilânı, Bakû petrol sâhalarında hakları bulunduğunu iddia eden ve hakikaten bu sâhalarda hakları olan devletlerde bir bomba tesiri yarattı. Fransa Feisicumhuru Mösyö Puankare, Paris'ten Cenova'ya avdet etmiş olan Fransız delegasyonu reisi Barthou'ya vakit geçirmeden bir telgraf gönderdi. Puankare bu telgrafında; Memorandumu imza etmemesini ve Fransız tebaalarının Rusya'da malik bulundukları hukukun kayıtsız şartsız iade edilmesini talebetmesini bildirdi.

İşler kızışıyordu. İngiltere bunları hesaba katmamıştı. Onlar memorandumu bir el çabukluğu ile ve itiraza mahal bırakmadan akid devletlere kabul ve imza ettirebileceklerini tahmin etmişlerdi. Halbuki hiç bir devlet Azerbaycan petrol sâhalarındaki haklarından vazgeçmek niyetinde değildi.

Kaldı ki; gerek Fransa gerek Belçika gerekse konferansa iştirak eden diğer devletler, arkalarında kudretli bir hami bulunduruyorlardı. Bu devletleri, Cenova konferansından bir an evvel çıkarmak istediği memorandum ile tasfiye etmek isteyen İngiltere'ye karşı himaye ve sevkeden devlet Amerika idi ve Amerika devletinin politikasını yürütnlerin arkasında da Standard Oil petrol tröstü vardı.

Cenova konferansında hazırlanan memorandumun Amerika'daki tepkisi Fransadakinden de Belçikadakinden de daha şiddetli oldu. Standard Oil Amerikan Reisicumhuru Harding nezdinde bütün ağırlığı ile teşebbüse geçti. Ve Amerika hariciye müsteşarı olan eski müdürlerinden Hughs'a şu karar suretini çıkarttırdı:

«Matbuatta yapılan münakaşaların, belkide izam ettikleri petrol meselesine gelince: Amerika hak ve vazifesi icabı olarak hukuk ve mallarının himaye edilmesi lâzım gelen Amerika tebaalarının bu haklarını Avrupa ve sair yerlerde himaye edecektir. Fakat Amerika Birleşik

Devletleri, herkese karşı açık kapı prensibini nazarı itibara almayan ve herkese müsavi hukuk vermeyen, ister millî, ister beynelmilel olsun, herhangi bir plânının tatbikine asla rıza göstermiyecektir.»

Amerika açıkça ilân ediyordu. Amerikan vatandaşlarının hak ve hukuklarını dünyanın her neresinde olursa olsun müdafaa edecek ve buna aykırı hiç bir prensibi asla kabul etmeyecekti.

Standard Oil petrol tröstünün sabık müdürü ve Amerika Birleşik Devletleri Hariciye Müsteşarı Hughs, patronu Rockfeller'in petrol menfaatleri için Amerikan hükûmetini bir kere daha harekete getirmiş ve bunda cidden muvaffak olmuştu. Amerika hükûmeti açıkça tehdid ediyordu.

Amerika bu karar suretini ilân edince Cenova konferansı bir anda allak bullak oldu. Bu hadiseye sebep olan İngiltere ve Rusya delegasyonu şaşkınlık içinde kaldı ve konferansın havası bir anda değişti. Artık herkes İngilterenin ve Rusyanın fakat bilhassa İngilterenin aleyhine dönmüştü. Lloyd Georg ise şaşkına dönmüş, bu darbe ile esasen daha evelce sarsılmış bulunan prestiji hemen hemen tamamen kaybolmuştu.

Cenova konferansında, bu hadise, Lloyd Georg'a indirilen birinci darbe değildi. O, konferansın devam ettiği tarihlerde, Orta Şarkta, yani Irak'ta petrol menfaatleri elde etmek için giriştiği şiddetli mücadele sırasında saf dışı bırakmağa çalıştığı ve yardakçısı ve cinayetlerinin ortağı Sir Vasil Zaharof ile müştereken hazırladıkları Anadolu seferinde de dersini alıyordu.

Yalnız petrol işinde rahatça çalışmaları için yaratılan ve Yunan Ordusu ile işgal ettirilerek tarihin en korkunç cinayetlerinin işlenmesine sebep oldukları Anadolu'da, ayaklanan bir milletten, Türk Milletinden aklından çıkaramıyacağı bir ders almış, yüzüne acısını unutması-

na imkân olmayan bir şamar indirilmişti. Bu şamar, hem kendisine hem de şımarık oğlanı Yunanistana birden indirilmişti.

Türk milletinin kendisine verdiği bu dersin nihaî safhası, Cenova konferansının kapanmasından dört ay sonra kapanacak ve Lloyd Georg münhezim ve perişan olarak bu darbenin altında ezilecek ve siyasî hayatına son verecekti.

Amerika hükümeti adına neşredilen bu beyandan sonra, bilhassa Londra'da sinirli bir hava esmeğe başladı. Avam Kamarasında Lloyd Georg aleyhine açılan müzakerelerde gayet sert tenkitler yapıldı. Avam Kamarası böylesine sert ve acı tenkitlere belki de ilk defa şahit oluyordu. Fakat Lloyd Georg bu fırtınayı kendilerine yaslandığı Sir Henry Deterding ve Entelijans Servis sayesinde atlatabildi.

Amerikan hükümetinin aldığı sert karar kendisini gösterdi. Bu kararın ilânından kısa bir müddet sonra Ruslar, Bakû petrollerini millileştirdiklerini ilân ettiler. Böylece Avrupa devletleri gibi bizzat Amerika da bu petrollerden mahrum kaldı.

Amerikanın sert reaksiyonu sonunda İngiltere bir çok şeyler kaybeder gibi olmuş, Cenova konferansından da mağlûp çıkmıştı. Evet, konferansın dış görünüşü ile İngiltere mağlûp olmuş, istediklerini yapamamıştı. Cenova konferansı fiyasko ile neticelenmişti. Ve bu konferanstan, dünya petrol hâkimiyeti uğruna giriştikleri mücadele sonunda Standard Oil da Royal Dutch-Shell de çok şeyler kaybederek çıkmışlar, sonunda da yalnız Ruslar istifade etmişlerdi.

Evet... Konferans dış görünüşü ile fiyasko ile neticelenmişti. Fakat istikbalde gelişecek olan hadiseler, Deterding'in başında bulunduğu Royal Dutch-Shell grubu-

nun bu mağlûbiyeti kolay kolay kabul etmediğini gösterecekti.

Sir Henry Deterding, Cenova konferansının dağılmasından sonra, Amerikalıların kendisine Cenova'da vurdukları darbenin intikamını almak maksadı ile petrol mücadelesinin sıklet merkezini bizzat Amerika Birleşik Devletlerine intikal ettirdi. O, Standard Oil'un Bakû petrolleri işinde kendisine oynadığı oyunu misli ile ödetmeğe karar vermişti. Bu sebeple suyu baştan kesmeğe karar verir vermez de bütün kudreti ile Amerika iç pazarlarında Standard'ın hâkimiyetini kırmak için tedbirlerini almağa karar verdi.

Entelijans Servis, Deterding'in ajanları ve İngiliz diplomatları bu mücadelede elele verdiler. Stratejileri gayet basitti. Standard Oil'un parası ve çalışması sonunda iktidara gelen Harding'i, Standard'ın politikasını takibeden bir makine olmaktan çıkarmak ve Standard'dan ayırmak.

Stratejiyi böylece tesbit eden Deterding ve ajanları, hummalı bir faaliyete giriştiler ve sonunda muvaffak oldular.

Cenova konferansının dağılmasından sonra geçen aylar Deterding'i hergün biraz daha neticeye yaklaştırdı ve konferansın dağılmasından takriben bir yıl sonra da neticeye ulaştı. Harding, Standard'dan sıyrılmış, hatta sıyrılmakla da kalmamış Standard'a karşı çıkmış ve hiç de normal olmadığı ısrarla iddia edilen ölümünü davet etmişti.

Hardin, esrarlı bir şekilde hayata gözlerini yummuş, karısı, müteveffa Amerika Reisicumhuru kocasının Standard Oil tarafından öldürüldüğünü iddia etmişti. Ve Standard Oil Deterding mücadelesi petrol için ölenler listesine bir yenisini ilâve etmişti.

Cenova konferansının Royal Dutch-Shell aleyhine

tezahür eden ve Bakû petrollerinin kaybı gibi görünen neticesinden sonra, Sir Henry Deterding, zaman kaybetmeden Fransızlar ve Belçikalılarla müzakerelere başladı. Uzun süren bu müzakereler ve pazarlıklar gayet sert bir hava içerisinde ve çok çetin geçti. Fransızlar da Belçikalılar da taviz vermek istemediler. Böylece bu müzakereler neticesiz kaldı. Yeniden yapılan müzakere tekliflerini de reddettiler. Zira Fransızlar da Belçikalılar da Deterding'in adamları ile yeniden müzakerelere girişmekten çekindiler.

Bu iki devlet kendilerine yapılan yeni bir konferansın toplanması teklifine uzun müddet karşı koydular, ama sonunda bu teklife «peki» demek mecburiyetinde kaldılar. Deterding, yeni bir konferansın toplanması için bu iki devlet nezdindeki muvaffakiyetini, gerek Fransa'da gerek Belçika'da büyük iktisadî ve ticarî menfaatleri bulunan ve bir kolu Fransa'da olan Rotchild ailesinden son derece istifade etmiş ve müspet neticeyi ancak bu sayede elde edebilmişti.

Deterding'in bu iş için kullandığı Rotchild ailesine mensup olan zat, Fransa'daki ailenin en nüfuzlu insanı idi ve bu zatın bilhassa Fransa'da büyük bir nüfuzu vardı.

Petrol kralı Deterding'in hazırladığı bu konferans havasından sonra İngiltere Başvekili Lloyd Georg derhal harekete geçti ve Lâhey'de toplanmasını arzu ettiği bu konferans için resmen devletler arası temaslara başladı. İngilizler her ne pahasına olursa olsun, Bakû petrol imtiyazlarını bir neticeye bağlamak istiyorlar, Bolşevikler kuvvetlenmeden işi halletmeye çalışıyorlardı.

Lloyd Georg bu konferans için Versay muahedesini imza etmiş olan devletleri davet etmeyi kafasına koymuştu. Bu devletler arasında mağlûp olmasına rağmen Al-

manya da vardı. İngiliz diplomasisi ayrıca, Rusyadaki yeni Bolşevik rejimini de konferansa davet edecekti.

Bütün bu devletler nezdinde yapılan İngiliz çalışmalarının bir hedefi daha vardı. Rus yeni rejimini Avrupa devletlerine tanıtmak. İngiliz diplomasisinin bu vadide yaptığı sondajlar müspet netice varmıştı. Devletler yeni Rus rejimini tanımağa kararlı idiler. Bu andan itibaren İngilizler Ruslarla temasa geçtiler. Kendilerine devletler tarafından tanınmak için birtakım şartlara dayanan bir teklifte bulundular. Ruslar, İngilizlerin tekliflerini müspet karşılamakla beraber, İngilizler tarafından yapılacak tekliflerin ne olduğunu anlamak istediler.

İngilizler açık konuştular. Rus yeni rejimini tanımaları için Avrupa devletleri nezdinde nüfuzunu kullanmak için, Bakû petrollerini şart olarak ileriye sürdüler. Lloyd Georg gayet sarih olarak şu sözleri sarfetti:

«İngiltere Rus Bolşevik rejiminin tanıtılmasına gayret sarfedecekti. Ancak Rus Bolşevik idaresi de Bakû petrolleri üzerinde imtiyaz sahibi olan herkese haklarını teslim etmelidir.»

Açıkça görülüyor ki; İngilizler Rus yeni Bolşevik rejimini tanımağa ve devletlere tanıtmağa karar vermişler, fakat buna mukabil Bakû petrollerindeki haklarını da garanti altına almayı peşin şart olarak ileriye sürmüşlerdi.

Rotchild'in tavassutu ile Lâhey'de açılmasına karar verilen Lâhey Konferansının 15 Haziran 1922 tarihinde toplanmasına karar verildi. Konferansın hazırlıkları sür'atle ikmal edildi. Artık her şey hazırdı.

Konferansın toplanmasına tekaddüm eden günlerde, Cenova konferansı sırasında kurulmuş olan Fransız-Belçika petrol kartelinin mümessilleri de Lâhey'e gelmeğe başladılar. Bu mütehassıs mümessiler Lâhey şehrine vardıkları gün derhal bir basın toplantısı yaptılar ve

açılacak olan Lâhey konferansına iştirak edeceklerini resmen açıkladılar.

15 Haziran 1922 tarihinde açılan konferansa Sevr muahedesini imzalamış olan devletlerin hemen hepsi iştirak ettiler. Devletler, konferansa ikinci hattâ üçüncü derecede ehemmiyeti haiz delegelerle iştirak kararı almış olmalarına rağmen; Ruslar bu kaidenin dışına çıktılar.

Konferans ilk günlerinde gayet rahat çalıştı. Fakat mülkiyetlerin iadesi hususu müzakere mevzuu olmağa başlayınca Lâhey şehrine bir Persona Grata geldi. Bu Persona Grata Bolşevik rejiminin istikbalde Dışişleri Vekili olacak olan Maksim Maksimoviç Litvinof'tu.

26 Haziran 1922 tarihinde Lâhey'e gelen Litvinof'un çantasında konferansa tevdi edilmek üzere birtakım yeni teklifler getirdiği aşikârdı. Petrol, Lâhey'de kat'i bir pazarlık mevzuu olmuştu. Yeni kurulmuş olan Bolşevik Rus devleti korkunç bir malî sıkıntı içerisinde idi. İşte Litvinof'un çantasında Lâhey konferansına getirdiği teklifler, Bolşevik Rusya'yı malî sıkıntıdan ve buhrandan kurtarması muhtemel tekliflerdi.

Litvinof, Batı devletlerinin ve bilhassa İngiltere'nin, Rusya'ya yapacakları malî yardıma karşılık, kendilerine, Bakû petrolleri üzerinde bir hak tanınacağını ilân ediyordu. Fakat, Bakû petrol sâhalarında, konferansa dahil delegasyonun talep ettiği, haklar bulunan bütün mülk sahiplerine bu imtiyazlarının tanınması ve iadesi prensibini Litvinof kat'iyen tasvip etmiyordu. Litvinof'un teklifi sarihti. O devletleri tanıyordu. Bunun dışında herhangi bir şahsı muhatab kabul etmiyordu. Bolşevikler bununla da iktifa etmiyor, eşhasa ait petrol imtiyazlarını da tanımıyacaklarını kat'i bir ifade ile tekrar ediyorlardı.

Litvinof'un ısrarla ileriye sürdüğü bu Sovyet tezinin manası açıktı. Eşhasın elindeki imtiyazlar tasfiye edile-

cek ve bu eşhasın hakları Sovyet devletinin eline geçecektir.

Bu teklif, Standard'ın Nobel kardeşlerden satın aldığı büyük hisselere de şamildi ve Standard yeni Sovyet teklifi ile Bakû'dan ister istemez tasfiyeye uğruyordu.

Ruslar, işhasın imtiyazlarından adetâ tevahhuş ediyorlardı. Onlar Bakû petrolleri üzerinde birden fazla imtiyaz tanımaktan da ayrıca şiddetle kaçınıyorlardı. Rusyanın yeni Bolşevik rejiminin ileri gelenlerini en çok korkutan husus ise, birçok sermayedar ile karşı karşıya gelmekti.

Litvinof, Bakû petrol sâhası üzerinde imtiyazlardan bahsederken birçok malik adına konuşabilecek veya onların hisselerine de tesahûb edecek bir şirket veya tröstten bahsediyordu. Litvinof ilâve ediyordu. Bu şirket veya tröst 1918 yılından evel imtiyaz almış ise kendilerine muhatab olabilecekti.

Litvinof'un teklifi Standard Oil'u çileden çıkarırken, Henry Deterding'i memnun ediyordu.

Sanki konuşan Bolşevik temsilcisi değil de, İngiliz petrollerinin müdafaasını yapan Deterding'in adamlarından birisi idi. Litvinof'un tezini Deterding'in adamları ancak bu kadar müdafaa edebilirler ve Royal Dutch-Shell'in menfaatlerini ancak bu kadar koruyabilirlerdi. Amerikalılar şaşkına dönmüştü. Konuşan Deterding'in bir adamı mı idi, yoksa Rusyanın selâhiyetli bir mümessili mi idi?

Bakû petrol sâhalarında, Sovyetlerin ilân ettikleri ve 1918 yılına kadar bu sâhalarda mülkiyet veya imtiyaz edinmiş olanların ancak bu şartlardan istifade edeceğine dair teklifi muvacehesinde Standard Oil derhal cephe aldı ve sert bir reaksiyon gösterdi. Buna mecburdu zira bir iki yıl evvel milyonlar vermek sureti ile Nobel kardeş-

lerin hisselerini satın almış ve bu hususu da bütün dünyaya ilân etmişti.

Lâhey konferansında mülkiyet prensipleri müzakereleri yapılırken, konferansa iştirak eden Rus delegasyonu, Litvinof'un mülkiyet bahsinde ortalığı birbirine katan beyanatının tam aksine hareket ediyor ve konferansa bir karar sureti tevdi ediyordu. Basın da verilmiş olan bu karar sureti, Sovyet hükûmetinin, Bakû petrol sâhalarında hangi bölgelerin Litvinof'un beyanatının çerçevesi içine girebildiğini bütün açıklığı ile gösteren sarih ifadeler taşıyordu. Rus heyeti ayrıca bu hususu daha vazıh hale getiren birtakım haritalar da neşrediyordu.

Rus heyeti tarafmdan neşredilen bu haritalar, Lâhey konferansını bir anda allak bullak etmeğe kâfi geldi. Konferanş tehlike geçiriyordu. Birçok delege, konferansa, Rus delegasyonunun takdim ettiği karar sureti ve haritalardan sonra devamın manası kalmadığını açıkça söylüyorlardı. Delegeler daha da ileriye gidiyorlar ve yeni Rus Bolşevik rejimine inanmanın bu devlete itimat etmenin mümkün olamıyacağını adetâ bağıra bağıra ileriye sürüyorlardı.

Rus heyeti Lâhey'e pek mükemmel şekilde hazırlanarak gelmişti. Konferansı çıkmaza sokan ilk karar suretlerinden sonra yepyeni bir teklifi daha konferansa getirdiler. Ruslar diyorlardı ki: Rusya'ya vaki olacak imtiyaz talepleri önceden Moskova'da tetkik edilecek ve ancak bundan sonradır ki, muvafık görülecek şirket veya tröstlere imtiyaz verilecektir.

Konferansa katılan delegeler bu son demarş karşısında adetâ şaşkına döndüler ve bizzat bu delegasyon arasında bu yeni Rus teklifi karşısında adetâ panik başladı ve kapanması pek güç fikir ayrılıkları meydana geldi.

Rusların yeni teklifleri konferansı ikiye ayırmıştı.

Bir tarafta Bolşevik Rusya, diğer tarafta dev petrol tröstleri ile bu tröstlerin oyuncağı haline gelen Fransa — Belçika, Hollanda — İtalya — Almanya ve diğer Avrupa memleketleri yerlerini aldılar.

Lâhey konferansı böylece Rusların yeni teklifleri ile çıkmaza girdiği bir sırada ve Ruslarla Avrupa devletleri ve Standard Oil arasında Bakû petrolleri yüzünden çetin mücadeleler yapılırken, Londra'da İngiliz Hariciye Nezaretinin evrak mahzenlerinin bulunduğu yeraltı kısmının loş koridorlarında, Avrupanın hattâ bütün dünyanın gayet iyi tanıdığı bir siyaset adamı sert adımlarla yürüyor ve iki devlet arasında askıda kalan petrol meselelerini halletmek için alındığı loş bir odada, kendisi ile görüşecek olan İngiliz Hariciye Nezaretinin ikinci sınıf bir memurunun gelmesine intizar ediyordu. Bu diplomat, Cenova konferansı sıralarında verdiği beyanatlarla petrol tröstlerini resmî masaların başında birbirlerine düşüren, böylece bütün bir Avrupa diplomasisi ile alay eden Sovyetlerin Londra Sefiri Yoldaş Krasin idi.

Bolşeviklerin Londra sefiri yoldaş Krasin, sabahın bu erken saatlerinde İngiliz Hariciye Nezaretinin evrak mahzenlerinde herhalde daha fazla beklemiyecekti. Zira İngilizler de en az Ruslar kadar bir an önce neticeye varmak istiyorlardı. Onun için de Krasin'i fazla bekletmediler. İleride de görüleceği gibi Krasin bu mahzendeki odaların birisinde dünyanın gözünden ve kulağından uzak, Deterding ile bir anlaşma imzalayacak ve üç yıl müddetle, Bakû petrollerinin alıcısı olmak şartı yanında Rusyayı içinde bulunduğu malî krizden kurtaracak krediyi almak şartı ile İngiltereye petrol imtiyazı verecekti.

Bu pazarlıktan her iki taraf da memnundu. Ruslar malî krizlerini atlatacaklar, ayrıca Bakû petrollerinin

üç yıl müddetle de İngilizler tarafından satın alınmasını temin edeceklerdi.

Deterding ise, Ruslara bir miktar kredi verecek ve esasen satıcılığını yaptığı Bakû petrollerini üç yıl müddetle satın alacaktı. Bu alış veriş her iki tarafı da cidden memnun etmiş. Standard Oil, Bakû işinde tamamen saf dışı edilmişti.

Lâhey konferansının, Bolşeviklerin beyanları ve neşrettikleri haritalar dolayısı ile elektrikli bir hava içinde müzakerelere devam ettiği günlerde hiç beklenmedik bir hadise bir değişiklik husule geldi. Lâhey konferansındaki İngiliz heyeti reisi ve aynı zamanda konferansın hususî mülkiyet komisyonu reisi olan Sir Philip Lloyd Briam, komisyon huzurunda 12 Temmuz 1922 tarihinde aktedilen celsede aynen şöyle diyordu:

«Burası aşikârdır ki; müsadere edilmiş emlâke karşılık olarak Sovyet hükûmetinin yapabileceği yegâne şey, her defasında mümkün olduğu halde, mevzuubahis mülkün iadesinden ibarettir. Bizim buraya gelmekten maksadımız ise, iade edilecek şeylerin nelerden ibaret olduğunu anlamaktır.»

Lâhey konferansına iştirak eden İngiliz delegasyonu, Londra'da Hariciye Nezaretinin evrak mahzenlerinde Rusay ile İngiltere arasında imzalanan anlaşmadan habersiz, böylesine bir mütalâa serdediyor ve Bakû petrol sâhalarında mülkü olanlarla diğer Avrupa devletlerinin gönlünü alıyordu. İngiliz diplomasisi her zamanki gibi yine çifte bahis oynamış ve çift kazanmıştı.

Krasin Yoldaş'ın Londra'da İngiliz Hariciye Nezaretinin evrak mahzenlerindeki bir odasında dünyanın petrol nazımı Deterding ile anlaşmağa çalıştığı sıralarda, Lâhey konferansında İngiliz delegasyonu reisi Sir Philip Lloyd Briam'ın sarfettiği bu sözlere rağmen, anlaşmanın Londra'da imzalanması, Rusya ile İngiltere arasında Lâ-

hey konferansında da devam eden gizli bir mutabakatın mevcudiyetini göstermektedir.

Nitekim İngiliz müsteşriklerinden Mr. Cook, «Petrol tröstleri ve İngiliz Amerikan münasebatı» adlı eserinde Lâhey konferansını incelerken şöyle demektedir.

«Şunu da nazarı dikkate almalıdır ki; Sovyetlerle Royal Dutch - Shell petrol grubu arasında imzalandığı iddia edilen bir anlaşma tehlikesine karşı, Cenovada Fransızlarla Belçikalılar arasında vücuda gelen petrol anlaşması, daha sonraları Fransız hükûmetinin teklifi üzerine bir Fransız - Belçika karteli haline geldi ki; bu kartelin gayesi Kafkasya petrol sanayiindeki Fransız - Belçika petrol menfaatlerini müdafaa etmekti. Bu kartel kendi mümessillerini de Lâhey'e göndermiş, orada gayri resmî de olsa Henry Deterding ve onun mümessilleri ile müzakerelerde bulunmuştu. Bizim tahmin ve tasavvurumuza göre; hakikî Lâhey konferansı işte bunlardan ibarettir.»

Mr. Cook'un da mütalâası gösteriyor ki; Lâhey konferansına katılmış olan bütün heyetler sadece tek şeyi düşünüyorlardı. Bakû petrollerindeki mülkiyet hakları ile hisselerini tekrar ele geçirmeyi.

İngilizler, Londra'da Krasin ile cereyan eden müzakerelerden bir an önce netice almak için her çareye başvuruyorlardı. Her hareket, her vasıta petrolü elde edebilmk için mubahtı. Onun için Lâhey konferansındaki İngiliz heyeti azasından Sir Philip Lloyd Briam'ın 12 Temmuz 1922 tarihli beyanı, ustaca hazırlanmış bir manevra idi ve yeni Rus hükûmeti üzerinde bir nevi baskı âmili idi. Nitekim İngilizlerin bu beyandan bekledikleri netice tahassül etti. Bu beyanat Moskova'da panik havası yarattı. Bolşevik liderler ayrıca Polonya ile de tehdit edildiler. İngiliz diplomasisi ister açık ister kapalı, Moskovadaki liderlere, Krasinin petrol anlaşmasını bir an

evvel imza etmesini telkin ediyorlar aksi halde, Polonya ile devam eden savaşta, henüz doğmuş yeni Rus rejimini yıkmak için bilfiil müdahaleye mecbur kalacaklarını fısıldıyorlardı.

Rus liderleri yeni rejimin, milyonlarca insanın katli bahasına oturtulmağa çalışılan rejimin tehlikeye girdiğini görüyorlardı. İngilizlerle anlaşmaktan başka çareleri kalmamıştı. Litvinof yoldaş, bu beyanatın arkasında Royal Dutch - Shell grubu idare meclisi reisi Sir Wilhelm Augustus Henry Deterding'in Rusyaya, bin bir zahmetle ayakta tutmağa çalıştıkları körpe rejimlerine yeni yeni darbeler hazırladığını görür gibi oluyor ve soğuk terler döküyordu.

Litvinof'da, Moskova'daki yeni rejimin zimamdarları da şu hususu çok iyi biliyorlardı ki; eğer Krasin'e, İngiltereye Bakû petrolleri üzerindeki haklarını tanıyan anlaşmayı imza selâhiyeti vermezlerse, İngilterenin indireceği darbe pek şiddetli olacaktı ve belki de yeni rejim daha doğmadan mahvolacaktı. Ve yeni Moskova'daki liderler halen içerisinde yaşadıkları bir hadiseyi de biliyorlar ve bunun ağırlığını omuzlarında taşıyorlardı.

Asırlar boyunca Rus Çarlarının boyunduruğu altında inleyen Poloyalılar Rusyadaki Bolşevik ihtilâli ile birlikte ayaklanmışlar ve istiklâllerini zorla elde etmişlerdi. Komünist liderler, Polonyalıların baş kaldırdıkları sırada, tıpkı kendilerinden evvelki Çar ve politikacıları gibi, Polonyalıların üzerlerine yürümüşler ve onu tarihin esir milletleri safına yeniden atmak için bir harbi göze almışlardı.

Polonya istiklâlinin mümessili, büyük vatanperver Mareşal Pilsudsky'nin kumandası altında bulunan Polonya orduları, asırların birikmiş kini ve en mükemmel İngiliz silâhları ile Bolşevik ordularına ilk ve müthiş darbesini indirmişti. Bu darbe pek yamandı. Polonyalıların

indirdikleri bu darbeden sonra Bolşevik ordusu diye bir şey kalmamıştı.

Mareşal Pilsudsky bir vuruşta çökerttiği Bolşevik orduların artıklarını takiben korkunç bir kinle ve süratle Moskovaya yürüyordu.

Bolşevizm Polonya ordularının bir darbesi ile doğmadan ölüyor, mağlûbiyet, yeni Rus Bolşevik rejimini al aşağı ediyordu.

İşte Mareşal Pilsudsky'nin kumandasındaki kahraman Polonya orduları sür'atle Moskova üzerine yürüdükleri bir sırada bir mucize, evet Ruslar için bir mucize vukua geldi. İngiliz hükûmeti Bolşevik kuvvetleri ile Polonya arasında cereyan eden harbi, Rus ordularının daha ilk darbede perişan olan bolşevik ordusunun durumunu dikkatle takibediyordu. Bolşeviklerin kat'i mağlûbiyeti üzerine duruma müdahaleye ve Polonya ordusunun ileri harekâtına mani olmağa karar verdi.

İngiliz Hariciye Nazırı Lord Gürzon duruma resmen müdahale etti ve İngiliz hükûmetinin kararını bir nota ile muzaffer bir surette Moskova'ya yürüyen Polonya orduları başkumandanı Mareşal Pilsuydsky'ye bildirdi ve bizzat İngiliz hariciyesinin tesbit ettiği bir hat üzerinde durmasını ve Polonya ordularının ileri harekâtım durdurmasını talebetti.

Polonyalılar için cidden güç bir işti. Fakat İngilizler ısrar ediyorlardı. Mareşal Pilsudsky ile İngiliz diplomatları arasında çetin birtakım müzakereler cereyan etti. Mareşal durmak istemiyor, tarihin derinliklerinden gelen bir kin ile saldırmak ve ileri harekâtına devam etmek istiyor, Rusyayı adetâ yok etmek fırsatını eline geçirdiği şu anda bu fırsatı kullanmak istiyordu.

Lord Gürzon ise ısrar ediyordu. Hattâ tehdid ediyordu. İleri harekât durdurulmazsa, Polonyalılara yapılan

silâh yardımının derhal durdurulacağını söylüyordu. Zavallı Polonya, İngilizlerin bu tehditleri karşısında durmağa ve Gürzon hattı diye tarihe geçecek hattın batısında ordularının ileri harekâtına son vermeğe mecbur oldu.

İngilizler, Bakû petrolleri üzerinde, bugün de devam ettiği ısrarla ileri sürülen imtiyazlar elde etmek, Standard Oil ve diğer petrol müttefiklerini bertaraf etmek bahasına Bolşevizmi himaye etmiş ve Komünist rejimin, daha doğmadan mezarını kazmağa kararlı Polonyalıları bu işi yapmaktan menetmişti.

Bugünün beliyyesi, insanlık haysiyetinin yüz karası Komünizmin daha o zaman tasfiyesi demek olan Polonya ordusunun hareketine İngilizler niçin mani olmuşlardı? Bunun cevabı, bugün cereyan eden siyasî hadiselerin içinde mündemiçtir. İngiltere, Bolşevik rejimine son verecek Polonya ordularının ileri harekâtını durdurmakla acaba yalnız Bakû petrolleri imtiyazını mı düşünmüştü? Zannetmiyoruz. Bizce, Polonya ordularının durdurulmasının manası çok daha şümullûdür ve İngilizler semirttikleri Komünist Rusyası ile dünya petrol hakimiyetini gerçekleştirmek ve garanti altına almak için mücadele ettiği Amerikayı istikbalde karşı karşıya bırakmak istemek gibi bir fikir veya politikanın zebunu olmuşlardır. Bugünkü Amerikan-Rus mücadelesinin er veya geç korkunç bir dünya harbine müncer olacağı hakikatı karşısında ister istemez bu düşünce insan kafasında hâkim unsur olmaktadır.

İtiraf etmek lâzımdır ki; Polonya ordularının Bolşevik ordularına vuracağı son darbenin indirilmesine mani olan ve Lord Gürzon tarafından Mareşal Pilsudsky'ye verilen İngiliz notasını hazırlayan İngiliz hükümetidir fakat kendilerine bu notayı vermek fikrini telkin eden de Sir Henry Deterding'tir.

Evet, Litvinof Yoldaş bütün bunları biliyordu. Litvi-

nof'un ayrıca gördüğü bir şey daha vardı. Lâhey'de ortaya attıkları tekliflerin yeni Rus Bolşevik rejiminin aleyhine tecelli ettiği idi.

Moskova'daki Bolşevik liderler Litvinof'un gördüğü bu tehlikeyi görmüşlerdi ve derhal bir tedbir almak durumunda olduklarını da anlamışlardı. Binaenaleyh vakit geçirmeden yeni talimat almak lâzımdı. Moskova'dan aldığı yeni talimat ise, kendisinin de düşündüğü tedbirleri ihtiva ediyordu. Moskova, her çareye başvurarak yeni Rus rejimi aleyhinde gelişen Avrupanın siyasî ufkunu temizlemesi ve infiali yatıştırması isteniyordu. Litvinof derhal harekete geçti ve 18 Temmuz 1922 tarihinde Lâhey'de bulunan Daily Telegraph gazetesi muhabirine, Absorbtion Monopol (Amme inhisarı) formülü üzerinde bir haber uçurmak ricasında bulundu. Litvinof Daily Telegraph gazetesi muhabirine bu ricayı yaparken, bu haberin herhangi bir Sovyet murahhasına da izafe edilmemesini söylemeyi de ihmal etmedi.

Litvinof'un ısrarla tekrar ettiği ricasına rağmen Daily Telegraph muhabiri gazetesine gönderdiği telgrafında şöyle diyordu:

«Sovyet hükûmeti adına konuşmağa selâhiyetli bir zat, Sovyetlerin muhtelif petrol arazisini eski sahiplerine iade edeceği yerde, her nevi işletmeyi yapabilecek bir şirketi umumiye (Tröst) teşkil etmek niyetinde olduklarını söylemektedir. Bütün petrol arazisi üzerinde geniş bir imtiyaz elde edecek olan petrol şirketi, bu saha üzerinde hakları bulunan aşhası dahi memnun etmekle muvazzaf (vazifeli) olacaktır.»

Sovyetler adına Litvinof'un yaptığı yeni teklif gayet sarihti. Ruslar, yeni teklifleri ile, İngiltereden korktuklarını imaen ifade ediyorlar ve kasdettikleri tek tröst'ün ancak Royal Dutch-Shell olabileceğini ihsas ediyorlardı.

Ruslar aynı zamanda kendilerini Polonya orduları-

nın çizmelerinden kurtaran İngiltereye böylece minnet boçlarını da ödemiş oluyorlardı. Fakat Ruslar sadece zaman kazandırmak istiyorlardı.

İşte Sovyetlerin bir gazete ile ve endirekt olarak, gayri resmî şekilde ortaya attıkları bu teklif Sir Henry Deterding'i, Rusların ric'at ettiklerine ve Bakû petrol sâhalarındaki imtiyazlarını temsil ettiği ve başında bulunduğu tröst hesabına eline geçirebileceği zehabma sevketti.

İnkişaf eden hadiselerin ışığı altında Deterding'in başka şekilde düşünmesi mümkün değildi. Zira o, Bolşevik rejiminin atlattığı tehlikeleri ve kendisinin bu tehlikeleri bertaraf etmek çin nasıl bir gayret sarf ettiğini herkesten daha iyi biliyordu ve o, biliyordu ki; eğer İngiliz diplomasisi, İngiltere menfaatleri istikametinde telkin ettiği fikirlere sahip çıkararak Rusya'yı yıkılmaktan kurtarmasa idi, yeni Rus rejimi Bolşevizm daha doğmadan ölürdü. Yine Deterding inanıyordu ki: Rus yeni rejiminin liderleri de bu hususun farkında idiler ve kendilerine sırt çevirmek imkânlarından mahrum idiler. Fakat hadiseler Deterding'in düşüdüğünün aksini ispat etmiş ve Rusya dünyanın başına belâ olmuştur.

Sir Henry Deterding Rusların yeni teklifleri ve kendisini aldatan düşünceleri istikametinde derhal faaliyete geçti ve Fransızlar ve Belçikalılarla müzakerelere girişti. Deterding'in Fransa ve Belçikaya yaptığı teklif şu idi:

Önce aramızda anlaşalım, Ruslar yeni teklifleri ile Bakû petrol sâhalarında birçok eşhas ve şirkete değil, bir tek tröst'e imtiyaz tanımayı kabul etmektedir. Binaenaleyh, gerek istihsal, gerek rafine ve nakliye bakımından Royal Dutch-Shell grubu en geniş imkânlara sahiptir. Bakû petrol sâhalarındaki haklarınız baki kalmak şartı ile müşterek bir siyaset takibedelim ve aramızda bir

Konsorsiyum kuralım. Elbette siz de bu konsorsiyum'un içinde bulunacak ve bütün petrol haklarınızı kontrol edebileceksiniz.

Deterding'in Fransa ve Belçikaya yaptığı teklif gayet müsaitti ve bu iki devletin menfaatlerini gözetiyordu. Binaenaleyh Fransızlar ve Belçikalılar bu teklife «Peki» diyebilirlerdi. Diyemediler çünkü Amerikanın malî baskısı altında bulunuyorlardı.

Amerikalılar Birinci Dünya Harbine girmeden evvel de girdikten sonra da aynen bugünkü gibi, Avrupaya geniş krediler açmış bulunuyordu. Birinci Dünya Harbi sonunda muhtaç milletlere açtığı kredilerin yekûnu 21 milyar doları buluyordu. Bu yekûnun içine Fransa da Belçika da dahildi. Amerika'nın 1918 yılından sonra açtığı kredi ve yaptığı yardımın ehemmiyetini anlayabilmek için o sıralarda New York'da intişar eden Korent History adlı aylık dergide Core Viler'in yazdığı yazıdan şu cümleyi aynen alıyoruz.

«Bu yekûn Kanada'nın bütün millî servetine muadil ve Belçika millî servetinin iki misline ve Amerika Birleşik Devletleri millî servetinin on'da birine muadildir.»

Core Viler'in yazdığı gibi hakikaten Fransızlar da Belçikalılar da gerek harp içerisinde gerek harp sonrasında Amerikadan büyük krediler temin etmişlerdi. Amerikalılar ise, her iki devleti İngiltereden ayıran mükemmel bir silâha sahip idiler ve bu silâhı rahatça kullanabiliyorlardı. Her iki devletin Deterding ile müzakerelere başlamalarından evvel, yine Standard'ın tazyiki ile Fransa ve Belçikaya baskı yapıldı ve her iki devlet, Deterding'in çok müsait tekliflerini bu baskı altında reddetmeğe mecbur kaldılar.

Esasen, Cenova konferansında da Lâhey konferansında da kurtulamadıkları bu baskının ağırlığıdır ki; Deterding tarafından gelen son teklifin de reddinde bi-

rinci plânda rol oynadı ve her iki devlet Standard Oil un kudretine boyun eğmek mecburiyetini hissetti.

Amerika Birleşik Devletleri gerçi resmen Lâhey konferansına davet edilmemişti, fakat, Amerika bu konferans ile, en az konferansa katılan devletler kadar alâkalı idi. Nitekim Amerikanın konferans ile nasıl alâkadar olduğu, konferansın neticesinden sarih olarak anlaşılmaktadır.

Konferansın neticesi Amerikanın, İngiltere hariç Lâhey konferansına iştirak eden diğer bütün devletlerin kararlarına tesir ettiğini açıkça ortaya koymuştur. Çünkü, ortada hiçbir sebep yokken ve Sovyet murahhaslarının anlaşma zemini bulmak için gayri resmî de olsa, yeni teklifler ileriye sürdükleri bir sırada, 20 Temmuz 1922 tarihinde Mülkiyeti Şahsiye İkinci Komisyonunun taleb ve teklifi üzerine konferansın nihayete erdiği ilân edilmişti. Halbuki Sovyet murahhası Litvinof, konferansa 19 Temmuz 1922 tarihinde bir karar sureti tevdi etmiş ve hükûmetinden talimat almak üzere üç günlük mehil taleb etmişti. Sovyetlerin tekliflerini beklemeden ve hattâ Sovyet murahhasının dahi bulunmadığı bir celsede konferansın hitama ermesi ne demekti? Standard Oil, Cenova Konferansında olduğu gibi bu sefer de Lâhey Konferansında, konferansa dahil devletlerin delegasyonu üzerinde ağırlığını hissettirmiş ve Deterding'in eline geçmesine ramak kalan Bakû petrollerinden bir beynelmilel konferansta istifade etmesine mani olmuştu. Rockfeller, bu sefer de Henry Deterding'e mükemmel bir ders vermişti.

Petrol kudretli idi, petrol kudretini ortaya koyuyordu. Nihayet petrol beynelmilel iki konferansı akamete uğratacak kadar kudretli olduğunu bir kere daha isbat etmişti.

Lâhey konferansının da Cenova konferansı gibi aka-

mete uğraması bilhassa Deterding üzerinde tesirini göstermişti. Deterding, Bolşeviklerin Londra sefiri Krasin ile yaptığı anlaşma ile mühim birtakım imtiyazlar elde etmişti. Fakat bu imtiyaz ve haklar kendisini tatmin etmekten uzaktı. O, bütün Bakû petrol sâhalarına hâkim olmak istiyordu. Yoksa Sovyetlerin petrolunu satın almak sureti ile elde edeceği hisselere ehemmiyet vermiyordu.

Lâhey konferansının netice almadan dağılmış olmasının manası şu idi ki; artık Batı devletleri de Royal Dutch-Shell de Standard Oil de Bakû petrol sâhalarındaki imtiyazlarını unutmağa mecburdu. Zira Lâhey konferansının akamete uğraması, konferansa iştirak eden devletler arasında belki de en ziyade Bolşevikleri müteessir etmişti ve onlar bu darbeyi kolay kolay unutamıyacaklardı.

Ruslar da, Deterding de Amerikalılara ateş püskürüyordu. Bir emri vaki olmasına rağmen Deterding, Lâhey konferansının böyle bir şekilde sona ermesine peki diyemiyordu. O, petrol için mücadele etmek üzere yaratıldığına kani idi. Binaenaleyh mücadele edecekti.

Deterding bu kararı verdiği sıralarda da Standard Oil, Amerika hükûmetini sıkıştırıyor ve Rusyadan her ne suretle olursa olsun petrol almamak hususunda bir karar sureti çıkartıyor ve bu kararı derhal tatbik mevkiine koyuyordu.

Standard Oil böylece Rusyanın Bakû'dan istihsal edeceği petrolü satarak pazar bulamıyacağını biliyordu. Fakat yanıldığı nokta, Standard'ın bilmediği gerçek, Rusya ile İngilterenin Bakû petrolleri hususunda Londra'da Hariciye Nezaretinin loş bir odasında imzalanan anlaşma ile Deterding'in Bakû petrollerini üç yıl müddetle satacağı keyfiyeti idi.

Deterding bu anlaşma ile bağlanmıştı ve bağlandığı

bu anlaşma kendisine Bakû petrol sâhalarında birtakım imtiyazlar ve haklar vermişti. Binaenaleyh Deterding Bakû petrolünü satacak bir yandan da mücadelesine devam edecekti.

Royal Dutch-Shell grubunun verdiği bu karar üzerine derhal tatbikata geçildi ve Orta-şark ve Uzak-şarktan Avrupa pazarlarına yapılan petrol sevkiyatı, Bakû'nün istihsali nisbetinde azaltıldı. Deterding Avrupa petrol piyasasını Bakû petrolleri ile doyurmağa başlamıştı.

Bakû'da Neft Sendikat'ın (Rus petrol kumpanyası) istihsal ettiği petrolün artık en iyi müşterileri İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika ve diğer Avrupa devletleri idi.

1924-1925 Yıllarında Rusların Bakû'dan istihsal ettikleri petrolün tonaj yekûnu 80 milyondu ve bunun 34 milyon tonunu İngiltere, 14 milyon tonunu İtalya, 8.5 milyon tonunu Fransa ve geri kalan miktardan 5 milyon tonunu da diğer Avrupa memleketleri satın almışlardı.

Rusların Fransa ve İtalya'ya petrol satmaları Deterding'in yeni bir oyunu idi. Rusların Avrupa piyasalarına girmeleri işine geliyordu. Ruslar Avrupa piyasalarına, Standard Oil'un aleyhine olarak girmişler ve Rockfeller'in bu dev tröstüne bir hayli pahalıya maloImuşlardı.

Rusların Avrupa piyasalarına girmesi ile birlikte bilinmesi lâzım gelen bir hususu da açıklamak zarureti vardır. Rusların Neft Sendikat marifeti ile bu piyasalara soktuğu petrolde Deterding'in de hissesi vardı. Evet gerçek bu idi. Gerçekten, Deterding muvakkaten Avrupa piyasalarından çekilir gibi olmuş, hakikatte bu piyasalarda satılan Bakû petrolleri ile de kârını almağa devam etmişti.

İngilizlerin bu mücadelesi ve böyle bir oyunla piyasayı Ruslara bırakır gibi olmaları Standard Oil'a çok pahalıya maloldu. Milyonlar zarar etti ve bir piyasada ehemmiyetli bir darbe yedi. Deterding iki konferansı aka-

mete uğratan Rockfeller'den intikamını da böylece aldı.

İngilizlerin, Bakû Rus petrollerinin Avrupa piyasalarında satılmasına müsamaha ve menfaatleri 1926 yılına kadar devam etti.

Ruslar, bu tarihten itibaren, Deterding'e verdikleri hisseyi ödemiyeceklerini bildirdiler. Rusya Polonya'dan ve herhangi bir beynelmilel hadiseden korkmuyordu. Kâfi miktarda kuvvetlenmişti ve kendisini çok ciddi şekilde tehdit eden dahilî harplerden yakasını sıyırmıştı. Yeni rejimin Rusya'da takibettiği korkunç terör de halkın ayaklanması ihtimalini tamamen ortadan kaldırmıştı.

Rusların kararı Deterding'in kafasına adetâ bir balyoz gibi indi. Standard Oil da Rusyayı bu mücadelesinde destekliyordu. Ruslar, daima çekingen davrandıkları Deterding'e karşı bir müttefik bulmuşlardı. Bu müttefik Ruckfeller'di.

Deterding, Rusların bu kararı üzerine hakerete geçti. Dünyanın her tarafındaki ajanları ve kendisine bağlı menfaat grupları bu mücadele için seferber edildi.

1926-1927 senelerinde Royal Dutch-Shell grubunun elinde bulunan dünyanın dört bir tarafındaki yüzlerce gazete ve bir o kadar malî müessese ile Sovyetler aleyhine çok geniş ve amansız bir mücadele açıldı. Ruslar adetâ şaşkına dönmüşlerdi. Bütün bir 1926 yılı ile 1927 yılının Nisan ayına kadar devam eden bu mücadelede Ruslar çok şeyler kaybettiler. Esasen itimad edilmeyen bir rejim halinde bulunduğu bu yıllar, Deterding'in açtığı mücadele sonunda daha da itimadsız bir rejim haline geldi. Fakat Ruslar kararlı idiler, dayatacaklardı ve rejimlerini her halükârda müdafaa edeceklerdi.

Onların mücadeleye kararlı bulundukları ve dünya umumî efkârının aleyhine döndüğü, beynelmilel politikada itibarlarının hemen hemen sıfıra müncer olduğu 1927 yılı Nisanında adetâ bir mucize oldu. Bu mucize bunal-

mış olan Rus diplomatlarına ve yeni rejimin efendilerine rahat bir nefes aldırdı. Deterding'in işareti ile 15 ay kadar devam eden basının yaylım ateşi birdenbire durdu. Dünya petrol imparatoru Deterding mücadeleyi durdurmuş ve Ruslar rahat bir nefes almışlardı.

Deterding Ruslara karşı giriştiği kampanyayı neden durdurmuştu? Bu kampanyanın birdenbire durdurulması basit sebeplere istinad etmiyor, bunun altmdan Standard'a vurulacak darbenin belirtileri sırıtıyordu. Bundan ayrı olara k Deterding, Musul meselesini henüz halletmiş, Musul'u bin bir dalavere ile Türkiye'nin elinden koparmış ve Irak'a vermişti. Irak'ta İngilterenin büyük menfaatleri vardı. Petrol, bu ülkede tahminlerden de fazla idi. Deterding'i Ruslara karşı açtığı kampanyayı durdurmağa sevkeden sebeplerden birisi Irak petrolü idi ve Deterding 1927 yılında yeni Irak devleti ile 75 senelik bir imtiyaz anlaşması imza ediyordu.

Deterding, Bakû petrol sâhalarında keybettiği imtiyazdan çok daha sağlamım ve çok daha değerlisini Irak'tan temin etmişti. İngiltereyi daha doğrusu Deterding'i Ruslara karşı açtığı kampanyayı durdurmağa sevk eden sebeplerin başında muhakkak ki Musul petrolü ile Arap Yarımadasının her tarafında varlığını bildiği petroldü. İngiltere bu petrolü tamamen kendi eline geçirmek gayretleri içerisinde idi.

İkinci sebep ise, daha enteresandı. Deterding, Rusları kendisine karşı Standard Oil ile bir ittifaka ve müşterek bir harekete sevketmek istiyordu. Mücadeleyi de bunun için durduruyordu. Mücadelenin durması, bu mücadelenin ebediyen durması manasına alınmadığını da birkaç ay sonra Ruslar da Standard Oil da anlıyacaktı.

Royal Dutch-Shell grubunun Ruslarla yaptığı mücadeleden çekilmesi tarihinden dört ay geçmişti. Bu dört aylık müddet Standard Oil ile Neft Sendikat'ı, yani Rus-

yayı yakınlaştırmağa yetmiş ve aralarında 1927 yılı 22 Nisanında bir anlaşma imza edilmişti.

Standard Oil of New York ile Neft Sendikat arasında imza edilen işbu anlaşma 5 yıllıktı. Sovyetler dostluğunu kaybettikleri Royal Dutch-Shell grubundan boşalan yere yeni dostlarını bulmuşlar ve onu oturtmuşlardı.

Standard Oil Of New York ile Neft Sendikat arasında aktedilen anlaşmaya göre: Ruslar, Standard Oil of New York'a senevi 100 bin ton petrol vermeyi taahhüt etmişlerdi. Ayrıca bu anlaşmaya göre Ruslar, Amerikalılara sattıkları petrolü kendi vasıtaları ile nakledecekler ve petrolü İstanbul, Portsaid ve Kolombo limanlarında teslim edeceklerdi.

Anlaşma hükümleri derhal tatbik edildi ve Ruslar ilk parti mallarını İstanbul limanına sevketti. Anlaşmadan Ruslar da Amerikalılar da memnundu. Fakat Deterding hesaba katılmamıştı. Ruslar ilk parti petrolü sevkettikleri andan itibaren Deterding derhal harekete geçti. Ve birdenbire mücadelenin içine giriverdi.

Deterding'in kontrolu altındaki gazeteler Standard Oil of New York aleyhine karşı durulamaz bir kampanya açtılar. Bütün bu gazeteler bir noktadan şu iddiayı ortaya atıyorlardı: «Sovyetlerin sattıkları petrol Avrupalılardan gaspedilmiş, Bakû petrol sâhalarından elde edilmektedir. Gayri meşru olarak gaspedilmiş Bakû petrolünü istihsal etmek ve piyasaya arzetmek, başkasına ait mala tesahüb etmek demektir. Binaenaleyh bir başkasının malını rızası hilâfına almak ise, düpe düz hırsızlıktır.»

Deterding, Bakû petrolleri meselesini esaslı bir noktadan ele almıştı. Rusya hırsız ve Standard Oil of New York hırsızlık malı alıp satan bir şirket durumuna düşürülmüştü.

Bakû'da hisseleri ve imtiyazları bulunan Avrupanın büyük iş adamları da bu kampanyaya katıldılar ve ce-

hennemi bir hücum başladı. Bu ağır hücum karşısında Standard Oil of New York müşkül durumda kaldı. Zira Bakû petrol sâhaları üzerinde mülkiyeti bulunan bütün şahıs ve şirketler Amerika aleyhinde birleştiler.

Washington'a bir biri peşi sıra şiddetli protestolar yağmağa başladı. Bu şahıs ve şirketler bütün Avrupa ve dünya pazarlarında Amerikaya cehpe aldılar. Bu sebeple gerek Standard Oil gerek diğer Amerikan sermayesi dünyanın her tarafında darbe üzerine darbe yedi ve milyonlarca dolar zarar etti.

Netice ne oldu? Rusya, İngiltere ve Amerika arasında Bakû petrolleri meselesinden çıkan ihtilâf yüzünden, yüzyıldan daha fazla bir müddet Rus Çarlığının çizmeleri altında inleyen bir Türk Kavmi, petrol uğruna harcandı. Bu mücadelenin ortaya koyduğu hakikî vechesi evet yalnız Azerbaycan Devletinin doğmadan katledilmesi oldu.

Bu mücadeleyi yapanlar, bir milleti esarete atanlar ise, yeni petrol sâhaları etrafında mücadelelerine devam etmek üzere zaman ve imkân aramağa başladılar.

Gerçi Sir Henry Deterding, Bakû petrol imtiyazı mücadelesinde milyonlar değerinde hisseler kaybetmişti. Fakat Amerika'ya da istediği darbeyi indirmişlerdi. Amerikanın Bakû petrol mücadelesinde Deterding'den yediği darbe ne ilkti ve ne de son olacaktı. Deterding, istediği darbeyi indirdikten sonra adetâ pusuya yatmıştı.

Bakû petrol mücadelesinin üzerinden geçen yıllar, Royal Dutch-Shell ile Standard gruplarını daima karşı karşıya getirmiş ve aralarındaki mücadele devam edegelmiştir.

Medenî âlem 1922 Nisanından itibaren Cenova ve Lâhey'de istiklâl, istiklâl diye feryad eden Azerbaycan Türklerinin kulakları sağır eden feryadlarına aldırış etmedi. Azerbaycanlıların protestoları, petrolcuları ve on-

ların ön safında bulunan devlet adamlarını sadece öfkelendirdi. Zavallı Azerbaycan Türkleri bütün didinmelerine, bağırmalarına ve mücadelelerine rağmen istiklâllerinin ellerinden gitmelerine mani olamadılar. Bakû petrol mevzuu da şimdilik bu şekilde sona erer gibi oldu. Hakikatta bu dava hiç bir vakit durmadı. Kafkasyanın kahraman evlâtları, açık veya gizli olarak mücadelelerine devam ettiler. Fakat bugüne kadar yaptıkları bütün bu mücadelelerden ellerinde ve gönüllerinde yanan vatan hasretinden başka hiç bir şey elde edemediler. Onların bu mücadeleleri tek kelime ile ifade edilirse Hüsran ile bitti.

Azerbaycanın istiklâlini kaybetmesi, petrolcuların milletlere vurdukları ne ilk ve ne de son darbedir. Petrolcular, petrol menfaatleri için dünya haritasını birkaç defa değiştirmişler, birkaç imparatorluğun yıkılmasında birinci plânda rol oynamışlardır.

Petrolcular için düşünülebilen tek şey vardır o da Petroldür. Bu yağlı madde için onlar, her çareye tevessül ederler. Ellerindeki korkunç imkânları bir anda harekete geçirmek ve istedikleri şeyleri elde etmek petrolcular için basit işler hükmündedir. Bunun namütenahi misalleri vardır. Bu misallerden bir tanesi de talihsiz İspanyadır.

İSPANYAYA PETROLCULARIN VERDİĞİ DERS

Petrolcular gayeye varmak hususunda giriştikleri mücadelelerde muvaffak olmak için her çareye tevessül etmekte ve her vasıtayı mübah görmektedirler. Onların, petrol imparatorluklarını ayakta tutmak için sarfettikleri mesai sadece düşünmekten ibarettir. Çünkü, düşündüklerini yaptırabilecekleri insanlar ve vasıtalar, insan hayatının günlük safhalarına her an nüfuz edebilmektedirler.

Mamafih petrolcuların ne olduğunu, neler yapabileceklerini, kudretlerinin nelerden ibaret bulunduğunu en iyi tesbit ve izah edebilen insanların başında muhakkak ki; mösyö Hanry Beranje bulunmaktadır. Fransız Ayan Meclisi azalarından olan Mösyö Beranje, Fransız Ayan Meclisi riyasetine verdiği gizli bir raporunda, Royal Dutch-Shell grubundan şöyle bahsetmektedir:

«Royal Dutch-Shell başlı başına tam bir kuvvettir. O, bankacılık, ticareti bahriye, vesaiti nakliye, satış, sınaî ve istihsalî bir uzviyet olduğundan, bundan sonra da kürre-i arzın hayatî bütün noktaları üzerinde bulunan şubeleri ile kuvvet ve kudretini genişletir ve hâkimiyetini devam ettirmekle beraber rabıtalarını çoğaltabilir. Çünkü o, yalnız başına, muhteri ve hâkim bir kuvvetin muntazam bütün vesile ve imkânlarına sahiptir.»

Bu tarifin içine insan hayatına hâkim unsurların hepsi girmektedir. Basit mahalle bakkalından en büyük

bankaya, küçük bir kasaba gazetesinden dünyanın en büyük tirajlı dev gazetelerine kadar her şey.

Fakat şunu da işaret etmek yerinde olur ki; Standard Oil da cihanşûmul bir kudrettir ve Royal Dutch-Shell grubundan asla aşağı bir kudrette değildir.

Standard Oil, sadece dünya üzerindeki petrolü çıkarmak ve onu dünyanın dört bir tarafına sevkederek satmakla meşgul değildir. Standard Oil aynı zamanda Amerika Birleşik Devletlerinin sahip olduğu ticaret filolarının hemen tamamına dilediği zaman hükmedebileceği gibi, dünyada mevcut büyük bankaların bir çoğu üzerinde de büyük kudretine dayanarak ticarî işlerine devam edebilir.

Bunlardan başka, istihsal ettiği petrolü bir yerden bir başka yere nakletmek için elzem olan Pipe-Line'ların yapılması için lâzuml u sınaî tesislerden olarak Demir ve Çelik fabrakalarına, demir madenlerine, demiryolları şebekelerine ve diğer nakliye vasıtalarına maliktir.

Standard Oil bu kudreti ile Amerikan dış ticaretinin %80 inden daha fazlasını elinde bulundurmaktadır.

Standard Oil'un bu iktisadî ve sınaî kudreti, Amerikan dış ticaretini elinde bulundurması, ona, Amerika Birleşik Devletlerinde siyasî sâhada korkunç bir kuvvet ve kudret vermektedir.

Standard Oil, bu kudretine dayanarak dilediği herhangi bir şahsı Amerika'da politik sâhada dilediği yere çıkarabildiği gibi, dilediği insanı da yerinden etmeğe kadirdir.

Ve ayrıca, eski ve yeni dünyada intişar eden birçok büyük gazeteler bu tröstün malî baskısı altındadır ve Rockfeller'in hizmetindedir. Bütün bunlardan ayrı olarak Standard Oil, elindeki geniş imkânlara dayanarak Birinci ve İkinci Dünya Harpleri sonunda iktisaden zayıflamış devletlere krediler vermek sureti ile onları baskı

altında tutmakta ve bu devletlerin iktisadî hayatlarında esaslı tesirler icra etmektedir.

Petrol tröstleri böylece korkunç bir organizasyona dayanan müthiş bir teşkilâta sahiptirler. Onlar yalnız mensup oldukları devletlerin değil, büyük ve küçük devletlerin de siyasetlerine nüfuz edebilmekte ve diledikleri siyasetin tatbikini imkân dahiline sokmaktadırlar.

Bu sebeplerden dolayıdır ki; basiret sahibi insanların idare ettikleri hükûmetler, petrolcularla dost geçinmenin zaruretine inanmaktadırlar. Ve dünyaya hâkim olan para bir nevi petrolcuların inhisarındadır.

Meselâ bu iki dev tröst, Standard Oil ile Royal Dutch-Shell grubundan herhangi birisinin sermayesi, Almanya-Fransa ve İtalya devletlerinin bütçelerinden çok daha fazla tahmin edilmektedir. Ellerindeki bu kudretle, onlar, istedikleri yerde diledikleri zaman malî buhranlar yaratabilirler. Borsa oyunları ile hükûmetleri dize getirebilirler ve milyonlarca insanı bir anda fakru zarurete düşürebilirler. Onların bu kudretlerinden tegafül eden ve karşı koymağa teşebbüs eden nice devletin, rahat ve huzur görmediğinin misalleri bir çoktur. Bu takdirde petrolcuların yaptıkları yegâne şey, kendilerine karşı gelen, kudretlerine boyun eğmeyen memleketlerde ihtilâller çıkarmak ve ister meşru işter gayri meşru olsun hükûmetleri alaşağı etmekten ibarettir. Ve bu iş, petrolcular için üzerinde durulmayacak kadar basit bir hadisedir.

Misal mi istiyorsunuz? İspanyayı bunun en mükemmel bir delili olarak göstermek mümkündür.

İSPANYA PETROLCULARA KAFA TUTUYOR

İspanya'da 1920 yılından sonra hadiseler sür'atle gelişmiş ve İspanyol tahtında oturan 13. ncü Alphons taht

ve tacından olmuş, iktidarı bütün kudreti ile elinde tutan Primode Rivera Başvekil olmuştu.

1927 Yılında bu kudret ve kuvveti tam manası ile elinde tutan bu zat, İspanyol halkı tarafından delicesine bir sevgi ile seviliyordu. İspanyanın kadim ailelerinden birisine mensup olan bu zatın tam adı şu idi. Marki Estellas Primo de Rivera.

Bu zat halkının da sevgisi ile İspanya'da olmadık işler başarmağa çalıştı. Sadece İspanya, sadece İspanyol vatandaşı için çalıştı. Aldığı bütün tedbirler, giriştiği bütün teşebbüsler memleketinin menfaatleri istikametinde idi. Ve yalnız İspanya için çalışıyordu. Kendisi iktidara çıktığı sıralarda İspanya'da komünistler ayaklanmış ve bu ciddî bir hareket olmak istidadında bulunduğu halde, Primo de Riveranın müsamaha tanımayan müdahalesi ve zamanında aldığı tedbirlerle bastırılmıştı. O, sadece bu ayaklanmayı bertaraf etmemiş, aynı zamanda Komünistleri İspanya'da barındırmamıştı.

Kendisi maliyeci olmamakla beraber malî işlere fevkalâde vukufu vardı. Bu sebeple de İspanya'da çok kuvvetli bir maliye kurmuş, İspanya'nın malî gücü kısa bir zamanda artmıştı. İspanya refah ve saadet içerisinde idi. Primo de Rivera İspanyol halkının taabbüd edercesine sevdiği bir insan olmuştu. Marki Estellâs Primo de Riveranın İspanyasından her gün hareket eden sayısız gemiler dünyanın her tarafına İspanyol meyvaları ile birlikte diğer İspanyol ihraç maddelerini taşıyordu. İspanya kendisini kurtarmıştı. Zira dolu giden gemilerin İspanya'ya her dönüşlerinde kasaları altun ile dolu oluyordu. Fakat zavallı talihsiz bir memleket idi. Allah bu memlekete her şeyi vermiş, ancak petrolden mahrum bırakmıştı. İspanya'da bir damla petrol yoktu. Bu sebeple de İspanya'nın zenginliklerinin mühim bir kısmı petrole gidiyor-

du. Bu durum ise, İspanya'nın sevgilisi diktatör Primo de Riverayı ziyadesi ile müteessir ediyordu. Başvekil memleketi için üzülüyordu. Buna bir tedbir bulmak lâzımdı. Kafasını aylarca bu tedbiri bulmağa yordu. Aklına gelen tedbirlerin hiç birisine itibar etmedi. O, esaslı tedbir arıyordu. Petrolcuların ne olduklarının farkında idi, daha fazla üstlerine gitmek istemiyordu. Lâkin İspanya'nın da buna tahammülü kalmayabilirdi. Vakit geçirmeden tedbir almak lâzımdı.

Uzun müddet aklına gelen bir tedbir kendisini rahatsız etti. Ama elinde yapacak başka bir şey yoktu. Karar verdi, petrolcularla İspanyanın durumunu açıkça konuşacaktı.

Primo de Rivera, petrolcularla yaptığı müzakerelerde, para yerine takas sureti ile bir tediye imkânı olup olmadığını araştırdı. Fakat hiç bir netice alamadı. Petrolcular, para diyor başka bir şey demiyorlardı. Peşin para ise onu rahtsız ediyordu.

Müzkereler herhangi bir anlaşma zemini bulunmadan sona erdi. Primo de Rivera, bu durumdan sonra son çare olarak zorbalığa karar verdi. Bu zorbalığa karar verirken, kendisi, İspanya'da komünistleri temizlerken dünya umumî efkârında temin etmiş olduğu büyük sempatiye güveniyordu. Hakikaten bu büyük temizlik sırasında dünya basını kendisinden daima sitayişle bahsetmiş, diplomatlar memnuniyetlerini açıkça izhar etmişlerdi. Bu hayranlık hâlâ devam etmekte idi. Bu hususu bir koz olarak kullanabilirdi. Zavallı Primo de Rivera, zavallı talihsiz İspanya.

Primo de Rivera, büyük bir devlet adamı olmasına rağmen bir taraftan açık verecekti. O, petrolcuları tanıdığını iddia etmiş olmasına rağmen giristiği hareketle petrolcuları tanımadığını ortaya koymuştu. Hiç olmazsa, petrolcuları bir dereceye kadar tanımış, fakat onların ha-

kiki çehrelerini ve petrol için neler yapabileceklerini hesaplayamamıştı.

Primo de Rivera, petrolcuların bu kudretlerini lâyıkı ile anlayamadığı için de her şeyini kaybetmek zorunda kaldı ve bu hatasına kurban gitti.

Primo de Rivera, İspanyanın kudretli adamı felâketini davet eden tasarlamış olduğu plânı derhal tatbik mevkine koydu.

Çıkardığı bir konunla Royal Dutch-Shell grubu ile Standard Oil tröstüne ait İspanya'da mevcut bütün tesislere el koydu. Sadece bununla da iktifa etmedi. Bu dev iki tröstün İspanya'da bulunan büyük stoklarına da el attı.

Primo de Riveranın bu hareketi, bütün dünyada bir bomba tesiri yaptı. Londra, Washington ve New York birden karıştı. Bu iki gruba mensup gazeteler İspanya'ya ateş püskürmeye başladılar .Diplomatlar ayaklandı. Primo de Riveranın İspanyası, sanki bir ateş çenberi içine alınmıştı. Londra ve Washington İspanya'ya nota üstüne nota yağdırdılar. Fakat netice alamadılar. Primo de Rivera, yumuşamadı. Bilâkis daha da dikleşti.

Petrolcular, gizli veya açık bütün kuvvetleri ile İspanyaya çullandılar, lâkin neticeyi değiştirmeğe muvaffak olamadılar.

Petrolcular için Avrupanın bir ucunda tehlike başgöstermişti. Bu tip hadiseler karşısında daima yapageldikleri gibi. Deterding de Rockfeller de aralarındaki mücadeleyi durdurdular. İki amansız rakip İspanya'da müşterek tehlikeye karşı birleştiler.

İspanya'da korkunç bir mücadele başladı. İspanya'nın her tarafında hergün adamlar ölüyor, devletin bütün gayretlerine rağmen bu ölenlerin ne failleri ne de niçin öldürüldükleri meydana çıkmıyordu. İspanya adetâ bir harp meydanına dönmüştü. Tam bu sıralarda, İspanyol

Fas'ında ayaklanmalar başladı. Primo de Rivera sür'atle bu ayaklanmayı bastırdı. Fakat, arkasını kesemedi. Kısa bir müddet sonra Fas'da ayaklanma yeniden patlak verdi. Artık hükûmet acz içinde idi. Aldığı tedbirlerin hiç birisi para etmiyordu. Primo de Rivera, İspanyanın kudretli adamı ne yapacağını bilemez bir halde gelmişti. Primo de Rivera, İspanyayı karıştıran hadiselerin petrolcular tarafından tertip edildiğini anladığı zaman da iş işten geçti. Şimdi o, İspanyolların meşhur gururu ile ve anudane bir şekilde mücadele ediyordu. Bu gurur ricat etmesine mani idi.

Verdiği bir beyanat ile, Standard Oil ve Royal Rutch-Shell tröstlerine ait tesisat ve stok edilmiş kadar yakıt için koyduğu 75 milyon Pezeta'yı derhal tediyeye hazır olduğunu bütün dünyaya ilân etti. Petrolcuların tekrar tazminat mevzuunda görüşmek üzere davet etti. Fakat onlar davete cevap dahi vermediler ve parayı almağa yanaşmadılar.

Petrolcular mücadelede kararlı idiler. Onlar biliyorlardı ki; bu mücadele lehlerine neticelenecek ve Primo de Rivera devrilecekti.

İki dev petrol tröstü, faili meçhul cinayetlerden başka tedbirlere de müracaat ettiler. Onlar İspanyayı ekonomik tedbirlerle dize getirecekler ve Primo de Riverayı alaşağı edeceklerdi.

1927 Yılının bir günü, gazetelerini açan dünya okuyucuları, petrolün, İspanya hariç, dünyanın diğer bütün memleketlerinde %20 ucuzladığını gördüler. Bu haber halk için memnuniyet verici idi. Fakat okuyucu bilmiyordu ki, bu ucuzluk bir devleti dipten yıkacak ve İspanyanın bir zamanlar halkı tarafından delice sevilen diktatör Başvekili Marki Estellâs Primo de Rivera'yı rüzgâr önünde bir yaprak gibi savuracaktır. Petrolcuların petrolü ucuzlatmasına rağmen Primo de Rivera dayatmakta de-

vam ediyordu. Fakat elindeki stoklar da hergün biraz daha azalıyordu. Nihayet öyle bir an geldi ki, stokları tükeniverdi. Tam bu sıralarda da Standard Oil sadece kendi tesisleri ve el konan petrolü için İspanya'dan 300 milyon pezeta tazminat taleb etti.

İspanya'nın malî gücü bu parayı vermeğe kifayet edemezdi. Tabiî Standard Oil'un teklifi reddedildi. Standard'm taleb ettiği tazminat hakikaten büyüktü. Bir de Deterding vardı işin içinde. O ne isteyecekti, daha belli değildi. Petrolcular, Primo de Rivera'nm şahsında İspanya'yı meteliksiz bırakmağa karar vermişlerdi. Primo de Rivera, tröstler makul bir fiat taleb ederlerse, bunu kabul edebileceğini bildirdi. Ama petrolcular bu teklife cevap bile vermediler.

Primo de Rivera, petrolcuların taleb ettiği tazminatı verse dahi bozulmuş olan İspanya iktisadî bünyesini artık kurtaramazdı. Bundan ayrı olarak İspanya'da boşalan petrol tanklarını doldurmak için paraya ihtiyaç vardı. Asıl mühim olanı İspanya'nın petrola ihtiyacı vardı ve bunu en kısa zamanda bulamazsa İspanya'dahayat felce uğrayacaktı. Zavallı Primo de Rivera adetâ şaşkına dönmüştü. O petrolcuların kendisine petrol vermeyeceklerini iyiden iyiye biliyordu, memleketin ise sür'atle petrole ihtiyacı vardı. İspanya için çok lüzumlu olan bu maddeyi Sovyetlerden temin edebilirdi, lâkin onlar da verecekleri petrol karşılığı para isteyeceklerdi. Paraya her zamandan çok muhtaç olduğu bu günlerde Standard'ın talep ettiği 300 milyon dolarlık tazminatı kabul ettiğini bildirdi. Fakat tek şartı vardı. İspanya bu tazminatı taksitle ödeyecekti.

Standard Oil Primo de Rivera'nın teklifini incelemeğe lüzum bile görmeden reddetti ve İspanya'yı mukadderatı ile baş başa bıraktı.

İspanya'da petrol buhranı korkunç bir hal almıştı.

Petrol olmadığı için birçok şehir ve kasaba karanlıkta kalmışlardı. Petrolsüzlükten birçok fabrika kapandı, nakil vasıtaları ise işlemez oldu. İspanya'da bütün münakale hemen hemen durmuştu.

İspanya'da şirketlerin istedikleri vasat meydana gelmişti. Bu anda iki dev tröstün adamları ortaya çıktılar ve misli görülmedik yıkıcı bir propagandaya başladılar. Hedef tabiî Başvekil Primo de Rivera idi. Onu yıkmak için akla gelen veya gelmeyen her çareye başvurdular ve halkı tahrik ettiler.

Primo de Rivera petrolcularla tazminat bahsinde müzakere imkânları aradığı sıralarda bir taraftan da Ruslarla petrol müzakerelerine girişti. Çok kısa süren bu müzakereler sonunda, Ruslar, İspanya'ya petrol vermeğe karar verdiler. Artık İspanya'da Rus petrolü satılıyordu. Hayat normale döndü, fakat halk teskin edilemedi. Petrolcular, şimdi de halkı, Komünistlerin İspanya'yı içinden yıkmak ve komünist bir devlet haline getirmek için petrol verdiklerini söyleyerek tahrik ettiler. Esasen komünizme düşman bir millet olan İspanyollar bu propagandanın tesiri altında Primo de Rivera'nın idaresine sırt çevirmeğe başladılar.

Petrolcular, Rus petrolünün İspanya'ya aktığı andan itibaren ellerindeki gazetelerle aleyhte geniş bir neşriyata başladılar. Ayrıca İngiliz gazeteleri, İspanyol mallarına boykot yapılması için geniş bir neşriyata başladı. Bu neşriyat netice vermişti. İngiltere İspanya'dan gelen mallara rağbet etmedi. Halk, İspanyol menşeli hiç bir şeyi satın almak istemiyordu. Amerika da bu kampanyaya bir başka istikamette iştirak etti. Amerika hükûmeti aldığı bir kararla, İspanyol mallarına çok ağır gümrük tarifeleri tatbik etti. Tabiî bu vaziyette de Amerikalı tüccar İspanyol mallarını almadı.

İspanya her taraftan abluka altına alınmıştı. İspan-

yol malları satılamıyordu. İhraç malları bilhassa yaş meyva ve sebzeler, gemilerde çürüdü. Bu korkunç bir intikamdı. İspanya iflâs etmek üzere idi. Petrolcular petrol için bir memleketi mahvetmeğe karar verdiklerini her hareketleri ile ortaya kaymuşlardı.

Petrolcular, İspanyayı mahkûm etmişler, mahkûmiyet kararını da Amerika ve İngiltere diplomatlarına tasdik ettirmişlerdi.

İspanya'da artık her şey, bir ayaklanmaya müsait duruma gelmişti. Primo de Rivera'nın son günleri gelmişti, iktidarının koltuğu çoktan sallanmağa başlamıştı ve nerede ise devrilecekti.

Bir memlekette hükûmet darbesi yapmakta, Standard Oil'a nispetle daha usta olan Deterding'in ajanları çalışmalarını bu nokta üzerinde teksif ettiler ve sonunda muvaffak oldular. İspanya'da ayaklanma olmuş ve hükûmet darbesi yapılmıştı. Zavallı Primo de Rivera devrilmişti.

Halkın intikamından ancak Fransa'ya sığınarak kurtulabilen bir zamanların İspanyasında en çok sevilen Primo de Rivera bu darbeye dayanamadı ve sığındığı Fransa'da sefalet içerisinde ve felçli olarak hayata gözlerini kapadı. Böylece İspanyol dramı da nihayetlenmiş oldu.

Acaba dram sona ermiş mi idi? Gerçi Cumhuriyet kurulmuştu, fakat bu cumhuriyet ömürsüz olmuş ve Fastan ve Balear adalarından gelen general Franco 1936 dan 1938 yılına kadar süren bir kardeş kavgasına sebep olmuş, komünistler imha edilmiş ve Falanj dikta rejimi kurulmuştu.

BİR HAİN DEVLET ADAMI OLUYOR

Kadim Ninva şehrinin tarihî harabeleri üzerinde bugün petrol ve kan ile yoğrulmuş yeni bir şehir meydana gelmiştir. Bu şehrin adı Musul'dur. On dokuzuncu asırdan bu yana bu şehirde dolaşanlar, bu şehirde yaşayanlar, bu şehrin her taşında, her sokağında toprağının her zerresinde Kan ve Petrol kokusunu hissetmektedirler.

Bu şehir, Osmanlı İmparatorluğundan, mütarekeye rağmen, ellerindeki silâhlarını mütarekenin ahkâmına uygun şekilde kullanmaktan imtina etmiş bir Türk birliğinin kahbece katliâmından sonra koparılmış, ekseriyeti Türk oğlu Türk olan bir şehirdir.

Petrolcular, Kahbece girdikleri, katliâmla elde ettikleri bu şehri Lozan'da yeni Türk devletinden ayırmışlar, sonra da Cemiyeti Akvam kararı ve bir oldu bittiye getirilen plebisit ile bu şehrin üzerine oturmuşlardı.

Şehrin talihsizliği, topraklarının derinliklerinde bulunan petrolden ileri gelmiştir ve büyük ekseriyeti Türk olan halkı ile birlikte Anavatandan ayrı kalmıştır.

Anavatanla hem hudut olan bu şehir bir oldu bitti ile Türkiye'den alınmış yad ellere terk edilmişti.

Ve bu şehir; Birinci Dünya Harbinden sonra İngilizlerin meydana getirdikleri petrol devleti Irak tarafından yutulmuştur. Ve Irak, devletin hudutlarını teşkil eden çizgiler içerisinde kalan diğer topraklar gibi burasının da hakikî olduğunu vehmetmektedir.

Musul nasıl elden gitmişti? Bu iş nasıl olmuştu?

Halkının yüzde sekseni Türk olan bu şehirlerin incisi nasıl elimizden çıkmıştı?...

Bütün bunlara cevap verebilmek için, Birinci Dünya Harbi içi hadiseleri, mütareke devresi ve Lozan sulh anlaşması ile Cemiyeti Akvamın 1926 yılına kadar ki celselerine bir göz atmak lâzımdır.

Evet... yukarıda söylediğimiz gibi bu hadiselere bir göz atmak lâzımdır, fakat bu lâzimeye rağmen, asıl sebebi de İngiliz altunlarmda aramak lâzımdır.

Osmanlı İmparatorluğu, petrolcularm bu şehri ele geçirmek için giriştikleri mezbuhane ve gaddarca mücadele yüzünden, bizzat tebaası tarafından hem de arkadan hançerlenerek tasfiye edilmişti.

İngilizler, Birinci Dünya Harbinde Musul ve havalisini elde etmek için, sonradan Irak'ın başına getirdikleri ve kendisine Kral dedikleri Emir Faysal'a ve diğer Arap şeyhlerine hesabı bilinemiyecek kadar çok altun vermişlerdi. Bu altunların sayesinde de, medenî değil, bedevî olan bu adamların ihanetini temin etmişlerdi.

Bu ihanet, asırlar boyunca kendilerini müdafaa ve muhafaza etmiş olan metbu devletlerine, her türlü nimetini gördükleri Osmanlı İmparatorluğuna karşı işlenmişti.

Türk ordusu arkadan hançerlenmişti... Ve bu ordunun hançerlenmesinden, birinci Faysal adı altında Irak tahtına oturan bedeviye en çok hizmet eden, en çok yardım eden bir adam vardı, bunu her Türkün bilmesinde fayda vardır.

Bu adamın hayatı bir melodramdır ve Allah, ihanet ettiği Türk milletinin, ihanetinin cezasını gördüğü zaman kendisine en çok acıyan millet olduğunun da şahididir.

Bu adam, Türk ordusunun yüzbaşı üniformasını taşır ve Türk ordusunda vazife görürken, İngiliz ajanları ile temas kurmuş ve Müslüman olduğu için bizzat kendi-

sinin vatanını karuyan, ırz ve namusunu düşmandan vikaye eden Türk ordusuna ihanetlerin en büyüğünü yapmaktan asla çekinmemiş bir haindir.

Bu yüzbaşı, ekmeğini yediği, sırtında şerefli üniformasını taşıdığı memleketine ihanet etmişti. Ve bu ihanetini de uzun müddet devam ettirebilmişti.

Türk ordusu, Arabistan cephesinde kahramanca mücadele ederken en mahrem karar ve stratejisinin düşmana sızdığını tesbit eden Türk istihbaratı, bu hainin ihanetini meydana çıkarabilmek için bir hayli uğraşmak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat sonunda haini tesbit etmiş, lâkin hain elden sıyrılmasını becermişti.

Sırtında Türk ordusunun yüzbaşı üniforması ile Türk hatlarını geçmiş ve İngiliz hatlarına sığınmıştı.

Türk ordusunu arkadan vurmak isteyen ve İngilizlere satılmış iki kardeş daha vardı. Bu iki kardeş kaçamamış ve cezalarını bir manga askerin kurşunlarına hedef olarak çekmişlerdi. Bu iki kardeş Ahmet ve Cevad Robenson kardeşlerdi ve hadiseden takriben bir asır evvel ihtida etmiş bir İngiliz ailesinin son fertleri idiler.

İngiliz hatlarına sığınmış olan yüzbaşı, ihanet şebekesini muhakeme eden Âliye Divanıharbinde asılan birçok Arap lideri gibi idama mahkûm edilmiş, ancak İngiliz hatları gerisine sığındığı için Cemal Paşanın yağlı kemendinden boynunu kurtarmıştı.

Bu hususta Âliye Divanıharbinin hükmünde şöyle denilmektedir.

«İngilizler lehine ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhine casusluk yapmaktan suçlu olarak, gıyaben muhakeme ve idama mahkûm edilen Yüzbaşı Nuri hakkında hüküm, firari olduğu için yerine getirilememiştir.»

İdamdan kurtulan bu yüzbaşı Nuri, Lâvrens'in en çok güvendiği, Irak Kralı Faysal'ın sağ kolu ve Irak'ın bir zamanlar tek hâkimi olan Nuri Said Paşa idi.

O Nuri Said ki; Irak'ta yıllar yılı Başvekil eskisi ve Entelijans Servisin en kudretli ajanlarından birisi ve İngiliz petrolünün müdafii olarak vazife görecekti. Ve yine bu adam bir yeni efendi bulduğu anda, tıpkı Osmanlı İmparatorluğuna yaptığı gibi, İngilizleri de arkadan vurmak isteyecek, petrol meselelerinden doğan bir ihtilâf sonunda Amerikalılara yaslanacak ve bir gece yarısı Orta-doğunun en korkunç ihtilâlinde öldürüldükten sonra cesedi köpeklere yedirilecekti.

Allah bir milletin intikamını yerde bırakmıyordu... İlâhî adalet tecelli ediyordu...

Ve... efendilerine ihaneti meslek haline getirmiş bir adam, hayatının şahikasında iken bir anda yok oluyor, cesedinden geriye, toprağa konabilecek bir parçası dahi kalmıyordu.

Petrol nelere kadir değildi. Bu hadise de gösteriyor ki; petrol hiç bir şeyi tesadüflere bırakmıyor, daima neticeyi kendi lehine istihsal ediyordu.

MUSUL'A GİREN ORDU

İngilizler Irak'ta arizî bir petrol devleti olan Irak'ın temellerini atarken, Anadolu'da da Türk milleti çetin bir ihtilâl yapıyordu. Bin bir mahrumiyet içerisinde yapılan bu mücadele, Allah'ın inayeti ile ve muvaffakiyetle neticelenmiş, yeni bir Türk devleti kurulmak hazırlıklarına başlanmıştı.

Yeni Türk devletinin kurulduğu bu sıralarda ise İngilizler, petrol yüzünden bir hayli belâlı işlere dalmışlardı.

İngiltere, Bakû petrolleri yüzünden Ruslar ve Standard Oil ile mücadele ediyor, Fransa-Belçika ve İtalya ile çekişiyordu.

Musul meselesi ise hâlâ askıda idi. Gerçi Cemiyet-i Akvamın tayin ettiği bir heyet hakem vazifesini yapıyordu, ama mesele halledilemiyordu.

İngilizler, Musul'da bir an önce netice almak istiyorlardı. Bu sebeple de Irak'ta, bilhassa Musul vilâyetinde ve Musul'a bağlı kasabalarda insan havsalasının almıyacağı tertiplere giriyordu.

Büyük ekseriyeti ile Türk olan bu vilâyette halkın Türkiye'ye bağlanmak istemesine karşı girişilen tertipler arasında, tedhişten meydan dayaklarına, tehditlere hattâ sürülmelere ve hapsedilmelere kadar her şey vardı.

Petrolcular, Musul meselesinde, İngiliz diplomasisini, İngiliz ordusunu ve İngiliz donanmasını kullanıyorlardı. Bir İngiliz filosu her an harekete hazır vaziyette Basra'da, Musul'un hemen kapısında bekliyordu.

Donanma ve ordu petrolcuların hedeflerine varmaları için emre amade idi.

Cemiyet-i Akvam tarafından teşkil edilen heyet ise, sadace oyalanmaktan ileri gitmeyecek bir rolün mümessili idi. Gerçi heyet hüsnüniyetle hareket etmişti, lâkin Irak'ta bulunan İngiliz fevkalâde komiseri Sir Hanry Davies onların bu hüsnüniyetini suiistimal etmişti.

Kont Teleki (eski Macaristan Başbakanlarından), İsveç sefiri Auf Wirsen ve Belçikalı Albay Polis'ten müteşekkil olan tahkik heyeti İngiliz fevkalâde komiserinin bu tek taraflı hareketinden ve şiddet politikasından dolayı bizar olmuşlar ve Türk heyeti başkanı ordu kumandanlarından Cevad Paşa'ya* fevkalâde yakınlık göstermişlerdir.

İngiliz fevkalâde komiserinin şiddet politikasının manasını anlamak için, Cevad Paşa ile Kont Teleki'nin birlikte gezdikleri bir gün Musul'da cereyan eden ve biz-

* Orgeneral Cevad Çobanlı,

zat Kont Teleki'yt çileden çıkaran şu hadiseyi naklet-mek yerinde olacaktır.

Kont Teleki tarafından Cemiyet-i Akvam Genel Sek-reterine gönderilen bir raporda şöyle denilmektedir·

«Komisyonun Musul'a vardığı 27 Ocak ayında Mös-yö Ruddulo ve M. Şarrer refakatinde şehirde gezmek arzu ettim. Evimizden çıkarken, resmî elbisesini giyinmiş bu-lunan Cevad Paşa bana refakat etmeği teklif etti. Bu resmî elbisenin halk üzerinde icra edeceği tesiri görmek istediğimden paşanın bu teklifini büyük bir memnuni-yetle kabul ettim. Sokağa çıkmış ve polis memuru bizi takibe başlamıştı ki; Arap olduklarım zannettiğim otuz kadar şahıs Paşanın etrafını alarak ellerini öptüler ve bir taraftan «Yaşasın Türkiye» diye bağırdılar ve teza-hürat yaptılar. Arkamızda kalabalık arttı, iki yüz kişi kadar olmuşlardı ve bağırışmalar da artıyordu. Kışla ö-nünden geçerken birkaç polis memuru müdahale edip halkı dağıtmağa çalıştılar.

Çarşının önüne geldiğimiz zaman, biri İngiliz olan üç polis zabiti (subayı) bize mülâki oldular. Etrafımızda-ki kalabalık, çarşı önünde bulunanların da iltihakı ile da-ha çoğaldı. Paşa yenide nbirçok alkış sedâlarına ve mu-habbetkârane nümayişlere hedef oldu. Bu kalabalık ol-dukça muhtelif unsurdan müteşekkil gibi görünüyordu. Bir kısmı temiz giyinmişti. Bir kısmı da içlerine çocuklar karışmış dilencilere benziyorlardı. Polis memurları halk dağıtmak için tekrar gayret serfettiler. Halk da bunların emrine uyar gibi oldu. Tam o sırada arkamızda iki polis memurunun baston ile işe müdahale ettiğini ve bunlar-dan birinin çarşıdaki dükkânlardan birine iltica eden or-ta yaşlı bir adamın üzerine hücum ederek döğdüğünü gözümüzle gördük. Şiddetle müdahale etmek istiyordum. Bir zabit çağırttım ve kendisine; dedim ki: «Cemiyet-i

Akvam Meclisi âzasından birinin önünde adam döğmekten sizi menederim.»

İngilizlerin, dünyanın sayılı petrol sahalarından birisi olan Musul'u ellerinde bulundurmak için giriştikleri muhtelif çarelerden birisi olarak ibretle okunmağa değer bu hâdise yanında, Cemiyet-i Akvam Musul Tahkik Komisyonu nezdindeki mütehassıs Türk delegelerine yaptıkları muamele daha da ağır beynelmilel bir vak'adır.

İngiliz fevkalâde komiseri Sir Henry Davies, Tahkik Komisyonuna verdiği bir nota ile, Türk mütehassısı âzalarının Musul'dan derhal uzaklaştırılmalarını talep etmişti. Fakat komisyon, teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine zorbalığa geçen İngiliz fevkalâde komiseri, Cevad Paşanın yâveri dahil, Türk Murahhas âzalarını tevkif etmiş ve onları şehrin dışındaki tel örgü ile çevrili müstahkem bir ordugâha hapsetmişti. Tabii işe derhal müdahale eden Komisyon, İngiltere fevkalâde komiseri nezdinde yaptığı gayet sert bir ihtardan sonra, Türk murahhas âzaları ile Paşa'mn yâverini serbest bıraktırmıştı.

Görülüyor, ki İngilizler, Musul'u ele geçirmek için hiç bir tedbiri ihmal etmiyordu. Onlar için sadece petrol mevzuubahisti. Onlar, petrolü elde etmek için diplomatik masuniyeti haiz olmasına rağmen bir devletin resmî murahhaslarını dahi hapsedebiliyorlar ve her çareye başvuruyorlardı. Hattâ, bu işte o kadar ileriye gidebiliyorlardı, ki Türk Hey'eti Reisinin resmî elbise ile şehirde dolaşmamasını dahi ihtar edebiliyorlar ve bir milletin menfaatlerini beynelmilel bir komisyon önüne müdafaaya memur bir şahsın şahsî hürriyeti ile birlikte, beynelmilel bütün teamülllere ve devletlerarası hukuka da tecavüz edebiliyorlardı. Bütün bunları yapabiliyorlardı; zira istedikleri, ele geçirmek, gasbetmek için mücadele ettikleri madde petrol idi.

İngiliz petrolcuları bunlarla da iktifa etmiyorlardı.

Onlar için takibedilecek daha başka yollar da vardı.

Bu yollardan en müessiri ise, mahkûm etmek istedikleri devletin hudutları içerisinde çıkardıkları isyânlardı. Denilebilir, ki bu bakımdan Türkiye cidden talihsiz bir memleket ve Türk halkı cefakâr bir millettir. Türk tarihine Şeyh Said İsyanı olarak geçen hâdise de, işte bu Musul Petrolü için İngilizler tarafından çıkartılmış bir isyandı. Ve Türkiye bu isyan hareketini bastırmak için var kuvvetini ortaya koyarken, İngilizlerin petrol menfaatlerini korumakla vazifeli diplomatları da bu hâdiseyi kendi zaviyelerinden istismar ediyorlar ve dünyaya, Türkiye'nin güney doğu hudutlarında meskûn insanların Türk olmadıklarını, bunların Kürt olduklarını ilân ediyorlar ve Musul'u elde etmek için kendilerine taraftar topluyorlardı. Hattâ İngilizler bununla da iktifa etmeyecekler, on binlerin kanlarını, Musul Tahkik Komisyonunun vazifede bulunduğu bir devrede, Türk-Irak hududundaki kabileleri ayaklandırarak akıtacaklar ve bütün bu isyanları kendileri çıkartmış olmalarına rağmen, bu isyanlardan petrolü elde etmek bahsinde rahatlıkla istifade edeceklerdi.

Musul'un kaderi, İngiliz petrolcuları tarafından tayin edilmişti. Cemiyet-i Akvam Musul Tahkik Heyeti'nin hazırladığı müdellel rapora rağmen, maalesef Türk Hükûmeti Musul meselesinde icabeden enerjik hareketi gösterememiş, Cevad Paşa'nın bütün gayretine, Musul Tahkik Hey'eti raporunun sonunda «Türkiye Musul üzerindeki hukukî haklarından vazgeçmedikçe, Musul'un bir başka devlete verilmesi imkânsızdır» demiş olmasına rağmen, Musul elden çıkmıştı...

Türk Hükûmetinin yanlış ve Musul'u terketmemizde bizce birinci plânda rol oynayan kararlarından biri de, Saltanata mensup zevatın Türk tabiiyetinden iskatı keyfiyetidir.

Osmanlı Hanedânına mensup olanların vatandaşlıktan iskatı, bizzat Musul petrol arazisinin maliki olan bu aileyi, kendi haklarını almaktan menettiği, gibi, Türk Milletinin çok büyük iktisadî menfaatlerini de haleldar etmişti. Eğer Osmanlı Hanedân mensupları sadece Türkiye hudutları dışına çıkarılmış olsalardı ve bu aile vatandaşlıktan atılmasaydı, onların Musul Petrolleri mevzuunda yapacakları talepler, Türk Devleti tarafından da desteklenebilir ve dolayısıyle Musul Petrolleri üzerinde Türk Devletinin ilelebed söz hakkı olabilirdi.

Bu tedbirin neden düşünülmediğinin münakaşası bize düşmez; onu tarihçiler elbette tetkik edecekler ve bir hükme bağlayacaklardır.

Ankara Hükûmetinin Musul hakkında beslediği niyetler vardı. Türkiye'yi idare edenler, hakiki niyetlerini bir isyan emr-i vâkisinin arkasında tatbik sahasına çıkardılar.

Yeni Devletin güney hudutları civarında, 1927 yılında çıkan bir Nasturî İsyanı, o bölgede geniş bir harekâtı lüzumlu kılmıştı. İsyanı bastırmak maksadı ile Ordu Kumandanı Cevad Çobanlı'nm emrindeki Yedinci Kolordu, Diyarbakır'daki birliklerle de takviye edilerek, hemen hemen tam mevsutlu bir ordu haline getirildi. Bu kuvvet, Yedinci Kolordu Kumandanı General Cafer Tayyar Eğilmez'in emrine verildi. Bu harekât Musul'a bir emr-i vâki için mükemmel bir fırsat vermişti. Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Çakmak ve Cafer Tayyar Paşa arasında bu emr-i vâkii gerçekleştirecek müzakereler yapıldı ve tam bir mutabakata da varıldı. Yedinci Kolordu, Nasturi harekâtını büyük bir sür'atle tamamladı. Cafer Tayyar Eğilmez paşanın kumandasındaki birlikler bir anda Musul'a iniverdi.

1927 Yılında cereyan eden bu işgal üzerine İngilizler derhal hareket egeçtiler. İngiltere şiddetli bir aksülâ-

mel göstermişti. İngiltere, Ankara'ya, Musul'un derhal tahliye edilmesi hususunda sert bir nota verdi.

İngilterenin bu notasını diğerleri takip etti ve bir an geldi, ki Ankara, Musul'u tahliyeye karar verdi. Bu karar, Kolordu Kumandanı sıfatı ile Cafer Tayyar Paşa'ya bildirildiği vakit O, adetâ şaşırdı* şoke oldu. O, hiç Musul'dan çıkmak istemiyor, Ankara'ya gönderdiği cevabî telgraflarında, İngiltere'nin beynelmilel siyasette karşı karşıya kaldığı meselelerden dolayı içinde bulunduğu müşkülâtı bildiriyor, İngiliz notalarının «blöf» olduğunu tekrarlayıp duruyordu.

Cafer Tayyar Paşa iddialarında haklı idi. İngilizler hakikaten blöf yapıyorlardı. Ve yalnız Musul için yeni bir harbi göze alabilecekleri de çok şüpheli idi.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, telgrafla anlaşmanın müşkülâtını anlayınca, Cafer Tayyar Paşa'yı Ankara'ya çağırmıştı. Hükûmet Merkezinde yapılan uzun müzakerelerden sonra Musul'daki Türk Ordusunun geri çekilmesine karar verilmişti. Fakat çekilme kararı öyle kolay olmamıştı. Cafer Tayyar Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında çok ciddî münkaşalar olmuştu. Cafer Tayyar Paşa, Musul'un Türk olduğunda ısrar ediyor ve tahliye yoluna gitmek istemiyordu. Genç Türk Devletinin mukadderatını elinde tutan Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa ise, Yeni Devletin İngiltere ile arasının açılmaması ve yeni bâdirelere sürüklenmemesi için Paşa'yı tahliye hususunda tazyik ediyordu. İşte böyle çekişmeli müzakereler sonunda tahliyeye karar veriliyor ve Cafer Tayyar Paşa Yedinci Kolordu Kumandanlığından alınıyor. Böylece de geri çekilme ancak tahakkuk ettirilebiliyordu.

---

* Rahmetli Paşanın bizzat ağzından dinlediklerim. R. K.

Siyasî şartların böyle bir tahliyeyi icabettirip ettirmediğinin münakaşasına girecek değiliz. Yalnız, bu emri vâkiden faydalanabilmemiz için, birçok siyasi hâdiselerin de lehimize devam ettiğini biliyoruz. Bunlardan birisi, Cenova ve Lâhey konferansları dolayısı ile araları açık olan Rusya-Amerika beraberliğine karşı, İngilterenin başının dertte oluşudur. İngiltere, o tarihlerde, henüz resmen üzerine oturamadığı Musul için, Bakû petrol ihtilâfı muvacehesinde bir harbi göze alamıyacak kadar meşguldü. Ayrıca, Rus-Amerikan beraberliğinden başka, İngilterenin Fransa, Belçika ve İtalya ile de arası açıktı. Ve petrol yüzünden de daimî bir çekişme halinde bulunuyordu.

Bütün bunlardan ayrı olarak, bir harbe, İngiltere'nin veya diğer hükûmetlerin değil, harbe hazırlanmış, tam manasiyle umumî efkâra dayanan hükûmetlerin karar verebileceği hakikati idi. Kaldı ki, Lloyd Georg, bilhassa Cenova ve Lâhey konferansları dolayısı ile, o tarihlerde itibarım bir hayli sarsmış bulunuyordu. Ve İngiliz efkâr-ı umumiyesi yeni bir harbe aslâ taraftar görünmüyordu.

Bu hususta bir fikir vebilmek için, meşhur İngiliz müsteşriklerinden Arthur Moor'un 1 Temmuz 1922 tarihli Times gazetesinde Bakû petrollerini niçin terke mecbur kaldıkları hakkında yazdığı bir yazısını aynen aşağıya alıyoruz. Arthur Moor bu yazısında diyor ki:

«Mütarekeden sonra büyük bir kısmı Türk ve Müslüman ahali ile meskûn olan Kafkasya'yı zaptetmiştik. Bizim oralarda, hattâ Hazer Denizinin öbür tarafındaki meşhur ve tarihî Merv şehrinde bile kâfi miktarda ordumuz mevcuttu. Önceleri bu ordu, oralarda istikrarı muhafaza edecek kudreti haiz idi. Ve biz, artık Bolşevikleri uzakta durdurmağa muvaffak olduğumuzu âleme karşı ilân etmiştik. Fakat biraz sonra Bolşevizm karşısında bü-

tün buralarını tahliye etmekten başka çaremiz kalmadı. O halde neden oralara gittik? Şüphesiz, ki Bakû'daki petrol arazisini ele geçirmek için. Fakat bu uğurda harbetmek için henüz hazır değildik.»

Bu makale açıkça göstermektedir, ki büyük sermaye yatırımları yapmış olmasına rağmen, İngiltere, Bakû için bile bir harbi göze alamamış ve onları tamamen tahliye etmişti.

Türk Milleti için talihsizlikler daha Lozan sulh konferansında başlamıştı. Lozan'da yeni bir sulh elde etmeğe çalışıyorduk. Orada Türkiye'yi, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa temsil etmekte idi. Fakat bu hey'et, eldeki bütün deliller müdrik değildi. Eğer petrolün kıymeti idrâk edilseydi 1890 yılında bir irâde-i seniyye ile «Memaliki Şâhâne Arazisi» olarak ilân edilmiş olan Musul petrol arazisinden daha başka şekilde istifade eder ve daha çok hisseye sahip olurduk.

Lozan'daki hey'etimizin bütün muvaffakiyeti, Hey'etin İkinci Reisi olan Dr. Rıza Nur Bey'in ısrarı ile ve İngiliz'lerin bir lütfu olarak, Irak'ın, bu petrollerden aldığı yüzde yirmi beş hisseden bize de sadece yüzde on bir hak tanınmış olmasıdır ki; bu hisse de, anlaşma icabı sadece 25 yıl ödenmiştir.

Hakikaten Lozan'da, Türkiye'ye Irak hissesinden verilen %10 hisse, bir hisse olmaktan çok uzaktı ve bu hareket bir lütuf mahiyetinde idi. Zira, düne kadar bir vatandaşımız olan Kalust Gülbenkyan'dan bile daha az bir istifade temin etmiş ve buna mukabil topyekûn Musul'u kaybetmiştik.

Lozan'daki sulh müzakereleri ve bu arada Musul meselesi, bir oldu-bitti ile nihayetlenirken, Türk hey'etinin bütün muvaffakiyeti işte sadece bu hisseden ibaretti. Şayet bunu bir muvaffakıyet saymak icabederse.

Türk Devleti yeni kurulmuştu. Fakat petrolcular,

Türkiye'yi rahat bırakmıyorlardı. Bu vâdide yeni yeni teşebbüslere giriyorlar; yeniden bırtakım imtiyazlar elde etmek istiyorlardı. Nitekim 1923 yılı Mart ayında Amiral Chester adına birisi, Türk Hükûmetine resmen müracaat ediyordu. Bu zat, Musul'a kadar imtidad edecek demiryolunun iki tarafında 20 kilometre derinliğinde bir arazi şeridinin imtiyazını istiyordu. Amiral Chester, bu imtiyaza mukabil, Birinci Dünya Harbi ve onu takip eden Anadolu İhtilâli dolayısıyle yarıda kalmış olan İstanbul-Bağdad hattının Musul'a kadar inşasını deruhte ediyordu. Ankara Hükûmeti Amiral Chester'in talep ettiği bu imtiyazı vermekte herhangi bir mahzur görmedi. Kendisi ile 90 yıllık bir imtiyaz mukavelesi akdetti. Bu mukavelenin aktedildiği tarih 1923 tür. Bu tarihte Amerika'da Standard Oil ile Amerika Reisicumhuru Hardir g'in arası korkunç derecede açıktı. Standard Oil ile Reisicumhur arasındaki bu ihtilâf, sonradan Reisicumhurun hayatına mal olacak kadar derindi. Fakat buna rağmen Standard'ın başı Rockfeller, yeni yeni petrol imtiyazları elde etmek için büyük gayretler sarfediyor ve mücadeleler yapıyordu.

Türkiye Hükûmeti ile 99 yıllık bir imtiyaz anlaşması imzalamağa muvaffak olan Amiral Chester'de, Standard Oil petrol tröstünün adamı idi. Dolayısıyle imtiyaz, aslında Standard Oil'a verilmiş oluyordu. Buna mukabil Royal Dutch-Shell grubu da Standard Oil ile bizzat Amerika kıt'asmda ve Birleşik Amerika Devletlerinde mücadele ediyor, onu yerden yere vuruyordu.

Standard Oil. un bu mağlûbiyet serisi 1932 yılına, yani Roosvelt'in iktidara geçtiği tarihe kadar devam edecektir.

Amiral Chester, Türkiye'den 99 yıllık imtiyazı aldıktan sonra Amerika'ya gitti. Standard idarecileri ile yaptığı görüşmeler sırasında Türkiye Devletine taahhüt et-

tiği demiryolu inşasına karşılık aldığı imtiyazı değerlendirmek için para talebetti. Lâkin Standard Oil, para verecek durumda değildi. Çünkü, hem Royal Sutch-Shell grubu, hem de Amerika Reisicumhuru Harding ile başı belâda idi. Bittabi Amiral Chester'in talebettiği parayı veremedi ve bu imtiyaz da böylece iptâl edilmiş oldu.

Yıllar sür'atle geçiyordu. 1925 yılındayız. Milletler Cemiyetinin Hudutlar Komisyonu fevkalâde bir şekilde çalışmaktadır. Türkiye-Irak hududu tesbit edilecektir. Gerek Türkiye'nin gerek Irak'ın mümessilleri komisyonda hazırdır. Fakat buna rağmen son söz bu hey'etlerin olmayacak, Milletler Cemiyetine tamamen hâkim olan İngiltere, burada da Türkiye'ye cephe alacak ve hudutlar, petrol sâhaları Türkiye hudutları dışında bırakılarak tesbit edilecekti. Böylece yeni kurulmuş olan Türkiye Devleti de bu hudutları kabule mecbur bırakılacaktı.

Evet, Türkiye-Irak hudutları tesbit edilmişti. Fakat er veya geç tashihe muhtaç olarak.

Irak artık resmen bir devlet olmuştu. İngiltere. böylece bir «Petrol Devleti» kurmuş ve bu Devletçiği himayesine almıştı.

İngilizler, Birinci Dünya Harbi, Mütarekesi ile birlikte vahşiyâne bir surette girdikleri Musul'da çoktan faaliyete geçmişlerdi. Türk-Irak hudutları tesbit edildiği 1925 yılında ise, Musul çoktan petrol istihsaline başlamıştı. Buradan çıkan petrol de, İngilterenin ve Irak'ın kasalarını altun ile dulduruyordu. Dünün bedevîsi Faysal, Kral Birinci Faysal adını almış ve bu ünvanla taht'a oturmuştu. Ve onun en yakın adamı, aynı zamanda İngiliz Entelijans Servisinin Orta-doğu'da menfaatlerini koruyan, bu arada metbuu Kıralına da gardiyanlık yapan Nuri Said Paşa idi.

Nuri Said Paşa Irak Başvekili olmuştu. İngilizlerden aldığı emre uygun olarak civarındaki yeni devletçikler ve

Arap şeyhlikleri ile dostâne münasebetler kurmuştu. İngilizler, bilhassa Arap şeyhlerinin birbirleri ile dost geçinmelerine âzami itina göstermişlerdir. Zira, bu şeyhlikler arasında meydana gelecek anlaşmazlıklar, her şeyden evvel İngilterenin Ortadoğu'daki petrol menfaatlerini haleldar edebilirdi.

Irak'ın devlet olarak herhangi bir endişesi yoktu. Zira Irak'ı, İngiliz donanması ile Entelijans Servis himayesine almıştı. Aslında Entelijans Servis ile İngiliz donanmasının himaye ettiği şey yeni Irak devleti değildi. Bu kuvvetler, sadece ve sadece petrolü muhafaza ediyorlardı.

Ve bu himaye ve Orta-doğu'daki durum 1933 yılına kadar devam edecekti. Fakat o 1933 yılı, bir felâketler yılı olacaktı...

IRAK KIRALI FAYSAL'IN ESRARLI ÖLÜMÜ

Petrol sâyesinde Irak Krallığına getirilen Faysal, daha idarenin başına geçmeden karşılaştığı bir çok güçlükler yanında, hâlâ Osmalnı İmparatorluğunun hasreti içerisinde bocalayan halk tabakaları tarafından hoş karşılanmamış ve yer yer bir takım isyân hareketleri ile yüzyüze gelmiştir. Bilhassa, Musul ve kerkük Türkleri arasında beliren memnuniyetsizlik, her geçen gün biraz daha artmıştı. Irak Devletinin yeni idarecileri olarak, gerek Başvekil Nuri Said Paşa, buna bir çare bulmak lüzumuna kani oldular. Bir çok hal şekli üzerinde duruldu. Fakat bunlardan hiç birisi Musul ve Kerkük Türklerini tatmin etmedi. Onlar, zorla hudutları içerisinde bırakıldıkları Irak Devletini tanımak ve metbu devlet olarak kabul etmek istemiyorlardı.

İşte bu sıralarda, Irak Kralı, İngiltere'yi resmen ziyaret etmek üzere, İngiltere Kralı ve Britanya İmparatoru 5. Georg tarafından dâvet edildi. Faysal'ın, Irak'ın bu iç durumu karşısında İngiltere'yi ziyareti mahzurlu olabilirdi. Zira Kralın ayrılması ile birlikte Musul ve Kerkükte ayaklanmalar olabilirdi. Hattâ olabilirdi değil, bu ayaklanmalar mutlaka olacaktı. Binaenaleyh ayaklanmaları bastırmak için bir askerî harekâta tevessül etmek gerekiyordu. Bu fikri Faysal'a Nuri Said Paşa telkin etmişti.

Faysal, Nuri Said Paşa'nın telkin ettiği bu fikri beğendi ve 1933 yılında, esrarengiz bir şekilde ölümünden kısa bir müddet evvel Musul ve Kerkük'te askerî hare-

kâtla birlikte korkunç bir katliama girişti. On binlerce Türk sebepsiz yere katledildi.

Musul ve Kerkük'te akıtılan kan, bu iki şehirde mevcut ve dünyanın sayılı petrol rezervlerine sahip petrol sâhalarının emniyeti için dökülmüştü. Ve akıtılan bu kan, haksız bir iktisab olarak ve yüzbinlerin istirabı pahasına petrolcuların tesbit ettiği bir coğrafî hat'tan meydana geliyordu. Bu kan yâdellerde bırakılan yüzbinlerce Türkten sadece bir kısmının Anavatan hasreti ile yanan duygularının kefareti idi ve maalesef, Ankara Hükûmeti, bu korkunç katl-i'âm karşısında kulaklarını tıkamış bir vaziyette susmayı tercih ediyordu...

Irak, Kralı, Musul ve Kerkük'te işlediği bu cinayetlerden sonra, ellerini buladığı Türk kanı daha kurumadan, vaki resmî dâvete icabet etmek üzere Londra'ya gitti.

Irak Kıralına yapılan bu dâvet, aslında İngiliz Hükûmetinin ve İngiltere Kıralı ve Britanya İmparatoru Beşinci Georg'un değildi. Bu dâvet, Irak petrolleri ile birlikte Orta - doğu'daki bütün petrol sâhalarmın mutlak hâkimi Sir Henry Deterding tarafından vaki olmuştu ve İngiltere Kıralı sadece bir paravandı.

1933 yılının tatlı bir Haziran günü idi. Londra şehri nâdir iyi günlerinden birini yaşıyordu. O gün Londra sanki bir bayram havası içerisinde idi. Her taraf Irak ve İngiliz bayrakları ile donatılmıştı.

Londra'nın Viktoria garı fevkalâde şekilde donatılmakla beraber, en sıkı emniyet tedbirlerinin alınmasına da sahne oluyordu. Londra halkı bugün İngiltere Kıralı ve Britanya İmparatoru Beşinci Georg'un «mümtaz misafiri» Irak Kralı Birinci Faysal'ı karşılamağa hazırlanmıştı.

Viktoria garı, en muhteşem günlerinden birini yaşıyordu. İngiltere Kıralı ve Britanya İmparatoru Beşinci

Georg, sırtında Süvari Tuğgeneral üniforması ile Viktoria garında yerini almıştı. İngiltere'nin «mümtaz misafir»ini getiren tren gar'a girdi ve durdu.

Irak Kralı Faysal, içi kırmızı, dışı beyaz ipek harmanisinin eteklerini toplayarak trenden indi ve kendisini ev sahibinin açılan kolları arasına bırakıverdi.

Bir İmparator ve bir bedevî, Londra'nın Viktoria garında kucaklaşıyorlardı. Kıralın yanında ve Faysal'ı karşılayanlar arasında İngiliz devlet adamlarının en büyükleri, bütün Kıral ailesi ile birlikte yer almışlardı. Bu, belki de İngiliz tarihinde bir misli görülmemiş bir karşılama merasimiydi.

Bir bedevî şeyhine, o günkü dünyanın en büyük İmparatoru karşılayıcı çıkmıştı, İngiltere Başvekili ile Hariciye Nâzırı Mc Donald ve Sir Con Simon, bu «mümtaz misafiri» karşılamak için, İngiltere Kıralı ve Britanya İmparatoru Beşinci Georg'un hemen yanında idiler.

Bu merasim, bir başka merasimdi. İngiltere'nin hemen bütün âsilzâdeleri, dükler, prensler, kontlar, lordlar merasime iştirake resmen dâvet edilmişlerdi.

Viktoria Gar'ı, İngiliz âsilzâdelerinin hemen hepsini belki de ilk defa bir arada görüyordu...

Bütün bunları bir araya getiren, âdeta İngiltere İmparatorluğunu ayaklandıran ve basit bir çöl bedevisini karşılamağa mecbur eden şey, yalnız ve sadece petrol'dü.

Petrol, haşmetlû İngiltere Kıralı ve Britanya İmparatorunu bir şeyhin önünde eğilmeğe mecbur etmişti.

Evet, İngiltere Kralı Beşinci Georg, Irak Kralı Birinci Faysal'ın önünde eğilmişti, fakat eğilen baş, petrol yüzünden dünyayı idare eden bir İmparatorluğun başı olduğunu da hiç bir zaman unutmuyordu.

Irak Kıralı Faysal, Londra'da bir müddet kaldı. Bu şehirde kaldığı her gününü petrolcularla, yâni Sir Henry

Deterding'in adamları ve bizzat Deterding ile yaptığı müzakerelerle geçirdi.

Kıral müzakerelerden çok memnundu. Zira istediği yüzdeyi almak hususundaki ısrarı netice vermiş, bizzat Deterding, petrollerden aldığı yüzde 25 hisseyi yüzde 40'a çıkaracağını vaadetmişti.

Müzakereler müspet şekilde neticelenince, bir kaç gün daha Londra'da kalan Kıral Faysal, «The Irak Petroleum Company» nin dâvetlisi olarak bir müddet istirahat etmek üzere Cenevre'ye gitti.

Faysal, Londra'da iyi netice almıştı, gerçi istediği % 50 hisseyi alamadı; ama, % 40 üzerinde bir anlaşmaya vardı. O, ileride % 50 hisseyi nasıl olsa alacağına kani idi. Petrolcular, kendisine âzami hüsnüniyet göstermişlerdi.

Kral Faysal'ın petrolcularla vardığını zannettiği anlaşma yalnız bir vaad idi. Yazılı herhangi bir belgeye dayanmıyordu. Fakat, kendisini % 40'ın verileceğine ikna etmişlerdi.

Faysal, Cenevre'ye vardığı zaman, orada kendisini Deterding'in hediye ettiği son model bir otomobil bekliyordu. Bu hediyeye ve Deterding'in «inceliğine» Kral hayrân kalmıştı. Uzunca bir müddet orada kalan Faysal, her gün bu otomobille şehrin görülecek yerlerini geziyor, binbir gece masallarındaki prensler gibi yaşıyordu...

1933 Yılı Eylül ayının 7 nci gününe kadar bu hayatı böylece devam etti. Eylül'ün yedinci günü Kıral Faysal, hediye otomobille Cenevre'de bir hayli dolaştıktan sonra kaldığı otele döndü ve hususî dairesine çekildi. Kalabalık maiyetine ve otel idaresine istirahat edeceğini ve kendisini her ne suretle olursa olsun kimsenin rahatsız etmemesini emretti.

Kıralın istirahati mutad zamanından fazla uzadı ve

Otel Müdürü Eggymann, «mümtaz misafir» inin hiç bir zaman bu kadar uzun istirahat etmediğini düşündü. Eggymann, bu merakını gidermek için Faysal'm hususî dairesine telefon etmişti. Gariptir, Eggymann'ın bu telefonuna Kral hazretleri cevap vermemişti!

Eggymann'ın sonradan anlattıklarına göre, Kıral Hazretleri telefona cevap vermeyince merakı büsbütün artmış ve «Mümtaz Misafir» in hususî dairesine uğramıştı. İşte felâket o zaman anlaşılmıştı. Irak Kıralı Birinci Faysal, yerde cansız yatıyordu...

Zavallı Eggymann'ın o anda aklı başından çıkmış ve derhal durumdan mahallî hükûmet makamlarını haberdar etmişti. Ortalık bir anda karışmış, Federal Devlet Reisi vaziyetten haberdar edilmiş, doktorlar gelmiş; ilk tahkikat başlamış ve Kralın ölümü ile alâkalı rapor ertesi günü tanzim edilmişti.

Resmî makamların yaptığı tahkikat, verilen resmî rapora göre; Kıral Faysal sür'atli araba kullanmaktan mütevellit kalbinde meydana gelen tazyikten ölmüştü.

Irak Kıralı Birinci Faysal rapora göre, resmen, evet böyle ölmüştü. Fakat bu rapora da İsviçre resmî makamlarının verdikleri beyanlara da inanmak caiz mi?

Eğer Irak Kıralı Faysal'ın ölümünden sonra bir başka ölüm olmasaydı, bu hâdiseye böylece bir perde indirilir ve mesele kapanırdı. Fakat, bir başka şahsın ölümü, bütün dikkatleri tekrar ve zarurî olarak Kralın ölümüne çevirmişti. Kıralın hemen arkasından bu fâni dünyadan göç eden zât, Kıral Faysal'ın kaldığı otelin Müdürü ve Kıralı ilk defa ölmüş olarak gören Eggymann idi. Garip bir tesadüf neticesi, Kıralı ilk defa ölü olarak bulan Otel Müdürü Eggyman da aynı gün ölüvermiş ve böylece Kıralın ölümü esrarlı bir duruma girmişti...

Kıral Faysal ile Otel Müdürü Eggymann'ın ölümü acaba bir tesadüf mü idi? Belki bir tesadüftü, belki de

değil. Zira Kıralın ölümü etrafında dolaşan rivayetler, bizi bir cinayet ihtimali üzerinde durmağa mecbur etmektedir. Ve yine iddia edilebilir ki, petrolcuların çalışma usullerini bilenler bir Kıralın ve arkasından bir Otel Müdürünün ölümünü öyle kolay kolay tesadüflere bağlıyamazlar.

İşin açıkçası şu idi ki; Kıral Faysal, tabii bir şekilde ölmemiş, öldürülmüştü. Keza Otel Müdürü Eggymann da petrolcuların kurbanlarından birisi olmuştu.

Peki asıl katil kimdi? Asıl katil, şüphesiz bizzat Otel Müdürü Eggyman'dı. Bu hususu aydınlatacak elimizdeki tek delil, petrolcuların insan hayatına değer vermedikleri hususundaki binlerce, on binlerce misaldir. Zira, petrolcular bir insanı ortadan kaldırmak istedikleri vakit, ona en yakın olan insanı bulurlar ve işlerini gördürürler, ondan sonra da, işlerini gördürdükleri insanı da bu dünyadan yolcu ederler. Onlar için bu tip insanları bulmak ve herhangi bir cinayete zorlamak işten bile değildir.

Zavallı Faysal, henüz Kırallığının tadına bile varamadan bu dünyadan göç etmişti ve böylece petrolcular, listelerindeki adamlardan birisini daha yollarından kaldırmağa muvaffak olmuşlardı.

Irak Kıralının ölümü, bütün Irak'ta günlerce devam eden bir matem havasının esmesine yol açmıştı. Fakat devlet devletti. Kıral ölmüştü, yeni Kıral yaşayacaktı.

Kıral öldü, yaşasın yeni Kıral...

Evet yeni Kıral tahta geçmişti ve yaşayacaktı. Fakat hangi tarihe kadar? İşte bunu kimse bilemezdi.

Ölen Kıral Faysal'ın oğlu Gazi, babasından boşalan tahta Irak Kıralı Birinci Gazi ünvanı ile oturmuştu. Fakat zavallı Gazi'nin de şansı yaver gitmemiş, babasının ölümünden tam beş yıl sonra, dünyanın bir yeni Cihan Harbine bütün güçleri ile hazırlandığı bir devrede, Al-

manlara mütemayil siyasetinin kurbanı olarak ölmüştü.

Irak Kıralı haşmetlû Birinci Gazi de, tıpkı babası gibi, petrolcuların kendisine hediye ettikleri bir otomobil ile Bağdad civarında gezerken bir direğe çarparak hayata veda etmişti.

Nuri Said Paşa hükûmetinin resmî raporu bu idi. Kral bir otomobil kazasında hayata gözlerini yummuştu. Fakat işin aslı hiç de Nuri Said Paşa hükûmetinin Irak halkına bildirdiği gibi değildi. Çünkü Irak Kıralı Birinci Gazi, arkadan vurulan sert bir cisimle ve kafası parçalanarak öldürülmüştü.

Gazi'nin ölümünün bir cinayet olduğu hususu bütün Irak halkının ağzında idi, fakat hiç kimse Nuri Said Paşa'nın dediğinin aksini söyleyecek kudreti kendisinde bulamıyordu. Nasıl bulsundu ki; Irak Nuri Said Paşa'nın sert yumruğu altında âdeta bir üsera kampına dönmüştü.

Bu ölümdeki esrar perdesinin aslı şu idi.

Osmanlı İmparatorluğunda tahsil yapmış olan Nuri Said, tahsilini ikmal edince teğmen olarak Türk ordusuna intisab etmiş ve ihanetini işlediği 1915 yılına kadar Türk ordusunda vazife görmüştü. Yüzbaşılığına kadar devam eden bu devre içinde tam bir Alman disiplini altında yaşamıştır. Ve kendisini Alman disiplininden ayıramamakla birlikte, Almanların müttefikleri olmasına rağmen Türklere nasıl muamele ettiklerini yakinen biliyor ve onlardan nefret ediyordu. Buna mukabil Gazi, Almanya'nın haşmetine ve Hitlerin şahsiyetine büyülenmiş bir haleti ruhiye içerisinde olduğunu saklamıyor, Almanyanm Avrupada giriştiği ilhak hareketlerini tasvib ediyordu. Bundan ayrı olarak da, Kıral Gazi sonradan bir hükûmet darbesi ile Irak'ta fiilen idareyi eline alan Reşid Âli El Ceylâni'ye de sempati besliyordu.

Nuri Said Paşa'nın korkunç hırsı, kendisinin öldürüldüğü tarihe kadar sadakatle hizmet ettiği Entelijans Servis ile İngiliz Bahriye Birinci Lordluğunun petrol menfaatleri, Kıralın bu siyaseti ile tehlikeye giriyordu. Buna meydan vermek, petrolün bir gün Almanların eline geçmesi demekti. İşte bu olamazdı. Belki her şey olabilir, fakat petroller İngilizlerden gayri bir devlete verilemezdi.

Nuri Said Paşa, bu emri aldıktan sonra, kendi hırsını da bu emre ilâve edince, derhal harekete geçmiş ve Kıral ile bir kaç defa çok ağır münakaşalarda bulunmuştu. Kıral diretiyordu. O, siyasetinde musırdı. Hattâ Nuri Said Paşa'yı tehdid bile etmişti.

Zavallı Gazi bilmiyordu ki; bu hareketi ölümünü intac edecekti. Nitekim de öyle olmuştu ve Gazi ortadan kaldırılıvermişti. Şimdi rahatlıkla iddia edilir ki; Irak Kıralı Birinci Gazi, takibettiği siyasetinin kurbanı olmuş ve bizzat Nuri Said Paşa'nın hazırladığı bir suikasde kurban gitmişti.

Böylece, İngilizler tarafından önce Versay'da sonra Lozan'da varlığını ortaya koyduğu bir petrol devleti olan Irak'ın iki Kıralı, baba oğul beş yıl ara ile öbür dünyaya gönderilmiş oluyordu.

ORTA DOĞU'DA BUHRANLI YILLAR VE İRAN PETROLLERİ ETRAFINDAKİ MÜCADELE

İkinci Dünya Harbi sona erdikten sonra Orta - doğu devletleri petrolün nihayetlenen harpteki korkunç kudretini gördükten sonra kıymetini anladılar ve bu hususstaki siyasetlerini ona göre tesbit ettiler.

Orta-şark'ta, İran'da 1901 ve Irak'da aşağı yukarı

1905 tarihlerinde başlayan petrol mücadelesinden sonra patlak veren 1914 Birinci Dünya Harbi sonunda dağılan Osmanlı İmparatorluğunun eski toprakları üzerinde meydana gelen devletçiklerin hemen mühim bir kısmı petrol devleti idi.

Bu devletler Arap Yarımadasını kaplayan topraklar üzerinde meydana gelen devletler ile şeyhliklerdi.

Suudi Arabistan devleti, 1950 yılında Aramco Petrol Şirketi ile yaptığı bir anlaşma sonunda, bu şirketin Suudi Arabistan topraklarından elde ettiği petrolden evvelce bu devlete verdiği % 25 hisseyi % 50'ye çıkarmıştı. Ve Suud Bin Abdülâziz bu işi tereyağından kıl çeker gibi başarmıştı. Tabii Suud Bin Abdülâziz'in bu muvaffakıyeti diğer petrol devletleri tarafından alâka ile takibedilmiş ve onlar da, hudutları içerisinde faaliyet gösteren petrol şirketlerinden, kendilerine verdikleri hisse mikdarını arttırmalarını taleb etmişlerdi.

Hudutları içerisinde faaliyet gösteren petrol şirketlerinden kendilerine ayrılan hisse mikdarının arttırılmasını taleb eden bu devletler arasında Irak da vardı.

Nuri Said Paşa, Gazi ortadan kaldırıldıktan sonra, Irak'a tamamen hâkim olmuştu. Naib Prens Abdülilâh, avucunun içinde idi. Naibin kadınlara düşkünlüğü, israfı Nuri Said Paşa'yı Irak'ı demir pençesi arasına almağa âdeta zorlamıştı. Sonra Nuri Said Paşa bir şeye daha dikkat etmişti. Amerikaya. Evet, Nuri Said Paşa Amerika'ya dikkat etmiş ve İkinci Dünya Harbinden sonra İngiltere'nin cihanşümûl bir imparatorluk olmaktan çıktığına ve yerini Amerika'ya terkettiğine inanmıştı.

Nuri Said Paşa dünya bankeri Amerika'ya sırtını dayadığı takdirde İngiltere'ye pekâlâ bir takım teklifler yapabileceğine de kat'î olarak inanmıştı. Nitekim 1948 tarihinden sonra, İngilizlerin bu eski adamı yavaş, yavaş istikametini Amerika'ya doğru çevirmeğe başlamış, fa-

kat bu arada İngilizleri de ihmal etmemişti. Filvaki Nuri Said Paşa'nın bu yeni politikası İngilizler tarafından büyük bir dikkat ile takibedilmiş ise de, İngilizler bu politikanın değiştirilmesi hususunda herhangi bir demarş yapmamışlardı. İngiliz petrolcuları için Nuri Said Paşa artık eskimiş bir insandı, onun yerine bir yenisini koymak lüzumlu idi. Fakat bu yeni adamı da ortaya çıkarmak istemiyorlardı. Onlar, yani İngiliz petrolcuları, Orta - doğu'nun karışmasında kendileri için büyük menfaatler mülâhaza etmekte idiler. Nitekim istikbalde cereyan edecek olan hâdiseler, İngilizlerin bu görüşlerinde ne kadar haklı olduklarını ortaya koyacaktı.

Nuri Said Paşa'mn bu yeni Amerikanofil siyaseti başladıktan üç yıl kadar sonra, yani 1951 de İngilizlerle ilk petrol müzakereleri başladı. Nuri Said Paşa, İngilizlerden Aramco Şirketi ile Suudi Arabistan Krallığı arasında aktedilen yeni petrol anlaşmasındaki hükümlere müşabih bir imtiyaz taleb etti. Yani Nuri Said Paşa İngilizlerden, «The Irak Petroleum» şirketinden Irak devletine verilen % 25 hissenin % 50 ye çıkarılmasını istedi.

İngiilzler, Nuri Said Paşa'nın bu teklifine ne «Evet» ne «Hayır» dediler. Yalnız, ciddî olarak kendisini ikaz ettiler. Irak Başveziri Nuri Said Paşa da teklifi üzerinde ısrar cesaretini gösteremedi. Nuri Said Paşa İngilizleri çok fena bir zamanda yakalamıştı, yakalamıştı ama bu fırsatı değerlendirmesini bilememişti. İngilizler, Nuri Said Paşa'nın petrol hissesini arttırmayı taleb ettikleri anda, İran'da, Ruslar ve Amerikalılarla sonu aleyhlerine nihayetlenecek bir mücadelenin içerisinde idi. Fakat, aynı Nuri Said Paşa, Orta - doğu'da Entelijans Servis ile petrolcuların ne kadar kuvvetli olduklarını biliyor ve onlardan korkuyordu. Teklifinde ısrar edememesinin sebebi bu idi. Kaldı ki; «The Irak Petroleum Company» açık olarak Irak'ta herhangi bir değişiklik arzu etmediğini de

bildirmişti. Bu ikaz bir nevi tehditti ve Nuri Said Paşa bunun farkında idi.

İkinci Cihan Harbinin nihayete erdiği tarihten beş yıl geçmiş olmasına rağmen dünya hâlâ sulha kavuşmamıştı. 1945 tarihinde kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile dünya iki ayrı kamp'a ayrılmıştı.

Kamplardan birisi Demirperde adını almış diğeri de Hür milletler sıfatını iktisab etmişti. Demirperde memleketleri Rusyanın etrafında, Hür milletler de İngiltere, Amerika ve Fransanın temsil ettiği blok'un etrafında toplanmışlardı. Dünyanın siyasî durumu bu idi. Fakat hakikatte, yani hür milletleri İkinci Dünya Harbinde zafere ulaştıran petrol mücadelesinde ise bu cepheler değişik bir mahiyet arzediyordu.

Rusya - Amerika birliği, tekrar İngiltereye yüklenmeğe çalışmış ve petrol etrafında korkunç bir mücadele başlamıştı. Yalnız, Standard Oil, İngiltereye karşı yaptığı bu mücadelede Amerikan hükûmetini ortak edememişti. Roosvelt zamanında inkişaf ve kemal noktasına varan Rus - Amerikan dostluk ve işbirliği, onun ölümü ile yerine geçen Truman'ın yeni politikası ile âdeta iflâs etmişti. Standard, İngiltereye karşı yalnız kalmıştı. Amerika hükûmeti kendisini desteklememişti.

Ruslar, Standard'ın kendileri ile olan gizli münasebetlerinden faydalanarak Orta - doğu'da yeni ve tehlikeli bir takım hareketlere girişmişlerdi. Sovyet ajanları, İran - Irak - Türkiye ve Suudi Arabistan ile Mısır'da çok ciddî bir şekilde çalışıyorlardı.

İkinci Cihan Harbinin nihaî safhası olan Japonya'nın mağlûbiyetinden bir yıl geçmeden, Rusya'nın Orta - doğu'da ve bu arada Türkiye'deki ajanları, Moskova'ya verdikleri raporlarda durumun Sovyetler lehinde inkişaf ettiğini bildiriyorlar ve Rusyayı bir takım hareketlere girişmeğe mecbur ediyorlardı.

Rusya, İkinci Dünya Harbinin galibi bir devlet olarak adamakıllı kuvvetlenmişti. Onun, Orta - doğu'da, bu arada bilhassa sıcak denizlerde gözü vardı. Rus Çarlığının mirasçısı olarak Rusyayı Akdenize, yani sıcak denize inmekten meneden tek devlet Türkiye idi. Binaenaleyh, ilk denemeyi burada yapmak icabediyordu. Rusya düşünüyordu ki, Türkiye işbu 1947 yılında âdeta tek başına bir devlettir. Binaenaleyh bu devlete yüklenmiş olmakla neticeyi istihsal etmek mümkün olacaktır. Böylece Rusya, Orta - doğu petrol sâhasını Akdenizden de tehdit edebilece kduruma girerdi.

Bu görüş çerçevesi içerisinde Rusya ,1947 yılında Türkiyeye verdiği bir nota ile, Kars - Ardahan ve havalisinin kendisine verilmesini taleb etmişti. Rusyanın bu talebi beynelmilel siyaseti biranda allak bullak etti. Bu taleb, dünya politikacıları için beklenmeyen bir talebti. Bu taleb karşısında şaşırmayan, şoke olmayan yalnız Türk hükûmeti olmuş ve Rusyaya anladığı manadaki cevabını vermişti.

Türkiye'nin cevabı gayet sarihti. Rusya taleb etmişti, eğer kuvveti varsa, Türkiye hudut memleketi idi gelip alabilirdi.

Evet, Türkiye Rusyaya bir defa daha rest çekmişti.

Ve böylece Rusyanın sıcak denizlere, dolayısı ile petrol sâhalarını ihata politikasına Türkiye sed çekiyordu.

Türkiye'nin, en zayıf bulunduğu bir devrede, Stalin Rusyasının kudret ve kuvvetine aldırmadan rest çekebilmesi, dünya politikacıları için birincisinden daha büyük bir sürpriz olmuş, dünya âdeta donup kalmıştı. Rusya ise, bütün kuvvet ve kudretine rağmen, Türk hükûmetinin ağır bir lisan ile kaleme alınmış cevabî notasını sineye çekmeğe mecbur olmuştu.

Rusya, Türkiye'den bu dersi aldıktan sonra, dahilî işlerine müdahaleden hiç bir vakit geri kalmadığı İran'a

döndü. İran Rusya için müsait bir memleketti. Ruslar ayrıca İran'ı kolay yutulur bir lokma telâkki ediyorlardı. Evet, İran, Rusya için kolay yutulur bir lokma olabilirdi, eğer orada İngilizler, daha doğrusu, İngiliz Entelijans Servisi ile Deterding olmasa idi.

Rusların bu kararı, İran için cidden büyük bir talihsizlikti. Zira petrol üçüncü defadır ki, İran'ın başına büyük gaileler açacaktı.

İran devleti, 1907 ihtilâlinden sonra taksime uğramış ve bu taksimden güç belâ kurtulmuştu.

İran için ikinci gaile 1925 yılında meydana gelmiş, İran ordusu zabitlerinden, şimdiki Şah'ın babası olan Binbaşı Rıza Pehlevî, İran tahtını işgal eden Kaçar hânedânına isyan etmiş, bu Türk hânedânını tahtından etmişti. Binbaşı Rıza Pehlevînin, İran Şah'ı olarak sahneye çıkmasından sonra İran'da cereyan eden hâdiseler, İran için hakikaten arzu edilmeyen şeylerdi.

İran'ın başına gelen bütün bu felâketler, bu musibetler hep petroldendi.

İran için üçüncü felâket, İkinci Dünya Harbi içerisinde vukubulmuştu. Bedbaht İran, İngiliz - Rus anlaşmasına uygun olarak ikiye ayrılmış ve memleketin kuzeyini Ruslar, Güneyini de İngilizler fiilen işgal etmişlerdi. İkinci Dünya Harbinin zarureti olarak kabul edilen bu fiili işgal, harb biter bitmez son bulacaktı. İşgalcilerden birisi olan İngiltere, anlaşmanın bu hükmüne sadık kalmış, fakat Rusya işgal ettiği bölgelerden bir türlü çıkmak istememiş, hattâ bu hususta ayak diremişti.

İran için çok üzücü, uzun müzakereler sonunda Ruslar İran'ı terk etmiş, fakat geride, kendilerine bağlı çok kuvvetli bir teşkilât bırakmışlardı. Ruslar, her ne suretle olursa olsun, İran'da yerleşmek, hiç olmazsa, kuvvetli bir şekilde bu memleketi baskı altında tutmak, İngilizlere verilmiş olan petrol imtiyazlarını feshettirmek ve bu

petrollere sahip olmak niyetini besliyordu. İşin ve sözün açıkçası, Ruslar İran'ı rahat bırakmamayı prensip kabul etmişlerdi.

Ruslar İran'ı terk ettikten sonra geride bıraktıkları yerli teşkilâtla birlikte kendilerine bağlı ajanlar, hummalı bir faaliyete giriştiler. Bu faaliyetlerin neticesi olarak da İran'da 1950 yılında ileride patlak verecek olan hâdiselere başlangıç mahiyetindeki ufak tefek hâdiseler meydana geldi. Bu hâdiseler, İran'ın iç bünyesi bakımından hiç de iyiye yorulacak cinsten değildi.

Petrol yüzünden İran açıkça tehdit ediliyordu. Bu tehditler ise, İran'da, devamlı olarak hükûmet buhranları tevlid ediyordu.

İranlılar, Amerikan politikasının ve Rusyanm tazyiki ile İngilizlerle, kendilerine verilmiş olan imtiyaz anlaşmalarım yeniden gözden geçirmek ve zamanın icaplarına uygun olarak yeni baştan tanzim etmek için petrol müzakerelerine başlamışlardı.

1950 Yılında başlayan bu müzakereler maalesef ümid verici değildi. Müzakereler uzadıkça uzuyor ve en ufak bir anlaşma olmuyordu. Müzakerelerin sürüncemede kalmasından birinci derecede mes'ul olanlar Ruslardı. Gerçi Ruslar ortada gözükmüyordu, lâkin İran'daki Rus ajanları ile Tudeh Partisinde teşkilâtlanmış olan Komünistler, İran hükûmetlerini akla durgunluk verecek bir baskı altında tutuyorlardı. Ruslar denilebilir ki; İran'da dilediklerini rahatça yapabiliyorlardı.

Petrolcularla, İran hükûmeti arasında bir anlaşmaya varılacağı ümid edildiği anda, hiç umulmadık bir takım hâdiseler meydana geliyor ve müspet yolda ilerleyen müzakereler bir anda duruveriyordu. Öyle anlaşılıyordu ki, Ruslar İran'da müstakar bir hükûmet istemiyorlardı. Bütün bu huzursuzlukları da Kuzistan eyaletinde ve Abadan'da bulunan petrol için yapıyorlardı.

Ruslar İran'ı huzursuz eden tertiplerin yaratıcısı ajanları maalesef İran hükûmetleri ile muhtelif tarihlerde yaptıkları anlaşmalarla bu memlekete sokmuşlar ve kendilerine bir de kanunî sıfat bulmuşlardı. Bu ajanlar sözde Mütehassıs idi. Tabiî bu sıfat altında da rahatça çalışmak imkânlarını buluyorlardı.

İşte bu ajanlardı ki, İran ile İngiltere arasında cereyan etmekte olan petrol müzakerelerinin müsbet bir neticeye ulaşmasına mani oluyorlardı.

1951 Yılında İran'da General Razmara Başvekildi. Kendisi dürüst, namuslu ve batıya yakınlığı nisbetinde Ruslardan nefret eden bir insandı. Petrol müzakereleri akamete uğradıktan sonra Başvekil olan Generalin şahsında İngilizler, petrol meselesinde bir anlaşmaya varabileceklerini ümid ettiler ve bir kere daha müzakere kapılarını yokladılar. General her ne olursa olsun İngilizlerle anlaşmaya taraftardı. Onun için İngilizlerin yaptıkları, müzakerelere tekrar başlama teklifini memnuniyetle kabul etti.

General Razmara şuna inanıyordu ki; Petrol tehlikeli bir madde idi. Ayrıca general, petrolün küçük devletler tarafından istihsal edilebileceğine de inanmıyordu. O, petrolün ancak beynelmilel tröstler tarafından çıkarılabileceğine inanmıştı. Bu sebeple de İngilizlerle anlaşmak üzere vaki teklifi kabul etmişti.

Anglo Persian ile İran hükûmeti arasındaki petrol müzakereleri dostane bir hava içinde başladı. İran da, Anglo Persian da uzunca süren müzakereler sırasında birbirlerine saygılı davrandılar ve karşılıklı bir anlayış gösterdiler. Müzakereler müspet bir yolda ilerledi ve nihaî safhaya geldi. Taraflar her hususta anlaşmışlardı. Sadece ufak bir iki mesele kalmıştı.

İran'ın istediği olmuş, Anglo Persian istihsal edilen petrolün % 50 sini İran'a vermeği kabul etmişti. Bu ne-

tice İran için fevkalâde bir netice idi. Esasen bugüne kadar petrolcularla İran hükûmetleri arasında cereyan eden müzakerelerde İranlılar bundan daha büyük bir hisse taleb etmemişlerdi. General Razmara, petrolcularla olan ihtilâfın halledilmesinden dolayı memnuniyetini izhar ediyor, anlaşmanın imzasına hazırlanıyordu. Fakat Ruslar rahat durmuyorlardı.

BİR BAŞVEKİL ÖLDÜRÜLÜYOR

Anglo Persian ile İran hükûmetinin petrol müzakerelerine başladıkları sıralarda Ruslar da harekete geçmişlerdi. Sözde mütehassıslar her türlü tahrik yoluna müracaat ediyor ve İran ile petrolcular arasında cereyan etmekte olan müzakereleri baltalamağa çalışıyorlardı.

Ruslar gayet mükemmel çalışıyorlardı. Tabiî bu çalışma metodunun gerisinde de Rus altunları, her yerde ve her zaman görüldüğü gibi büyük rol oynuyordu.

Tudehçiler ceplerindeki Rus altunları ile memleketi âdeta hallaç pamuğu gibi atıyorlardı. General Razmara ile Anglo Perisan arasında yapılan ve İran'ın lehinde neticelenmek üzere bulunan müzakerelerden önce, Rusların teşvik ve tahrikleri ile Tudeh Partisi ile Fedaiyanı İslâm teşkilâtı İran'a verilen petrol hissesinin azlığından şikâyet eden bir propagandanın tahrikçileri idiler. Onlar, Anglo Persian tarafından İran'a verilen % 20 hissenin arttırılmasını istiyorlar ve bu hususta ellerindeki bütün organlardan faydalanıyorlardı.

Onlar, İngilizlerin, İran'ın taleb ettiği petrol hissesinin arttırılması teklifini kabul edeceklerini bir an dahi akıllarına getirmemişlerdi. Vaktaki müzakereler müsbet yolda ilerleyip neticeye varmak ümidi belirince Ruslar, Tudeh Partisi ve Fedaiyanı İslâm teşkilâtını harekete ge-

çirdiler.

İran'da yeni bir propaganda başlamıştı. Petrol devletleştirilmeli idi. Evet Tudehçilerin de Fedaiyanı İslâmcıların da yeni Rus modası teklifleri bunlardı.

Rusların yeni petrol siyasetlerini ifade eden «Devletleştirme» parolası bütün İran'da misli görülmemiş bir propaganda kasırgası halinde esti. Tabiî neticeleri de o nisbette kat'î oldu. Halk, yeni teklifleri benimsedi ve hükûmetin Anglo Persian ile anlaşmak üzere bulunduğu o günlerde bütün İran'a şamil nümayişler başladı. Halk sanki bir ağızdan konuşur gibi petrolün devletleştirilmesini taleb ediyordu.

Ruslar, bu nümayişlerle de iktifa etmediler ve yine memleketin her tarafında İngiltere ve Anglo Persian petrol şirketi aleyhinde nümayişler tertib ettiler.

Halk, kitle psikolojisinin tipik bir misali halinde her gün her yerde İngiltere aleyhinde yeni, yeni nümayişler tertipliyor ve aleyhte en ağır konuşmaları yapıyordu.

İran sanki yerinden oynamıştı. Halk heyecan içerisinde idi. Rus ajanları da halkın heyecanını daha fazla tahrik etmek için ellerinden geleni yapıyorlar, bütün imkânlarını ortaya koyuyorlardı.

Halkın aleyhteki nümayişleri o hale geldi ki; hükûmet, İngilizler ile yapılan müzakereleri Anglo Persian'ın da tasvibi ile ve halkın yumuşamasına kadar tehir etti.

Ruslar, talihsiz İran'ı, çok müsaid şartlarla imzalamağa muvaffak olacağı bir anlaşmadan ve menfaatten mhrum etmekle kalmıyor, fakat bu memleketin başına yeni, yeni gaileler açmağa hazırlanıyordu.

Petrol müzakereleri her iki tarafın da arzusu ve halkın yatışması ve ondan sonra tekrar müzakerelere başlamak kaydı ile durmuş olmasına rağmen, İran'da hâdiseler durmamış, nümayişler ve halk hareketleri her gün artan bir hızla devam etmişti.

Tudeh Partisi ile Fedaiyanı İslâm cemiyeti açıkça meydan okuyorlar, hükûmeti ve Şah'ı tehdit ediyorlardı. Başvekil General Razmara, bu iki teşekkülün baş düşmanı idi.

İran'da Rusların istedikleri vasat meydana gelmişti. Entelijans Servis ile Deterding ilk defa İran'da bocalamağa başlamıştı. Hâdiselere hâkim olamıyor gibi bir durum içinde idi. Fakat hakikatte Deterding, bütün kuvvet ve kudreti ile İran'da bulunuyordu. Deterding için son darbeyi indirmek güç değildi. Fakat bu darbeyi indirmek için zaman çok erkendi. Zavallı İran, topraklarındaki petrol yüzünden birbirine girmişti. Ve hiç kimse bunun farkında değildi.

İran'da durum çok gerginleşmişti. Her an bir harekete intizar ediliyordu. İş bu şekle girince, Başvekil General Razmara, bir takım sert tedbirler almağa mecbur kaldı. Tudehçilerden ve Fedaiyanı İslâm ileri gelenlerinden bir çok tevkifat yaptı. Buna rağmen nümayişlerin arkasını alamadı. Bir taraftan tevkifler devam ederken, öbür taraftan bu iki teşekkül yeni, yeni nümayişler tertipliyor, General Razmara'nm aldığı tedbirleri protesto ediyor, kendisini açıktan açığa tehdit ediyorlardı.

İran, petrol yüzünden bir defa daha kana bulanmak istidadını gösteriyordu. Bu memlekette kan akması mukadderdi, zira topraklarında petrol vardı. Nitekim, petrol yüzünden bu kan akmakta gecikmedi.

7 Mart 1951 tarihinde patlayan bir tabanca bu kanın akmasına sebep oldu. Talihsiz İran'ın, talihsiz ve vatanperver Başvekili General Razmara kanlar içinde yere yıkıldı.

General Razmara derhal öldü, ve petrol, ölüler listesine bir Başvekil daha ilâve etti.

General Razmara'nın katili derhal yakalandı. Ka-

til, 25 yaşında bir gençti ve Fedaiyanı İslâm cemiyetinin azası idi.

Katil Abdullah Rasteşar adında birisi idi. Bütün İran matbuatı ile birlikte dünya matbuatı bu menfur ve iğrenç cinayetten bahseden yazılar yazdı, cinayeti protesto etti, fakat netice değişmedi. Petrol bir devlet adamının daha başını yedi ve arkasında gözleri yaşlı bir cemiyet bıraktı.

Petrol kralları cihanşumûl hale getirdikleri petrol yüzünden durmadan cinayetler işliyorlar, devletlerin iç işlerine müdahale ediyorlar ve bazan da... kendilerine boyun eğmeyen devletlerde ve diledikleri anda ihtilâller, hükûmet darbeleri yapıyorlardı.

İran'daki son hâdise de bunlardan birisi idi ve İran Dramı yeni başlıyordu.

Şah, Razmara'nın katlinden sonra, Başvezirliğe İran'ın çok değerli devlet adamlarından birisi olan Hüseyin Âlâ'yı getirdi. Yeni Başvezir, derhal cinayetle alâkalı bir çok tevkifat yaptı.

Yeni hükûmet, işe sert bir tempo ile başladı. Buna rağmen İran'ın her tarafında başlamış olan ve bir Başvekilin katli ile neticelenen nümayişlere mani olamadı.

Halk durmadan nümayişler yapıyordu. Bilhassa Tahran tahammül edilmez bir şehir manzarası almıştı. Şehrin her yerinde nümayişler oluyor, Hüseyin Âlâ hükûmeti ve İngilizler aleyhine yeni yeni hareketlerde bulunuluyordu.

Tahran'daki İngiliz elçiliği ise hâdiseleri, kendilerine has bir soğukkanlılıkla takib ediyordu. Lâkin İngiltere aleyhindeki nümayişler o hale geldi ki; duruma müdahale mecburiyeti doğdu.

Tahran'daki İngiliz büyük elçisi İran hükûmetine sert bir nota verdi.

İngilizler Tahran hükûmetine verdikleri notada;

İngiltereye müteveccih olan halk hareketlerinin derhal durdurulmasını taleb ediyorlardı. İran hükûmeti âdeta acz içinde idi. Devam eden hâdiseleri durdurmağa kudreti yetmiyordu. Buna rağmen İngiliz notasına yumuşak bir lisanla kaleme alınmış bir cevap verildi. İran bu cevabında; hâdiselerin anormal olmakla beraber yatışacağı teminatını veriyor, fakat nümayişleri de durdurmağa muktedir olamıyordu.

Gerçi memleketin her tarafına yayılmış olan nümayişler büyük mikyasta durmuştu, ama Tahran için için kaynıyordu ve nümayişlerin arkası alınamıyordu.

Tahran hariç, İran'ın diğer şehirlerinde nümayişler, bir ay kadar durmuştu.

Bu bir aylık nisbî sükûn 11/12 Nisan 1951 tarihinde yerini çok şiddetli bir fırtınaya terk etmişti. İran'da durum, memleketin her tarafında başlayan çok ağır nümayişlerden sonra birden bire nezaket kesbetti. Tudeh Partisi ile Fedaiyanı İslâm cemiyetinin tahrik ettiği nümayişler İran'ı bir baştan bir başa sarmıştı.

11/12 Nisan tarihlerinde başlayan nümayişler, bilhassa ideolojik niyetlerini açığa vurmak bakımından mühimdi. O tarihe kadar yapılan nümayişlerde rengini belli etmemiş olan Komünistler son nümayişlerle birlikte ortaya çıkmışlar ve başlayan hareketi bir Komünist hareketi haline getirmişlerdi.

Hükûmet bunalmıştı. Hükûmetin elinde, başlayan komünist hareketin müşevvik ve tertipçisi olarak Tudeh Partisi olduğunu gösteren bir çok raporlar vardı. Buna rağmen, Tudeh Partisi aleyhine herhangi bir takibata girişemedi. Zira, böyle bir harekete tevessül ettiği takdirde, İran'da iç harbin kaçınılmaz olduğunu Başvekil Hüseyin Âlâ herkesten daha iyi biliyordu.

Komünist hareketinin başladığı tarihten iki gün sonra, 18 Nisan tarihi İran için felâketli bir tarih oldu.

O tarihe kadar her türlü nümayiş ve protestonun dışında kalan Abadan'da da komünist hareketi başladı. Abadan'daki nümayişler, bir anda tipik bir komünist taktiği olan sokak arbedelerine döndü. Halk ile polis arasında vukubulan kıyasıya mücadelelerde iki İngiliz teknisyeni ile bir İtalyan teknisyeni ve altı İranlı işçi öldü.

Petrol Asyanın bu bölgesinde yeni cinayetlerin işlenmesine, bigünah zavallıların, hattâ niçin öldüklerini bilemeden bu dünyadan göç etmelerine sebep oluyor ve petrol uğrunda bilerek veya bilmeyerek ölen sayısı belli olmayacak kadar çok insanın yanına yenilerini ilâve ediyordu.

18 Nisan 1951 tarihinde yani komünist nümayişlerin İran petrol tasfiyehanesinin merkezi Abadan'a sirayet ettiği gün, İngiltere ciddî bir takım tedbirler almağa başladı.

İngiltere Bahriye Birinci Lordluğu, münhasıran kendisine ve Entelijan Servise ait olan petrol mıntıkasını korumak hususunda alınan tedbirleri dünya umumî efkârına ilân etti.

İngiliz Bahriye Birinci Lordluğunun ilân ettiği tedbirler, bugüne kadar emsalinde görülen tedbirlerdi.

Bahriye Birinci Lordluğu, petrolü muhafaza etmek için, harp gemilerini bir kere daha petrolcuların emrine tahsis ediyordu. O petrolcular ki, menfaatleri icab ettirdiği zaman dünyayı ateşe atmaktan, donanmaları, orduları ve binlerce uçakdan meydana gelen uçak filolarını harekete getirmekten çekinmezler.

İşte İran meselesinde de böyle oluyordu. Harp gemileri harekete geçiriliyordu. Çünkü, tehdit edilen petroldü. Tarih bir defa daha tekerrür etmekte idi.

1921 yılında da İngilizler, Kostarika Petrolleri yüzünden Amerika ile çatıştığı zaman, yine donanmalarını seferber etmişler, Amerikayı o yılların korkunç ar-

madası ile tehdit etmişler, Amerika da bu tehdide boyun eğmek zorunda kalmıştı.

Şimdi yine öyle oluyor, donanmalar harekete geçiyor ve petrolü korumak için Abadan'a rotasını çeviriyor ve tam yolla Basra Körfezine gidiyordu. İngiliz Bahriye Birinci Lordluğundan tedbirler hakkında verilen bilgiye göre; Abadan'daki İngiliz menfaatlerini korumak maksadı ile İngiliz donanmasından bir kaç gemi tahrik edilmiş ve gemiler Abadan'a gitmek emrini almışlardı.

Abadan'a gitmek üzere acele üslerinden ayrılan gemiler şunlardı: Wild Goose, Flâmengo, Gambia, Mauritius ve Euryalus.

Harp gemilerinin Abadan'a hareket ettikleri aynı gün İngiliz Hariciye Nazırı Avam Kamarasına son İran hâdiseleri ile alâkalı izahat vermek lüzumunu ve zaruretini hissetmiş ve Avam Kamarası toplantısında geniş açıklama yapmıştı. Herbert Morrison, İran, hâdiselerinin bir kronolojisini yapmış ve İngilterenin sonuna kadar sabrettiğini, ancak durumun vehamet kesbetmesinden sonra harekete geçmeğe mecbur kaldığını Avam Kamarasına bildirmişti. İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Herbert Morrison sözleri arasında bilhassa şunları söylemek lüzumunu hissetmişti.

«İran hâdiselerine seyirci kalamayız. Bu sebeple, Abadan'a gitmek emrini almış İngiliz donanmasına mensup gemilerden ayrı olarak, icab ettiği takdirde yeni harp gemileri de yollayacağız.

İngiltere hükûmeti, Abadan'daki İngiliz menfaatlerini korumak için, İran hükûmetinin kabil olan her şeyi yapacağı kanaatindedir. Ve İngiliz tebaalarının uğrayacağı zarar ve ziyandan İran hükûmetini mes'ul tutmaktadır.»

İngiltere harekete geçmişti. Korumağa azimli olduğu madde ise petroldü. İngiliz Hariciye Nazırı M. Herbert

Morrison ne demek istiyordu? Yollanan harp gemilerine yenilerini de ilâve edeceğiz derken kimi tehdit ediyordu? İranı mı? İran bu ağır tehdide değer mi idi? O küçük ve zayıf bir devletti. O halde bu sözler kime, hangi devlete müteveccihti?

İşin açıkçası, İngilterenin tehdit ettiği devlet Rusya ve bir dereceye kadar Amerika ve onun arkasındaki Standard Oil petrol tröstü idi. Tehdit hakikaten ağırdı. Fakat açık konuşmak icab ederse, İngilterenin aldığı karar sertti ve himayeye karar verdiği İran'daki petrol menfaatleri için değerdi. Çünkü, elden gitmesi muhtemel madde, petrol'dü. İşte İngiltere buna rıza gösteremezdi.

İngiliz petrol kaynaklarını tetkik edenler, İngilterenin haşmet ve kudretini bu ham maddeye, yani petrole medyun olduğunu müşahede ederler. Ve onun içindir ki; İngiltere, petrol sayesinde dünyanın istediği herhangi bir yerinde dilediği şeyleri açık veya kapalı yapabilmekte, arzu ettiği tedbirleri almakta kendisini yani İngiltereyi haklı bulduğunu da görürdü.

İngiltere hükûmeti; Hariciye Nazırının ağzı ile öyle bir lisanla konuşuyordu ki; Bu hitap şeklinde ve tedbirlerin açıklanmasında âdeta bir meydan okuma, bir harp edası vardı.

İngiltere, hakikaten, İran petrolleri yüzünden bir harbi göze alabilir mi idi? Buna tereddütsüz olarak verilecek cevap sadece Hayır'dan ibarettir. Zira, İngiltere için, elzem olduğuna inandığımız Üçüncü Cihan Harbinin henüz zamanı gelmemişti.

İngiltere, korkunç bir kudret haline gelen Amerikanın istediği derecede yorgun düşmediğini biliyordu. Gerçi Amerika Kore'de yoruluyordu, fakat sadece Kore Amerikayı yormağa kifayet etmezdi.

Amerikanın yorulması için yeni yeni iz'ac edici cep-

helere ihtiyaç vardı. Ve, bundan ayrı olarak, İngiltere, denizlerdeki üstünlüğü Amerikaya kaptırmış olmanın ıstırabını duyuyor, dünyanın sevgilisi halindeki Amerikayı milletlerin kalbinde kurduğu tahttan alaşağı etmenin sırasını bekliyordu. İngiltereyi, İran'da bir harbi göze almaktan meneden sebeplerden birincisi bu idi. İngiltereyi bağlayan ikinci sebep ise, Rusya - İran ve İngiltere arasında 1907 yılında aktedilen anlaşma idi. İngiltere bu hususu dikkate almamazlık edemezdi. Çünkü, Rusya'nın derhal bu anlaşma hükümlerine dayanarak İran'ın yarısını işgal etmesi işten bile değildi. O takdirde de, İngiltere - Rusya harbi kaçınılmaz bir zaruret olurdu. Ve böyle bir harp ise, İran petrollerinin daimî olarak elden çıkması demek olurdu.

İngiltere pekâlâ biliyordu ki; İran'a yapacağı herhangi bir müdahale Rusyayı harekete getirecek ve İran'ın mühim bir kısmını işgal edecekti. 1907 Rus - İran - İngiliz anlaşması bu hususu derpiş ediyordu. Bu sebeple de İngiltere, sadece bir kuvvet gösterisinde bulunuyordu.

İngiltere, petrolünü himaye için Abadan'a harp gemileri gönderirken Standard Oil tröstü de İran petrol ihtiâfı için harekete geçiyor ve dünyanın sayılı iktisatçılarından Max Thornbourgh'un ağzı ile, İngilizlerin, İran ile olan petrol ihtilâfında takındıkları tavrın akılsızca olduğunu söylüyordu.

Bir başkası böyle bir beyanat verse üzerinde durmak için herhangi bir sebep mevcut olmazdı. Fakat bu sözleri söyleyen zat, Standard Oil Of California'nın iktisat mütehassısı ve sayılı idarecilerinden birisi olursa iş değişiyordu.

Thornbourgh'un beyanatı açıkça Standard'ın Rusya ile birlikte olduğunu ima ediyordu. Standard Oil acaba İran petrollerinde Royal Dutch - Shell grubu ile karşı

karşıya mı geliyordu? Maalesef evet. Amerika, ileride görüleceği gibi, İran petrollerine el atmağa kararlı idi ve bu hususu gerçekleştirmek için en ehven şartları eline geçirmiş oluyordu. Fakat açık bir şekilde mücadeleye girişmek mümkün değildir. Standard açıkça müdahale edemiyor, fakat her hâdiseden kendi lehine bir takım imkânlar sağlamağa çalışıyordu. Standard açıkça mücadele edemiyordu, zira İngilizler ile Amerikalılar arasında 1948 yılında ve harp içinde imza edilen bir anlaşma vardı. Bu anlaşma ile her iki petrol tröstü on senelik bir anlaşma yapmışlardı. Bu mütarekenin bitmesine ise iki yıl vardı. Bu sebeple Thornbourgh'un sözleri zamansız, fakat Amerikalıların niyetlerini ortaya koyan bir belge vasfını taşıyordu.

İran'daki petrol ihtilâfı bütün Orta - doğu'yu tehdit ediyordu. İran hükûmeti şaşkınlık içinde idi. Ne yapacağını bilemez bir duruma girmişti. Fakat buna rağmen bir takım tedbirler alıyor, Komünist nümayişleri haline inkılâp eden halk hareketlerini bastırmak için var kuvveti ile çalışıyodru. İran hükûmeti her çareye tevessül etmişti. Nümayişler alınan bütün tedbirlere rağmen durmuyordu. Bu durum karşısında Hüseyin Âlâ 14 Nisan 1951 tarihinde İran'da fevkalâde hal ilân etti.

18 Nisan tarihinde Abadan'a sıçrayan hareket 14 Nisanda daha da genişledi ve bütün Abadan tasfiyehanelerine sıçradı. Bu tasfiyehanelerde çalışan 12.000 işçiden 9.000 kişisi anide işlerini bıraktı. Abadan'da umumî ve kanunsuz grev başlamıştı. İşçilerin sadece 3.000 i işlerinin başına gelmişlerdi. Umumî grev tasfiyehaneleri durdurmuş ve istihsal birdenbire düşmüştü.

Abadan tasfiyehanelerinin günlük 18 milyon galonluk istihsali grevler yüzünden 10 milyon galona düşmüştü ve bu miktar her geçen gün düşmekte devam ediyordu.

Abadan'da grev bütün şiddeti ile devam ediyor, bu arada sokak nümayişleri aralıksız bir şekilde şiddetini arttırıyordu. Abadan'da hayat felce uğramış, sokaklarda nümayişçiler ve işçilerle polis arasında sık sık çarpışmalar başlamıştı. İran felâketli günler içerisinde bocalıyordu. İşte hükûmeti fevkalâde tedbirler almağa mecbur eden tablo bu idi.

1917 yılındanberi ilk defa meydana gelen bu ciddî durum, İran hükûmetini yeni yeni tedbirler almağa sevketti. Hüseyin Alâ'nın aldığı yeni tedbirler, Abadan'a asker sevketmekten başka bir şey değildi. Memleketin muhtelif noktalarından kırk tren katarı tahrik edildi ve Abadan'a sevkedildi. Asker yüklü katarların gelmesi de neticeyi değiştirmedi. İran askerlerinin Abadan'a vardıkları 15 Nisan tarihinde ise, hükûmet daha evvel aldığı tedbirler meyanında zırhlı vasıtalarla yolları tutmuş bulunuyordu. Petrol, nelere muktedir değildi. Bu yağlı ve pis madde talihsiz bir memleketin başına dert olmuş, memleket tehlikeli bir girdaba sürüklenmişti. Ve şimdi bu maddeyi korumak için askerler seferber edilmişti.

Petrol bütün bir memleketi ayağa kaldırmıştı. Sadece bir memleketi mi? Hayır, aklı başında herkesi ayağa kaldırmış, milletlerin huzurunu bozmuştu.

İran petrol ihtilâfı beynelmilel politikada tehlike işareti vermişti. Bilhassa Orta - doğu memleketlerinde tehlike çanı her zamankinden daha acı bir şekilde çalmağa başlamıştı.

14/15 Nisan tarihlerinde Abadan sokaklarında polis ile nümayişçiler arasında vukubulan çarpışmalarda iki kişi daha ölmüştü. Abadan'da artık ne can ne de mal emniyeti kalmamıştı. Tasfiyehanelerde mütehassıs olarak çalışan 30 kadar Amerikalı teknisyen ve mühendis, Tahran'daki sefaretlerinden aldıkları talimatla acele olarak Abadan'ı terk etmişler ve Basra'ya gitmişlerdi.

İran'da Razmara'nm katline tekaddüm eden günlerde önceleri kulaktan kulağa, sonraları ise açıktan açığa bir isim atıldı ortaya. Halk bir efsane insanından bahseder gibi bahsediyordu bu isimden. Kimdi bu zat? Peacok neyin nesi idi? İngilizler, bu şahsın bir Tudehçi lider olduğunu ileri sürerken, Fedaiyanı İslâm cemiyeti ileri gelenleri ise aksini iddia ediyorlardı. Onlar bu adamın bir İngiliz casusu olduğunu iddia ediyorlar ve İran'ın içine düştüğü bu elim durumdan onu, dolayısı ile İngilizleri mes'ul tutuyorlardı.

Fedaiyanı İslâm Cemiyeti iddia ediyor ve diyordu ki;

«İngilizler bu grevleri bilhassa çıkartıyorlar, onların niyetleri İran'ı istilâ etmektir»

Fedaiyanı İslâm Cemiyetinin iddiası mümkün olabilir mi idi? Kimbilir, belki mümkün olabilirdi. Zira petrol o kadar çetrefil işlerin içindedir ki; bu iddiayı da ciddiye almak şıkkı düşünülebilirdi. Fakat, biz, İngilizlerin böyle fevkalâde nazik bir zamanda bu işi yapabileceklerine, yani İran'daki grevleri bizzat kendilerinin çıkarabileceklerine ve bu grevlerden fayda mülâhaza edeceklerine kani değiliz.

İngilizler, Standard Ooil temsilcisi Thorbourgh'un sarfettiği sözlere cevap vermediler. Filvaki İngilizler, susmuştu, ama bir başka yerde Standard'a şiddetli bir şamar atacaklar ve dünyanın sayılı askerlerinden birisini, bir cumhuriyetçiyi saf dışı edeceklerdi.

İşler arap saçına dönmüştü. İran hükûmeti Abadan'a asker yüklü tren katarlarını ve zırhlı vasıtaları sevkettiği gün, İran'a komşu bir memlekette, Türkiye'de Türkiye Hariciye Vekili Profesör Fuad Köprülü'nün riyasetinde Türkiye'nin Londra-Paris ve Roma Büyük Elçileri Ankara'da çok mahrem bir toplantı yapıyorlardı.

Türkiye, İngiliz-İran petrol ihtilâfından meydana gelen ve İran'ın bir barut fıçısı gibi dünyayı tehdit ettiği günlerde, bu toplantıya şiddetle ihtiyaç hissetmişti.

Türkiye, doğu'da hemhudut olduğu bir memlekette Rusyanın çevirdiği dolaplara bigâne kalamazdı. Bu sebeple de durumu en ciddî şekilde takibetmek ve politikasını ona göre ayarlamak mecburiyetinde idi.

Ayrıca Türkiye, İran hâdiseleri muvacehesinde dünyanın sayılı merkezlerindeki siyasî tansiyonu anlamak, bilmek istiyordu. Bu arzu, dünyadaki devletlerin hemen hepsinden daha çok hakkı idi. İşte, Türkiye Hariciye Vekilinin riyasetinde ve Ankara'da gayet mahrem bir şekilde cereyan eden elçiler toplantısı bu sebeple yapılıyordu. Türkiye İran'daki durumun vehametini idrak etmişti.

Ankara'da bu toplantının yapıldığının ertesi günü de İran Başveziri Hüseyin Alâ İngiltere Hariciye Vekili Mr. Herbert Morrison'un Avam Kamarasında verdiği beyanatına cevap veriyordu.

İran Başveziri İngiliz Hariciyesini ikaz ediyor ve:

«İngilizler bir askerî müdahale yaparlarsa, kendi menfaatleri bakımından bu hareket, ağır bir darbe olur. Mamafih, İngiliz hükûmetine itimadım vardır. Zira İngilterenin, Milletlerarası sulhu vahim bir şekilde tehlikeye düşürecek her türlü tedbiri bertaraf edeceğine inanıyorum» diyordu.

İran Başveziri bu beyanatı tam zamanında vermişti. Hüseyin Alâ İngilterenin bir takım nümayişler dışında olarak zor'a tevessül etmeyeceğini biliyordu. O, bu beyanatı ile İngilizlerin gururlarını okşuyor ve kendilerine müstakbel tehlikeyi haber veriyordu.

İran hükûmet reisinin bu sözleri de, Amerikanın petrol ihtilâfının halli için attığı adım da İran'da durumu değiştirmiyor ve gerginlik bütün şiddeti ile de-

vam ediyordu. Bu beyanatın tek müspet tarafı, İngilizlerin hakikaten zora tevessül etmemeleri olmuştu.

İran'da petrol ihtilâfı en had safhada iken, Deterding veya Entelijans, İran'daki ihtilâf yüzünden Amerikadan yükselen ve Standard Oil patenti taşıyan tenkidlere fiili şekilde cevap veriyor ve Uzak-doğu'da bir mühim hâdisenin cereyan etmesine sebep oluyordu. Bu hâdise, sonraları Amerikayı yerinden oynatacak ve Truman'ı çok müşkül bir mevkie düşürecekti.

Kore'de, Birleşmiş Milletlerde iki bloka ayrılmış kuvvetler, yani komünistlerle hür batılı devletler cephesi karşı karşıya gelmişti. Kore'de korkunç bir harp devam ediyordu. Birleşmiş Milletler ordusu adı altında komünistlerle harp eden birliklerin kumandanı ise, İkinci Cihan Savaşının unutulmaz siması ve Amerikan ordusunun en yüksek rütbesi olan Beş Yıldızlı Generali, General Mc Arthur'du. Büyük ve uzağı gören bir asker olarak o, Kore'deki bu mücadeleye bir an önce son vermek istiyordu. General, Şimalî Korelilerin ikmal merkezlerinin Komünist Çin toprakları ve Han nehri vadisi olduğunu biliyordu. O yine biliyordu ki; eğer bu ikmal merkezleri bombardıman edilir ve Kuzey Korelilerin ikmal almalarının önüne geçilirse, Kore'de devam etmekte olan harp derhal duracaktır.

Beş yıldızlı general bu hususu bir kaç defa Washington'a bildirmiş, lâkin her seferinde teklifi reddedilmişti. Fakat general dayatıyordu ve ima ediyordu ki; bir emri vaki yapacaktı.

Beş yıldızlı general Mc Arthur'un bu niyeti taşıdığı bu sırada Amerikada Demokrat Parti iktidarda idi ve Amerika Reisicumhuru Truman'dı. Demokratik Parti, Standard Oil tröstünün düşman olduğu parti idi ve Amerikada iktidarda bulunuyordu.

Standard'ın demokrat partiye karşı husumeti yeni değildi. Çok eski tarihlere, yarım asır evvelisine dayanıyordu. Mazide Standard Oil ile Demokratlar en şiddetli mücadeleleri yapmışlar, hattâ muhtelif tarihlerde Federal Mahkemelerden aldıkları kararlarla Standard Oil'u kanun dışı ilân etmişler John Rockfeller'i hapse mahkûm etmişlerdi.

İşte bu partinin iktidarda bulunduğu 1951 yılının 11 Nisanında bütün dünyada şok tesiri yapan bir karar ilân edildi ve dünya efkârı umumiyesini allak bullak etti. Bizzat Truman'ın imzaladığı ve derhal attbik ettiği bu kararla Amerika'nın en yüksek rütbeli, beş yıldızlı generali Mc. Arthur azlediliyor, rütbeleri alınıyor ve ordudan uzaklaştırılıyordu.

Truman'ın bu kararı, dünyanın büyük siyasî merkezlerinde, bilhassa Birleşmiş Milletlerde derin bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Büyük merkezler şaşkınlık içinde idi. Durup dururken Truman bu kadar ağır bir riski neden omuzlamıştı.

Dünyayı hayretler içinde bırakan bu karardan sadece tek bir insan hayret etmemişti. Deterding. Evet Deterding hayret etmemişti. Zira o, Mc. Arthur'un yapmak istediği hareketin vehametini biliyordu ve İngiliz diplomasisi kanalı ile generalin yapmak istediği çıkışın bir dünya harbine sebep olabileceğini, muhtemelen Amerika Reisicumhuru Truman'a iletmiş ve kendisini ikaz etmişti. Belki de generalin bu hareketinin arkasındaki hakiki sebebin Standard Oil olduğunu da söylemişti.

Nitekim, Amerikada da, dünyanın daha başka memleketlerinde de generalin Standard Oil'un bir tuzağına düştüğü de açıkça yazılmış ve iddia edilmişti.

Beş yıldızlı generalin Cumhuriyetçi Partiye sempatisi olduğu ise, Amerikada herkesin bildiği bir hakikatti.

Amerika Reisicumhuru Truman'ın, «İfşa ederim» deyip de bir türlü ifşa edemediği Mc. Arthur'un azlindeki hakiki sebep bu idi. Truman itham ediyordu. Evet beş yıldızlı Amerikan generalini Amerika Reisicumhuru harp kundakçılığı ile itham ediyordu.

Standard plânında muvaffak olamamış ve İngiltereyi gafil avlayamamıştı. Zira, generalin azli ile kopması çok muhtemel Üçüncü Dünya Fırtınası bertaraf edilmişti.

Mc. Arthur'un azli sırasında, Uzak-şark memleketlerinde hâkim olan yaygın kanaat, İngilizlerin, bir defa daha Amerikalıları kündeye getirdiği merkezinde idi.

Generalin azledildiği sıralarda Uzak-doğu'da Kore harbi ile alâkalı tetkiklerde bulunan Cumhuriyetçi Senatörlerden birisinin matbuata verdiği beyanat çok manidardır. Bu senatör; generalin azli ile alâkalı olarak gazetecilerin suallerine verdiği cevapta;

«Uzak-doğuda daha çok işim vardı. Fakat Washington'a dönmek mecburiyetindeyim. Üçüncü Dünya Harbi şu anda Washington'da patladı. Orada harp etmeğe gidiyorum. Truman'la harp etmeğe gidiyorum» demek sureti ile azlin vehametine işaret ediyordu.

18 Nisan 1951 tarihinde verilen bu beyanat cidden çok manidardır. Bu senatörü, Truman'la harp etmeğe mecbur kılan sebep sadece beş yıldızlı generalin azli mi idi? Hayır. Bu harp kararının altında başka sebepler yatıyordu ve bu sebeplerin başında da sonunda da Standard Oil'u müşahede etmemek mümkün değildir.

Amerikada da dünyanın her tarafında da çok sevilen Mc. Arthur'un azli kendi memleketi olan Amerika'da çok şiddelti reaksiyonlara sebebiyet verdi. Amerikan umumî efkârı ve gazeteler ateş püskürüyordu. General âdeta Amerikanın sembolü haline gelmişti. Fakat Truman da dayatıyordu. Reisicumhur için geri dönüş ola-

mazdı.

Uzak-doğu'da Cumhuriyetçi Senatörün verdiği beyanatin hemen arkasından Truman aleyhtarı nümayişler başladı. Bu nümayişlerin en mühimmi Amerikan otomobil sanayiinin merkezi sayılan Detroid'de yapıldı. Petrol ile çok sıkı rabıtaları olan otomobil sanayiinde böyle bir nümayişin yapılması ise, ayrıca ve üzerinde durulacak kadar mühim manalar taşıyordu.

Detroid'deki nümayişlere katılan insanlar Truman aleyhtarı muhtelif dövizler taşıdılar. Bilhassa kadınların şemsiyelerinde görülen ve Amerikan senatosuna hitab eden «Trumanı azlediniz» ibaresi çok dikkate şayandır. Amerikada halk efkârı galeyan içerisinde idi.

Truman aleyhtarı hareket o kadar ilerlemiş, o kadar gelişmişti ki; Amerika'da herkes birbirine sanki sözleşmiş gibi, «Amerikayı Truman mı yoksa Mr. Atlee mi idare ediyor» sualini soruyorlardı.

İran hâdiselerinin en kritik bir devresinde patlak veren Truman Mc. Arthur ihtilâfının içyüzü kaba taslak ve bir cephesi ile biliniyor ise de hâdise bütün detayları ile hâlâ ifşa edilmiş değildir ve sırrının bir kısmını muhafaza etmektedir.

Beş yıldızlı general Mr. Athur meselesi, dünyayı tehdit eden hâdiselerden sadece bir tanesi idi. Aslında dünya dört bir taraftan tehlike işareti vermişti ve siyasî ufuklar kara bulutlarla kaplanmağa başlamıştı. Uzak-doğu'da Kore, Hindiçinide Ho Shi-Minh yani Vietkong, Orta-doğu'da ise İran. Bunlar değil hepsi bir arada, fakat teker teker bile dünya sulhunu tehdit edici tehlike sâhaları idi. Bütün bu mıntıkalar ise, dünyanın nazımı, siyasetçileri emrinde tutan petrol sâhalarının ya pek yakınında veya ta içindedirler.

Vietnam, Royal Dutch-Shell grubunun büyük petrol sâhalarının hemen burnu dibindedir. İran ise, herkesin malûmudur.

TÜRKİYE İRAN İŞİNE MÜDAHALE EDİYOR

Dünyanın sayılı tehlike mıntıkalarından birisi olan İran'daki hâdiseler, Türkiye'den en büyük bir dikkatle takip ediliyordu. İran'daki elim hâdiselerin en kritik bir anında Türkiye'ye beklenmedik bir misafir geldi. Bu zat, İkinci Dünya Harbinde İngilterenin kaderini omuzlarına yüklenmiş olan Churchill'in riyasetindeki büyük harp kabinesinin Harbiye Nazırı idi. Bu zat aynı zamanda İkinci Dünya Harbine tekaddüm eden yıllarda. Baldwin'in Başvekilliği zamanında S.İ.S. diye adlandırılan «Special İntelligence Sestion» casusluk ve mukabil casusluk servisinin esrarengiz şefi Sir Georg Cockerill'in de en yakın dostu idi. İşte bu zat, Türkiye'ye beklenmedik anda gelen misafir, harp kabinesi Harbiye Nazırı Sir Samuel Hoare Belisha idi.

Sir Samuel Hoare Belisha bütün Arap Yarımadası, Yunanistan seyahatini ikmal ettiken sonra memleketimizi ziyaret ediyordu. Kendisinin matbuata verdiği beyanata göre; Türkiye'ye hususî mahiyette gelmişti ve gelişinin resmî hiç bir işle alâkası yoktu.

Sir Samuel Hoare Belisha'nın bu beyanatına rağmen o, ilâve ediyordu. Türkiye'ye gelmiş olmaktan faydalanarak Türk hükûmet erkânı ile de görüşmeler yapacaktı. Nitekim İngiliz eski Harbiye Nazırı Türkiye'de bulunduğu müddetçe, Türk devlet erkânı ile gerekli temaslarını yaptı ve onlarla tanıştı.

Türk hükûmet erkânı ile yapılan görüşmeler hakkında herhangi bir açıklama yapılmadı. Fakat bu müzakerelerin mahiyeti de gözden kaçmadı. İran'ın perişan bulunduğu, İngiliz petrolünün kaderi bahis mevzuu olduğu bir devrede, İran'a hudut Türkiye'ye bir İngiliz sabık Harbiye Nazırı herhalde gönül eğlendirmeğe veya istiharat etmeğe gelmezdi.

İngiliz sabık Harbiye Nazırı Sir Samuel Hoare Belisha'nın Ankara'da Türk devlet adamları ile yaptığı müzakerelerin ne olduğu bugün dahi bilinmemektedir. Fakat katiyetle ifade etmek yerinde olur ki; Bu görüşmeler İran hâdiseleri ile alâkalı idi ve bazı tedbirler üzerinde de İngiltere ile Türkiye arasında mutabakata varılmıştı.

Ankara'da bu müzakereler yapılırken İran'da da Rus ajanları ve Tudeh Partisi ile birlikte Fedaiyanı İslâm Cemiyeti gemi azıya almış, hâdise üzerine hâdise çıkarıyorlardı. Rus ajanları bilhassa halkın dinî inançlarına tercüman olduğunu ileri süren Fedaiyanı İslâm Cemiyetini tahrik ediyor, büyük nümayişleri ve hâdiseleri bu cemiyete tertip ettiriyordu.

Sir Samuel Hoare Belisha'nın Ankara'ya muvasalat ettiği 21 Nisan 1951 tarihinde Fedaiyanı İslâm Cemiyeti Tahran'da, Nah Camii önünde büyük bir nümayiş tertiplemişti. On binlerce insanın katıldığı bu nümayişte, Fedaiyanı İslâm Cemiyetinin liderlerinden Seyyit Muhammet Nagavî çok ağır bir konuşma yapmıştı. Nagavî bu konuşması sırasında İran Başveziri Hüseyin Alâ'yı sadece tenkid etmekle kalmamış, onu açıkça tehdit etmişti. Evet Nagavî İran Başvekilin itehdit ediyor ve şöyle bağırıyordu;

«Hüseyin Alâ, Hüseyin Alâ... Din ve İmandan ayrılmamağa gayret et. Yoksa senin de akıbetin ötekilerinki gibi olur.»

Bu tehdit açık olarak devlete ve onun otoritelerine karşı gelmekti. Fakat, bu ethdit bir gerçek olmasına rağmen hükûmet hiç bir şey yapamıyor sadece susuyordu. Hükûmet acz içerisinde idi. Ruslar İran'a mütehassıs adı altında soktukları ajanları ile rahatça çalışabiliyor, teşkilâtlandırdıkları Tudeh Partisi ve Fedaiya-

nı İslâm Cemiyeti marifeti ile her istediğini yaptırabiliyordu.

Petrol artık beynelmilel bir ihtilâf mevzuu olmuştu.

İran Başvekili Hüseyin Alâ, Fedaiyanı İslâm Cemiyeti liderlerinden Muhammed Nagavî tarafından tehdit edilirken, Türkiye'de geniş siyasî faaliyetler cereyan etmekte idi.

Ankara, sanki İran petrol buhranının kalbi haline gelmişti.

Türkiye'deki İngiliz - Amerikan - Fransız - İran ve Pakistan büyük elçileri sırası ile Hariciye Vekâletinin merdivenlerinden tırmanıyor ve Türkiye Hariciye Vekili Profesör Fuad Köprülü'yü ziyaret ediyorlardı. Bu ziyaretler, genişlemek, hattâ bir dünya buhranı haline girmek istidadını gösteren İran'da zorla meydana getirilmiş buhran ile alâkalı idi. Orta-doğu'yu kıpkızıl bulutlar istilâ etmek üzere idi. Durum o kadar gergin, öylesine ciddî idi ki; taraflardan herhangi birisinin atacağı bir yanlış adım belki de Üçüncü Cihan Harbinin patlamasına sebebiyet verebilirdi. Türkiye bu bakımdan elbetteki müteyakkız olmağa, siyasî hâdiseleri büyük bir dikkat ve itina ile takip etmeğe mecburdu.

Ankara'da İngiliz - Amerika - Fransız - İran ve Pakistan büyük elçileri Türkiye Hariciye Vekili ile görüşmelerden çıkarlarken, ellerine birer davetiye sıkıştırılmıştı. Bu davetiye ile elçiler, 21 Nisan tarihini takip eden ilk Pazartesi günü Hariciye Vekâletinde yapılacak mühim bir toplantıya çağırılıyorlardı.

Davetin sebebi ise davet mektubunda bildirilmişti. O toplantıda İran hâdiseleri ve muhtemel neticeleri görüşülecekti. Beynelmilel siyasî tansiyon adamakıllı yükselmiş, siyaset ufkunu tehlikeli bulutlar kaplamıştı. Her an bir harp beklenebilirdi.

İran'daki buhranın yanı sıra, Rusya, İran'ı ağır bir askerî baskı altına almıştı. Ruslar durmadan İran-Rus hududuna asker sevkediyor, ağır silâhlar yığıyor ve motorize Rus birlikleri durmadan Rus-İran hududuna doğru akıyordu.

Ankara'daki mühim toplantının sebebi de bu idi. Devletler, Rusyanm İran'a müdahalesinden korkuyorlardı.

Petrol bir defa daha dünyayı kan ve ateş çemberi içine atmak istidadında idi. İngiliz Harbiye Nazırı, bir harp tehlikesinden bahsediyor ve dünyayı ikaz ediyordu. İngiliz Harbiye Nazırı Emmanuel Shinwel;

«Kore harbinde İran'daki karışıklıklar tempo tutmaktadır. İran'da patlak veren bu karışıklıklar önlenemezse, hiç şüphe yoktur ki; Orta-şark'a da sirayet edecektir» diyordu.

İngiltere, dolayısı ile Deterding hakikaten bunalmıştı. İran hâdiseleri onlar için cidden kritik bir mahiyet ifade ediyordu.

İngiltere Harbiye Nazırı Emmanuel Shinwel'in bu beyanatından üç gün sonra, İstanbul.da bulunan Samuel Hoare Belisha gazetecilerle yaptığı görüşmede eski andlaşmalar en iyi andlaşmalardır» diyordu.

Sir Samuel Hoare Belisha'nın bu beyanatı, İran'ı da, İran işlerine burnunu sokan Standard'ı da ikaz eden bir mana taşıyordu. Bu beyanat gerek İran'a, gerek Amerika'ya daha doğrusu, Standard Oil'a andlaşmalara sadık kalmalarını ihtar eden bir mâna taşıyordu.

İRAN'IN FELÂKETLİ DEVRESİ MUSADDIK BAŞVEZİR

İran'da hâdiseler her gün biraz daha kötüye gidiyordu. Artık herkes, her yerde petrolün devletleştirilme-

si icabettiğinden bahsediyordu. Rusların, petrolü ele geçirmek için ilk merhale olarak ileriye sürdükleri «Devletleştirme» propagandası tutmuş ve bu fikir halka malolmuştu. İran'ın her tarafında yapılan ve tertipçileri Fedaiyanı İslâm ile Tudeh Partisi olan nümayişlerin devamlı sloganı bu olmuştu. Ruslar, İran'da petrolü devletleştirdikten sonra, nasıl olsa ele geçirebileceklerine inanıyorlardı. Bu bakımdan 1951 yılının Nisan ayı, İran için talihsiz ve felâketler serisi ayların başlangıcı olmuştu.

Başvekilliğe çıktığı gündenberi Hüseyin Âlâ devamlı olarak Rus elçisinin baskısı altında bulunuyordu. Rus büyük elçisi, Tudeh ve Fedaiyanı İslâm Cemiyetinin paralelindeki devletleştirme fikrini müdafaa ediyor başveziri petrolü devletleştirmek hususunda ikna etmeğe çalışıyordu. Rus elçisi, Rusyanın İran hududu boyunca tahşidât yaptığı sıralarda bu telkininin dozunu kaçırmış, hattâ İran'ı imâ yollu tehdit etmişti. Petrolün devletleştirilmesi, Rusyanın menfaatleri bakımından elzemdir, diyen Rus elçisi, ilâve ediyor, «Rusya, Orta - doğu'da hemhudut bir memlekette emperyalist emeller besleyen batılıların bulunmasından memnun değildir» diyordu.

İran Başveziri Hüseyin Alâ Rus elçisinin, Tudeh Partisinin, Fedaiyanı İslâm Cemiyetinin ikaz ve hattâ tehditlerine rağmen petrolü devletleştirmeğe yanaşmıyordu. O da katledilen talihsiz Başvezir Razmara gibi düşünüyor ve bütün bu tazyik ve tehditlere omuz silkiyordu.

Ruslar eptrolün devletleştirilmesi için ne mümkün ise yapıyorlardı. Şimdi ellerini Milli Meclise de atmışlar, orada da taraftar bulmuşlardı. Hüseyin Alâ'yı Millî Meclis azaları da petrolün devletleştirilmesi hususunda sıkıştırıyorlardı. Tazyik bu noktaya geldiği anda

İran Başveziri başka çare kalmadığını anlayınca son çare olarak istifayı tercih etti ve istifasını Şah'a verdi.

Talihsiz İran... Hüseyin Alân'ın istifası ile çok karanlık bir devreye girdiğinin farkında değildi.

Hüseyin Alâ'nın istifası ile İran hükûmetsiz kalmıştı. İran'da had safhada bir kabine buhranı başlıyordu. Şah'ın yaptığı bütün istimzaçlar hiç bir netice vermiyor. Başvezirliği hiç kimse almıyordu.

Tudeh Partisi ile Fedaiyanı İslâm Cemiyeti bu buhranın devamında birinci derecede amildi. Şah'ın istimzaç ettiği devlet adamları, bu iki teşekkülün tehditleri yüzünden kabineyi kurmayı kabullenmiyorlardı. Zira öldürülmekten korkuyorlardı.

Bu her iki teşkilât bir isim üzerinde mutabakata varmışlardı. Şah'a açıkça rest çeken bu teşekküller kendilerinin istedikleri insan kabineyi kurmağa memur edilmezse, İran'ı devamlı bir kabine buhranı ile karşı karşıya bırakmağa kararlı idiler. Onların istedikleri zat Musaddık'tı. Kabineyi ya Musaddık kuracak, veyahut İran kabinesiz kalacaktı.

İran Şah'ı, Musaddık'ı her ne olursa olsun Başvezirliğe getirmek istemiyordu. Bu hususta yapılan bütün müracaatları reddetmişti. Fakat öyle bir an geldi ki; mukavemeti kırıldı ve Musaddık'ın Başvezirliğini kabul etti. Musaddık Başvezir olmuştu.

Musaddık çok şeylere kararlı idi. Nitekim Başvekil olur olmaz, hattâ Şah'ın kararnamesini beklemeden icraata başlaması, Musaddık tarafından ilk hedefin Şah olduğunu gösteriyordu. Şah nasıl Musaddık'tan nefret ediyorsa, Musaddık da Şah'tan öylesine nefret ediyordu. Musaddık ayrıca Şah'a kin de besliyordu.

Musaddık Başvezir olduğu zaman, petrol ihtilâfı hususunda Anglo Persian tarafından İran hükûmetine verilen bir takım yeni teklifleri de masasında bulmuştu.

Fakat o kararlı idi. İngilizleri İran'dan kovacak ve petrolü devletleştirecekti. Bu kararını tatbikten hiç bir kuvvetin kendisini menedemiyeceğini de alenen ilân ediyordu.

İran'da kabine buhranına yol açan Hüseyin Alâ'nın istifasının ertesi günü Anglo Persian tarafından İran'a yapılan tekliflere dair İngiltere Hariciye Nazırı Herbert Morrison bir açıklama yapmıştı. Herbert Morrison verdiği bu beyanatında diyordu ki:

«İstifa eden İran Başveziri Hüseyin Alâ kabinesine petrol ihtilâfının halli için yeni teklifler yapılmıştı

«Anglo İranian* petrol şirketinin elde ettiği kâr yarı yarıya paylaşılacak, şirkette daha fazla İran'lı işçi çalıştırılacaktı. Fakat Hüseyin Alâ hükûmeti bu teklifleri cevaplandıramadan çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. İngiltere, petrol sâhalarının devletleştirilmesi teklifinin münhasıran İran ile Anglo İranian kumpanyasını alâkadar eden bir mesele olduğuna dair İran'ın ileriye sürdüğü iddiayı kabul edemiyecektir.»

İngiltere hükûmeti adına bu beyanatı veren Hariciye Nazırı Mr. Herbert Morrison haklı idi. İran'daki petrol ihtilâfı hakikaten Anglo İranian ile İran arasında halledilecek bir mesele değildi. İran petrolleri İngiltere'nin can damarı idi ve İngiliz Bahriye Birinci Lordluğu ile Entelijans Servisin malı idi. Bu sebeple İngiltere noktai nazarında haklı idi. Ne petrollerden vazgeçebilir ne de Anglo İranian'ı yalnız başına bırakabilirdi. Bu beyanat sarih olarak ortaya koyuyordu ki; İngiltere hükûmetinin noktai nazarından gayri bir noktai nazar kabul edilmiyecektir.

İngiltere hükûmeti her zaman olduğu gibi yine

---

* Anglo İranian - Anglo Persian, aynı İngiliz şirketinin birbirini takib eden isimleridir.

petrolcuların yanında idi ve onları sonuna kadar himaye edecekti.

Petrol bir kere daha cihan politikasına giriyor ve bu husus İngiltere Hariciye Nazırının ağzı ile bütün dünyaya ilân ediliyordu.

İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Herbert Morrison'a bu beyanatı verdiren hâdise, Musaddık'm, Şah'ın kendisini Başvezirliğe getiren kararnamesini beklemeden Gülistan Sarayındaki Başvezarete ait daireden petrolü devletleştirdiğini ilân eden ilk hükûmet kararnamesi idi.

Ruslar hedeflerine varmışlardı. Petrol İran'da devletleştirilmişti. İngiltere Musaddık'ın bu kararına ateş püskürüyordu. İngiliz gazeteleri, İran'ın aldığı kararı gasp olarak vasıflandırıyor ve İngiltere'nin bu kararı tanımayacağını yazıyorlardı.

Musaddık Başvezir olur olmaz İran'daki Rus büyük elçisi İvan Sadchikov derhal Başvezarete gitmiş ve Musaddık ile 80 dakika süren bir mülkâkatta bulunmuştu. Rus sefirinin memnuniyeti her halinden belli oluyordu. Yerli yabancı basının, Rus sefirine, Musaddık ile neler görüştüklerine dair vaki suallerine sefir sadece gülmekle cevap vermişti. Fakat, İvan Sadchikov'un Musaddık ile neler görüştüğü de ertesi günü belli olmuştu.

İran'da Tudehçilerle Fedaiyanı İslâm Cemiyetinin gemi azıya aldıkları sıralarda, halkı isyana teşvik eden Tudeh Partisinin organı durumunda olan Merdom ile yine Tudehçi işçilerin gazetesi olan Zafer gazeteleri kapatılmış ve mes'ulleri tevkif edilmişti.

Rus büyük elçisi İvan Sadchikov'un Musaddık ile mülâkatı bu gazetelerin tekrar neşir hayatına atılmaları ile belli olmuştu. Rus sefiri, bu iki gazetenin tekrar neşriyata başlamalarını ve mes'ullerinin serbest bırakılmalarını talep etmişti, Musaddık da bu teklifi derhal yerine getirmişti.

İran'da yeni bir devir başlıyordu. Bu devrin adına da Rus devri demek asla yanlış olmaz.

Musaddık'ın iktidara geçmesi ile her şeyin halledileceğini zannedenler hayal kırıklığına uğradılar. Zira ne nümayişler durmuş, ne de İran'da müstakar bir idare kurulabilmişti. İran tam manası ile bir ihtilâl memleketi manzarasına bürünmüştü.

İran bu sefer komünistlerin elinde oyuncak olmuştu. Beynelmilel komünist bayramı bir Mayıs, İran'ın her yerinde taşkın, hattâ mütecaviz bir hava içerisinde kutlanıyordu.

Tudehçiler ile Fedaiyanı İslâm Cemiyetine mensup olanlar, anarşist hareketlerle kutladıkları bir Mayıs bayramında halka büyük rahatsızlıklar vermişler, polis bu taşkın hareketlere mani olmak için zor kullanmıştı. Tabiî neticesinde de bir çok yerde polis ile komünistler arasında çarpışmalar vukubulmuştu.

Zavallı İran. Petrol yüzünden bir gün dahi rahat ve huzur görmemiş, memleket her an patlamağa hazır bir barut fıçısı haline gelmişti.

Komünistler şimdi yeni bir metod kullanmağa başlamışlardı. İran'ın her tarafında sabotaj hareketleri başlamıştı. Sabotaj hareketleri İran'ı bir baştan bir başa tutmuştu. Fakat Komünistlerin organize etiklerit bu sabotajlar asıl Abadan'da tesirini gösteriyordu. Komünist sabotaj grupları Abadan'da bir çok yangınlar çıkarmışlar, fakat istediklerini yapamamışlardı. Onlar, petrol tasfiyehanelerinde ve petrol kuyularında yangınlar çıkarmak istemişler, lâkin muvaffak olamamışlardı. Zira İngilizler gerek tasfiyehaneleri gerekse petrol kuyularını çok sıkı bir muhafaza altına almışlardı. Ayrıca İran askerleri de Abadan'm muhafazasında büyük ölçüde vazife almışlardı.

Komünistler bu sabotaj hareketlerinden sadece bir tanesinde muvaffak olmuşlardı. Abadan'ın takriben 150 kilometre şimalinde bulunan Net Sufit petrol mıntıkasında bir yangın çıkartmışlardı. Kuyu cehennemi bir şekilde yanıyordu.

Musaddık ise, bu sabotajlar muvacehesinde yavuz hırsız rolünde idi. Çocukların bile bildiği, komünistlerin bu taktiklerini kendi lehinde bir koz olarak kullanmak isteyen Musaddık, Tahran radyosu ile neşrettirdiği bir beyanatında; bizzat kendisinin malûmatı tahtında yapılan her türlü sabotaj hareketlerinden İngilizleri mes'ul tutuyordu. Musaddık ilân ediyordu ve diyordu ki; Petrol kuyularında meydana gelen her türlü tahribat ve yangından dolayı İngilizleri mes'ul tutmaktayım. İngilizler, İran'ı mes'ul duruma düşürmek maksadı ile bu sabotajları bilhassa çıkartmaktadırlar. Ve Musaddık ayrıca ilâve ediyordu. İngilizlerden tazminat talep edecekti.

Musaddık gerçi Gülistan sarayında başvezirliğinin daha ilk ânında petrolu devletleştirdiğini ilân etmişti. Fakat iş bununla kalmıyordu. Nihayet petrolun devlet eline geçebilmesi için Musaddık'm kararının Şah tarafından tasdiki icap ediyordu ve Şah, bu kanunu hâlâ imzalamış değildi. İşte İran'daki komünist sabotajlarının sırrı burada idi. Bizzat Musaddık'm idare ettiği söylenen sabotaj hareketleri ile O, Şah'ı tazyik etmek ve petrolun devletleştirilmesi hususunda aldığı kararı tasdik ettirmek istiyordu. Şah ise, ayak diriyordu. Kanunu bir türlü imzalamak istemiyor, bu imzanın altından başına gelecek felâketi Şah, sanki görüyordu.

Filvaki Şah dayatıyordu, amma bu dayatmanın da bir hududu olduğu muhakkaktı. Nitekim Şah, İran'da on büyük komünist nümayiş ve sabotajlarının had safhaya çıktığı 1 Mayıs 1951 tarihine kadar mukavemet et-

ti ve bu tarihte mukavemeti kırıldı. Şah, 2 Mayıs 1951 tarihinde petrolun devletleştirilmesine dair olan Musaddık'ın kararını tasdik etti.

İran Şahı Rıza Pehlevî Petrol Kanununu imza ederken, İngiliz ve Amerikan büyükelçileri Musaddık'ı resmen ziyaret etmişler ve petrolun devletleştirilmesini şiddetle protesto etmişlerdi.

Petrol için ne yapılsa azdır. Nitekim her iki devletin elçilerinin protestosu, petrol işine devletlerin verdikleri ehemmiyeti göstermektedir. Devletler, siyasî demarşlarla petrol tröstlerini himaye ettiklerini bir kere daha ortaya koymuşlardı.

Amerika, gerçi İngiltere ile müştereken hareket etmişti. Lâkin bu işin arkasında daima kendi menfaatlarını gözetmiş ve istikbale muzaf yatırımlar yapmıştı. Standard Oil, Royal Dutch - Shell grubunun malı olan İran petrollarından hisse almağa kararlı idi. Bu sebeble de, perde arkasında Ruslarla gizli oyunlar oynuyor, İngiltere'yi dize getirmeğe çalışıyordu. Standard'ın niyeti, hattâ, sadece hisse almak da değildi. O, İran hâdiselerinin arkasında, İngiltere'yi Orta Doğu'dan uzaklaştırmak isteyen bir politikanın takipçisi idi. Lâkin, Standard'ın, Royal Dutch - Shell grubu ile 1943 de imzaladığı on yıllık bir mütareke vardı ve bu anlaşma Standard'ın resmen ortaya çıkmasına mani olmakta idi. İşte bu anlaşmanın mevcudiyetidir ki; Standard Oil'u, İran hâdiselerinde İngiltere ile açıktan açığa bir mücadeleden menediyordu. Amerikalılar ayrıca, Batı blokunun karşısında bulunan Komünist blok'a da fazla güvenemiyor, İngiltere'yi tedricî olarak Orta Doğu'dan uzaklaştırmanın imkânlarını arıyordu.

Petrol iki ezelî petrol tröstünü İran'da zahiren de olsa birbirine yaklaştırmış ve müşterek kararlara vardırmıştı.

Truman'ın şahsî bir politika takibederek, İngilizlerle müşterek hareket etmesi, Amerika'da Cumhuriyetçilerle Demokratları tekrar karşı karşıya getirmişti. Daima Cumhuriyetçi Partiyi destekleyen Standard Oil, Demokrat iktidara tekrar harb ilân etmişti. Bu iş için elinde mükemmel bir de koz vardı. Bu koz, Kore'den uzaklaştırılan ve rütbeleri alınan Amerika'nın en kıdemli ve en popüler askeri beş yıldızlı General Mc. Arthur'du

İran'da petrolün devletleştirilmesinden tam beş gün sonra 7 Mayıs 1951 tarihinde beş yıldızlı General Mc. Arthur Demokraltara karşı taarruza geçmişti. General Mc. Arthur hedef olarak Amerika Millî Müdafaa Bakanı General Marshall'ı seçmişti. General, onu acz ile itham ediyordu.

General Mc. Arthur'un, General Marshall aleyhinde ağır ithamlarda bulunduğu gün Truman da Amerikan sivil müdafaa komisyonu huzurunda konuşmuş ve ağzındaki baklayı çıkarmıştı. Truman, Amerikan siyasetinin anahatlarını ilân ediyor ve bu siyasetin istinatgâhlarını ortaya koyuyordu. Truman ilân ediyordu:

«Ben Sovyet tehlikesi karşısında memleketimi müttefiklerinden mahrum edecek bir harekete girişemem» diyordu.

Truman'ın beyanatı gayet sarihti. O, Amerikan siyasetini tesbit ederken ima yollu Standard Oil'un siyasetine müdahalesini de kabul etmediğini anlatmak istiyordu.

Truman'ın beyanatını verdiği günlerde ise dünya karışıyor, bilhassa Orta - doğu ve Balkanlar âdeta barut fıçısı haline gelmiş bulunuyordu. Bu fıçının ateşlenmesi için ise, sadece bir kıvılcım kâfi gelecekti. Ruslar Truman'ın beyanatını verdiği ve müttefikleri ile arasını açmak niyetinde olmadığını söylediği gün, Bulgaristanı tazyik etmişler ve Bulgaristanda kısmî seferberlik yap-

mışlardı. İkinci Dünya Harbinin Rus kumandanlarından Mareşal Koniev ise Çekoslovakya'ya gitmişti. Rusya boş durmuyordu. Romanyanın petrol bölgesinde örfî idare ilân edilmiş, Rus orduları sür'atle Balkanlar ve Rus - İran hududunda geniş tahşidat yapmıştı.

Dünyanın; alınan bu askerî tedbirler karşısında her an bir harbe gitmesi ihtimaline ve bu gerginliğin İran petrolleri yüzünden meydana gelmiş olmasına rağmen, Türkiye, sulhu kurtarmak hususunda giriştiği gayretlerini gevşetmek şöyle dursun bilâkis daha da arttırıyordu. Denilebilir ki; Türkiye, İran petrol ihtilâfında birinci derecede rol almıştı.

Türkiye hakikaten petrol ihtilâfında enerjik bir siyaset takip ediyordu. Bu cümleden olarak, Ankara'da Türk Hariciye Vekili Profesör Fuad Köprülü acele olarak Ankara'ya davet ettiği Türkiye'nin Roma - Londra ve Washington büyük elçileri ile son gelişmeleri müzakere etmişti. Türk hükûmeti ayrıca 10 Mayıs 1951 tarihinde Reisicumhur'un riyasetinde toplanmış ve durumu müzakere etmişti. Bu hususta Türkiye Hariciye Vekilinin verdiği beyanat ise şöyle idi.

«10 Mayıs'da Reisicumhur'un riyasetinde yapılan toplantıda, 28 Nisan 1951 tarihinden bu yana cereyan eden hâdiseler gözden geçirilmiştir.»

Türkiye, İran petrol ihtilâfı karşısındaki durumunu açıklarken, Ruslar, İran'da harekete geçiyorlardı. Bu sefer Rusların hedefi Amerikalılardı. Türkiye Hariciye Vekilinin beyanatının gazetelerde intişar ettiği gün, İranda Amerikalılar aleyhinde geniş nümayişler başlamıştı. Halk, Tudeh Partisi ve Fedaiyanı İslâm Cemiyetinin tahrikleri ile Amerika sefaretine yürümüş, polis bu yürüyüşü ancak çarpışmalar sonunda durdurabilmişti.

Nümayişlerin başladığı gün ise; Amerikanın Tahran büyük elçisi O'Grady de Musaddık'tan acele mülâ-

kat talep etmiş ve Amerikalılar aleyhindeki nümayişler hakkında kendisinin nazarı dikkatini celbetmişti.

Tahran'daki Amerikan aleyhtarı nümayişler, Rusların Truman'a verdikleri bir cevap mahiyetinde idi.

Petrol, bütün dünya barışı için ciddî bir tehlike olmakta devam ediyordu. Rusların, bu tecavüzkâr hareketleri, Balkanlarda, Rus - İran hududunda Romanya petrol sâhalarında ilân ettikleri örfî idare ve diğer askerî tedbirleri, dünya sulhunu ciddî bir surette tehdit ediyordu. Hür dünya memleketleri Rusların tedbirleri muvacehesinde acele tedbir almak mecburiyetinde idiler. Bu tedbirler meyanında Türkiye'nin de stratejik durumu nazarı dikkate alınmıştı.

12 Mayıs 1951 tarihinde Strasburg'da toplanan hür dünya memleketleri delegeleri, Orta - doğu'nun fevkalâde nazik ve kritik günler yaşadığı bir sırada Türkiye'nin Batı emniyet sistemine alınmasını ısrarla talep ettiler.

Amerika ise, İran petrol ihtilâfında devlet olarak orta bir yol takibediyor ve İran - İngiltere arasındaki ihtilâfın muslihane yollardan halli için gayret gösteriyordu.

İngilizler esasen bu muslihane yolu denemişler fakat hiç bir netice alamamışlardı. İran Başveziri Hüseyin Alâ istifa etmeden bir gün önce Anglo Perisan (Anglo İranian) şirketinin, petrol istihsalinden elde edilecek kârı İran devleti ile yarı yarıya paylaşmak hususunda İran'a yaptığı teklifi, yeni Başvezir Musaddık cevaplandırmak lüzumunu dahi hissetmeden reddetmiş ve petrolü devletleştirmekte ısrar etmişti. Mesele hakikatte bir İran İngiltere meselesi olmaktan çıkmıştı. Meselenin aslı, bir Rus - Standard beraberliğinin İngiltereye karşı çıkması idi. Fakat itiraf etmek lâzımdır ki, hükûmet olarak Amerika, İngiltere ile beraberdi.

Amerika, İran - İngiliz ihtilâfının sulhçu yollardan

halledilmesine dair gayretler sarfederken, Amerika Hariciye Vekili Dean Acheson bir beyanat veriyor ve:

«Birleşik Amerika her iki taraf ile devamlı istişareler halindedir. Ve her iki tarafa da itidal ile hareket etmelerini, ifrata kaçarak herhangi tek taraflı tedbir almamalarını ısrarla tavsiye etmiştir.» Demek sureti ile durumunun nezakerini bir kere daha ortaya koymuş bulunuyordu.

Amerikanın ve İngilterenin bütün gayretlerine ve bilhassa İngilterenin petrol hissesini arttırmak hususunda İran'a yaptığı teklife rağmen ayak diremekte devam eden Musaddık yüzünden İran'da hâdiseler günden güne daha da kötüleşiyor, İngiltere ve Amerika aleyhindeki Komünist tahriki sonucu çıkan nümayişler durmadan devam ediyordu.

İngiltere İran'da her muslihane yolu takibetmiş, fakat bütün bu gayretlerden ve fedakârlıklardan bir netice alamamıştı. Bunun üzerine İngiliz hükûmeti İran'a sert bir nota vermek mecburiyetinde kalmıştı.

İngiltere hükûmeti bu notada:

«Alâkalı tarafları tatmin edecek bir şekilde, meselenin, müzakere yolu ile halledilebileceğini İngiltere hükûmeti el'an ümid etmektedir. Yeni bir anlaşmanın şartlarını tesbit etmek üzere, İngiltere hükûmeti Tahran'a derhal bir heyet yollamağa hazırdır. İran hükûmetinin müzakerelere girmekten kaçınması veya yeni yapılan devletleştirme kanununun tek taraflı olarak mer'iyete konmasından İran hükûmetini mes'ul tutacak, her türlü teşebbüsü, her iki tarafın da idamesini arzuladığı dostluk münasebetlerine oldukça vahim darbeler indirecek ve çok ciddî neticeler tevlid edecektir» diyordu.

İngilterenin notası hakikaten ağırdı ve İran'a bir nevi ihtardı. Fakat Rusların İran'da başladıkları bir iş vardı. Onlar istedikleri adamı, Musddık'ı iktidara getir-

mişler ve petrolü devletleştirmişlerdi. Şimdi yalnız bırakamazlardı.

İngiltere'nin notası Tahran'a verildiğinin ertesi günü, Rus - İran hududunda tahşidat yapmış olan ve her an İran'a tecavüze hazır bir durumda olan Rus kuvvetleri alelâcele manevralara başladılar.

Rus ordusunun İran - Rus hududundaki manevraları açıkça Rusların Musaddık'ı desteklediklerini gösteriyor, İngiliz notasının reddi için kendisine kuvvet veriyordu. Ruslar ayrıca bu manevralarla, İngilizlere ihtar ediyorlardı ki; petrol için tahrik edilen askerî kuvvetler, donanmalar ve emsali kuvvetler harekete geçerlerse karşılarında Rus ordusunu bulacaklardı.

Musaddık İngiltere'nin bu notasını da diğerleri gibi reddetti.

İngiltere bu red keyfiyeti üzerine son bir defa Türkiye'nin delâlet ve tavassutunu talep etti ve İran ile müzakere kapılarını yolkadı. Türk hükûmetinin müsbet karşıladığı bu tavassut teklifi üzerine, Türkiye Hariciye Vekili Fuad Köprülü, Türkiye'deki İran büyük elçisi ile uzun süren bir görüşme yaptı. İran büyük elçisi görüşmelerde hükûmetinden aldığı talimatla, İran petrollerini devletleştirmek hususundaki İran'ın kat'î kararını Türkiye Hariciye Vekiline bildirdi. Türkiye hükûmeti, petrol yüzünden İran ile İngiltere arasındaki ihtilâfın hallinde omuzlarına tarihî bir vazife almıştı. Fuad Köprülü, İran büyük elçisinden aldığı red cevabı üzerine derhal İngiltere ile temasa geçti.

Türk hükûmeti, meselenin sulhen halli için İngiltere nezdinde son bir demarşta bulunmak kararı aldı ve İngiltereye; İran petrollerinin devletleştirilmesini bazı şartlar dahilinde kabul etmesini, dünya sulhunu kurtarmak bakımından ısrarla tavsiye etti.

Türkiye'nin İngiltere nezdinde yaptığı bu teşebbüs

müsbet netice vermiş ve İngiltere petrolün devletleştirilmesini bazı şartlar tahtında kabul edebileceğini Hariciye Nazırı Mr. Herbert Morrison'un şu beyanatı ile dünyaya ilân etmişti. İngiltere Hariciye Nazırı 28 Mayıs 1951 tarihinde, İngilterenin, İran petrollerinin bazı şartlar dahilinde devletleştirilmesini kabul ettiğini, bu hususta İran ile müzakerelere amade olduğunu bildiriyordu

Türkiye'nin tavassutu ile İngiltere'nin kabul ettiği şartlı devletleştirme teklifi, Musaddık tarafından da müsbet karşılanmıştı. Zira bu teklif bizzat kendisi tarafından, Ankara'daki elçilerine telkin edilmiş, İran sefiri de Türkiye Hariciye Vekili Fuad Köprülü ile yaptığı görüşmede, Musaddık'ın arzusunu, Türkiye hükûmetinin aracılığı talebi ile Fuad Köprülü'ye intikal ettirmişti.

Türkiye'nin Orta - doğu'da sulhu kurtarmak için giriştiği faaliyet sonucu İran - İngiliz müzakerelerinin kapısı açılmak üzere iken duruma Ruslar tekrar müdahale etmişler ve Türkiye'nin tavassutu ile açılmak üzere bulunan müzakere kapılarını kapatmışlardı.

Ruslar, Musaddık ile İngilizler arasındaki buzların Türkiye'nin tavassutu ile çözülmeğe başladığını görünce, İran'a daha evvel mütehassıs adı altında soktukları ajanları ve aslında birer ajan olan kalabalık Konsolosluk memurları ile halkı Musaddık hükûmetine karşı tahrik etmeğe başladılar. Rus ajanları bir taraftan halkı kışkırtmağa çalışırlarken diğer taraftan Tudeh Partisi ile Fedaiyanı İslâm Cemiyetini de faaliyete geçirmişler ve sokak hareketlerine başlatmışlardı.

Resmî Rus konsolosluk memurlarının halk arasındaki tahrik faliyetlerine mükemmel bir misal olarak Tebriz'deki Rus Konsolosluğu gösterilebilir. Bu şehirdeki Rus konsolosluk memurları işi o kadar ileriye götürmüşler, tahriklerini o kadar aleni yapmışlardı ki; İran polisi işe müdahale etmeğe mecbur olmuş ve Rus konso-

losluk memurlarını tevkif etmişti.

Tevkif edilen Rus konsolosluk memurları dört kişi idi. Bunlara yapılan muamele; her türlü devletler arası hukuk kaidelerini çiğneyerek İran'ın dahilî işlerine müdahale etmek, halkı mevcut nizama karşı ayaklanmağa teşvik etmekti.

Tebriz Rus konsolosluk memurlarından dördünün Musaddık hükûmeti tarafından tevkifleri, İran'da olduğu kadar Londra, Washington, Paris, Roma ve Ankara'da da bir bomba tesiri yaptı. Fakat dört Rus konsolosluk memurunun tevkifi, asıl İran'da büyük tepkilere yol açtı. Bu tevkifin ilk aksülâmelini Tudeh Partisi gösterdi. Onlar, ısrarla iktidara getirdikleri Musaddık'ın bu hareketine şiddetle çattılar ve kendisini hafiflikle vasıflandırdılar. İran hükûmeti, bu adamların tevkifinde yerden göğe kadar haklı idi. Zira bu memurlar, misafiri bulundukları memleketin dahilî işlerine müdahale etmişlerdi ve devletler arası teamüle göre derhal pasaportlarını ellerine vermek lâzımdı. Musaddık hükûmeti de bunu yaptı. Tebriz Rus konsolosluğunun bu dört diplomatik pasaportlu memurunu istenmeyen insanlar olarak ilân etti ve hudut dışına çıkardı.

Musaddık'ın hareketi Ruslar için beklenmeyen bir darbe idi. Rus büyük elçisi derhal Musaddık ile bir görüşme talep etti ve hudut dışı edilen dört Sovyet konsolosluk memuruna tatbik edilen bu muameleden dolayı hem nazarı dikkatini celb etti hem de resmen hâdiseyi protesto etti.

Tahran'daki Rus büyük elçisi İvan Sadchikov'un Musaddık nezdinde yaptığı bu demarşın ertesi günü, dört Sovyet memuru hudut dışı edildi. Musaddık tehlikeyi anlamıştı. Fakat iş işten geçmişti. Onun tuttuğu yol, dönüşü olmayan yoldu.

Petrol ihtilâfı hâlâ yerinde sayıyordu. Ne Türkiye'-

nin tavassutu, ne İngiltere'nin bazı şartlar altında devletleştirmeyi kabul edeceğine dair teklifi ne de Amerikanın muslihane yollardan ihtilâfı halletmek hususundaki müracaatı, Musaddık'ı yumuşatmağa kifayet etmemişti. Musaddık nezdinde yapılan bütün teşebbüsler akamete uğramıştı. O, yalnız başına kalmıştı ve kendi kaderini bizzat kendisi tâyin etmişti. Bütün mesele, batıya ve son hâdise ile gücendirdiği ve ilk ihtarı aldığı Ruslara karşı ne kadar müddet dayanabileceğinde idi.

Musaddık'ın bu anûdâne muhalefetine ve ihtilâfı devam ettirmek hususundaki akıl almaz direnmesine rağmen, batılı devlet adamları ve bilhassa İngilizlerle Türk devlet adamları, onu yumuşatabileceklerini ve bir anlaşma zemini bulacaklarını hâlâ ümid etmekte idiler. Bu kanaattir ki, batılı devlet adamlarını her çareye başvurmağa ve petrol ihtilâfını halletmek hususunda son âna kadar sabretmeğe mecbur etti.

Bu hususdaki ilk teşebbüsü bizzat Amerika Reisicumhuru Truman yaptı. 1 Haziran 1951 tarihinde Amerika Reisicumhuru Truman bizzat kaleme aldığı iki mesajı, İngiliz Başvekili Mr. Clement Atlee ile İran Başveziri Musaddık'a gönderdi.

Truman bu mesajlarında her iki devlete de itidal tavsiye ediyor, İngiltere-İran arasındaki petrol ihtilâfını halletmek hususunda Amerikanın elinden gelen her şeyi yapmağa hazırolduğunu bildiriyor ve bir harbe sebep olabilecek hareketlerden kaçınılmasını tavsiye ediyordu. Truman mesajında şöyle diyordu;

«İran-İngiliz petrol ihtilâfı her an infilâk edebilecek durumdadır.»

Truman'ın mesajına rağmen, taraflar herhangi bir anlaşmaya varamamışlardı. Aksine, İran'da hâdiseler daha da ağırlaşmış bulunuyordu. Bu bakımdan Haziran 1951 ayı İran'da büyük hâdiselerin devam ettiği ay-

dır. Ve İngiliz-İran petrol ihtilâfının devam ettiği yıllar içinde hususî bir mevki işgal etmektedir.

İranlılar, betahsis Musaddık'ın ısrarı ile ne İngiliz ne de Amerikan tekliflerine yanaşmak istemiyorlardı. İran, ilk gündenberi petrol ihtilâfında dayattığı noktada duruyor, petrol ihtilâfının hallinde İran, İngiltereyi değil, fakat Anglo Persian'ı muhatab kabul ettiğini ve ancak bu şirketle müzakerelere oturabileceğini 2 Haziran 1951 tarihinde bir defa daha bütün dünyaya ilân ediyordu.

Ruslar, Tebriz konsolosluk memurlarının tevkifinden sonra Musaddık'a itimad edemiyeceklerini anlamışlardı. Bu sebeple İran-Rus hududunda yaptıkları askerî yığınağa yeni kuvvetler sevkettiler. Rusya kararlı idi. Bu hususdaki kararını da İran'a ihsas etmişti. İngilizlerden veya herhangi bir batılı devletten gelebilecek teklifler kabul edilir ve anlaşma yoluna gidilirse, Ruslar İran'ı işgal edeceklerdi. Rusya, açıkça tehdit ediyordu ve zavallı İran petrol yüzünden korkunç bir bâdirenin içine yuvarlanmış bulunuyordu.

İngiltere ile İran arasındaki her türlü münasebet durmuştu. Musaddık ise Anglo Persian şirketini sıkıştırıyor, kanunun tatbik edileceğini ihtar ediyordu 3 Haziran tarihinde İran'da bütün dünya için büyük bir sürpriz mahiyeti taşıyan bir hâdise vukubuldu. Mütehassısların, en azından bir buçuk milyar İngiliz lirası olarak değerlendirdiği Abadan petrol tesislerinin sahibi Anglo Persian, İngiliz Entelijans Servis ile İngiliz Bahriye Birinci Lordluğunun mahi olan İran petrolü ile bu memleketteki bilcümle tesislerini, İran hükûmetinin devletleştirme emri vakiini kabul ederek İran'a terke karar verdi.

İran hükûmeti, Anglo Persian ile olan bütün münasebetlerini kesmeğe kat'iyen kararlı idi. Bu sebeple,

İngilizlerin arzusu ile İran'ın Paris büyük elçiliğine fahri ticaret ateşesi olarak tâyin edilmiş olan meşhur petrol kırallarından % 5 ci Kalust Gülbenkyan'ın da vazifesine son verildi.

İran artık memleketinde çıkan petrollere tamamen sahipti. Hükûmet hemen günün her saatinde içtima halinde idi. Petrol ele geçirilmişti, fakat istihsal edilecek petrol nereye satılacaktı? Bu belki Musaddık'ın giriştiği ve ilk ravundu lehine biten bu mücadelede birinci ravunddan daha güç bir mesele idi. Haziranın ilk günlerinde İran kabinesi Musaddık'ın riyasetinde akdettiği bir içtimada petrolü Yakın-doğu memleketleri ile Avrupa pazarlarına ihraç etmeğe karar verdi. Musaddık'ın dünya pazarlarına petrol satmak rararı ilân edilmişti ve hiç bir zaman bitmemiş olan petrol ihtilâfına yeni bir sahife eklenmişti.

Musaddık'ın petrol satmak kararı İngiltere'de gayet menfi karşılanmış ve İran petrollerinin işleticisi olan Anglo Persian, İran hükûmetine bir muhtıra vermişti. Şirket bu muhtırasında, şayet İran zorla işgal ettiği sâhalardan istihsal edilen petrolü satmağa kalkarsa, satacağı petrol bedelinin % 75 inin kendisine ait olduğunu bildiriyor ve dikkatini çekiyordu. Musaddık kararlı idi, İngilizlere hiç bir taviz vermeyecekti. Binaenaleyh diğer İngiliz teklifleri gibi, Anglo Perisan tarafından yapılan bu son müracaatı da reddetti. Musaddık petrol satmağa karar vermişti ve bu satıştan İran'ın eline geçecek meblâğdan hiç kimseye bir santim vermek niyetinde değildi.

Anglo Persian'ın son teklifi İran Başveziri Musaddık'ın eline geçtikten kısa bir müddet sonra Rusyanın Tahran büyük elçisi İvan Sadchikov Musaddık'ı evinde ziyaret ediyor ve aralarında bir görüşme cereyan ediyordu.

İvan Sadchikov, Musaddık'ı petrol satmak hususundaki kararından dolayı tebrik ediyordu. Sadchikov ayrıca, İngilterenin bu satışlara müdahalesi takdirinde Rusyanın, İran'ı desteklemeğe kararlı olduğunu bildirmek sureti ile Musaddık'ı teşçi ediyor ve resmen Rusyanın desteğini bildiriyordu.

İran için için kaynıyordu. İran'ı baştan başa kaplamış olan nümayişler bütün şiddeti ile devam ediyor, Tudeh Partisi başta olmak üzere İran'daki bütün Komünist teşekküller İngiliz, Amerikan aleyhtarı propaganda hareketlerinde bulunuyorlar, halkı bu iki memleket aleyhine tahrik ediyorlardı.

İran, dünyanın bir çok yerinde petrol çıkaran memleketlerin başına gelen korkunç bir kargaşalığın içerisinde idi. İran'ın manzarası cidden feci idi. Bu memleket, ihtilâller ve darbeler kıt'ası olarak bilinen Güney Amerika'ya tıpa tıp benziyordu. Orada petrol nasıl ihtilâller ve darbeler meydana getiriyorsa, aynı petrol İran'da da Amerikadaki hâdiselerin ve kargaşalıkların benzeri huzursuzluğu meydana getiriyordu. Esasen bu memleketin kaderinde, petrol bulunduğu andan itibaren ihtilâller, siyasî cinayetler ve hükümet ve taht darbeleri, sık sık görülmeğe alışılmış hâdiselerdi. İşte bugün de böyle oluyordu. İran âdeta bir ihtilâl memleketi olmuştu. Fakat İran'daki ihtilâl Cenub Amerikasındaki ihtilâllere hiç benzemiyordu. Orada ihtilâller yapılır, iktidarlar devrilir ve yerine yenileri gelirdi. Bu ihtilâller dünyayı alâkadar etmezdi. Fakat İran öyle değildi. İran, Orta-doğu'da en tehlikeli ve kritik bir noktada bulunuyordu. Bu memleketteki ihtilâl veya karışıklıklar, dünyayı birinci derecede alâkadar etmekte idi. Bu bakımdan İran'daki hâdiseler öyle küçümsenemezdi.

İran'da başlamış olan nümayişler devam ederken,

petrol yüzünden yeni bir cinayet işleniyor ve bir siyaset adamı daha bu dünyadan göçüyordu.

Haziran ayının 16 ncı günü idi. İsfahan'da Komünistler gayet şiddetli bir nümayiş yapıyorlar, Rusya hariç. Musaddık'a ve bütün büyük milletlere daha doğru tabiri ile Batıya en galiz küfürleri savuruyorlardı. Polis komünistlerle baş edemiyordu. İşte bu nümayişler sırasında, Amerikanın İsfahan Viskonsülü, bir komünist nümayişçi tarafından bıçak darbeleri altında kanlar içerisinde İsfahan sokaklarında can vermişti. Komünist katil yapılan bütün araştırmalraa rağmen de bulunamamıştı.

Bu menfur cinayet üzerine Tahran'da âdeta panik başgöstermişti. Musaddık derhal kabineyi toplamış ve ciddi tedbirler alınması hususunda bazı kararlar almıştı. Fakat artık çok geç kalınmıştı.

İsfahan konsülünün katli üzerine, Amerikanın Tahran'daki büyük elçi O'G'rady harekete geçmişti. O'Grady derhal Musaddık'tan mülâkat talep etmişti. Çok sinirli geçen bir kaç dakikalık mülâkat sırasında Sefir, Amerikan hükûmeti adına İran'a çok sert bir ültimatom vermiş ve İran'daki Amerikan diplomatları ile, Amerikan tebaalıların hayatlarının garanti altına alınmasını ve katilin derhal bulunarak tecziye edilmesini, ayrıca Viskonsülün katlinden dolayı Amerikaya tazminat verilmesini talep etmişti.

Amerikan sefiri O'Grady dayatıyordu. O, İran'da vazife gören Amerikan diplomatlarının hayatlarının garanti altına alınmasını isterken resmi bir garanti vesikası da talep ediyordu. Bunun manası açıktı ve garanti istenen devlete, diplomaitk lisanda böyle bir vesika vermesini istemek düpedüz bir hakaretti. Amerika çok ağır basmıştı.

Musaddık bu menfur cinayetle çok müşkül durum-

da kalmıştı. İran hükûmeti, Amerikan notasını hemen ertesi günü cevaplandırmıştı. İran'ın cevabî notasında Amerikaya teminat veriliyor, hükûmet olarak İsfahan Viskonsülünün katilinin en kısa zamanda yakalanması için her tedbire müracaat edileceği bildiriliyordu.

Musaddık, Amerikan notasında talep edilen vesikayı vermiyordu. O, hazırladığı cevabî notada, İran'daki Amerikan diplomatları ile Amerikan tebaalarının hayatlarının İran hükûmetinin garantisi altında olduğunu bildiriyor ve her hususta teminat veriyordu. Fakat istenen garanti vesikası verilmiyordu.

İran'da hâdiseler sür'atle inkişaf ediyor ve her geçen gün, İran, daha vahim istikballere müstait bir vasatın içine itiliyordu. İşte bu sıralarda, yani Haziran ayının 16 ncı gününden sonraki gün Tahrandaki İngiliz büyük elçisi Francis Shepperd Şah'tan hususî bir mülâkat talep etmişti. İngiliz sefiri ile Şah arasında vukubulan bu mülâkatta, İngiliz sefiri, petrolün devletleştirilmesi emri vakiini tanımıyacaklarını bir kere daha teyid ediyor ve Musaddık'ı şikâyet ediyordu.

İngiltere sefiri ile Şah arasında mülâkatın vukubulduğu gün Amerika Hariciye Vekili Dean Acheson'in bir teklifini Amerika sefiri G'Grady Musaddık'a veriyordu.

Amerika hükûmet olarak bir defa daha İngiltere'nin yanında olduğunu teyid ediyor ve İran'dan, İngilizlerin Hüseyin Alâ'ya yaptıkları % 50 hisse teklifini bir deha gözden geçirmesini istiyordu. Dean Acheson ayrıca İran hükûmeti tarafından İngiltereye verilen notanın metninin de değiştirilmesini talep ediyordu.

İngiltere ile Amerika'nın İran nezdinde yaptıkları demarşlar üzerine Ruslar da İran-Rus hududunda devam eden manevralarını daha da şümullendirmek sureti ile cevap veriyorlar ve Musaddık'a bir nevi kuvvet enjekte ediyorlardı.

Ruslar ayrıca halka malettikleri devletleştirme fikrini her çareye tevessül ederek devam ettirmek ve İngilizlerin ellerini İran'dan çekmelerine kadar ısrar etmek niyetinde olduğunu her hareketi ile ortaya koyuyordu. Onun için de her türlü tedhiş hareketine devam ediyordu. Tabiî Rusya bu tedhiş hareketlerinde ortaya çıkmıyor, bu işleri Tudeh Partisi ile Fedeiyanı İslâm Cemiyetine yaptırıyordu. Nitekim, Amerikalılarla, İngilizlerin bu teşebbüslerinden sonra bu iki teşekkülü harekete geçirmiş ve halkı sokaklara dökmüştü. Halk İngiltere ve Amerika aleyhinde nümayişler yapmağa başlamış ve Tahran'daki Anglo İranian (Persian) şirketinin umumî merkezini tahrip etmişti.

16 Haziranda katledilen Amerikanın İsfahan konsolosundan sonra şimdi de Anglo İranian şirketinin umumî merkezinin tahribi ve yağma edilmesi en az birincisi kadar vahim bir hâdise idi. Musaddık iktidarının tahrik ettiğinde şüphe olmayan bu hareketler batılı diplomatları ziyadesi ile sinirlendiriyordu. Musaddık yine yavuz hırsız rolüne girmek durumuna düşmüştü.

Musaddık kendi arzusu ile başlattığı bu nümayişleri durduramıyor bazan böyle çok zor durumlara düşünce de yavuz hırsız rolüne bürünüyordu. Bu sefer de öyle yaptı ve Anglo İranian şirketinin tahrip ve yağma hareketini, bizzat İngilizlere yüklemeğe kalktı. Musaddık'm iddiasına göre; Şirket umumî merkezinin tahribinde bizzat Anglo İranianın umum müdürü Eric Drake'in bulunduğunu bildirmiş ve kendisini sabotör olarak itham etmişti. Hattâ Musaddık yalnız itham etmemiş, Anglo İranianm umum müdürü Eric Drake hakkında sabotaj yaptırmak suçundan takibat açmıştı.

Ne oluyordu? Musaddık ne yapmak istiyordu? Bu hususu hiç kimse kestiremiyordu. O, batılılar aleyhin-

de bu tip tertiplere giriştikçe battığı çukura biraz daha gömülüyor ve feci olması mukadder akıbetini bizzat kendisi hazırlıyordu.

Anglo İranian umumî merkezinin tahribi işinde de öyle olmuş, şirket umum müdürü hakkında sabotajdan takibata geçince İngiltere hükûmeti harekete geçmişti. Tahran'daki İngiliz büyük elçisi Francis Shepperd İngiliz hükûmetinden aldığı talimatla, belkide İran tarihinin en ağır ültimatomunu Musaddık'a vermişti.

İngiliz elçisinin verdiği bu notada İngilizler şirket umum müdürü Eric Drake'e yüklenmek istenen sabotor sıfatını şiddetle reddetmekte idi. İngilizler ayrıca notada, yapılan tahribatın ve yağmanın da tazmin edilmesini talep ediyorlardı. Notada ayrıca, bugüne kadar cereyan eden hâdiselerde olduğu gibi, son tahrip ve yağma hareketinden de İran hükûmetinin mes'ul tutulduğu ısrarla işaret edilmekte idi.

İngilizlerin notalarına rağmen, Musaddık iddiasında ısrar ediyor ve hükûmeti adına İngiliz notasına verdiği cevapta bu hususu bir kere daha hatırlatıyordu.

Musaddık'ın durumu cidden çok garipti. O, âdeta ne yapmak istediğini bilmiyor ve Rus sefiri İvan Sadchikov ile sık sık mülâkatlar yapıyordu.

İran'daki hâdiseler birbirlerini o kadar sür'atle takip ediyordu ki petrol ihtilâfının hangi noktaya kadar gideceği kestirilemiyordu. Fakat ortada bir hakikat vardı ve bu hakikat petrolün bir kere daha dünya sulhunu tehdit ettiği idi.

Batılı hükûmet merkezlerinde kesif bir çalışma vardı. Bu çalışmanın merkezi sıkletini de İran petrol ihtilâfı teşkil ediyordu.

Amerikan Viskonsülünün katli, Anglo İranian şir-

keti merkezinin tahrip ve yağması, mezkûr şirket umum müdürünün sabotör olarak takibata maruz bırakılması, gerek Washington gerek Londra'da çok sinirli bir hava yaratmıştı.

İngiliz kabinesi üst üste toplantılar yapıyor ve İran'daki durumu âdeta saat be saat takip ediyordu. Amerika'da da durum Londradakinin hemen aynı idi. Her iki merkez de İran'daki hâdiselerin her geçen gün artan vehameti karşısında bir dünya harbine yol açması muhtemel hâdiseleri önleyecek tedbirler almak hususunda âdeta birbirleri ile yarış ediyorlardı.

Amerika, İran'a bir defa daha müracaat etmek kararını alıyor ve Hariciye Vekili Dean Acheson. İran'daki hâdiselerin gidişini «Felâketli» bir yol olarak ilân ederken, Londra'da İngiliz kabinesi de son çare olarak sert tedbirler almak hususundaki kabine kararını veriyordu.

İngilizler sert tedbirler almağa karar vermişlerdi ve bu kararlarını da derhal tatbik mevkiine koymuşlardı.

İngiltere hükûmeti adına Hariciye Nazırı Mr. Herbert Morrison ilân ediyordu ki;

İngiltere Abadan'da bulunan İngiliz bandıralı tankerlerin derhal bu limandan ayrılmalarını istemiş ve Abadan'da bulunan tankerler de derhal oradan ayrılmışlardı.

Aynı gün ise Bahriye Birinci Lordu tarafından bizzat verilen bir emirle 8 bin tonluk Mauritius adlı İngiliz kruvazörü Abadan'a gelmiş ve limandan iki yüz metre kadar ileride ve Irak sularında demirlemişti. Donanmalar petrol için her vakit olduğu gibi yine harekete geçirilmişti ve kendilerine petrolü himaye vazifesi verilmişti.

Bütün bu tedbirler alınırken İngiliz kabinesi de üst üste toplantılar yapıyordu.

İmparatorluğun kaderi tehlikeye düşüyordu. Petrol İngiliz İmparatorluğunun her şeyi idi. İngilizler bu madde sayesinde haşmet ve kudretlerini iktisab etmişler ve bu kudreti devam ettirmişlerdi. İngiltere hakikaten mahataralı günler içinde idi.

İngiltere'de sanki her şey durmuştu. Bu devleti idare edenlerin hiç birisi, İmparatorluğu kendi elleri ile çökertmek mevkiine düşmek istemiyorlardı. İktidarda bulunan İşçi Partisi belki kurulduğu tarihten bu yana böylesine muhataralı ve tehlikeli bir durumla karşılaşmamıştı. Başvekil Clement Atlee basiretli bir devlet adamı olarak İran petrol ihtilâfından dolayı İngilterenin içine düştüğü elim durumdan kurtarılması için ciddî tedbirler almak hususunda kat'î kararını verdi ve derhal harekete geçti.

Başvekil Clement Atlee, İkinci Dünya Harbinde İngiltereyi ve bütün hür milletleri zafere ulaştıran kurt politikacının yanında Başvekil muavini olarak çalıştığı günleri hatırladı ve kendisine müracaata karar verdi. Clement Atlee derhal Churehill'i ziyaret etti ve kendisini 26 Haziranda yapılacak kabine toplantısında bulunmak üzere davet etti. İngiliz Başvekilinin bu hareketi pek nadir hallerde dahi vukubulmayacak kadar realisti ve İngilterenin kurtarılması için bu kurt politikacıya dehâlet etmiş, onun yardımını istemişti.

Churchill, İngiltere Başvekilinin davetine icabet etti. 26 Haziran tarihinde aktedilen kabine içtimaına giden Churchill, kabinenin, İran petrol ihtilâfı hususunda aldığı en kat'î kararları üzerinde müessir oldu. Kabinenin 26 Haziran tarihli toplantısı saatlerce sürdü ve Churchill bu uzun müddet zarfında Başbakan Atlee'nin verdiği izahati dinledi. Ondan sonra da, meselenin

İmparatorluk lehinde en iyi şekilde nasıl halledilebileceğine dair fikirlerini bildirdi ve kabine toplantısı son buldu.

Churchill'in bizzat Başvekil Clement Atlee tarafından davet edildiği kabine toplantısında neler görüşüldüğü hakkında herhangi bir resmî tebliğ neşredilmedi, yalnız Downing Street'ten kısa bir tebliğ çıkarıldı ve yapılan kabine toplantısına eski Başvekillerden Mr. Churchill'in de katıldığı ve fikir teatisinde bulunulduğu İngiliz milletine bildirildi.

Kabinenin bu fevkalâde mühim toplantısı hakkında herhangi bir resmî açıklama yapılmamış olmasına rağmen, bu toplantının, had safhaya girmiş olan İran petrolleri meselesi ile alâkalı olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçekti.

İngiltere fevkalâde günler yaşıyordu. İmparatorluğun bütün müesseseleri seferber edilmişti. İngiltere. bir İmparatorluk kudreti ile ayaklanmış, İran üzerine yürüyordu.

Churchill'in kabine toplantısına iştiraki bütün dünyada fevkalâde hâdiselerin başlangıcı olarak kabul edilmişti. Dünya matbuatı İngiliz kabinesinin bu fevkalâde toplantısı hakkında geniş neşriyata başlamıştı. Herkes İngilterenin her an harekete geçeceğine muhakkak nazarı ile bakıyordu. Fakat bir adam, Sir Henry Deterding, bu yürüyüşü istemiyordu. O, tavşanı araba ile yakalamağa azmetmişti. Bunun için de zamana ihtiyacı vardı. Denilebilir ki; İngiltere hiç bir zaman açık veya gizli kuvvetlerini böylesine bir noktaya teksif etmiş değildi. Orta-doğu memleketlerinde yüzlerce ajan seferber hale getirilmişti. Bu en tabiî bir netice idi. Zira petrol elden çıkmıştı.

Petrol dünya için çıban başı olmakta devam ediyor, beynelmilel siyaseti birinci plânda alâkadar ediyordu. Petrol yüzünden Orta-doğu'da meydana gelen buhran, dünya siyasetini ellerinde tuttuklarını zanneden politikacıların uykularını kaçırtıyor, her an parlamağa ve patlamağa müheyya bir madde olarak petrol insanlığın kaderine hükmediyordu.

İran hükûmetinin başında bulunan Musaddık ise, hâlâ ısrar ediyor, bir türlü yola gelmiyordu.

İngiltere petrol ihtilâfını son bir defa da beynelmilel adalet divanına aksettirmek, davasını orada halletmek kararını vermişti. Bu sebeple de Lâhey adalet divanına başvurmuştu.

İngiltere'nin Lâhey adalet divanına müracaatı İran Başveziri Musaddık'ı çileden çıkardı. Musaddık ateş püskürüyordu. Tabiî Musaddık'ın bu asabiyetinde birinci derecede rol oynayan da maalesef Rusyanm Tahran sefiri İvan Sadchikov'du.

Rusyanın beynelmilel meselelerde tutumu açıktı. Rusya, bütün milletlerarası meselelerde yaptığı gibi, batılı devletere inanmamakta devam ediyordu. Bu sebeple, İngilterenin Lâhey adalet divanına başvurmuş olmasını da hoş karşılamamıştı. Rusya işte bu sebeple Musaddık'ı, İngilterenin bu kararı aleyhine tahrik ediyordu. Musaddık bu telkinler altında derhal harekete geçmişti.

İran Hariciye Nazırı, İngilterenin Lâhey adalet divanına müracaatından bahisle Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine müracaat ediyor ve İran'ın, Lâhey adalet divanını tanımadığını resmen bildiriyordu.

İran Hariciye Veziri Kazemî'nin, İran hükûmeti adına yaptığı bu resmî beyanat, eşine siyasî tarihte ender rastlanan bir hâdise idi. Beynelmilel adalet divanı-

nın tanınmaması ne demekti? Bu tip kararlar, bugüne kadar Batılı ve hür milletlerin diplomaltarı tarafından ihtiyar edilmiş değildi ve siyasî teamüle de uymuyordu. Böyle kararlar, İkinci Dünya Harbinden sonra sadece Demirperde gerisi memleketlerinden, dolayısı ile Rusya'dan sadır olmuştu. Nitekim, İran'ın son kararında da Rusya'nın birinci derecede rol oynadığı, herkesçe biliniyordu.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygvi Lee İran-'ın resmî müracaatını aldığı vakit herhangi bir reaksiyon göstermiş mi idi? Hayır. Zira o, Rusların bu tip müracaatlarına alışmıştı. Bittabi herhangi bir muamele yapamadı. Zira Lâhey adalet divanı ne Rusyanın, ne de İran'ın tasvibi ile kurulmamıştı ve bu teşkilât, bütün dünya devletlerinin tasvibi ve garantisi altında idi. Binaenaleyh, İran'ın müracaatı sadece kendisini yani İran'ı alâkadar eden bir mahiyet taşıyordu ve bundan öteye de gidemezdi.

Musaddık kabinesinin Hariciye Veziri Kazemî'nin Birleşmiş Milletlere bu hususlaki müracaatı pişmiş aş'a su katmıştı. Petrol etrafında kopmuş olan fırtına İran'ın bu müracaatı ve Kazemî'nin beyanatı ile biraz daha vehamet kesbetti.

İran'ın hiç bir mesnede dayanmayan bu müracaatı üzerine Amerika Reisicumhuru Truman, çok nazik bir noktaya gelmiş bulunan petrol ihtilâfına bir defa daha parmak basmak zorunda kaldı. Truman acele olarak şahsî temsilcisi sıfatı ile Averell Harriman'ı Tahran'a gönderdi.

Harriman bir petrolcü idi ve bu sefer Truman. ister istemez Standard Oil'un arzusuna boyun eğmişti.

Averel Harriman Tahran'a varmıştı ama, vardığına da varacağına da pişman olmuştu. Zira, kendisi Tah-

ran'a ayak bastığı anda korkunç bir manzara ile karşılaşmıştı. Tudeh Partisi ile Fedaiyanı İslâm Cemiyeti, kendisinin Tahran'a gelmesini arzu etmiyorlardı ve bu gelişi protesto etmek için Tahran şehrini âdeta ayaklandırmışlardı.

Tahran'da yer yerinden oynuyor, Amerika aleyhinde en ağır ithamlar ve hakaretler yağıyordu. Hükûmet bu sefer işi sıkı tutmak zorunda kalmıştı. Musaddık, Truman'ın şahsî temsilcisine herhangi bir şekilde olursa olsun zarar verebilecek hareketleri peşinen ortadan kaldırmak durumunda olduğunu idrak etmişti. Musaddık, Amerikanın İsfahan Viskonsülünün katlinden sonra yeni bir suikasd'dan korkuyordu ve bu sebeple de gayet kesif ve şiddetli emniyet tedbirleri almıştı. Musaddık nihayet anlamıştı ki, Averel Harriman'a bir suikasd olursa, İran her şeyini kaybedecekti.

İran polisinin ve ordusunun aldığı çok kuvvetli emniyet tedbirlerine rağmen, Harriman'ı nTahran'a gelmesini istemeyen nümayişçiler ile emniyet kuvvetleri arasında kanlı çarpışmalar olmuştu. Bu kanlı çarpışmaların bilânçosu ise 10 ölü 200 yaralı idi.

İran'da böylece petrol yüzünden bugüne kadar ölen zavallıların listesine bir kaç rakam daha ilâve edilmişti.

Bu ölülerin hakiki mes'ulu kim ve kimlerdi? Ortada ve görünürde mes'ul veya mes'uller yoktu. Fakat kabaran ölü ve yaralı listelerinin hakiki mes'ulleri ortada idi ve bu mes'uller Petrolculardı. Bu mes'uller Tahran sokaklarında insanlar ölürken Tahran şehrinden çok uzakta idiler.

Truman'ın şahsî temsilcisi feci hâdiselerden dolayı sadece esef ederek bahsedebilirdi. Fakat kimler hesabına? Petrolcuların mı yoksa niçin öldüklerini bilmeyen zavallı halkın mı?...

Averel Harriman'ın gelişi ile alâkalı kanlı nümayişler durmadan devam ediyor. Tahran sokakları kana bulanıyordu. Nümayişler, alınan bütün emniyet tedbirlerine rağmen durdurulamıyordu. Musaddık nümayişleri durdurmakta müşkülât çekiyordu. Bu durum karşısında ve her an vehametini arttıran hâdiseler muvacehesinde Musaddık derhal Örfî İdare ilân etmek mecburiyetinde kalmıştı. Gerçi Örfi İdare ilân edilmişti ama iş işten geçtikten ve Tahran sokakları kana bulandıktan sonra.

Truman'ın şahsî temsilcisi ile Musaddık arasındaki petrol müzakereleri Örfi İdare ilân edilmiş olan Tahran'da başladı. Üst üste yapılan bu toplantılardan herhangi bir netice almak mümkün olmadı. Musaddık Nuh diyor Peygamber demiyordu. Musaddık her ne suretle olursa olsun kararından dönmüyordu. Harriman her türlü teklifi Musaddık'm önüne koymuştu. Fakat herhangi bir netice alamamıştı. Müzakerelerde bir arpa boyu bile ileriye gidilmiş değildi. Harriman yorucu bir mücadeleden sonra müzakerelere devamda herhangi bir fayda mülâhaza etmediğini anladı ve müzakereler netice almamadan kesildi.

Musaddık müzakereler boyunca daima, İngilizlerden şikâyet etti. Musaddık, İngilizlerin İran'ı baskı altında tuttuklarını iddia ediyor ve son Lâhey adalet divanına yaptıkları müracatı da bu baskıya delil olarak ileriye sürüyordu.

Averel Harriman, Musaddık'ın bu iddialarını sabırla dinlemiş ve Tahran'dan ayrılırken, İngilizler nezdinde şahsî nüfuzunu kullanacağını ve İran lehinde bir karar alınmasına gayret sarfedeceğini söylemiş ve Tahran'a tekrar geleceğini vaadetmişti.

Standard Oil böylece Averel Harriman'ın şahsında

İran petrol meselesine giriyor ve bu meselede söz sahibi oluyordu.

Truman'ın şahsî mümessili Averel Harriman Tahran'da Musaddık ile petrol müzakerelerine devam ederken, Amerika muhtemel bir Rus müdahalesine karşı tedbir alıyor ve kuvvetli iki Amerikan filosu da Türk sularında boy gösteriyordu.

Petrol, geçmişte olduğu gibi, kuvvetli armadaları tekrar harekete getiriyordu. Türk limanlarına gelen filoların birincisi yedi gemiden müteşekkildi. Bu filoya Amiral B. D. Gardner kumanda ediyordu. İkinci filo ise dokuz gemiden ibaretti. Filoların birincisi İstanbul'a ikincisi de İzmir'e demirlemişti.

Her iki filonun amiralleri basına verdikleri beyanatlarında, bu ziyaretlerinin dost ve müttefik Türkiye'ye mutad ziyaretlerinden başka bir mana taşımadığını söylemişlerdi. Fakat amirallerin bu sözlerine rağmen kuvvetli iki filonun aynı anda Türkiye'ye gelmeleri öyle mutad ziyaret çerçevesi içinde mütalâa edilemezdi.

Orta - doğu kaynıyordu. Petrol ortalığı allak bullak etmiş, dünyayı cehennemi bir harbin kenarına kadar itmişti. Rusya bu buhranın kundakçısı olarak, elinden geldiği kadar hâdiseleri körüklemişti. Rusya sadece körüklemekle de kalmamıştı. O, İran ve Türkiye hudutları boyunca askerî tedbirler de almıştı. Rusyanın hudutları boyunca tedbir aldığı her iki memleket; Türkiye de İran da Batı ittifak sistemi içinde idiler. Binaenaleyh, bu memleketlerin hudutlarındaki tahşidat, batılıları şiddetle alâkadar etmekte idi. Türkiye'yi ziyaret eden Amerikan donanması, aynı zamanda Standard Oil'un menfaatlerini gözetiyordu. Zira Standard Oil, İngiltere ile aralarında aktedilen ve iki yıl sonra bitecek olan 10 yıllık anlaşmaya rağmen Royal Dutch - Shell grubunun bir parçası olan İran petrol sâhasına girmek niyetinde idi.

Türkiye ayrıca İngiltere - İran petrol ihtilâfında aracı rolü oynuyordu ve Rusya Türkiye'ye bu bakımdan da diş bilemekte idi. İki Amerikan filosu işte Orta - doğu'da işler böylesine kızıştığı bir anda gelmiş ve İstanbul ile İzmir'de demirlemişti. Türkiye'nin, hassaten dünya sulhü için giriştiği bu teşebbüsler, İran'da daimî olarak bir çıban başı yaratmak isteyen Rusyanın hiç de hoşuna gitmiyordu. Donanmalar bu sefer yalnız petrolcuların menfaatlerini gözetmek için hareket etmiyorlardı. Filoların bu seferki hareketleri, batı emniyet sistemi ile kader birliği etmiş, ittifaklar kurmuş, Orta - doğu nun kilit noktasını kudretli ordusu ile kesmiş ve muhafaza altına almış bulunan bir devlete, Türkiye'ye yardım maksadına dayanıyordu.

İki Amerikan donanmasının Türkiye'yi ziyareti, tam bu sıralarda da Akdenizdeki İngiliz donanmasının uçak gemileri, denizaltılar ve destroyerlerle hem de sür'atle takviye edilmesi, ciddiyetin de ötesinde bir mana taşıyordu. Bu bir harbe hazırlıktı. Üçüncü Dünya Harbi, ikincisinin üzerinden henüz beş yıl geçmeden petrol yüzünden patlamak üzere idi. Siyasî tansiyon son haddini bulmuştu. Petrolcular, bir harbin kaçınılmazlığını ortaya koymuşlardı ve bu harp için de lüzumlu hazırlıklarını vakit geçirmeden yapmışlardı. Akdeniz, kudretli donanmaların karargâhı haline gelmişti. Şimdi bütün gözler, İran'da petrol buhranını yaratan ve durmadan da körükleyen Rusyaya dikilmişti. Rusyaya dikilmişti, zira Ruslar Türkiye ve İran hudutlarında normalin üstünde tahşidat yapmışlardı. Ruslar başladıkları işi sonuna kadar götürmeğe kararlı idiler, Orta - doğu'daki hava buna delâlet ediyordu. Rusya, İran'a tecavüz ederse, beklenilmedik bir anda Üçüncü Cihan Harbi patlak verecekti. O takdirde de insanların iştiyakla özledikleri hür ve huzurlu bir dünya ideali yok olacaktı. İran pet-

rolleri yüzünden meydana gelen bütün bu hazırlıklar ve emsali hareketler, dünya sulhünü kurtarmak Rusya'ya, dünyayı felâkete götürecek son adımı attırmamak için yapılıyordu. Petrol bir kere daha dünyayı Üçüncü Cihan Harbinin kenarına kadar getirmişti.

Dünyanın içinde bulunduğu bu vahim duruma rağmen İngilizler de Amerikalılar da İran ile bir anlaşmaya varmak için en son gayretlerini sarfediyorlardı.

Tahran'dan hiç bir netice alamadan ayrılan Averel Harriman, soluğu Londra'da almıştı. Kendisinin Londrada kaldığı bir kaç gün içinde İngiliz devlet adamları ile yaptığı bütün müzakereler, harbî bertaraf etmeğe matuf tedbirlerin görüşülmesi ve İngiliz devlet adamlarını yumuşatıcı sözler söylemekle geçti.

Averel Harriman Londra'daki görüşmelerini ikmal eder etmez Tahran'a döndü. Derhal Musaddık ile müzakerelere başladı ve Londra görüşmeleri etrafında fikir teatisinde bulundu.

Truman'ın şahsî temsilcisi Londra'da İngiliz devlet ricali ile neler görüştü bilinmiyor. Fakat bilinen bir husus varsa, o da, İngilizlerin Averel Harriman'ın Londra seyahatinden pek memnun kalmadıkları idi. İran meselesi dolayısı ile Averel Harriman'ın Londra seyahati hakkında açılan müzakereler pek hararetli geçmiş ve kamara mensupları, Amerika için hiç de hoş olmayan beyanlarda bulunmuştu.

Avam Kamarasında bu münasebetle konuşan Lord Hailsham en iyimser insanları bile bir anda bedbinliğe sürükleyecek beyanlarda bulunmuştu. Lord Hailsham, Amerikanın İran petrol anlaşmazlığı mevzuundaki son tutumunu şiddetle tenkit ediyor ve:

«Amerikalılar bizim dostumuzdur, fakat, İngiliz menfaatlerinin nerede olduğunu pek iyi takdir edeme-

mektedirler. Şayet Amerikalılar, Mr. Averel Harriman'ın, İngiliz İmparatorluğunu çatladığı yerden takviye ettiğini sanıyorlarsa, bir kere daha düşünmeleri icab eder» diyordu.

Lord Hailsham'ın Avam Kamarasındaki bu beyanatı, eski mücadelelerin, Standard Oil ile Royal Dutch - Shell petrol tröstlerinin aralarında cereyan eden ve 1948 anlaşması ile ve 10 yıl için durmuş olan mücadelelerin hem de eskisinden daha sert bir tempo ile başlıyacağını gösteriyordu. Deterding, Lord Hailsham'ın ağzından Amerikaya da Standard Oil tröstüne de meydan okuyordu. İngilizlerle Amerikalıların araları açılıyordu. Bu çekişme hür milletler tarafından dikkatle takip ediliyor ve geleceğe endişe ile bakıyorlardı. İtiraf etmek lâzımdır ki; Lord Hailsham'ın Avam Kamarasındaki beyanatında ciddî hakikat payları vardı. Hakikaten Amerikalılar İngiliz İmparatorluk menfatlerinin nerede başlayıp nerede bittiğini görmek istemiyorlardı. İran petrol ihtilâfında Truman'ın şahsî mümessili sıfatı ile hareket eden ve aslında bir petrolcü olan Averel Harriman bunun tipik misali idi. Zira, Averel Harriman Londra ile Tahran arasındaki münasebetleri düzeltmek için ihtiyar ettiği seyahatlerinde ve Londra'da bir takım nahoş beyanlarda bulunmuştu. O, açıkça İran tarafını tutuyordu. Yani işin açıkçası müttefikleri ile bozuşmak ve hele Rusya için bozuşmak istemediğini ilân eden Truman'ın şahsî mümessili Standard'ın ezeli politikasını takibeden bir durum takınıyor ve Rusyanın paraleline giriyordu. Bu politika petrolcuların vazgeçemedikleri bir politika idi. Ayrıca Averel Harriman, Thornburg'un dediği gibi, İngiltereyi, İran işinde çok ileri gitmekle suçluyordu. Amerika Reisicumhuru Truman'm şahsî mümessili Averel Harriman'ın Amerikanın büyük petrolcularından birisi olduğunu düşünürsek, onun İngiliz

devlet adamlarına söylediği ve basında da teyid ettiği bu sözlerini normal karşılamak zorundayız.

İngilizler, Amerikan Reisicumhurunun şahsî mümessili Averel Harriman'm, çok ileri giden bu beyanlarından sonra, onu bir tarafa itmek lüzumunu duydular ve Tahran ile bizzat müzakerelerde bulunmak üzere teşebbüse geçtiler. İngilterenin bizzat müzakerelere girişmek teklifi, Türkiye'nin de aracılığı ile Musaddık tarafından kabul edildi. Bu müzakereler Averel Harriman henüz Tahran'dan ayrılmadan başlamıştı.

İranlılarla müzakerelerde bulunmak üzere İngiliz mührü Has Lordu Stokes'in riyasetinde bir heyet Tahran'a varmıştı ve Averel Harriman hâlâ Tahran'da idi. İngilizler, Amerikalıları bu işten tamamen uzaklaştırmak niyetinde idiler. İranlılarla son müzakerelerini yapmağa karar vermişlerdi. Eğer burada muvaffak olamazlarsa, Lâhey Adalet Divanına yaptıkları müracaatlarını sonuna kadar takip etmeğe de kararlı idiler.

Mührü Has Lordu Stokes riyasetindeki heyet Tahran'a vardığının ertesi günü Musaddık ile müzakerelere başladı. Fakat bütün gayretlere rağmen hiç bir netice alamadı. İngilizlerin ümidleri kırılmıştı. Musaddık'ın ilhamını nereden aldığı belli idi. O, Ruslara güveniyor desteğini Ruslardan alıyordu. Bu hususu da İngilizler en ince teferruatına kadar biliyorlardı. İngilizlerle İranlılar arasındaki müzakereler bir arpa boyu dahi ilerlemeden kesildi ve Lord Stokes'in riyasetindeki heyet Londra'ya döndü.

İngiltere bu durum üzerine petorl ihtilâfını Lâhey Adalet Divanında takip etmeğe karar verdi.

İngiliz heyetinin müzakerelerine intizar etmek maksadı ile Tahran'da kalmış olan Averel Harriman

da, İngiliz heyetinin Tahran'ı terkettiği günden bir gün sonra 24 Ağustos 1951 da terk etti.

İngiliz heyeti Londra'ya hareket ettikten hemen sonra, Musaddık ilhamını nereden aldığı bilinmeyen bir harekette bulunuyor ve İngiliz elçisine müracaat ederek, akamete uğramış bulunan müzakerelere yeniden başlanmasını teklif ediyordu.

İngiltere Başbakanı Clement Atlee, İran'ın bu teklifini aldığı zaman öyle zannediyoruz gülümsemiştir Zira İngiltere'nin İran'a bu müracaat üzerine verdiği cevap şayanı dikkattir.

İngiltere hükûmeti adına İran'a verilen cevapta şöyle deniliyordu.

«İran ile müzakereler talik edilmemiştir. Fakat tamamen kesilmiştir.»

6 Eylül 1951 tarihinde resmen açıklanmış bulunan İngilterenin, İran'a cevabı bütün dünyada hayretle karşılanmıştı. Fakat bir çok cepheden de İngiliz kabinesinin İran'a cevabı tasvib edilmişti. Çünkü bütün dünya biliyordu ki; İngilizler petrol ihtilâfının yeni yeni badirelere yol açmaması için sonuna kadar gayret sarfetmişlerdi. İş şimdi Lâhey Adalet Divanına kalmıştı.

İngiliz hükûmetinin, İran'a verdiği cevabî notasının üzerinden iki gün geçmişti. Tarih 8 Eylül 1951 idi. Bütün dün yada âdeta bir şok tesiri yapan bir beyanat basın ve radyolarla neşredildi. Bu beyanat İngiliz Başvekili Clement Atlee'nindi. İngiltere Başvekili dünya-hayret nazalrarı arasında yeni bir harpten bahsediyor ve dünya milletlerini ikaz ediyordu. Hakikatte Atlee'nin bu beyanatı ile ikaz ettiği iki devlet vardı. Bu iki devlet vardı. Bu iki devlet Rusya ile Amerika idi.

İngiltere Başvekili Clement Atlee diyordu ki;

«Harbin kaçınılmaz olduğuna inanıyorum. Ve halen alınan, yeniden silâhlanma tedbirlerinin harbin çık-

masını önliyeceğine kani bulunmuyorum. Ben. şahsen, Sovyet Rusya'nın, şimdi bir harbe girişmek için hazırlanmakta olduğuna inanmıyorum. Bununla beraber yine de iyi hazırlanmış olmamız lâzımdır. Zira harpler, daima Hitler gibi külhanbeyler tarafından değil, bazan da Kaiser gibi çılgın soytarılar tarafından da çıkarılabilir.»

İngiliz Başvekilinin bu beyanatmda meydan okuma olduğu kadar, yeni bir harbi çıkarmak isteyenlere nasihat payı da vardı. Fakat asıl mühim olan tarf, İran'da bir nevi harp kundakçılığı yapan Stalin'in Hitler gibi külhanbeyi ve Birinci Dünya Harbinde Almanya'yı harbe sürükleyen İmparator Kaiser Wilhelm gibi çılgın bir soytarıya benzetilmesi hususu idi.

İngiliz Başvekilinin bu beyanatında meşhur İngiliz soğukkanlılığından eser kalmamıştı. O, açıkça tehdit ediyor ve harbi çıkaracak olanları çılgın ve külhanbeyi olarak vasıflandırıyordu.

Bu beyanat sarih olarak bir tehditti ve bu tehdit Rusyaya müteveccihti. Çünkü İran'da durumun düzelmesine mani olan, İran'ı bir ihtilâl memleketi haline getiren, orada arka arkaya siyasî cinayetler işleyen Rusya idi.

İngiliz Başvekili Clement Atlee'nin nutku dünya basınında geniş akisler yapmıştı. Herkes bir felâket olacak olan yeni bir harbden bahsediyordu.

En kritik anlarda dahi soğukkanlılıklarını muhafaza etmesini bilen İngilizler, açıkça harpten bahsediyorlardı. İngilizlerin bir harpten bahsetmeleri ise dünya için kaçınılmaz bir felâket demekti.

Bütün bu ağır havaya rağmen Musaddık hâlâ Rus dostluğundan, Rusya ile ticaretten bahsedebiliyordu. İran Başvekil yardımcısı Hüseyin Fatımî ise bu hususta verdiği bir beyanatında:

«İran petrolden kaybettiklerini Rusya ile ticareti sayesinde elde edecektir» diyordu.

Hüseyin Fatımî'nin beyanatı arkasındaki hakikat ise şu idi.

Musaddık petrol satmağa karar vermiş ve petrolünü satacak pazarlar aramıştı. Bu arada Rusya'ya da müracaat etmiş ve Ruslardan müsbet cevap almıştı. Ruslar, İran petrollerini almayı kabul etmişlerdi. İran Rusyaya petrol satacaktı.

Rusların İran'dan petrol almağa karar verdikleri sıralarda idi ki İngiliz Başvekili Clement Atlee bir harpten bahseden beyanatını vermişti. Harp bulutları dünyayı sarıyor ve her geçen gün kesafet peyda ediyordu. Ruslar İran ile petrol almak üzere müzakerelere başlamışlardı. İşte tam bu müzakerelerin cereyan ettiği günlerde de kuvvetli bir İngiliz filosu İstanbul'a geliyordu. Amiral John Eldeston kumandasındaki bu filo hakikaten kuvvetli bir filo idi.

İngilizler, İranlılarla müzakerelere girişen Ruslara bir nevi ihtarda bulunuyorlardı. Petrol kudretli armadaları geçmişte olduğu gibi yine harekete getirmişti.

Bütün dünyada diplomatik faaliyet zirve noktasına varmıştı. Hür milletlerin başkentleri geceli gündüzlü çalışıyordu. Tabiî Türkiye de bunlardan birisi idi. Truman, İngilizlerle İranlılar arasında yapılan ve kesilen son müzakerelerden sonra, İngilizlerin daha evvelce denedikleri yolu denemeğe karar vermişti. Bu karar Türkiye'nin İran petrol ihtilâfında bir kere daha aracılık yapmasını istemekten ibaretti. Ve Türkiye sulhu kurtarmak için bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da aracılık yapmağa kararlı idi. Amerika Reisicumhuru Truman'ın şahsen, Türkiye Cumhuriyeti Reisicumhuru Celâl Bayar'a gönderdiği mesaj'a, İngiliz donan-

masının İstanbul limanına demir attığı gün müsbet olarak cevap verilmişti.

Türkiye Reisicumhuru Celâl Bayar, sadece aracılık yapmayı kabul etmekle iktifa etmiyor, cevabî mesajında, Türkiye'nin vecibelerini yerine getirmeğe kararlı olduğundan da bahsediyordu.

Türkiye dost ve müttefiklerinin daima yanında idi ve daimada öyle kalacaktı. Bu husus Türkiye Reisicumhurunun mesajında açıkça belirtilmişti. Fakat Türkiye bir harbi mecburî olmadıkça kabul etmeyeceğini de belirtmekten kendisini alamamıştı. Türkiye'nin arzuladığı tek husus, dünya ve bilhassa Orta-doğu sulhu idi. Türkiye Reisicumhuru Celâl Bayar bu hususu bilhassa tebarüz ettirmişti. Celâl Bayar cevabî mesajında diyordu ki:

«Türkiye bugüne kadar olduğu gibi, bundan böyle de daima müttefiklerinin yanında yer alacak ve üzerine düşen vecibeleri tamamen yerine getirecektir.»

İngiltere, yapısı ve devlet anlayışı bakımından dünyada hiç bir millete benzemeyen hususiyetler taşımaktadır. Bu hususiyetlerin başında ise şüphesiz umumî efkâr gelmektedir. İngiltere yapısı bakımından diğer devletler gibi ve günümüzün icaplarına uygun klâsik bir devlet de değildir. O başlı başına bir muammadır.

İşte, İran hâdiselerinin en had safhaya çıktığı, Atlee'nin bir harpten bahsetiği bu günlerde de böyle bize garip gelecek bir karar vermiş olan İngiliz kabinesi, yeni seçimlere gidiyordu. Bu İmparatorluk için en buhranlı bir devrede seçime gitmek, başka milletlerce çılgınlık telâkki edilebilir. Fakat İngilizler için değil, İngiliz iktidar partisi olan İşçi Partisinin de seçimlere gitmesi, onlarca gayet tabiî idi. Ve İşçi Partisi seçimleri ilân etti. Zira İmparatorlukta tehlike çanları çalıyordu.

Atlee, belki de, gelip çatmış olan bu tehlikeyi göğüslemek cesaretini kendisinde bulamamıştı.

İngiltere'de seçimler yapılmış ve muhafazakârlar iktidara gelmişti. Artı kİngiltere'de, son asrın en büyük ve en soğukkanlı adamlarından birisi vardı. Bu adam, İkinci Dünya Harbinde İmparatorluk yine böyle muhataralı bir devrede iken iktidarı eline almak için davet edilen Sir Winston Churchill idi. Bu kurt politikacı, İmparatorluğu, İran petrol ihtilâfı dolayısı ile içine düştüğü çukurdan çıkarabilecek mi idi? İngiltereyi kurtarabilirse şüphe yok ki, dünyayı da bir felâketli harpten kurtarmış olurdu. Churchill buna muvaffak olacak mı idi?

Ruslar İngilteredeki iktidar değişikliğinden sonra bariz şekilde duraklamışlardı. Duraklamak mecburiyetinde idiler. Zira ihtiyar kurt, onların bütün hilelerine vakıftı ve kolay kolay atlatılamazdı. Stalin onu. bütün bir cihan harbi boyunca yakından görmüştü. O, bilhassa Tahran konferansını unutmamıştı. O konferansta müteveffa Roosvelt ile birlikte cephe aldıkları bu kurt politikacının kendileri ile nasıl mücadele ettiğini biliyordu. Şimdi İngilterede Churchill iktidara geldiği andan beri düşünmek sırası, Stalin'e gelmişti. Mamafih her ne olursa olsun, dünya sulhu ciddî tehlikeler geçirmekte idi.

İran petrol ihtilâfı bir daha göstermiştir ki; dünyayı asıl idare edenler diplomatlar değil, petrolculardı.

1951 yılı geride kalmıştı ve petrol ihtilâfında herhangi bir netice elde edilememişti. Bu ihtilâfa bulanmış devletler oldukları yerlerde sayıyorlardı. Fakat hepsi de tetikte idi. Lâkin Ruslar, bir bakıma İran'da avantajlı sayılırlardı. Musaddık onlarla beraberdi ve daha evvelce mütehassıs adı altında İran'a sokulmuş olan Rus ajanları daha da takviye edilmiş olarak İran'da idi-

ler. Ruslar bu sözde mütehassıslarla İran halkını tahrik etmekte devam ediyorlar, Musaddık'ı ise, İngilizlerle herhangi bir anlaşmaya varmamak için daima uyanık bulunduruyorlardı. Rusların bunu yapmaları lüzumsuzdu. Çünkü Musaddık'ın İgilizlerle anlaşmak niyeti esasında yoktu. Onun hedefi başka idi. Esasen Musaddık istese de artık geriye dönemezdi. Zira, Tudeh Partisi ile Fedaiyanı İslâm Cemiyeti Demoklesin kılıcı gibi tepesinde dikilmekte idiler. Bu iki teşekkül İran'a tamamen hâkim olmuşlardı. Denilebilir ki; İran'ı bu iki teşekkül idare etmekte idi.

İngilizlerin ,eski Başvekili Atlee'nin enerjik duruşu, yeni seçimlerin yapılarak Churchill'in iktidara gelmesi, İran'da bir hayli tereddütler yaratmış ve Musaddık'ı ciddî şekilde düşünmeğe mecbur etmişti. O, Atlee'nin Mührü Has Lordu Stokes'in İranlılarla yapılan müzakerelerden hiç bir neticeye ulaşmadan Londra'ya dönmesinden sonra söylediği «İran'la müzakereler talik edilmemiştir. Fakat kesilmiştir?» cevabına rağmen petrol müzakerelerine yeniden başlamağa karar verdi ve İngilizlere müracaat etti. Musaddık 24 Eylül 1951 tarihinde verdiği ve müzakerelere tekrar başlamak hususunda tanıdığı 10 gün mühletli muhtırasına hâlâ bir cevap alamamıştı. İngiliz hükümetine verilen bu muhtıraya Musaddık 2 Ekim gününe kadar herhangi bir cevap almadı. Mühletin bitmesine ise iki gün kalmıştı. Mühlet 4 Ekim Cumartesi günü hitama eriyordu.

Musaddık iki Ekim tarihinde bir tebliğ neşretti. Bu tebliğde Musaddık, İngiltere, İran'ın verdiği 24 Eylül tarihli notaya cevap vermediği takdirde, İran'ın İngiltere ile olan siyasî münasebetlerini keseceğini ilân ediyordu. Musaddık aklı sıra İngilizleri, siyasî münasebetleri keseceğim demek sureti ile korkutacağını zannediyordu.

Musaddık'ın neşretti bu tehditkâr tebliğin Londra ve Washington'da akisleri çok şiddetli oldu.

Gerek Amerika, gerek İngiltere Truman ve Churchill'in imzalarını taşıyan hemen hemen aynı mealde çok sert iki notayı İran'a verdiler. Her iki devlet de Musaddık'ı adamakıllı hırpalamıştı. Musaddık, son tebliğinin bu kadar sert ve ciddî bir aksülâmel meydana getireceğini hesaba katmamıştı. İngiltere ve Amerikanın notaları Tahran'a tevdi edildikten hemen sonra Musaddık, Tahran'daki Rus elçisi İvan Sadchikov'u nezdine davet etti ve bu notaya nasıl bir cevap verilmesi hususunu onunla müzakereye girişti.

Musaddık şaşkınlık içerisinde idi. İki devletin notaları çok hem de çok şiddetli idi. Bu notalar bir harp edası taşıyordu.

Musaddık'ın bu şaşkınlık devresi içinde Rusyanın, Tahrandaki resmî adamı, büyük elçi İvan Sadchikov kendisine teminat veriyor ve İran'ı desteklediğini bildiriyordu. İvan Sadchikov ayrıca, şahsen teminat veriyor ve şayet İran İngiltere veya Amerika tarafından herhangi bir şekilde tecavüze uğrarsa Rusyanın, İran'ın yanında bulunacağını temin ediyordu.

İran Şah'ı Rıza Pehlevî, İngiltere ve Amerikan notalarına muttali olduğu vakit cidden büyük bir üzüntüye kapılmıştı. Büyük bir takım tazyikler sonunda Başvezirliğe getirdiği Musaddık'm, İran'ı sonu ne ile n-i hayetleneceği belli olmayan bir badirenin içine sürüklediğini görüyor ve üzülüyordu. Batılı iki devletin verdikleri son notalar bu üzüntüsünü son haddine çıkarmıştı. Musaddık'ı derhal nezdine davet etmiş ve meseleyi bir defa da ondan dinlemek istemişti.

Musaddık, endişe edilecek bir şey olmadığını, Rusyanın İran ile birlikte hareket etmeğe kararlı olduğu-

nu ve bu hususta Tahran'daki Rus sefirinin kendisine teminat verdiğini söylüyordu.

Şah bütün bu sözlerden bir mana çıkaramıyordu. Fakat ortada bir hakikat vardı ki İran batı dünyasından zorla koparılmış ve felâketlerin içine itilmişti.

Şah ısrar ediyordu. Başlamış olan ve vahim bir hal alan iç ve dış hâdiselerin inkişafını soruyor, Başvezirinden mukni cevaplar alamıyordu. Şah'ın daveti ile meydana gelmiş olan bu mülâkat, Şah ile Musaddık arasında öteden beri devam edegelmekte olan ihtilâfın su yüzüne çıkması ile nihayetlendi.

Şah'ın Musaddık'tan, Musaddık'ın da Şah'dan nefret ettiğini İran'da bilmeyen yoktu. Mülâkat işte böylesine birbirlerinden hazzetmeyen hattâ birbirlerinden nefret eden iki insanın haleti ruhiyesi içinde cereyan etti. Şah, Musaddık'tan aldığı cevapları İran'ın âli menfaatlerine aykırı bulduğunu kendisine açıkça söyledi ve istifasını taleb etti.

Musaddık beklemediği bir anda kendisinden istenen istifaya red cevabı verdi. O, istifa etmiyor ve Şah'a, halkın ısrar ve talebi ile iktidarda bulunduğunu söylüyordu.

Mülâkat bittiği vakit, Şah ile Musaddık'ın araları bir daha düzelmeyecek kadar açılmış, İran için bir müddet daha felâketler içinde bocalama devrinin son perdesi açılmıştı.

İran Şah'ının batılı devletlerle daha muslihane yollardan hareket ederek anlaşmaya varmasını talep ettiği Musaddık, Şah'ın arzusunun tam tersini yaptı.

Musaddık İngiltere ve Amerikanın verdikleri sert notalara cevap vermelke beraber, İngiltereyi yeni bir emri vaki ile karşı karşıya getirdi. Musaddık 8 Ekim 1952 ta tarihinde İngiltereden 49 milyon sterlin tazm-i nat ile birlikte İngiltereye daha bazı tekliflerde de bu-

lunmuştu. İran'ın İngiltere'den talep ettiği hususlar şunlardı:

«1 — İngilterenin bir hafta zarfında İran'a 20 milyon sterlin ödemesi,

2 — Anglo İranian şirketini temsil eden bir heyetin derhal İran'a gelmesi ve her iki tarafın tazminat bahsinde ileriye sürdükleri talepleri bir hal çaresine bağlamak için müzakereler yapılması ve bu müzakerelerin azami üç haftada neticelenmesi,

3 — Bu müzakereler sonunda İngilterenin İran'a 29 milyon ödemesi.»

Musaddık'ın İngiltereye tevdi ettiği notadaki teklifler, İngiliz elçisine verilmeden evvel, bu notanın muhteviyatı yüzünden İran kabinesinde ilk ihtilâf patlak verdi. İran Hariciye Veziri Hüseyin Navvab, Musaddık'ın ısrarı ile İngiltereye verilmesi talep edilen notaya itiraz etti. Ve Başvezir ile Hariciye Veziri arasında sert münakaşalar oldu. Hüseyin Navvab hiç bir esasa dayanmayan taleplerin İngiltereye verilmesi halinde, sadece, esasen gergin olan durumu daha da ağırlaştırmaktan başka bir şeye yaramıyacağını söyledi. Fakat bütün ısrarlarına rağmen Musaddık'm inadını kıramadı ve sonunda böyle bir mes'uliyeti kabul edemiyeceğini söyleyerek istifa etti. Bu istifa Musaddık'ın İran'ı felâkete sürükleyen hareketlerine karşı ilk reaksiyondu.

İran notası İngiliz hükûmetine vardığı vakit herhangi bir tesir husule getirmedi. İngiltere, notaya cevap vermek lüzumunu dahi duymadı. İngiliz kabinesi notayı nazarı itibara almamıştı.

Bütün bu hareketlerin ve notaların menşei Rusya idi ve bu hususu dünyada herkesten daha iyi bilen bir adam olan Churchill de İngiliz Başvekili bulunuyordu. Churchill, bu ve bundan evvelki İran taleplerinin, İngiltere ile Amerikanın arasını açmak üzere Rusya tara-

fından Musaddık'a telkin edildiğini biliyordu. Bu sebeple, İran notasının Londraya varmasından üç gün sonra, Rusyaya ilk ihtarını çekmişti.

Churchill bu hususta verdiği beyanatında açık konuşmuş ve Rusyanın tuzağından bahsetmişti. İngiltere. Başvekili demişti ki;

«Rusyamn tuzağına düşmeyeceğiz ve Amerika ile dostluğumuza büyük ehemmiyet vereceğiz.»

Bu sözler açıktı. İngiltere Amerikanın dostluğuna değer veriyordu. Fakat bu, Standard Oil'a da aynı değeri verdiği manasına gelmiyordu. Zira gerek istihbarat teşkilâtlarından aldığı raporlar, gerekse Deterding'in muhtelif kanallarla Başvekile sunduğu malûmat, Standard'ın İran'da ikili oynadığını gösteriyordu. Churchill, Amerikan hükûmeti ile Standard Oil'u ayırmasını bilecek kadar politika kurdu idi.

Standard Oil, Churchill'in beyanatının hakiki manasını biliyor ve buna göre de yeni hamleler yapmağa hazırlanıyordu. Standard mutlaka İran petrollrei üzerinde hisse istiyordu. Fakat Royal Dutch-Shelle grubu ile 1953 yılında imzaladığı on yıllık mütareke, onu açıkça ortaya çıkmaktan menediyordu. Bu sebeple Orta-doğu'yu biraz daha karıştırmak, İngilizleri biraz daha bunaltmak yolunu tuttu.

Orta-doğu'da hâdiseler artık birbirlerini takip ediyorlardı. İran petrol ihtilâfı en had noktasında iken, İngiltere ile Irak arasında yine petrol yüzünden yeni bir ihtilâf patlak vermek üzere idi.

Irak'ta iktidarı elinde tutan ve bu memleketin mutlak hâkimi durumunda olan Nuri Said Paşa, İngiltereye resmen müracaat etmiş ve 1927 tarihli imtiyaz anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini talep etmişti. Nuri Said Paşa'nın bu talebi aklın havsalanın almayacağı bir işti. Zira o, Türk ordusunu içinden vurduğu, sır-

tında bu ordunun yüzbaşı üniformasını taşıdığı Birinci Cihan Harbinden beri İngiliz Entelijans Servisin en güvenilir adamı idi ve Irak'ta iktidara ancak bu sayede gelebilmişti.

Nuri Said Paşa'nın, İngiliz-Irak anlaşmasının tadilini talep etmesi sebepsiz değildi. Nuri Said Paşa artık İngilizlere güvenemiyor ve üzerinde güneşin batmadığı muhteşem İmparatorluğun sonunun geldiğine inanıyordu. Bu inanca varan Nuri Said Paşa sırtındaki küfeyi de devirmekten çekinmiyordu. Standard Oil'un kendisine çengel taktığı muhakkaktı? Nitekim Nuri Said Paşa'nın bu tarihten sonra takip edeceği siyaset bu teşhisi teyid etmiş ve nihayet kendisinin de zavallı bir Kralın da Prens Abdülilâh'ın da başını yemiş Orta-doğu'da bir krallığın daha yok olmasına yol açmıştı.

Nuri Said Paşa'nın bu talebi Londra'da ciddiye alınmış ve o sıralarda Londra'da bulunan Prens Abdülillâh'ın nazarı dikkati çekilmişti. Abdülillâh Bağdad'a gönderdiği bir haberle de, bu taleplerin kendisi Bağdad'a dönünceye kadar hiç bir suretle ele alınmamasını istemişti.

Fakat sonraki hâdiseler göstermiştir ki; İngilizler bu teklifler karşısında soğukkanlılıklarını muhafaza edebilmişler, lâkin Nuri Sid Paşa'nın da dosyasını dürmüşlerdi.

Böylece Standard Oil, Irak'ta ilk adımını atmış fakat muvaffak olamamıştı.

İran'da ise hâdiseler sür'atle gelişiyordu. Şah. Musaddık taarfmdan reddedilen istifa talebinden sonra, bazı tedbirler almak lüzumunu hissetmiş, bazı temaslar yapmıştı. Şah önce General Zahidî sonra da general Hicazî ile istişarelerde bulunmuştu. Şah'ın kendileri ile istişarelerde bulunduğu her iki general de İran'da çok sevilen mümtaz iki askerdi. General Zahidî Ayan

âzası idi. General Hicazî ise, İran'da en mühim mevkilerde vazife almış vatanperver bir insandı.

8 Ekim tarihinden sonra geçen 5 gün İran'da hâdiselerin çok sür'atlendiği bir zaman mefhumudur. Bu beş gün içinde çok şeyler olmuştu.

Nihayet 13 Ekim 1952 tarihinde bu iki general Musaddık'a karşı baş kaldırmışlar ve bir hükûmet darbesi yapmışlardı. Bu darbenin muvaffak olmaması için hiç bir sebep yoktu. Fakat Rus ajanları İran'da öylesine üslenmişler öylesine teşkilât kurmuşlardı ki âdeta İran'da kuş uçurtmuyorlardı.

İran'daki hükûmet darbesinin muvaffakıyetsizliği bu ajanların eseri idi. Darbe akamete uğrayınca darbecilerden general Hicazî derhal tevkif edilmiş fakat general Zahidî Ayan azası olduğu için hakkında hiç bir muamele yapılamamıştı. Zira İran Anayasası, Ayan Meclisine iltica eden Ayan âzalarının her ne suçtan olursa olsun tevkifine mani sarih hükümler ihtiva etmekte idi. General Zahidî bu yüzden tevkif edilememişti.

İran'da bir hükûmet darbesi yapıldığı ve muvaffak olmadığı haberi kabineden istifa eden sabık Hariciye Veziri Hüseyin Navvab'ın yerine gelen yeni Hariciye Veziri Hüseyin Fatımî tarafından ilân edilmişti.

Yeni Hariciye Vezirinin ağzından duyulan hükûmet darbesi, dünyanın her tarafında büyük bir ciddiyetle takip edilmiş, İran'ın samimî dostları ise darbenin muvaffakıyetsizliği karşısında ciddî olarak üzülmüşlerdi.

Darbenin muvaffak olamaması üzerine İran hükûmeti geniş mikyasta tevkifata başlamıştı. Musaddık iktidardan düşmemek için en zecrî tedbirlere başvuruyor uzaktan veya yakından darbe ile alâkası olduğundan şüphelendiği herkesi tevkif ediyordu. İran'ın en köklü

aileleri, en muteber insanları da bu tevkiflerden yakalarını kurtaramıyorlardı. Bu suretle tevkif edilenler arasında İran'ın en zengin ve en eski ailesi olan Eshadül Fashidiyan da vardı. Eshadül Fashidiyan bütün ailesi ve akrabaları ile birlikte tevkif edilmişti. Musaddık'ın eline bu darbe müthiş bir koz vermişti. O da bu kozu kullanıyor ve kendisinden şüphelendiği veya kendisine dost olmayan herkesi tevkif ediyordu. Musaddık umumî bir temizlik hareketine başlamıştı.

İran'da binlerce insan tevkif edilmiş, hükûmet fevkalâde tedbirler almıştı. Musaddık herhangi bir ayaklanmayı önlemek için de Tahran'ı âdeta garnizona benzetmişti. Bu şehrin sokaklarında tanklar dolaşıyor, her köşe başı kuvvetli müfrezelerle kontrol altında bulunduruluyordu.

Musaddık bir başka çareye de başvurmuştu. Gerek Fedaiyanı İslâm gerek Tudeh Fartisi tahrik edilmiş darbeciler ve tevkif edilenler aleyhinde sıkı askerî tedbirlere rağmen nümayişler başlamıştı. İngiliz ve Amerikan sefaretleri çok sıkı bir kordon altına alınmışlardı.

İran'da hâdiseler adamakıllı karışmış arap saçına dönmüştü. Musaddık büyük bir huzursuzluk içinde idi. Ve istikbalinden endişe etmeğe başlamıştı.

İran'da muvaffakıyetsizlikle neticelenen hükûmet darbesi yüzünden bu darbenin tertipçileri olarak tevkif edilen ve haklarında muamele yapılan generallerin harekete geçtikleri gün ise, Türkiye Başvekili Adnan Menderes (Rahmetli) ile Hariciye Vekili Fuad Köprülü, Londra'da müzakerelerde bulunmak üzere Türkiye'den ayrılmışlardı.

Dünya matbuatı bir defa daha nazarlarını Ortadoğu'nun kilit noktasında bulunan Türkiye hükûmetinin reisi ile Hariciye Vekilinin seyahatlerine çeviriyor

ve bu seyahatin taşıdığı büyük ehemmiyetten bahsediyordu.

Batılı memleketlerin hükûmet merkezlerinde bilâistisna büyük bir faaliyet başlamıştı. Bu, batı medeniyetinin korunması ve mütecaviz komünizmin hür milletleri ezmek isteyen sultasına karşı ciddî tedbirler alınması lüzumundan doğmuştu. Dünyanın hür milletleri hürriyetlerini garanti altına almak ısıtiyorlardı. Hemen bütün batılı devletler, bütün cepheleri ile ortaya çıkmış olan insanlık ve medeniyet düşmanı komünizme karşı, sür'atle bir Avrupa Birliği kurulması için harekete geçmişlerdi.

Bütün bir batı dünyası milletleri eğer sür'atle bir birlik kurulamazsa, batılı milletlerin, Rusyanın dolayısı ile komünizmin tazyikine dayanamıyacaklarını anlamışlardı.

Türkiye Başvekili ile Hariciye Vekilinin Londra seyahatleri de kurulacak batı emniyet sistemi ile alâkalı olarak İngiliz devlet adamları ile yapacakları müzakereler için ihtiyar ediliyordu.

Ayrıca, Türkiye Başvekili ve Hariciye Vekilinin, Londrada, İngiliz devlet adamları ile son Orta-doğu buhranını müzakere edecekleri de tabii idi.

Londra'da iki gün devam eden Türk-İngiliz müzakereleri sonunda neşredilen resmî tebliğ çok kısa idı ve aynen şöyle idi:

«Türkiye Başvekili, Hariciye Vekili ve Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi, beraberlerinde müşavirleri olarak, İngiliz Haricye Nazırı, Müdafaa Nazırı ve İmparatorluk Erkânı Harbye Reisi ve müşavirleri ile toplanmış, her iki memleketin müşterek menfaatleri ile alâkalı umumî meseleler hakkında tam ve samimî bir görüş teatisinde bulunmuşlardır.»

Evet tebliğ bu idi. Fakat müzakerelere iştirak eden

zevat arasında İngiliz Erkânı Harbiye Reisi ile Müdafaa Nazırının bulunması ve tebliğde Orta-doğu ve her iki memleketin müşterek menfaatleri ile alâkalı umumî meselelerin görüşüldüğünün bildirilmesi, Londra müzakerelerine ayrı bir ehemmiyet izafe etmekte idi.

Londra'da başlamış ve iki gün devam etmiş olan Türk-İngiliz müzakereleri hakkındaki resmî tebliğin neşrinin ertesi günü de İran, İngiltere ile münasebetlerini kestiğini resmen bildiriyordu.

İran İngiltere ile münasebetlerini resmen keserken Amerika Hariciye Nazırı Mr. Dean Acheson, bir sürpriz sayılabilecek bir beyanat veriyor ve, İran'ın İngiltereden talep ettiği 49 milyon sterlin tazminat hususunda icap ederse İngiltere nezdinde teşebbüse geçeceğini ve İngiltereyi, bu tazminatı ödemek üzere ikaz edeceğini bildiriyordu.

Amerika Hariciye Nazırının beyanatı tuhaf bir mana taşıyordu. Bu beyanat, Amerikanın Standard Oil tröstünün pareleline girdiğini ima etmekte idi. Amerikan dış siyasetinde dönüş başlıyordu ve bu dönüş. Standard Oil lehine oluyordu.

Dean Acheson, bu garip beyanatını verirken, Amerikanın yeni İran sefiri Loy Henderson da Musaddık'a bir rapor tevdi ediyordu. Bu raporda, Amerika Hariciye Nezaretinin, İran tarafından İngiltereden talep edilen 49 milyon sterlin tazminat hususunda Amerikanın İran'a yardıma hazır olduğunu bildiriyordu.

Amerikanın yeni sefiri Loy Henderson'un Musaddık'a verdiği rapor da en az Dean Acheson'un beyanatı kadar garipti. İngiltere tazminatı kabul etmemişti ki tediyesi yoluna teşebbüs edilsin. Hem, Amerika İngilterenin omuzlarına yükletilen bu tazminatı neden ödüyordu? Bütün bu teşebbüs ve vaadlerden de anlaşılıyordu ki, Amerika, Musaddık'a kur yapıyor ve ona hoş ve

sempatik görünmek istiyordu, zira bu memlekette çok mühim miktarda petrol vardı.

Petrol istihsal edildiği memleketin de, dünyanın da huzurunu kaçırıyor dünya diplomasisini perişan ediyordu. Petrol en yakın dostları da birbirlerine düşürmek istidadını her zaman muhafaza ediyordu.

Ruslar ise pusuda idi. İran petrollerinin bir vahim ihtilâf olarak ortaya çıktığı gündenberi zımnen Ruslarla beraberlik kurmuş olan Standard Oil'un siyasetini Dean Acheson ve İran'daki Amerikan sefiri de teyid ediyorlar ve Ruslara İran ihtilâfında daha aktif bir rol almak hususunda âdeta yardımcı oluyorlardı.

Gerek Dean Acheson'un gerek Loy Henderson'un aynı mealdeki ve İran'ın İngiltereden talep ettiği tazminatla alâkalı İran'a hak veren tutumları, Rusları, İran'da yeni bir takım teşebbüslere sevketmişti. Bu teşebbüslerin en tehlikelisi ise, Rus-İran hududundan İran'a Tudehçilere verilmek üzere bol miktarda silâh sevketmeleri idi. Ruslar bu sevkiyatı denilebilir ki; herkesin gözü önünde yapıyorlardı.

Ruslar dostları sayesinde cidden mükemmel şekilde çalışma imkânlarına kavuşmuşlardı. İran'da çok iyi çalışıyorlar ve istikbalde yapmayı düşündükleri hareket için geniş mikyasta hazırlıklara girişiyorlardı. İran'daki Rus ajanları çok mükemmel bir teşkilât kurmuşlardı. Fakat karşılarında onlardan da Amerikalılardan da daha evvel bu memlekete yerleşmiş ve teşkilâtlanmış bir gizli servis vardı. Ruslar her halde uzun yılların tecrübesine sahip bu güne kadar hiç bir gizli servisin kendisi ile boy ölçüşemediği ve İran'daki petrol sâhalarında birinci derecede alâkalı olan bu servisi hesaba katmamazlık edemezlerdi. Rusların mutlaka hesaba katmaları lâzım gelen bu teşkilât, İngilizlerin meşhur Entelijans Servisleri idi.

Ruslar, Entelijans Servisi İran'da saf dışı etmedikçe, bu memlekette asla muvaffak olamazlardı. Ruslar General Zahidî ve General Hicazî'nin yaptıkları hükûmet darbesini durdurmağa muvaffak olduktan sonra bu servisi felce uğratacaklarını hesaba katmışlar Musaddık'a İran'da geniş tevkifat yapmak, böylece Entelijans Servisi ortadan kaldırmak hususunda imkânları dahilindeki her yardımı yapmışlardı. İran'da akamete uğrayan hükümet darbesinden sonra girişilen kitle halindeki tevkiflerin manası bu idi.

İNGİLİZ - RUS GİZLİ SERVİS MÜCADELESİ

Denilebilir ki; Rus ve İngiliz servisleri, Entelijans ve Çeka veya Ohrana İran'daki kadar birbirleri ile kıyasıya ve şiddetli bir mücadeleyi dünyanın başka hiçbir yerinde yapmamışlardır. Rus ve İngiliz gizli servisleri 1885 tarihinden beri İran'da çetin bir mücadele içerisindedirler. Ve bu iki servisin mücadelesi sadece petrol yüzünden meydana gelmekte idi. Geçen bu yıllar içinde pek nadir hallerde bu iki servis birbirlerine dokunmamış fakat zamanın geri kalan kısmında petrol yüzünden birbirlerini tasfiye etmek böylece İran petrolüne hâkim olmak için kıyasıya ve kanlı bir mücadele yapmışlardır.

İşte İran'da bu sefer de öyle olmakta idi. Fakat bu sefer ki mücadele evvelkilerle kıyaslanmıyacak kadar çetin geçmekte idi. Bunun iki sebebi vardı. Bundan evvelki mücadelelerde olduğu gibi Rusların, Fransanın veya Almanya ve Avusturya - Macaristan İmparatorluklarının zaman zaman bir çok hareketlerine ve siyasî emellerine sed çeken kudretleri yoktu. Buna mukabil Rusya, İkinci Dünya Harbinden galip çıkmıştı ve Avrupanın yarısına hükmederken, dünya siyasetine de istikamet verecek kadar kuvvetli idi. Ve bir tarafa ittikleri İngilterenin mevcdiyetini asla hesaba katmaksı-

zın dünyayı Amerika ile paylaşmak fikrini güdüyordu.

Rusya işte burada aldanıyordu. Zira öldü zannedilen Britanya İmparatorluğu, dünyadaki ham madde kaynaklarının mühim bir kısmına hâlâ hâkimdi ve Entelijans Servis tasfiye edilememişti. Yakın bir istikbal gerek Amerika, gerek Rusyanın küçümsemeye başladıkları İngilterenin nasıl bir enerji ile ve Entelijans Servisin şahane bir atağı ile ortaya çıkacağını gösterecekti. İstikbal Rusya'ya İran'da büyük darbeler hazırlamakta idi. Bu darbe öyle bir şiddetle indirilecekti ki; Rusya, 1953'te indirilmiş olan bu darbenin tesirinden kurtulamayacak ve İran'ı yıllar yılı rahat bırakacaktır.

Rusların OGPU'su ile İngiliz Entelijans Servisleri ve Deterding'in kendi ajanları İran'da çetin bir gizli harp yapmakta idiler. Bu gizli harp öylesine bir mücadele idi ki; 1910 ve 1925 ihtilâllerine asla benzemiyordu.

İran'da Rusya'nın ve İngiltere'nin haiz bulundukları bütün gizli kuvvetleri mücadele ederken beklenmedik bir hâdise vukubuldu ve Standard Oil birden bire mücadeleye iştirak etti. Standard Oil'un bu müdahalesi bekleniyordu fakat 1953 yılında. Zira Royal Dutch-Shell grubu ile 10 yıllık mütareke o tarihte bitiyordu. Bu bakımdan Standard'ın mücadeleye atılması kat'iyen beklenmiyordu.

İşte İran'da asıl mücadele de Standard'ın ortaya çıkmasından sonra başladı.

Amerikalıları bu mücadeleye zamansız sevkeden sebep İran petrolleri üzerinde hisse sahibi olabilmek düşüncesi idi. Amerikalılar İran petrollerinde hisse istiyorlardı. Bu imtiyazları da almağa azmetmişlerdi. Standard Oil'un İran hâdiselerine iştiraki şöyle olmuştu.

21 Ekim 1952 tarihinde Standard Oil'un hissedarlarından William Alton Jones beklenmedik bir anda

Tahran'a gitti. Bu ziyaret hakikaten beklenmiyordu. William Alton Jones hava alanında uçaktan iner inmez etrafını saran ve kendisini sual yağmuurna tutan gazetecilere gülerek, Tahran'a istirahat maksadı ile geldiğini söyledi.

William Alton Jones'un bu beyanı tabiî herkesi güldürdü. İçin, için kaynayan bir yanardağa benzeyen, sokaklarında her dakika nümayiş ve arbedelerin eksik olmadığı, insanların tavuk gibi boğazlandıkları Tahran, tam istirahat edilecek bir şehirdi.

William Alton Jones asıl maksadını, İran'a gelişinin hakiki sebebini söylemek istemiyordu. Ama onun hüviyeti meçhul değildi ve dünyada kendisinin sayılı petrolculardan ve Standard Oil tröstüne bağlı bir insan olduğunu bilmeyen yoktu. Onun söylemek istemediğini kendisinden başka herkes söylüyordu.

William Alton Jones Tahran'a petrol için gitmişti. Zira Standard Oil, Musaddık ile temas kurmuş ve bir müzakere zemini aramıştı. Musaddık ise böyle bir teması canına minnet bilmişti. İşte bu zat, Standard'ın hissedarı, bizzat Musaddık ile Standard arasında yapılması kararlaştırılan müzakerelere, hissedarı bulunduğu şirketi temsilen başlamak üzere gelmişti.

Musaddık ile Standard Oil arasında başlayacak olan müzakereleri de, Amerika Reisicumhuru Truman'ın şahsî mümessili petrolcu Averel Harriman tezgâhlamıştı.

Musaddık ile Altan Jones arasındaki müzakereler vakit geçirmeden başlamıştı. Standard'ın mümessili, İngiltere'den alınmış ve devletleştirilmiş petrol sâhalarında hisse talep ediyordu. Bu hisseye karşılık olarak «Standard Oil'un İran'a en geniş şekilde yardıma hazır olduğunu, bu müzakerelerin vukubulduğu İran Başveziri Musaddık'ın evinde İran Başvezirine söylemişti

William Alton Jones, Musaddık'ın izhar ettiği İngiltere'ye ait endişeleri için de teminat veriyordu. Nihayet petrol İran'a aitti. İngilizlreden alınmış ve devleştirilmişti. İran bu meselede dilediği gibi hareket edebilirdi ve kimsenin buna müdahaleye hakkı yoktu. Evet William Alton Jones Musaddık'a böyle söylüyordu. Fakat bütün bunlara rağmen Musaddık hâlâ tereddüt ediyordu.

Standard Oil'un mümessilinin İran Başveziri ile yaptığı müzakereler, Amerikalıların, İngilizlerle İkinci Dünya Harbi içerisinde imzaladıkları 10 yıllık petrol mütarekesinin hitamına 6 ay kala Orta-doğu ve Arabistan petrolleri ile alâkalanmağa karar verdiklerini ve bunu da kuvveden fiile çıkardıklarını gösteriyordu.

Royal Dutch-Shelle grubu, İran'da Rusların OGPU' su ile birlikte Standard Oil'u da hesaba katmak mecburiyetinde kalmıştı.

Standard Oil bütün Orta-doğu ile alâkadar oluyordu. Bu maksad ile bütün imkânlarını seferber etmeğe karar vermişti.

Standard Oil, şüpheyi celbetmemek için ilk adımda ilim adamlarını petrol sahaları etrafında seyahatlara gönderdi. Bu ilim adamlarından ilki dünyanın çok yakından tanıdığı, Amerikanın son asır tarihçilerinden meşhur Harold Lâmb idi.

Harold Lâmb, Orta-doğu'ya gelmiş ve bütün Arabistan'ı bir baştan bir başa dolaşmış, halk ve hükümetlet adamları ile görüşmeler yapmıştı.

Standard Oil'un ilim adamlarını seçmesi nazarı dikkati celbetmeyecek insanlar olmalarındandı. Dünyaca meşhur bir Harold Lâmb, her yerde bulunabilir, her türlü tetkikleri yapabilir ve kimseyi şüphelendirmezdi. Ve onun bu seyahati ve tetkikleri masumane bir manzara arzederdi. Yalnız Standard Oil'un düşüne-

mediği nokta, bir ilim adamının ne bir politikacı ne de bir ajan olmadığı idi. Nitekim daha ilk adımda bir ilim adamı olan Harold Lâmb falso vermişti. Meşhur bir tarihçi olarak gazetecilerin dikkatinden kaçmayan bu zat her nereye gitmiş ise onları karşısında görmüş ve bazı beyanlarda bulunmuştu. Harold Lâmb'ın basın muhabirlerine verdiği bu beyanatlarda, kendisinin ilmi diye vasıflandırdığı bu masum!!! gezinin altında başka maksadların bulunduğunu ihsas ediyordu. Meşhur tarihçi Harold Lâmb bu beyanatlarından birisinde şöyle diyordu:

«Türkiye-Lübnan-Ürdün ve Irak'da yaptığım geziler esnasında oralardaki durumu inceledim. Bu memleketlerde mevcut buhranlar veya güçlüklerle Amerikalılar çok yakından alâkalıdırlar. Orta-doğu ile Amerika arasında fikir teatilerinin artmasını sağlamak için yardımlarda bulunmk istiyordum. Amerikılılar bugün, Orta-doğu hakkında eskisine nazaran çok daha geniş alâka göstermekte ve Araplar hakkında da fikirlerini değiştirmektedirler.»

Ünlü tarihçi Haorld Lâmb'ın ağzından çıkan bu sözlerin manası ne olabilirdi ?Amerikalılar Orta-doğu memleketlerindeki buhranlarla alâkadar oluyorlar ve Amerikalılar Araplar hakkındaki düşüncelerini değiştirmişlerdir, derken, dünyanın tanıdığı bu meşhur tarihçi ne söylemek istemiş, neyi kasdetmişti?

Harold Lâmb'ın beyanatı gazetelerde çıktığı gün Standard Oil petrol tröstünün hissedarlarından William Alton Jones da Tahran'a varmış bulunuyordu.

Harold Lâmb'm b ubeyanatının gazetelerde neşredildiği gün Willam Alton Jenos'un Tahran'a gelişi acaba bir tesadüf mü idi? Yoksa bilhassa böyle bir tesadüf mü yaratılmıştı?

Bu hâdisenin bir tesadüf olması akla bile gelemez,

eğer, ortada petrol olmasa idi, buna bir tesadüf denilebilirdi. Fakat petrolün etrafında kıyamet koparken bunlar tesadüflere hamledilemez.

Kaldı ki, tam bu sıralarda Suud Bin Abdülâziz, Suudi Arabistanda, şiddetle takibettiği içki yasağını koymuştu ve bu yasak, petrol istihsalinde derhal tesirini göstermiş istihsalin düşmesine sebep olmuştu. Gariptir ki; bu düşüş İngiliz petrol sâhalarında idi.

Bütün bu tesadüfler hep İngilizlerin birinci derecede alâkadar oldukları petrol sâhalarında veya petrol sâhalarına mücavir yerlerde cereyan ediyordu.

William Alton Jones'un İran temasları müspet netice vermemişti. Musaddık belki İngilizlerden korkuyordu. Belki de Ruslar, Amerikalılar gibi ikili oynuyorlardı. İster öyle, isterse böyle olsun, Standard Oil talihini denemiş ve ilk adımda muvaffakiyetsizliğe uğramıştı.

Tahran'da hâdiseler yine kızışmağa başlamıştı. İran Şahının 30 uncu doğum yıldönümü münasebeti ile yapılacak şenlikler, Tudehçilerin mukabil nümayişleri ile akamete uğramıştı. Musaddık tam fırsatını yakalamış ve İngilizlerin paralelinde olduğuna inandığı Şah'ın doğum gününde ona ağır bir darbe vurmak istemişti. Tabiî Ruslar da yardımcısı idi.

Şah'ın doğum günü Tudehçilerin yaptıkları mukabil nümayişler çok kanlı olmuştu. Komünistler hakikaten muvaffak olmuşlar ve Şah'ın doğum yılı şenliklerini kanlı bir şekle sokmuşlardı. Komünistler tarafından organize edildikleri aşikâr olan halk yığınları sokaklarda «Şah'a Ölüm» diye avaz, avaz bağırıyor, kanlı nümayişlerine polisin ve diğer emniyet kuvvetlerinin mümanaatına rağmen devam ediyorlardı.

İran halkının çok bağlı bulunduğu Şahlık müessesesi aleyhine yapılan bu kanlı nümayişler, Musaddık'-

ın, bu müesseseyi de tasfiye etmek maksadını güttüğünü açıkça ortaya koyuyordu. Şahlık müessesi İran'da sallantılı ve tehlikeli günlerin başlangıcına gelmişti.

Nümayişler durmadan devam ediyordu. İran'ın tarihî başşehri Tahran karanlık günler yaşıyor ve bütün bu hâdiseler petrol yüzünden meydana geliyordu. Bu nümayişler polis kuvvetleri ile önlenemeyince işe ordu birlikleri de müdahale ediyorlardı. Halk buna rağmen nümayişlerine devam ediyor ve polis ve askerî birliklerle kanlı arbedeler yapıyordu.

Zavallı İran, Petrol yüzünden sonu gelmeyen facialar karşısında kalıyor. Tahran sokaklarında bu yağlı madde yüzünden, milletlerarası çatışmalar yüzünden insanlar ölüyor, Tahran sokakları kana bulanıyordu.

İran'da artık huzur kalmamıştı. Hâdiseler ise sür'atle inkişaf ediyor, İran, ne istediği, kimin için çalıştığı sarahatla bilinmeyen ihtiyar bir başvezir yüzünden felâketli bir istikbale doğru akıp gidiyordu.

Musaddık'ın 24 Eylül 1951 tarihinde İngiltereye verdiği bir nota ile, daha evvelce İran tarafından verilmiş notalara cevap vermesi; aksi halde İngiltere ile siyasî münasebetlerin kesileceği hususundaki ihtarı, İngiltere tarafından nazarı dikkate alınmamış ve İngiltere ile İran arasında siyasî münasebetler kısa bir müddet sonra kesilmişti. İngiliz diplomatları bu durum muvacehesinde Tahran'ı terke hazırlanıdlar ve pasaportlarını talep ettiler. İran ile İngiltere arasında artık hiç bir münasebet kalmamıştı.

Musaddık, Tahran'daki İngiliz diplomatları İran'ı terkederken bizzat sefire, İngiltere Başvekili Churchil'e verilmek üzere hazırladığı bir mesajı tevdi etmiş, lâkin sefir, Musaddık'ın bu arzusunu reddetmişti. Musaddık'ın İngiltereye ulaştırmak istediği son teklifi de böylece imkânsız bir hale gelmişti.

İngilizler rest çekmeğe başlamışlardı. Onlar için petrol etrafında koparılan fırtınalar artık geride kalmağa mahkumdu. İngilizler İran'da petrol mücadelesinde evvelce kullandıkları metodlara başvurmuştu. Buna kat'iyen kararlı idiler. Zira İngiliz diplomatları İran'dan ayrıldıkları andan itibaren bu memlekette cereyan edecek olan hâdiseler, geride kalmış yıllar boyunca İngilizlerin petrol mücadelelerinde kullandıkları metodlara dayanıyordu.

İngiliz diplomtlarının Tahran'dan, dolayısı ile İran'dan ayrıldıkları tarihten bir kaç gün sonra İngilizler ilk adımlarını attılar. Bu ilk adım ortalığı allak bullak etti. Zira İran halkının gözleri önüne serilen tablo korkunçtu.

Bir sabah, gazetelerini alan İran halkı, solcu basının dışındaki bütün İran gazetelerinin manşetlerini işgal eden bir haberle kendilerine geldiler. Bu haber cidden korkunçtu ve Rusya'nın İran'ı istilâ plânlarını açıklıyordu. Bu haber nasıl olurda matbuata aksedebilirdi? Çünkü haber, hakikaten Rusların İran'ı nasıl istilâ edeceklerini bütün açıklığı ile ortaya koyuyordu. Bu haber nasıl neşredilebilirdi? Evet nasıl neşredilebilirdi? Zira Tahran'da örfi idare vardı ve Musaddık, örfi idareye en geniş selâhiyetleri tanımıştı. Ayrıca halk bir şeyi merak ediyodru. Bu plânlar nasıl elde edilmişti? Kimin eli ile basına intikal etmişti? Bu hususu hiç kimse bilmiyor ve hiç kimse bu suallere cevap veremiyordu.

Yalnız plânlar halkın kafasındaki bir çokşüpheyi dağıtmıştı ve akla yakındı. Nihayet İran'daki Rus teşkilâtı biliniyordu ve İran'ın Rusya tarafından hangi yollardan istilâ edileceği de aşağı yukarı bellii di.

Gazeteler plân hakkında bilgi verirlerken, Rusların Kafkasya'dan yapacağı askerî müdahale ile birilk-

te Tudeh Partisinin memleketin her tarafında sabotaj hareketlerine geçeceklerini ve bu sabotaj noktalarının nereleri olduğunu bildiriyorlardı. Petrol bölgeleri sabotaj hareketlerinin mihrakı halinde idi. Sonra Şah da bu hareketin dışında bırakılmamıştı. Onun da hesabı görülecekti. Rus istilâ ordusu yürür, Tudehçiler sabotaj yaparken, İran'daki Rus mütehasısları da Tudehçilerle birlikte harekete geçecekler ve idareye el koyacaklardı.

Musaddık gazetelerin manşetlerini kaplayan bu haberleri okuduğu vakit beyninden vurulmuş gibi oldu. Nihayet bunun bir sebebi vardı. Musaddık kendisinin de tasvib ettiği ve Rusların Tahran büyük elçisi İvan Sadchikov'la birlikte plânladığı söylenen bu plânlar nasıl elde edilebilir? diye düşünmüş olsa gerektir.

Gazetelerin verdikleri bu korkunç istilâ plânları İran'ı bir anda allak bullak etti. Şah derhal Başvezir Musaddık'ı nezdine davet etti. Bu davetin sebebi istilâ plânları hakkında Başvezirden istimzaçta bulunmaktı.

Musaddık, Şah'm emrine, İran'ın içinde bulunduğu en kritik saatlere rağmen hayır dedi ve saraya gitmedi. Musaddık hastalığını bahane etmiş ve Şah'ın arzurusunu reddetmişti.

Rusların istilâ plânlarının halk efkârına açıklanması cidden çok mühim bir hâdise idi. Rusların (bir zaruret tahtında işgal etikleri 1942 yılından itibaren İran'da yaptıkları bütün çalışmalar bir anda sıfıra müncer oldu. Ruslar partiyi kaybetmek üzere idiler ve tahminlere göre İngiliz Entelijans Servis, Rusların OGPU'suna ilk darbeyi indirmişti.

İran'da gizli servisler arasındaki ilk ravundu Entelijans kazanmış ve Rus gizli servislerinin 1942'den beri devam degelen çalışmaları ve kurdukları teşkilât

çalışamaz hale getirilmişti. OGPU İran'da ilk ve kuvvetli darbeyi yemişti.

Musaddık'ın, açıklanan plânlar hakkında Şah'a malûmat vermekten kaçınması ve Şah'm, izahat vermesi hususundaki davetini reddetmesi, Şah Rıza Pehlevî üzerinde derin bir hayal kırıklığına ve Musaddık'a karşı beslediği nefretin artmasına yol açtı. Şah memleketinin bir meczubun elinde oyuncak olduğunu ve felâkete sürüklendiğini görüyordu.

İran Şah'ı karar vermişti. Musaddık'ı azledecekti. Şah ile Musaddık'ın arası bir daha düzelmesi mümkün olmayan bir havaya girmişti.

Şah ile Musaddık arasındaki şiddetli münafereti arttıran hâdiseler zincirine her saat yenileri ekleniyordu.

Nihayet Şah'a imza için gönderilen iki hükümet kararnamesi bu anlaşmazlığı isyan'a çeviren son damla oldu. Musaddık'ın imza için Şah Hazretlerine gönderdiği kararnamelerden bir tanesi, katledilmiş olan İran Başvezirlerinden Razmara'nın katili Abdullah Rasteşar'ın serbest bırakılması ile alâkalı idi. Diğer kararname ise, İran'ın büyük devlet adamlarından birisi olan eski Başvezirlerden Gavamussaltana'nın malının müsaderesine ait idi.

Şah her iki kararnameyi de imzalamaktan şiddetle kaçındı ve her iki kararnameyi hükümete iade etti.

Bu kararnamelerden bir tanesi, Razmara'nın katili Abdullah Rasteşar'ın serbest bırakılması hususunda olanı, Musaddık'ın, İran'daki katil ve nümayişlerin baş mes'ulü olduğunu ortaya koymak bakımından çok mühimdi. Bir Başvezirin katilinin serbest bırakılması ne demekti? Bu nasıl izah edilebilirdi? Evet bunun hiç bir izah şekli yoktu. Musaddık resmen katilin ortağı durumunda idi.

Tahran'da bu hâdiseler cereyan ederken, öbür taraftan Amerikalılar da petrol ihtilâfını halletmek hususunda ciddî bir takım çıkışlar yapıyorlardı. Amerikanın Tahran sefiri Loy Henderson, Hariciye Nazırı Dean Acheson'dan aldığı bir talimatla İran Millî Reisi ile petrol müzakerelerine başlıyordu.

Üç gün devam eden bu görüşmelerden de müspet herhangi bir netice alınmış değildi. Müzakereler üçlü olarak başlamış fakat neticeye ulaşılamamıştı. Millî Meclis Reisi, Musaddık ve Loy Henderson arasındaki müzakereler de böylece akamete uğramıştı. Musaddık, son olarak bu müzakerelerde Amerikanın yeni bir hal yolu olarak ileriye sürdüğü, İran'daki petrolleri, İran'ın, İngilizlerle birlikte işletmek teklifini de reddetmişti.

Artık belli oluyordu ki; Musaddık dizginlerini Rus sefiri İvan Sadchikov'un eline vermişti. Amerikalılar bir anlaşma zemini bulabileceklerine dair olan son ümitlerini de böylece bitirmiş oldular.

Yapılacak başka iş kalmamıştı. Hâdiseleri kendi seyrine terk etmek en doğru yoldu. Evet belki bu yol en doğru yol olabilirdi. Fakat bu yolun sonu harp'ti.

Rusların desteklediği Musaddık işi son kertesine kadar götürmeğe kararlı idi. Ruslar da kendisini bütün güçleri ile destekliyorlardı. Bu bakımdan, İran ile Amerika arasında Kasım ayında yapılan son görüşmelerin akamete uğraması ile birlikte Ruslar Orta-doğu'daki tazyiklerini de arttırmışlardı. Yakın-doğu'da hava Rusların bu tazyikleri yüzünden birdenbire elektriklenmiş ve ağırlaşmıştı. Her an İran'a bir Rus müdahalesi beklenebilir ve Ruslar bunu beynelmilel bir ihtilâf yapmamak için de Rus ordularını Musaddık'a bizzat davet ettirebilirlerdi. Batılı devletler her ihtimali düşünmek zorunda idiler. Rusların Orta-doğu'da yapmaları muh-

temel herhangi bir müdahaleyi ancak kuvvet durdurabilirdi. Batılı devletler de bu yola başvurdular. Rusların tazyiklerini her an arttırdıkları Orta-doğu'yu kuvvet gösterileri ile korumağa karar verdiler ve bu kararlarını derhal tatbik ettiler.

Akdenizdeki Altıncı Amerikan filosundan kudretli gemilerle seferi hale getirilmiş 15 gemiden mürekkep bir donanma aniden İstanbul'a geliverdi. Aralarında dünyanın en kudretli harp gemilerinden birisi olan Des Moins'in de dahil bulunduğu armada İstanbul limanına demirleyiverdi.

Kudretli armadalar, mütemadiyen petrol ihtilâfının devam ettiği bölgelerde veya ona mücavir mıntıkalarda dolaşıyordu.

Donanmalar petrolcuların menfaatlerini korumak için yine harekete geçirilmişti. Zira petrol olmadıkça bu harp makinelerinin hareket etmelerine imkân yoktu. Nihayet bu armadalar, kendilerinin hareket kabiliyetini sağlayan ve dünyaya nizam veren muharrik kuvvetin bekçiliğini yapıyorlardı. Petrolcular diledikleri anda armadalar harekete geçmeğe mecburdu.

Rus tazyikinin İran'da had safhaya geldiği anda dünyanın gözleri Orta-doğu'dan Orta Avrupaya çevriliverdi.

Üç büyük devletin gizli servisleri amansız bir mücadelede yapıyor, birbirlerini atlamak ve kendi devletlerine en müsait imkânları yaratmak için bitmez tükenmez bir enerji sarfediyorlardı.

Orta Avrupada, karışıklıklar çıkmıştı. Çekoslovakya ve Macaristan, Komünist devletleri için için kaynıyordu. Bu karışıklıkların gerisinden bu iki memlekette Komünist idareciler arasında Rusyanın ısrarı ile büyük bir temizlik başlamıştı.

Bu iki memleketin bir çok ileri gelen idarecisi OGPU'nun emri ile tevkif edilmişlerdi. Bunlardan Slansky-Clementis ve Ganimer Çekoslovakya'nın en ileri gelen devlet adamları idi. Macaristan'da ise kitle halinde tevkifler yapılmakta idi.

Orta Avrupada Macaristan ve Çekoslovakya'da meydana gelen bu karışıklıklar ve bunu takip eden temizlik ve geniş kitle tevkifatı acaba bir tesadüf mü idi?

Orta Avrupada Macaristan ve Çekoslovakya'da meydana gelen bu karışıklıklar ve bunu takip eden temizlik ve geniş kitle tevkifatı acaba bir tesadüf mü idi?

Orta-doğu'da, en nikbin insanların bile kabul ettikleri bir harp havasının devam ettiği sıralarda Orta Avrupadaki bu karışıklıkları sadece tesadüf şeklinde mütalâa etmek çok hatalı bir görüştür. Bu karışıklıklarda bir tahrik yok mu idi? İlerideki hâdiseler göstermiştir ki; bu iki memleketteki karışıklık bir tahrik eseridir ve Rusların OGPU casusluk teşkilâtları Orta Avrupa memleketlerinde ağır bir darbe yemiştir. Macaristan ve Çekoslovakyadaki karışıklıklar, Rusyanın İran üzerindeki baskısını hafifletmek maksadı ile çıkartılmış olabilirdi. Ve bu karışıklıkları çıkaran gizli servislerin, İngilizlerin Entelijans Servisi ile Amerikanın FBI casusluk ve mukabil casusluk teşkilâtı olduğunu iddia etmek herhalde akılsızca bir iş değildir.

Çekoslovakya ve Macaristandaki temizlik ve tevkifat henüz bitmemişti ki; Orta-doğu'da bir başka petrol memleketinde hükümet darbesi yapılıyor ve bir general idareyi ele alıyordu. Bu memleket Irak'tı.

Irak'ta, Irak Erkânı Harbiye Reisi General Nureddin Mahmud Kıral nâibi Prens Abdülillâh'ın da tasvibini alarak idareye el koyuyordu. Irak Erkânı Harbiye Reisi General Nureddin Mahmud'un idareye yaptığı müdahale tam zamanında vukubulmuştu. Ve Entelijans

Servis partiyi kazanmıştı. Çünkü, ordunun Irak'ta idareyi eline aldığı gün, Bağdad'da ve Irak'ın diğer şehirlerinde İngiltere aleyhinè nümayişler başlamıştı.

Ruslar Irak'ta İngiliz gizli servisinden mükemmel bir ders daha almıştı. General Nureddin Mahmud Irak'ta idareyi eline aldığı anda ilk iş olarak partileri kapattı. General Mahmud bunu takiben çok sert tedbirler aldı. İngiliz aleyhtarı binlerce insanı tevkif etti. Irak sanki seyyar bir hapshaneye dönmüştü. Irak'ın Kahire büyük elçisi ise memleketinde cereyan eden hâdiseler hakkında basına geniş bilgi vermiş ve Irak'taki karışıkların Komünistler tarafından tertip edilmiş olduğunu ilân etmişti. Elçi, General Nureddin Mahmud'un idareye müdahalesinin, komünistlerin memleketlerini bir iç harbe sürüklemek istidadını gösteren vahim tahrikleri sonunda kararlaştırıldığını da sözlerine eklemişti.

Irak'taki karışıklıkların tek sebebi de yine petroldü. Ruslar, İran'ı bir oldu bitti ile ele geçirmek isterlerken, önce Çekoslovakya ve Macaristan hâdiseleri ile karşılaşmışlardı. Lâkin OGPU bu memleketlerdeki mağlûbiyetini hazmedememiş, talihini Irak'ta tecrübe etmek istemişti. Tabiî Standard Oil da Irak hâdiselerinde muhtemeldir ki OGPU'yu desteklemişti. İngilizler bu faaliyetleri zamanında öğrenmişler ve Irak Genel Kurmay Başkanı Nureddin Mahmud'u harekete geçirmişler, Naib Prens'in de bu hususta muvafakatini almışlardı.

İngilizlerle Amerikalıların petrol yüzünden araları açılıyordu. Bu gözle görülen bir hakikatti. Buna rağmen, İngiltere de Amerika da Batı devletleri emniyet sistemini zayıflatmamağa azami gayret gösteriyorlardı. Fakat bütün gayretlere rağmen İngiltere ile Amerika arasındaki anlaşmazlık 1952 yılı Aralık ayında patlak verdi.

Bu anlaşmazlığa sebep olarak, Amerikalıların Or-

ta-doğu'da ve Avrupada karşılaştıkları petrol sıkıntısı gösterilebilir. Gerek İran gerek Irak'tan temin edilen Amerikan petrolü bu iki memleketteki karışıklıklar sebebi ile temin edilemiyor, daha doğrusu İngilizler Amerikalılara petrol satmakta müşkilât çıkarıyorlardı. Amerika, petrol istiyordu ve bu yüzden de İngilizleri bir bakıma tazyik ediyordu.

İngilizler gözlerini dört açmışlardı. Orta-doğu'da cereyan eden hâdiselerin ardında, Standard'ın Ruslarla birlikte çalıştıklarını da tesbit etmişti. Ve bu hususu tesbit ettikten sonra da İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Anthony Eden Amerikaya resti çekiyordu. Eden bütün dünyaya ilân ediyor, İngiliz hükümetinin, Anglo İranian şirketinin haklarını koruyacağını ve İran'dan Amerikalılara petrol satmayacaklarını bildiriyordu.

Bu ne demekti? İngiltere ile Amerika arasında müşterek düşmana karşı kurulmuş olan birlik ve beraberlik nerede kalmıştı? Bu ve bunlara benzer suallerin arka arkaya sıralanması mümkündür. Fakat bütün bu mümkün olan suallerin de cevapsız kalması mukadderdir. Zira ortada bahis mevzuu olan şey petroldür. Eğer bahis konusu olan madde petrol olmasa idi, zaten iki dost ve müttefik arasında bir anlaşmazlık çıkmazdı.

Petrol, dost ve müttefik iki büyük devletin, hür dünyanın kendilerine bel bağladığı iki devletin arasını açıyordu.

İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Anthony Eden'in bu sözleri Amerika'da gereği gibi anlaşılmıştı. Amerika'da iktidar değişmiş Truman yerini General Dwight Eisenhoover'e terk etmişti. İkinci Dünya Harbini zafere ulaştıran orduların başkumandanı, İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Eden'in sözlerini Amerika'da en iyi anlayan insandı.

Nitekim, Mr. Eden'in bu beyanatı Washington'da makes bulmuş ve bizzat Reisicumhur Dwight Eisenhoover, bu beyanı takip eden günler içinde ve 1952 yılı sonunda Amerika'nın, İngiltereyi destekleyeceğini resmen ilân etmişti.

Amerika Reisicumhurunun bu beyanatına ve İngiltereyi destekleyeceğine dair söylediği sarih sözlere rağmen, Standard Oil İran petrolleri için beslediği düşüncelerini değiştirmemiş ve mücadeleyi asla bırakmamıştı.

Amerikaya petrol lâzımdı. Bu petrol de İngilizlerde vardı. Binaenaleyh İngilizlerle müzakereler yapılabilirdi. İşte bu maksatla ve Amerika Reisicumhurunun İngiltereyi destekleyeceğini resmen ilân etmesinden evvel teşebbüse geçmişti. 1952 yılı Aralık ayının başlarında Amerika Hariciye Nezareti siyasî kısım şefi Paul Nitze temaslar yapmak üzere Londra'ya gelmişti. Bu geliş başka hiç bir mana taşımıyordu ve Standard Oil İngilizlerden petrol istiyordu. Amerika Hariciye Nezareti siyasî kısım şefi Paul Nitze'nin cebinde ise, Standard Oil Petrol Tröstünün Abadan'daki bütün petrol tesislerini satın almak için kendisine verdiği 3 milyar dolarlık bir çek'i vardı.

İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Anthony Eden'e, Amerikalılara petrol satmayacaklarını söyleten hâdise bu idi.

Paul Nitze, bu sebepten dolayı Londra'da çok soğuk karşılandı. İngilizler petrolü satmayı akıllarına bile getirmiyorlardı. Paul Nitze, bir taraftan İngiliz Hariciye Nezareti ile endirekt temaslar kuruyor, bir taraftan da Deterding'in adamları ile anlaşmak istiyordu.

Paul Nitze Londra'daki ikametini mütemadiyen uzatıyor ve nabız yokluyordu. O, Amerika Hariciye Nazırı

Dean Acheson'un, İngiliz Hariciye Nazırı M. Anthony Eden ile Paris'te buluşarak petrol mevzuunda yapacakları ikili konferans tarihine kadar Londra.da kalmağa karar vermişti.

Paul Nitze Londra'daki ikametini 15 Aralık 1952 tarihine kadar uzattı ve bu tarihte Paris'te başlayan müzakerelerde Amerikan heyetine katılmak üzere Paris'e gitti.

Paris'te hür dünyanın iki kudretli devlet adamı arasında yapılan müzakerelerin gündemi tek maddeli idi ve sadece Petrol mevzuu görüşülecekti.

Amerikalıların İran petrollerini satın alabilmek maksadı ile tertip ettikleri bu konferans cidden tipik bir konferanstı. Amerika hükümeti İran petrolünü kimin hesabına almak istiyordu? Paul Nitze'nin cebinde taşıdığı 3 Milyar dolarlık Standard'ın çeki bu hususu açıkça ortaya koyuyordu. Amerika hükümeti, Rockfeller grubu adına hareket, ediyor ve bu tröst adına petrolü satın almak istiyordu.

Petrol, dünyanın en büyük devleti Amerikayı da kendisine ram etmiş ve petrolcuların hizmetine sokmuştu.

İran petrolü ise, Paris konferansında pazarlık mevzuu ediliyor, beynelmilel ihtilâflar yaratan bu madde etrafında kopan fırtına, ölen insanlar, dolarla satın alınmak isteniyordu.

İngiliz Hariciye Nazırı Mr. Anthony Eden, Paris konferansına, bu konferansın ruznamesindeki tek maddeye yine tek kelime ile cevap vermek için gitmişti ve bu kelime «Hayır»dan ibaretti. Evet İngilizler bütün tekliflere hayır demişler ve Paris Konferansı da böylece daha başlamadan sona ermişti.

Paris Konferansını takibeden aylar zarfında İran'da hiç bir değişiklik olmadı. Sarfedilen bütün gayret-

ler beynelmilel bir mahiyet iktisab etmiş olan Petrol ihtilâfını yatıştıramadı ve hâdiseler bütün şiddeti ile devam etti.

Ancak, Amerikan petrolcuları, Paris konferansının akamete uğramış olmasına rağmen İran petrollerini İngilizlerden satın alabilecekleri hususundaki kanaatlerini değiştirmedikleri gibi, bunu her zaman mümkün telakki etmişler ve fırsat kollamağa başlamışlardı. Fakat bu bekleyiş uzun sürmedi. Amerika Reisicumhuru Dwight Eisenhoover, Standard Oil'dan aldığı şüphesiz olan bir işaret üzerine İngiliz hükümetine en yüksek seviyede bir konferansın toplanması teklifinde bulundu.

Cuhrchill, Amerika Reisicumhurunun teklifini herhalde bir takım mülâhazarla kabul etti. Konferans iki devletin en yüksek kademesi arasında ve Washington'da cereyan edecekti. Amerikan heyetine Dwight Eisenhoover İngiliz heyetine de Churchill riyaset edecekti. İkinci Dünya Savaşının iki muzaffer ve en büyük adamı İran petrolünü müzakere etmek üzere karşı karşıya geliyorlardı.

Churchill ile Eisenhoover'in riyaset ettikleri İngiliz ve Amerikan heyetlerinin bu müzakerelerinde bahis mevzuu edilen şey, yine İran petrolü idi.

Standard Oil İran petrolünü satın alabilmek için bir defa da Amerika Reisicumhuru ile teşebbüse geçiyordu.

Amerikalılar, bir dünya harbine yol açması muhtemel olan İran petrol ihtilâfını, ancak İngilizlerin bu petrolleri Amerikalılara satmaları halinde halletmenin mümkün olduğunu ileriye sürüyorlar ve bu fikirlerinde ısrar ediyorlardı. Churchill ise bütün söylenenleri sabırla dinliyor ve son sözünü, Eden'in Paris'te söylediği son sözünü söylüyordu. «Hayır» İran petrolleri satıla-

mazdı ve bu hususu İngiliz hükümeti düşünemezdi.

Şüphesiz, gerek Paris gerek Washington görüşmelerindeki resmî heyetlerin arkasında petrolcular vardı ve her iki milleti temsil eden en yüksek kademedeki zevat, petrolcuların isteklerini yerine getirmekten başka bir hususu düşünmüyorlardı.

1953 Yılı, Standard Oil ile Royal Dutch-Shell grubunun mücadelesi ile başlıyordu. Bu iki tröst arasında İkinci Dünya Harbi içerisinde 1943 yılında aktedilmiş olan 10 yıllık mütareke nihayete ermek üzere idi. Fakat Standard Oil bu müddetin nihayete ermesini beklemeden mücadeleye başlamış bulunuyordu ve bu başlangıç, Washington müzakerelerinin nihayete ermesi ile birlikte kuvveden fiile çıkıyordu.

Washington müzakereleri bitmişti. İki devlet arasında herhangi bir anlaşma da yapılamamış, İngilizler son sözlerini kos kocaman bir «hayır» şeklinde söylemişlerdi. Müzakerelerin sonunda, basın mensuplarının bütün ısrarlarına ve konferansta görüşülen mesele hakkında herhangi bir anlaşma olup olmadığına dair izahat isteyen sorularına İngiliz Başvekili Churchill cevap vermemiş ve sadece «Konferans mahrem mevzular üzerinde çalışmıştır» demiştir.

Churchill'in bu sözü, konferansta nelerin konuşulduğunu sarahatle ortaya koymaktadır. Mahrem olan şey ne idi? Dünyanın, 1953 yılında, başında petrolden başka nasıl bir gailesi vardı? Elbette başka şey düşünülemezdi ve Washington konferansının mevzuu petrol olduğu rahatça söylenebilirdi.

İki devlet adamı bu konferansta İran petrollerini ve bu ihtilâfın muhtemel neticelerini müzakere etmişler, bu tehlike muvacehesinde ise, Amerika İran petrollerinin Standard Oil'a satılmasını talep etmişti.

1953 yılı İran'ı yeni hâdiselere gebe bir durumda bulmuştu. İran şehirlerinde Komünistlerin tahrik ettikleri halk yığınları nümayişler yapar, emniyet kuvvetlerii le aralarında kanlı çarpışlar olurken Şah ile Musaddık'ın arası her an biraz daha açılıyordu. Şah ile Musaddık arasındaki bu ihtilâf o hale gelmişti ki, zararı sadece memlekete ve halka dokunuyordu. Komünistlerin arkası kesilmeyen nümayişlerinden, Rusların İran'ı istilâ plânlarının örfi idareye rağmen gazetelerle halka duyurulmasından sonra aklı başına gelen herkes, Komünistlere karşı mücadeleye başlamıştı. İran... Zavallı İran... Komünistlerle anti komünistlerin karşı karşıya geldikleri bir harp meydanına dönmüştü. Çünkü, İran'da Komünistlerle anti komünistler arasında çok kanlı çarpışmalar cereyan etmekte ve bigünah insanlar ölmekte idi.

Musaddık, durumun nazik bir safhaya geldiğini takdir ediyor, mukabil nümayişleri Şah'ın teşvik ettiğini anlıyor ve her an patlak vermesi muhtemel bir ihtilâl ile birlikte kendisinin de yok lacağım biliyordu. Bu sebeple, anti komünistleri teşvik ettiğini vehmettiği Şah'a karşı açıktan cephe almağa karar veriyordu. Musaddık, artık İran'da hiç bir kuvveti tanımıyor, hiç kimseye hesap vermiyordu. Musaddık İran Şah'ını da açıktan açığa itham hattâ tehdit ediyordu. Musaddık Şah'ın nüfuzunu kırmak için ne mümkün ise yapıyordu. Musaddık artık İran'da gemi azıya almıştı.

Petrol denen bu yağlı madde İran'da Şah ile Başvezirinin arasını açıyor, matlup hanesine, devam eden nümayişlerde ölen zavallıların her gün artan sayılarını ilâve ediyordu.

Musaddık'ın Şah ve diğer devlet otoritelerine karşı itham ve tehdit kampanyasını zirveye ulaştırdığı sırada bütün İran'ı yerinden oynatan, Musaddık'ın göz-

lerini yerinden uğratan bir hâdise vukubuldu.

1953 Yılı Nisanının dördünde Tahran polis müdürü ve Başvezir Musaddık'ın en güvendiği adamı General Mahmud Afşartus Tahran'da kayboluverdi. Bu haberin halk arasında yayılmasından kısa bir müddet sonra da, General Mahmud Afşartus'un kaybolmadığı, fakat kaçırıldığı öğrenildi. Tahran'da intişar eden bütün gazeteler istisnasız olarak kıyameti kopardılar. Tahran, bu haberle birlikte sanki felce uğramış hayat durmuştu. Bu iş nasıl olurdu? Tahran polis müdürü olan bir general nasıl kaçırılabilirdi ve bu ne cüretti? Tahran'da mevcut binlerce polis ve büyük sayıdaki ordu birlikleri arasından bir polis müdürü nasıl kaçırılabilirdi? Fakat bütün bunlara rağmen kaçırılma vukubulmuştu. Tahran polis müdürü kaçırılmış ve öldürüldükten sonra da cesedi, kaçırılma hâdisesi vukubulduktan dört gün sonra boğulmuş olarak bulunmuştu.

Musaddık deliye dönmüş, ateş püskürüyordu. İran'ın bütün emniyet servisleri harekete geçirilmiş, General Mahmud Afşartus'un katilini bulmakla vazifelendirilmişti. Hâdise ile alâkalı oldukları zannedilen binlerce Tahranlımm ifadelerine müracaat edilmiş büyük çapta tevfikat yapılmış, fakat hiç bir netice alınamamıştı. Musaddık ise ısrar ediyor, katilin behemehal bulunmasını, tahkikatla meşgul servislerden talep ediyordu. Musaddık'ın ısrarı da fayda vermedi. Bundan sonra tahkikatı bizzat kendisi üzerine aldı. O da bir netice elde edemedi. İşte o vakit içinde bulunduğu aczi anladı ve Şah'a karşı en ağır hücumunu yapmağa karar verdi. O, katilin bulunmasında Rus ajanlarından da faydalanmak istedi ise de, onlar da herhangi bir netice alamadı.

Musaddık kararlı idi. Şah'ı mutlaka halkın gözün-

den düşürecek ve tahtından edecekti. Bu hususta derhal teşebbüse geçti ve Tahran radyosunda İran halkına hitap etti. Musaddık bu hitabında İran Şah'ını en ağır bir lisan ile itham etti ve şunları söyledi;

«Şah, hayatıma kasteden komplolar kurdurmaktadır. Bir yabancı devlet hesabına yaptırılan bu komplolarda en büyük rolü, Avrupada bulunan Şah'ın kızkardeşi Prenses Eşref oynamaktadır.»

İran Başveziri Musaddık bu beyanatı ile dozu tamamen kaçırdığını ortaya koyuyor, dolayısı ile, Ruslarla ortaklığını tescil ediyordu.

Demek ki Şah, basit bir komplocu idi? Böyle şey olamazdı ve Musaddık'ın bu iddiasına hiç kimse değer veremezdi. Nitekim, Musaddık'ın bu iddiasına herkes gülmüş geçmiş ve değer vermemişti. Lâkin Musaddık'ın ortaya attığı ve gerek Şah'ı gerek İran'ı batıya bağlayan bağlar hususundaki iddiaları bir işe yaramıştı. O, bu tip saçma sapan iddiaları ortaya atarken, İran'ın kurtuluşuna hizmet ettiğini bilmiyor, kendi felâketini hazırladığını da farkedemiyordu. Evet, Musaddık bu gülünç sözleri ile kendi felâketini hazılradığı nisbette, İran'ı Rus tesirinden kurtaracak harekete de büyük ölçüde yardımcı oluyordu.

Ruslar kendi eserleri olan İran hâdiselerinden dolayı memnuniyetlerini gizliyemiyorlar, Tudehçileri biraz daha kışkırtmak, iç hâdiseleri biraz daha karıştırmak için mütemadiyen tahrik ediyorlardı.

Ruslar ayrıca Musaddık'ı da alaşağı etmek istiyorlardı. Onların İran için düşündükleri başka şeylerdi. Rusların İran'daki faaliyetlerinin asıl sebebi, bu memlekette komünist bir idare kurmaktı. Musaddık ise komünist değil, sadece ellerinde bir maşa idi. Ona iste-

dikleri şeyleri yaptırdıkları müddetçe koz olarak kullanacaklar, fakat sırası gelince de işini bitireceklerdi. Rusların bütün gayretleri, İran'a tamamen hâkim olmak, İran petrolünü ellerine geçirmek ve Basra Körfezine inmekti. Ruslar açık denizlere çıkmak istiyorlardı. Tecrübe kendilerine göstermiştir ki; açık denize çıkmak Türkiye üzerinden mümkün değildi. Binaenaleyh bir başka yol bulmak icap ediyordu. Bu yol ise en kestirme olarak İran üzerinden geçiyordu.

Rusyanın bu hesabı doğru idi. Sıcak denizlere inmek için en kestirme yol İran'dı, ama orada da İngilizler vardı. İngiliz gizli servisleri, Rusya'nın bu niyetlerine sed çeken en büyük mania idi.

Denilebilir ki, İngiliz Entelijans Servisinin en kuvvetli teşkilâta sahip olduğu yer Doğu Akdeniz sâhası ile buna mücavir memleketler ve bütünü ile Arap Yarımadası idi. İngilizler kendi zaviyelerinden bu teşkilâtı kurmakta haklı idiler. Zira İngiliz petrol imparatorluğunun bütün kaynaklarına giden yollar buradan geçiyordu. Bundan ayrı olarak Entelijans Servis, İran ve Irak petrollerinin sahibi idi ve bu sâhalara girecek bir başka petrol müessesesini her ne şekilde olursa olsun durdurmağa kararlı idi.

Bu kararını da her geçen gün biraz daha ağır basmak sureti ile gerçekleştiriyordu. Çekoslovakya ve Macaristan karışıklıkları, Irak hükümet darbesi, İran polis müdürünün katli hâdiseleri hep Rusya'nın İran hakkındaki plânlarını akamete uğratmak için tertip edilmişlerdi. Ruslar üst üste darbeler yiyorlardı. Hele Tahran polis müdürü General Mahmud Afşartus'un kaçırılıp boğdurulması cidden mühim bir başarı idi.

Gerçi Tahran polis müdürünün katli ile son bulan kaçırılma hâdisesi Entelijans Servise pek maledilemez-

di. Zira bunu tevsik edecek herhangi bir delil mevcut değildir. Fakat ister böyle isterse başka türlü olsun, Tahran polis müdürünün kaçırılıp katledilmesi, dört ay sonra İran'da muvaffakiyetle neticelenecek olan hükümet darbesinin ilk adımı olmuş ve Musaddık'a korkulu günler yaşatmıştır.

İran'da istikbal büyük hâdiselere gebe idi. İran'da cereyan eden bütün hâdiseler bunu açıkça göstermekte idi. İran'da hemen herkes bir takım büyük hâdiselerin vukuuna intizar etmekte idi. Bu hususu Başvezir Musaddık da biliyor, onun için hırçınlaşıyor, Şah'ı hedef alan hücumlarını bu bakımdan her geçen gün arttırıyordu.

İstikbale muzaf hâdiselerin işaretleri ortada idi. Önce General Hicazî ile General Zahidî'nin Musaddık'a karşı hükümet darbesi, ondan sonra da Musaddık'ın en çok güvendiği Tahran polis müdürünün kaçırılıp boğulması.

Bu hâdiseler gösteriyordu ki, İran'da yakın bir gelecekte büyük bir takım hâdiseler cereyan edecekti. Ve bu hâdiseler tesadüf değildi.

Musaddık, her geçen an artan bir tazyik karşısında idi. Bu tazyik Ruslardan geliyordu. Ruslar, millileştirilen petrolün üzerine bir an evvel oturmak istiyorlar, bu yüzden de Musaddık'ı, batılı devletlerle müzakerelere, dolayısı ile millileştirmeyi kabul ettirebileceği müzakerelere zorluyorlardı. Rusların beklediği bu idi. Onlar petrol ihtilâfında batı devletlerinin millileştirmeyi kabul etmeleirni bekiyordu.

Şayet batılı devletler millileştirmeyi kabul edeerlerse, Rus ordusu büyük bir ihtimal ile İran'a yürüyecekti. Böyle bir emri vaki karşısında ise, batılı devletle-

rin reaksiyonu sert olmayacak ve Ruslar İran'a oturabileceklerdi.

Rusya'nın Tahran büyük elçisi İvan Sadchikov âdeta Musaddık'ın hususî müşaviri olmuştu. İran Başveziri atacağı her adımın hesabını Rus sefirine âdeta vermekle mükellefti .O, Rus sefirinin haberi olmadıkça hiç bir şey yapamıyordu.

Rus elçisi Musaddık'a, istihsal ettiği petrolü satabilmesi için fiatlarda düşürme yapmasını durmadan telkin etmiş ve sonunda muvaffak olmuştu. Musaddık, petrol fiatını indirmeyi kabul etmiş ve yeni fiatı, dünya petrol fiatlarının yarısına indirmişti. Yani % 50 tenzilât yapılmıştı. Bu, petrol piyasasında korkunç bir dampingti.

Musadık'm kararı, batılı evletlere bir bomba tesidri yaptı. Gerçi böyle bir karar bekleniyordu, fakat bu kararın % 50 şeklinde tecelli edeceği tahmin edilmiyordu.

Musaddık petrol fiatlarında bir damping yapmış olmasına rağmen Ruslar, İran petrollerini almak istemediler. Fakat İran petrolleri de müşterisiz kalmadı. Yeni alıcılar, Japonya ile Amerika idi.

Standard Oil, 1926 tarihinde Ruslarla birleşerek İngilizlere oynadığı oyunun aynını şimdi 1953 yılında İran'da tekrar oynuyordu.

Standard Oil 1926 tarihinde de Ruslar ile anlaşmış ve İngilizlere ait petrol sâhalarından elde edilen petrolü satın almış ve İngilizlerle bu yüzden arası adamakıllı açılmıştı. Tarih tekerrürden ibarettir ve petrol ihtilâfında Amerika ile İngiltere tekerrür eden hâdiseler yüzünden birbirlerine giriyorlardı.

İran'da Royal Dutch-Shell grubu ile Standard Oil bir kere daha karşı karşıya gelmişlerdi. Bu 10 yıllık mütarekeden sonra ilk çatışma mı idi? zannetmiyoruz.

Bundan evvel de bir takım çatışmalar olmuştu, fakat bu çatışmalar mevzii kalmıştı.

Standard ile İngiliz petrol tröstü arasında başlayan mücadele kızışıyor buna devlet adamları da iştirak ediyorlardı. Bunun en yeni tezahürü de Amerika yeni Hariciye Nazırı Foster Dulles'ın verdiği bir beyanattı.

Foster Dulles bu beyanatında, ihmal edilen bölgelerdenden bahsediyor, bu bölgelerle çok yakından alâkadar olacaklarını açıkça ifade ediyordu. Dulles'in bahsettiği bölgeler ise, İngiliz petrollerinin bulunduğu bölgelerdi. Foster Duller bu beyanatında şöyle diyordu:

«Şimdiye kadar Türkiye'nin cenubuna ve şarkına isabet eden bölgeler ihmal edilmişti. Fakat bundan sonra işler düzelecektir.»

Amerika Hariciye Nazırı John Foster Dulles, bu sözleri ile neyi kastediyordu? Amerikan noktai nazarına göre düzelmesi matlup olan işler nelerdi? Türkiye'nin güneyinde ve doğusunda kalan bölgelerde D'Arey grubu ile Anglo Persian ve The Irak Petroleum Company vardı. Ve bu şirketlerin buralarda birinci derecede alâkadar oldukları petrol vardı. Gerek İran, gerek Irak, petrol sâhaları İngiliz hükümetinin değildir. Bu sâhalar İngiliz Bahriye Birinci Lordluğu ile dünyanın en esrarengiz teşkilâtı olan Entelijans Servisin malıdır. Ve Türkiye'nin doğusunda ve güneyinde başka herhangi bir şey yoktur.

Amerika Hariciye Nazırı John Foster Dulles, 18 Mayıs 1953 tarihinde verdiği bu beyanatından 25 gün kadar sonra da, beyanatını teyid ve tevsik eden ilk adımını atıyor ve yanında Amerikanın dış yardım misyonu başkanı Harold Stassen olduğu halde Ankara'ya geliyordu.

John Foster Dulles'in Ankara'ya yaptığı bu seyahat cidden ehemmiyetli bir başlangıçtı. Amerika Hariciye Nazırı derhal Türk hükümet erkânı ile müzakerelere başlamıştı.

Bu müzakerelere başlandığı günlerden kısa bir müddet evvel 30 Mayıs 1953 tarihinde Rusya'nın Türkiye'ye bir nota verdiğini hemen bilmeyen yoktu. Ve John Foster Dulles, Türkiye'de temas ettiği herkeste, bütün hükümet erkânında bu notaya rağmen müşahede ettiği soğukkanlılık karşısında hayretler içinde kalmış ve bu hayretini de ifade etmekten kendisini alamamıştı. Herkesin Türkiye'ye verildiğini bildiği bu notanın muhteviyatı, bilinmeyen bir sebeple hükümet tarafından açıklanmamıştı.

Bu sıralarda vaki olan ziyaret ve müzakereler Türkiye'de herkesi bu müzakerelerin son Rus notası ile alâkalı olduğu hususunda âdeta fikir birliğine itmişti. John Foster Dulles'in Ankara'ya gelişi acaba bu nota ile alâkalı mı idi? Bu hususta herhangi bir şey söylenemez. Ancak bilinen bir nokta varsa, bu kabil Rus notalarının arada sırada Türkiye'ye verildiği ve bu notaların Türk hükümeti ve Türk umumî efkârı tarafından ciddiye alınmadığı idi. Şu halde Amerika Hariciye Nazırı John Foster Dulles'in Ankara'da yaptığı müzakerelerin ayrı bir manası ve hususiyeti vardı. Bu hususiyet, Amerikanın Türkiye'ye yapacağı yardımlarla alâkalı idi. Amerika, Orta-doğu'da kendisine sağlam bir müttefik istiyordu.

1953 Yılının Haziran ayı, Tahran'daki Rus büyük elçisi İvan Sadchikov'un Moskova ile Tahran arasında mekik dokuması ile geçti. Rus sefiri, sık sık vaki Moskova seyahatlerinde herhalde bir takım şeyler hazırlıyordu. Rus sefirinin bu devamlı seyahatleri, İran'ın başına

örülecek hâdiseler zincirinin son halkalarının ikmali ile alâkalı idi.

Rusya'nın İran'da yapmak istedikleri, sadece İran için değil, belki de bütün dünya için felâketli olması çok muhtemel tedbirler veya müdahaleler olabilirdi. Rusya dünya için tehlikeli bir yola girmişti.

Orta-doğu'da mühim bir takım hâdiseler beklenmekte idi. Türkiye'ye verilen Rus notası, bu mühim hâdiselerin bir başlangıcı sayılabilirdi. Bu sebeple Türk Hariciye Vekili Fuad Köprülü, Türkiye'nin Londra-Washington ve Paris büyük elçilerini istişare etmek ve dünya siyaseti etrafında müdavele-i efkârda bulunmak maksadı ile 2 Temmuzda Ankara'ya davet etmişti.

Rusya'nın Tahran büyük elçisi İvan Sadchikov Moskova'ya devamlı seyahatler yaptığı, Rusya'nın Türkiye'ye nota verdiği, Amerika Hariciye Nazırı John Foster Dulles'in Ankara'da müzakereler yaptığı ve nihayet Türkiye Hariciye Vekilinin dünyanın en büyük merkezlerindeki üç büyük elçisini Ankara'ya davet ettiği bu zincirleme politik faaliyet devam ederken, dünyanın gözü bir başka demirperde gerisi memleketine çevrildi.

Bundan evvel de Ruslar İran'da bazı ataklar yapmağa karar verdikleri vakit, yine başka iki demirperde gerisi memlekette ayaklanmalar olmuş tasfiyeler ve büyük mikyasta tevkifat yapılmış, sonunda da Rusya o hâdiselerle meşgul olurken İran'ı bir müddet için geri plâna atmıştı. Şimdi de böyle oluyor ve dünyanın gözü ile birlikte Moskova'mn gözü de Polonya'ya çevriliyordu.

Polonya'da büyük hâdiseler oluyordu. Polonyalı işçiler Komünist idaresine isyan etmişlerdi. Varşova felce uğramıştı. İşçiler her tarafta duruma hâkimdi. Onlar Hürriyet istiyorlar, Rusların boyunduruğuna taham-

mül edemiyorlardı. Onlar, Rusları yakından tanıyorlardı. Nihayet Polonyalılar, yeni bir devlet kurmuşlar, Rus boyunduruğundan Birinci Cihan Harbinin sonunda kurtulmuşlar ve istiklâllerini elde etmişlerdi. Fakat İkinci Cihan Harbi bir felâket getirmiş, ezeli ve ebedi düşmanları Rusların tekrar boyunduruğuna itmişti. Kahraman Polonyalılar işte şimdi yine ayaklanmışlardı. İstedikleri şey, insanca yaşamak, komünizmden kurtulmaktı.

İşçilerin Polonya'daki ayaklanması muvaffak olmuştu. Fakat Rusya müdahale etmişti. Bu muvaffakiyet, Rus tanklarının paletleri altında parçalanmış. İşçilerin hürriyet ve istiklâl arzusu, zulmün demir ökçesini ayağına geçirmiş olan Rus kızıl ordusunun ayakları altında yokedilmişti. Ruslar köpeksiz ağıla saldıran kurtlar gibi Polonya'ya girmiş, işçilerin hürriyet ve istiklâl fikrini ağır tankların paletleri altında yoketmişti. Varşova tank paletlerinin gıcırtıları altında bir kan ve kemik şehri haline getirilmişti.

Ruslar Polonyalı işçilerin arzularını yoketmişler ve ayaklanmayı bastırmışlardı. Fakat, İran'a yapmayı düşündükleri müdahaleyi de yapamamışlardı.

Sulh bir defa daha kurtulmuş, fakat onun uğruna masum insanların kanı Varşova sokaklarını sulamıştı.

İran'da durumun çok kritik bir safhada bulunduğu bir sırada Polnoya'da bir ayaklanmanın başgöstermesi bir tesadüf mü idi? Hiç zannetmiyoruz. Zira petrolün bahis mevzuu edildiği ve bu yüzden bir harbin, an meselesi olduğu sıralarda, bu müdahaleyi yapması muhtemel bir devletin birinci derecede alâkalı olduğu bir memlekette ayaklanmalar olursa ve o devlet bu ayaklanmaları en kanlı bir şekilde bastırmağa tevessül ederse, buna tesadüf diyemeyiz. Demek oluyor ki; Rusya, Çekoslovakya ve Macaristan ayaklanmalarında olduğu gi-

bi, Polonya ayaklanmasında da ciddî bir darbe yemiş, kabuğuna çekilmeğe, hiç olmazsa bir müddet için petrolcuları rahat bırakmağa mecbur olmuştu.

Deterding, boş durmuyor, sırası gelince darbeyi vuruyor ve petrol mevzuunda herhangi bir taviz vermek niyetinde olmadığını gösteriyordu.

Rusya Polonya'daki işçi ayaklanmasını henüz bastırmıştı. Artık İran hâdiselerine dönebilirdi. Evet dönebilirdi fakat eğer rahat bırakılsa idi. Rus tankları Polonyalı işçilerin cesetleri üzerinde Polonya'ya Komünist hürriyeti!!! iade ederken, Rusya'da bir takım ciddî ciddî hareketler cereyan ediyordu.

Polonya'daki işçi ayaklanmasından bir kaç gün sonra, bütün dünyayı âdeta yerinden oynatan bir haber duyulmuştu. Rusya'da büyük temizlik başlamıştı. Hür insanların kâbusu haline gelen Stalin ölmüş yerine Malenkov-Bulganin-Mikoyan grubu geçmişti. Stalin'in baş kasabı Beria ise, hâlâ Rus gizli servisinin başında idi. Tarihin nadir olarak kaydettiği canavarlardan ve insan kasaplarından birisi olan bu adamın Rusya'da bir takım hareketler yapmak üzere harekete geçtiği söyleniyordu. İşte temizlik bu noktadan başlamıştı. Önce Beria temizlenmiş, onu takiben, Stalin'in itimadını kazanmış bir çok insan bu temizliğe tabi tutulmuşlardı. Rus gizli servisleri ise bütün Beria taraftarı şeflerinden tamamen ayıklanmış, bu şefler kendilerinin temizlediği bigünah ölü milyonların yanına gönderilmişlerdi.

Polonya isyanı gibi, Beria'nın da temizlenmesi, Rusya'da geniş bir tasfiye hareketinin başlaması tesadüf değildi. Bütün bu hâdiseler, petrol ile sıkı sıkıya alâkalı idi ve İngilizlerin meşhur Entelijans Servisinin eseri olduğu ısrarla söyleniyordu.

Dikkat edilirse, gerek Rus peyklerinde gerek bizzat Rusya'da çıkan hâdiseler, daima Rusya'nın İran'a müdahaleye karar verdiği tahmin edilen günlere rastlıyordu. Bir kuvvet vardı ki, Rusya'yı rahat bırakmıyor, onu daima meşgul edecek bir takım ciddî hâdiseler hazırlıyordu. Bu kuvvet, petrol etrafında kopan mücadele kasırgasını bilenler için bilinmeyen bir gerçek değildi. Taçsız petrol kıralları her şeye hâkim durumda bulunuyorlardı. Deterding ise, bu taçsız kırallarm başında âdeta bir imparator haşmeti ile oturuyordu. Rusları harekete geçmeğe kararlı bulundukları her seferde bu hareketten men eden kuvvet Entelijans Servis mi idi? Belki... Fakat şu hususu da itiraf etmek lâzımdır ki; İkinci Dünya Harbinden sonra İngilizler, dünyayı, Rusya'nın meş'um plânlarından bu teşkilât sayesinde bir çok defalar kurtarmıştır denirse, bu hüküm hiç bir zaman mübalâğa ifadesi taşımaz.

Rusya'daki büyük temizlik hareketinden sora, Rus dış siyasetinde bir takım değişiklikler oldu. Rusya her şeyden evvel Türkiye'ye karşı takındığı hasmane durumunu değiştirmek lüzumunu hissetti. Bu maksad ile 30 Mayıs tarihinde Rusya tarafından Türkiye'ye verilen notanın metni Moskova'da açıklandı. Ruslar bu notalarında Türkiye'ye sulh taarruzu yapıyorlardı.

Moskova'daki Türk büyük elçisine tevdi edildiği bildirilen 30 Mayıs 1953 tarihli, Rusya tarafından açıklanan nota'da şunlar vardı.

«Boğazlar meselesinde Sovyet hükümeti, bu mesele hakkında eski noktai nazarını yeniden gözden geçirmiştir ve Sovyetler Birliğinin Boğazlar cihetindeki emniyetini Sovyetler Birliği için olduğu gbi, Türkye için de kabule şayan şartlar altında temin etmeği mümkün addetmektedir. Bu suretle Sovyet hükümeti, Sovyetler

Birliğinin Türkiye'ye karşı hiç bir toprak iddiasında olmadığını beyan eder.»

Ruslar bu nota ile Türkiye'den toprak talepleri olmadığını söylerken Stalin idaresinin Türkiye'ye müteveccih hasmane tutumunu da kabul etmediklerini ifade etmek istiyorlardı. Bu, Türkiye'ye, Rusya'nın bir sulh taarruzundan başka bir mana taşımıyordu. Ruslar, İran petrol ihtilâfında açıkça Batılı devletleri tutmuş olan ve bu arada İran ile İngiltere arasında aracılık yapan Türkiye'yi batılı müttefiklerinden ayırmayı düşündüklerini ortaya koymuş oluyorlardı. Rus idarecilerinin, veyahut yeni Rus idarecilerinin bilmedikleri bir hakikat vardı. Bu nota bu hususu açıkça ortaya koymuştu. Onlar bilmiyorlardı ki; Türk hükümeti ile birlikte Türk umumî efkârı, Rus diplomasisine, dünyada başka hiç bir devletin vakıf olamıyacağı kadar ve derinlemesine vakıftır. Türk milletinin, Türk hükümetlerinin Rus politikasına bu vukufu, 350 yılda 12 defa ölüm kalım mücadelesi yapan bir milletin nefretinden doğmaktadır. Ve bu nefretin tevlid ettiği kanaattir ki, bütün bir milleti Rusya'nın politikasına agâh kılmıştır.

Yeni Rus notası, Türkiye'ye verildikten bir kaç gün sonra, batılı devletler, İran petrol anlaşmazlığını halletmek hususunda müzakerelerde bulunmak üzere dörtlü bir konferans akdine karar verdiler. Rusya da bu konferansa davet edilmiş fakat yeni Rus liderleri Batılı devletlerden gelen bu teklifi reddetmişti. Rusyanın Bermuda konferansını reddetmiş olması, bu devletin İran petrol anlaşmazlığını sulh yolu ile halletmek niyetinde olmadığını göstermişti.

Rusların Bermuda konferansını reddetmelerinden hemen sonra, İstanbul limanına 9 gemiden müteşekkil kudretli bir Amerikan donanması geliyor ve Dolmabahçe Sarayı önünde demirliyordu.

Amiral Cassady'nin kumandasındaki bu donanmanın İstanbul'u ziyaretleri ile birlikte İngiliz harp gemilerinin muhtelif tarihlerde Türkiye'ye yaptıkları ziyaretler Rusya'yı yeni teşebbüslere sevkediyordu. Rusya'nın yeni teşebbüsleri Türkiye'ye müteveccih oluyordu.

Ruslar, donanmaların gelişi ile alâkalı olarak Türkiye'ye yeni bir nota tevdi etmişlerdi. Bu notada, Türkiye'yi ziyaret eden İngiliz ve Amerikan donanmalarının ziyaret maksadı soruluyor ve Türkiye'nin nazarı dikkati çekiliyordu.

Türkiye'yi ziyaret eden İngiliz ve Amerikan donanmaları hakkında Türkiye'yi ikaz eden Rus notası Ankara'da Türk hükümetine tevdi edildiği gün, uzun zamandır Türkiye'den ayrı ve Moskova'da bulunan Rusya'nın Ankara büyük elçisi Lavrişev Türkiye'ye gelmiş, vazifesine başlamıştı.

İstanbul'u kuvvetli bir Amerikan donanmasının ziyareti, Rusya'nın Türk hükümetine bu donanmalarla alâkalı olarak verdiği notalar da gösteriyor ki; Rusya, İran petrolleri hakkında beslediği niyetlerinden vazgeçmiş değildir. Her an İran'a müdahale etmek için fırsat kollayan Rusya, İran petrol ihtilâfında mühim roller yüklenmiş olan Türkiye'yi, kendisine korkulu anlar yaşatan kudretli armadaların ziyaretini, kendi siyaseti bakımından hasmane buluyor ve kendisi için daima bu ziyaretlerin ardında bir tehlike görüyordu. Türkiye, sanki İran petrol ihtilâfının yine merkezi haline gelmişti.

Dünya nazik anlar yaşıyordu. İran petrolü yine dünya sulhunu tehdit etmeğe başlamıştı. Acaba İran petrolü yeni bir ihtilâfa, silâhlı bir mücadeleye sebep olacak mı idi? Petrolün bulunduğu her yerde, her şey düşünülebilir ve ona göre de kararlar alınırdı. Eğer ba-

tılı devletlerin enerjik hareketleri olmasa idi, Rusya çoktan İran'a inmiş ve yalnız petrolleri değil, sıcak denizlere inmek ezeli politikasını da tahakkuk safhasına çıkarmış olurdu.

İstanbul'u ziyaret eden Amerikan donanması bir kaç günlük misafiretten sonra Türkiye'den ayrılmıştı. Bir müddet sonra da, İngiliz Commenwelth camiasına dahil bir Hindistan filosu Türkiye'yi ziyarete gelmişti. Vis Amiral N. V. Diskinson kumandasındaki bu filo, Delhi kruvazörü ile birlikte dört muhripten ibaretti.

Bismark'ın tabiri ile Rusya'daki sarayın kapısı olan Boğazların sahibi Türkiye, müttefikleri tarafından daima hatırlanıyor ve Türk suları kuvvetli donanmaların daima ziyaretlerine sahne oluyordu.

Donanmaların Türkiye'ye yaptıkları bu ziyaretlere rastlayan günlerde, Standard Oil ile Royal Dutch-Shell grubu arasında bir anlaşmaya varılmış ve petrol fiatlarına zam yapılmıştı. Bu anlaşma Anglo İranian ile Golf Oil petrol şirketi arasında imza edilmiş ve varil başına 25 Sent bir zam derpiş edilmişti. Petrol şirketlerinin petrole yapmayı kaarrlaştırdıkları zam Kuweyt'den istihsal edilecek petrole şamildi.

Şirketlerin petrole zam yaptıkları ve filoların İstanbul'u ziyaret ettikleri bu günlerde Kore'de mütareke olmuştu. Bu mütareke ile alâkalı olarak Amerika Reisicumhuru Eisenhoover bir beyanat veriyor ve,

«Tek bir harp sâhasındaki mütareke, dünya sulhu demek değildir» diyordu. Eisenhoover'in bu beyanatı gayet sarihti. Bu beyanat Rusya'ya bir nevi ihtar demekti. Zira Kore'de mütareke yapılmıştı, fakat Ortadoğu kaynıyordu. İran petrol ihtilâfı yüzünden bir harp patlayabilirdi.

İşler adamakıllı kızışmıştı. Ruslar, Çekoslovakya-Macar ve Polonya ayaklanmalarından şüphe etmişlerdi. Şimdi sıra onlara gelmişti. Ruslar harekete geçmeğe karar vermişlerdi. Avrupa komünist partileri ellerinde idi. Onları koz olarak kullandılar ve Avrupadaki bütün Komünist partilerini aynı anda harekete geçirmeğe karar verdiler ve bu kararlarını da tatbik ettiler. Fransa'da Thorez'in organize ve teşvik ettiği grevler Fransa'yı felce uğrattı. İtalya'da ise, Togliatti daimi bir hükümet buhranı yaratmağa muvaffak oldu. Avrupada komünistler baş kaldırmıştı. Fakat müttefikler de boş durmuyorlardı. Onlar, Rusya'nın Avrupadaki komünist partilerin ayaklandırmalarının belki de hakiki sebebini biliyorlardı ve buna göre de tedbir alıyorlardı.

Grevler ve hükümet buhranları Fransa ve İtalya'yı kavururken İngiltere'nin Akdeniz filosu kumandanı Lord Luis Montbatten kumandasında 22 parçadan müteşekkil çok kuvvetli bir İngiliz filosu da İstanbul'lu ziyaret ediyordu.

İngiliz filosu İstanbul'a geldikten iki gün sonra filo kumandanı Luis Montbatten Türk devlet adamları ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gidiyordu. İngiliz Amirali Ankara'da Hükümet Reisi Adnan Menderes ile ve diğer alâkalılarla görüşmüştü.

İngiliz filosunun İstanbul'a vaki ziyaretini bahane sayan Rusya derhal harekete geçti ve Moskova'daki Türk büyük elçisini Rus Hariciye Komiser Muavini Zorin nezdine davet etti.

Zorin Türkiye'nin Moskova büyük elçisine İngiliz ve Amerikan donanmalarının sık, sık Türk limanlarına vaki ziyaretlerinin sebeplerini sordu ve elçimize bir de nota verdi.

Tabiî bu Rus notası da, bundan evvelkiler gibi Türkiye üzerinde hiç bir tesir yaratmadı ve Rusya'ya, donanmaların Montreaux mukavelesi hükümlerine göre ve 15 gün evvelinden haber vermek şartı ile, Türkiye'ye dostane ziyaretler yaptıklarını bildirdi.

Ruslar hiç bir fırsatı kaçırmıyorlardı. Tahran'daki elçilerini değiştirmişler yerine isyan ve ihtilâl çıkarmakta usta bir ajanlarını büyük elçi olarak tayin etmişlerdi. Bu ajan, sonradan Türkiye'ye de büyük elçi olarak gönderilen Lavrentiev'di. Bu tayin de gösteriyordu ki; Ruslar yakın bir zamanda İran'da harekete geçeceklerdi.

Yeni Rus büyük elçisi Tahran'a gelir gelmez derhal faaliyete geçmişti.

Tahran.da öyle günler oluyordu ki; Rus elçisi Lavrentiev bazan iki defa Başvezir Musaddık'ı ziyaret ediyor, ona nasıl hareket edeceğini söylüyordu. Bu ziyaretlerden de anlaşılıyordu ki; Ruslar Musaddık'ı artık bir memur gibi idare ediyorlar, her istediklerini yaptırıyorlar, her arzularını zaman kaybetmeden tahakkuk safhasına çıkarıyorlardı. Böylece Rus nüfuzunu Musaddık'ın üzerinden eksik etmiyorlardı.

Ruslar karar vaktinin geldiğine kanaat getirmişler ve Moskova'da bir siyasî manevra çevirmeğe başlamışlardı. Rus yüksek şurası toplantıya davet edilmişti. Fakat İran hududundaki Rus ordusu da her an harekete hazır beklemekte idi.

Rus yüksek şurasının Moskova'da içtimalara başladığı gün Ege denizinde de Türk-İngiliz müşterek deniz manevraları başlıyordu. Bütün bu manevralar, bu donanmaların ziyaretleri, demirperde gerisi memleketlerindeki karışıklıklar hep petrol yüzünden meydana geliyordu. Ruslar, gerçi İran'a müdahale etmeğe kararlı idiler, fakat bunu Rus ordusu ile yapmaktan artık vaz-

geçmişlerdi. Rusların mükemmel yetiştirilmiş bir ihtilâlci ajan olan Lavrentiev'i Tahran'a büyük elçi tayin etmiş olmakla bunu anlatmak istedikleri, hiç olmazsa Rus ordusunun harekete geçmiyeceğinin batılı devletce anlaşılmasını istemiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Ruslar, ihtilâl yapacaklar, ihtilâlciler, yani Tudehçiler iktidarı ele alacaklar ondan sonra da Rus ordusunu resmen davet edecekler, böylece dünya bir emri vaki karşısında bırakılacaktı.

İran, dolayısı ile dünya, büyük siyasî hadiselere gebe idi. Yeni Rus elçisi Lavrentiev, Tahran'a gelir gelmez, Musaddık'a, Rus-İran görüşmelerine bir diyeceği olup olmadığını sormuş ve müspet cevap alınca da Moskova'dan aldığı talimat gereğince İran ile müzakerelere başlamıştı.

İran-Rus müzakereleri üç esas üzerinde yapılıyordu. Bilhassa gündemde bulunan üçüncü madde fevkalâde mühimdi. Rus-İran müzakerelerinde görüşülmesi derpiş edilen hususlar şunlardı:

1 — Çarlık zamanındanberi İran ile Rusya arasında devam edegelmekte olan hudut ihtilâfının halli,

2 — İkinci Dünya Harbi içinde ve Rus ordusunun İran'ı muvakkaten işgal ettiği müddet zarfında Rus kuvvetlerine yapılan yardımlar için Rusya'nın İran'a vermeği düşündüğü 11 ton altun,

3 — İran'ın bir tecavüz üssü haline geldiğine Rusya kanaat getirdiği takdirde, İran'ı Rusya'nın işgal etmesine imkân veren 1907'de imzalanmış ve 1921 tarihinde tadil edilmiş olan anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesi.

Rusların niyeti açıktı. İran'a sapı ile verdiğini kaşıkla almak istiyordu. İran'a vermeyi düşündüğünü ifade ettiği 11 ton altun, Musaddık'ı ve İran halk efkârını tatmin için bilhassa müzakerelere ilâve edilmişti.

Yoksa Rusların böyle bir tazminat vermeleri bahis mevzuu olamazdı. Ayrıca Ruslar, üçüncü madde ile, 1907 ve 1921 tarihli anlaşmaları daha da kuvvetlendirmek böylece ellerindeki bu kozla dilledikleri anda çıkaracakları bir bahane ile İran'ı istilâ etmek hususundaki niyetlerini de ortaya koyuyorlardı.

Tahran'da Ruslarla Musaddık arasında müzakereler yapılırken, İran'da ikinci bir hükümet darbesi teşebbüsü yapılmış fakat muvaffak olamamıştı. 16 Ağustos tarihinde yapılan bu darbeyi bizzat Şah'ın muhafızları yapmışlar fakat netice alamamışlırdı.

Musaddık âdeta çılgına dönmüştü. Artık ok yaydan fırlamıştı. Kendisine karşı girişilen bu ikinci hükümet darbesinden sonra, sıkı, hem de çok sıkı emniyet tedbirleri almış darbeyi yapanların Şah'ın muhafızları olduğunu öğrenince derhal Şah ile görüşmek istemişti. Fakat Musaddık çok geç kalmıştı. Zira Şah, Musaddık'a karşı hükümet darbesi yapıldığı günün sabahı yani 16 Ağustos sabahı henüz güneş doğmadan memleketi olan İran'dan, yanında Kıraliçe Süreyya olduğu halde bir uçakla ayrılmıştı.

Tahran yerinden oynamıştı. Bir taraftan hükümet darbesinin duyulması, diğer taraftan Şah'ın İran'ı terk etmesi halk arasında âdeta bir panik havası meydana getirmişti. Musaddık Şah'ın memleketinden ayrılışını fırsat bilmiş, derhal Millî Meclisi feshetmişti. Musaddık ayrıca İran halkına hitaben neşretiği bir beyanname ile Şah Rıza Pehlevî'yi vatan haini ilân etmişti.

Musaddık hükümetinin en kuvvetli adamı, tipik bir komünist olan Hüseyin Fatımî, hükümetin, Şah'ı mahkûm eden kararını yerli ve yabancı bütün gazetecilere bildirmişti. Hüseyin Fatımî ayrıca bir de konuşma yapmıştı. Uzun olan bu beyanatının sonunda Hüseyin Fatımî şöyle diyordu:

«Şah, bu komployu biliyordu. Kendisi memleketini terk etmiş olmakla vatan haini olduğunu ilân etmiştir.»

İran Şah'ı memleketini terk etmişti, fakat İran'dan ayrılmadan evvel bir şahsa, Musaddık'ın azledildiğini ve yerine onun Başvezirliğe getirildiğini bildiren bir ferman vermişti.

Bu zat, ayrıca Şah'ın, İran milletine bir mesajını da hamildi. Şah Rıza Pehlevî'nin kendisine itimad ettiği zat, son hükümet darbesinden bir evvelki darbeyi yapan ve fakat Ayan âzası olduğu için Musaddık tarafından tevkif edilemeyen General Zahidî idi.

General Zahidî darbenin yapıldığı 16 Ağustos günü hemen bir basın toplantısı yapmış ve elindeki 13 Ağustos 1953 tarihli fermanı gazetecilere göstererek, Şah Hazretlerinin Musaddık'ı azlettiğini ve kendisini Başvezir nasbettiğini bildirmişti. İran'da garip bir durum meydana gelmişti. İran'da her ikisi de meşru olduklarını iddia eden iki Başvezir vardı.

Musaddık artık Şah'ı tanımıyor, onun İran'dan kaçmış olmasını bütün Şah'lık haklarından vazgeçtiğini gösteren bir vakıa olarak kabul ediyordu. Buna karşılık General Zahidî de elindeki 13 Ağustos tarihli ferman ile Şah'ın kendisini Başvezir nasbettiğini, Musaddık'ın azledildiğini ve Şah'ın İran'dan kaçmadığını, fakat seyahate çıktığını söylüyordu.

İran'da hâdiselere yetişebilmek âdeta imkânsızlaşmıştı. Fakat halk galeyan içerisinde idi. Kimi Şah'ı mes'ul tutuyor, kimisi de Musaddık'ı, İran'ı felâkete sürüklemekle itham ediyordu.

Şah kendisini götüren uçaktan Bağdad hava alanına iner inmez bir basın toplantısı yapmıştı. Şah; tahtında asla vazgeçmediğini, memleketinden kaçmadığını fakat İran'ı mahva sürükleyen bir insanın dayan-

dığı kuvvetlerle kendisini öldürtmek istediğini ilân etmişti.

İran'ı mahva sürükleyen adam Musaddık'tı ve onun dayandığı kuvvetler de Tudehçiler ve onların hamisi Rusya idi. Şah, açıkça Rusya'yı ağzına almıyordu, fakat konuşması ile bunu gayet sarih olarak ima ediyordu.

İran böyle bir atmosfer içerisinde bocalarken, o güne kadar Musaddık'ı desteklemiş olan İran'ın en kudretli adamı Ayetullah Kâşani'nin de sesi çıkmış ve Musaddık'ı açıktan açığa itham etmişti. İran'da artık her şey Musaddık'ın aleyhine dönmüştü.

Şah'ın Başvezirlik fermanını taşıyan ve resmen Başvezir olan General Zahidi'yi Musaddık her tarafta aratıyor fakat bir türlü eline geçiremiyordu. Sanki yer yarılmış, General Zahidî yerin altına girmiş, kaybolmuştu. Ruslar birdenbire meydana gelen son durum üzerine endişeye kapılmışlar ve Tudeh Partisini tahrik ederek yeni nümayişler hazırlamışlardı. 18 Ağustosta başlayan Tudehçilerin nümayişleri İran'ın her tarafına yayılmıştı. Bu nümayişlerde Tudeh Partisinin liderleri İran'da Şahlığın lâğvedilmesini ve İran Halk Cumhuriyetinin kurulması resmen komünist idaresinin kurulması demekti.

İran'da durum birden bire çok nazikleşmişti. Batılı devletlerin diplomatları durumu endişe içerisinde takibediyorlardı.

İran'da Tudehçiler bütün İran'a şamil kanlı nümayişler yaptırır ve İran Halk Cumhuriyetinin kurulmasını talep ederken, Londra'da hava birden bire değişmiş, sertleşmiş, âdeta patlamağa hazır bir durum meydana gelmişti. Uzun zamandır kabine toplantılarına iştirak etmeye ve yerini Eden'e terk etmiş olan Kurt ihtiyar, Sir Winston Churchill 18 Ağustosta resmen va-

zifeye başlıyor ve kabinenin o gün yaptığı fevkalâde mühim toplantısına riyaset ediyordu. Churchill'in vazifeye başladığı ise bir resmî tebliğ ile ve radyolarla bütün dünyaya ilân ediliyordu.

Bütün devletler İran hâdiseleri dolayısı ile tetikte idiler. İran, bir yeni cihan harbinin çıban başı olabilirdi. Fakat olmadı, beklenen cihan harbi patlak vermedi ve dünya bir kere daha korkulu bir rüyadan uyandı.

İran'da artık işler dönmüş, İran'ın talihi değişmişti. İran için de, dünya milletleri için de daha uzun yıllar devam edecek bir devir, sulh ve sükûn devri başlamak üzere idi. 18/19 Ağustos gecesi İran'ı bir mucize bekliyordu. Ve bu mucize İran'ı da dünyayı da kurtaracaktı.

Rusya'nın Tahran büyük elçisi Lavrentiev alelâcele Moskova'ya gitmişti, O, 18/19 Ağustos tarihinde gece yarısı Tahran'a dönecekti? Bu husus İran'da bir çok insan tarafından biliniyordu. İran'da Komünist teşekküller de, Rus ajanları da, hattâ Moskova da her şeylerini, bütün muvaffakiyet ihtimallerini büyük elçinin Tahran'a dönüşüne bağlamışlardı. Fakat ne Rusların, ne Rusofillerin, ne de bir komünist partisi olduğu su götürmez bir hakikat olan Tudehçilerin bekledikleri muvaffakiyet olmayacaktı.

General Zahidî'nin sonradan açıkladığına göre, Ruslar 18/19 Ağustos gecesi Rusya'dan dönecek olan Rus elçisi Lavrentiev'in direktifi ile bir hükümet darbesi yapacaklar ve İran Sovyet Halk Cumhuriyetini kuracaklardı.

Rus büyük elçisi Lavrentiev 18/19 Ağustos gecesi geç vakit Moskova'dan dönmüş ve doğruca Rus sefaretine gitmişti. Orada kendisini bekleyenler vardı. Bunlar, İran'da Halk Cumhuriyetini kurmak isteyen Tudeh

Partisinin ileri gelen bir kaç adamı idi. O, Moskova'dan yeni talimatla dönmüştü.

Lavrentiev derhal Tudeh liderleri ile müzakereye girişmişti. Rus sefaretinde yalnız büyük elçi konuşmuş ve gerekli talimatı vermişti. Takriben bir saata kadar sürdüğü sonradan tesbit edilen bu toplantıda, darbenin bütün teferruatı üzerinde durulmuş ve muvaffakiyetsizlik ihtimalleri en asgarî hadde indirilmişti.

İran Halk Cumhuriyeti kurulacaktı ve Rusya bu yeni devletin hamisi olacaktı. Bütün plânlar bu esas üzerine hazırlanmıştı. Lüzumlu silâhlar peyder pey İran'a sokulmuştu. Bu silâhların en büyük kısmı da Tahran'da idi. Tahran âdeta bir silâh deposu haline getirilmişti.

Rus elçisinin verdiği talimat gece yarısından sonra takriben saat 1 e kadar sürmüş, Tudehçi liderler en son talimatı aldıktan sonra darbeyi gerçekleştirmek için işleri başına dönmüşlerdi.

Artık gün geçmiş 18 Ağustos geride kalmış 19 Ağustos tarihi idrak edilmişti. Saatin 19 Ağustos gece yarısından sonra bir'i gösterdiği vakit bütün Tudehçi liderler vazifelerinin başına dönmüşlerdi. Saatler bir türlü ilerlemiyordu. Aldıkları talimat sarihti. Sabaha karşı saat 3 te harekete geçecekler ve darbeyi kuvveden fiile çıkaracaklardı.

İşte tam 19 Ağustos gece yarısından sonra saat bir'de İran'da bu mucize olmuş, İran ordu birlikleri ile Polisler, Tudeh Partisinin hükümet darbesi yapacak elemanlarının hepsini barındıkları ve hareket saatini bekledikleri mahallerde kıskıvrak yakalamışlar ve tevkif etmişlerdi.

Bu hareket o kadar ani olmuştu ki; hiç kimse mukavemet edememiş ve o gece hemen hemen tek silâh se-

si duyulmamıştı. Tudeh Komünist Partisinin bütün yer altı teşkilâtı tamamen tevkif edilmişti.

İnsan aklının alamıyacağı bu hareketi bizzat General Zahidî idare etmiş ve Komünistlerden iki saat önce hareket ederek İran için bir mucize olan hareketi başarıya ulaştırmıştı.

Evet, General Zahidî, Komünistlerden sadece iki saat evvel hareket etmiş ve muvaffak olmuştu.

Rusların bel bağladıkları, uzun zamandır tahakkukuna çalıştıkları hükümet darbesi akim kalmış, General Zahidî iktidara çıkmıştı.

Ruslar, mukabil hükümet darbesi yüzünden İran da çok şey kaybetmişlerdi. Tudeh Partisi yeni Başvezir tarafından kanun dışı ilân edilmiş ve belli başlı bütün elemanları tevkif edilmişti. Hapishaneler Tudehçilerle dolmuştu.

General Zahidî'nin yaptığı hakikaten akla gelmedik bir işti. Fakat hâdisenin cereyan tarzını tetkik edenler, bu kadar ince hesapların ve bu kadar soğukkanlılığın ancak İngilizlerin eseri olabileceğinde ittifak etmişlerdir. Evet, iddia edilebilir ki; İngiliz Entelijans Servis, dünyanın bir eşini dahi zor kaydedebileceği bir muvaffakiyet kazanmış, İran'ı felâketten kurtarmakla kalmamış, dünyayı yeni bir harbin eşiğinden çevirdiği gibi, kendi petrol haklarını da garantiye almıştı.

Rusya İran'da çok ağır bir darbe yemişti. Bu öyle bir darbe idi ki; bu darbeyi unutmalarına imkân yoktu.

İran'daki durum General Zahidî hükûmeti ile birlikte sür'atle düzelmişti. Artık İran'da huzursuzluk yoktu. Fakat buna rağmen İran'da yeni hükümet belki de İran tarihindeki en büyük insan avına başlamıştı. General Zahidî İran'daki bütün komünistleri tamamen im-

ha etmeği kafasına koymuştu. Musaddık tevkif edilmiş, evi halk tarafından yağma ve tahrip edilmişti.

Petrol hükmünü icra ediyordu. General Zahidî Roma'da bulunan Şah Rıza Pehlevi'yi derhal İran'a çağırmış, Şah ile Kraliçe Süreyya 22 Ağustos 1953 tarihinde altı günlük bir vatan hasretinden sonra Tahran'a dönmüş ve muazzam bir merasimle karşılanmıştı. Yeni hükümet ile petrol şirketleri arasındaki müzakereler derhal başlamış ve sür'atle neticelenmişti.

1953 Yılının son aylarında bulunan formüle göre dört memleketin temsilcilerinden meydana gelecek olan bir konsorsiyum idaresi kurulmuştu. Bu konsorsiyum'da İngiltere-Amerika - Fransa ve Hollanda vardı.

İngiltere, dolayısı ile Entelijans Servis yine İran petrollerinin hâkimi idi. Fakat bu sefer Amerikaya %40 hisse kaptırmıştı.

Standard Oil, dünya sulhu bahasına İngiltereden bu seferlik yüklü bir hisse koparmasını becermişti.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 5
Petrol mücadelesinin başlaması 7
Bir Reisicumhurun öldürülmesi 13
Royal Dutch - Shell gurubu nasıl kuruldu 18
İngiliz Ticaret İmparatorluğu 22
İngilizler ve Amerikalılar karşı karşıya 24
Royal - Dutch Orta - Şark'ta 27
Deterding'in Orta - Doğu'ya el atması 29
İran petrollerinin elden çıkması 31
İran'da Ruslar'ın oynadığı oyunlar 34
Willim Knot D'Arcy'ın macerası 36
Petrol vesikası nasıl çalındı 40
Almanların İran'da faaliyetleri 44
Kaderin İran'a çizdiği yol 45
Romanya petrolleri 51
Petrol ve Osmanlı İmparatorluğunun kaderi 61
Yakın - Şark petrolleri için mücadele 69
İngiliz - Alman rekabeti 77
Türklerin petrol uğruna feda edilmeleri 86
Osmanlı İmparatorluğunun petrole kurban edilişi 97
Cavid Beyin Londra seyahati ve elden çıkan petroller 104
Yunan ordusunun Anadolu'yu istilası 110
Suudi Arabistan petrolleri 115
Vahabi isyanları 116

Venezüella'daki mücadele 128
Rockfeller - J.P. Morgan mücadelesi 136
Panama Kanalı etrafındaki mücadele ve petrol ... 141
Meksika petrolleri 152
Bakû petrolleri ve tasfiye edilen bir Türk devleti ... 167
İspanya'ya petrolcülerin verdiği ders 222
İspanya petrolculara kafa tutuyor 224
Bir hain devlet adamı oluyor 232
Musul'a giren ordu 235
Irak Kıralı Faysal'ın esrarlı ölümü 246
Orta - Doğuda buhranlı yıllar 254
Bir başvekil öldürülüyor 262
Türkiye İran işine müdahale ediyor 279
İran'ın felaketli devresi, Musaddık Başvezir 282
İngiliz - Rus gizli servis mücadelesi 333

ADAK YAYINLARI

Biz Neredeyiz?
Konuşan: Muammer ELKAZZÂFÎ
Hazırlayan: Nihad YAZAR
Fiatı: 35 TL.

İslâm Hukuku
Yazan: Osman KESKİOĞLU
Fiatı : 35 TL.

Mânevî Değerlerimiz
ve yapılan Tahribat
Yazan: İsmâil Hakkı YILANLIOĞLU
Fiatı 30 Lira

Başımıza Gelenler
Yazan: Mehmed Arif Bey.
Sâdeleştiren: Nihad YAZAR
Fiatı: 60 TL.

raif karadağ

M... EŞEM İMP... LUĞU Y... R

«... İşte Ziya Paşa da, hainlerin halnı Mustafa Fazıl Paşa da, Agâh efendisi de, Namık Kemali de, Alı Suavisi de böyle insanlardı Ya Midhad Paşa? Ya Huseyin Avni Paşa? Ya mekâtibi askeriye nazırı Süleyman Paşa? Evet bu kadro devlete ihanet etmek için elbirliği yapmıştı ve bu ihanetlerinde de muvaffak olmuşlardı...»

POSTA ÖDEMELİ GÖNDERİLİR / İKİNCİ
KİTAPCILARDA ARAYINIZ / BASKI

DİVAN YAYINLARI

Çatalçeşme Sokağı Uretmen Han 29/12 Cağaloğlu - İST FIYATI 75 TL

(İKRA)

Osmanlı Devletinin yıkılmasına matuf isyanların başlangıcı ile, bugünkü anarşik ortam ve ihtilal gayretleri arasındaki şaşırtıcı benzerlikler. Bu belgesel eseri okuduktan sonra, bilinmezliğe terkedilen TARİHİ GERÇEKLERİN ışığında 'Batılılaşma ihaneti' ile sahte kahramanları daha iyi tanıyacak, kararı siz vereceksiniz.

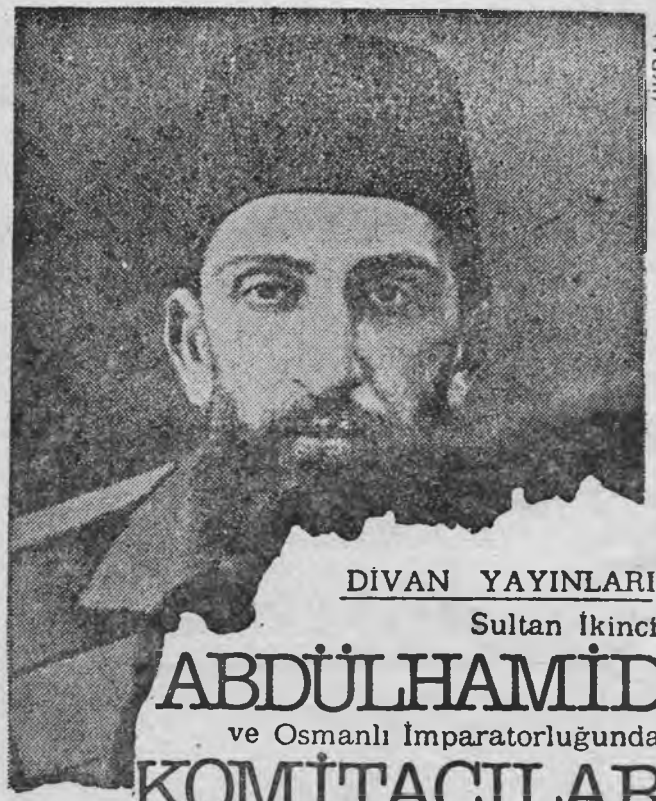

(İKRA)

DİVAN YAYINLARI

Sultan İkinci

ABDÜLHAMİD

ve Osmanlı İmparatorluğunda

KOMİTACILAR

ÜÇÜNCÜ BASKI • 100 LİRA

Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu

POSTA ÖDEMELİ GÖNDERİLİR • KİTAPÇILARDAN ARAYINIZ

DİVAN YAYINLARI: Çatalçeşme Sok Üretmen Han 29/12 Cağaloğlu - İST

Genel Dağıtım:
DİVAN YAYINLARI
Çatalçeşme Sokağı
Üretmen Han 29/12
P.K. 210 Sirkeci - İSTANBUL

KARADAĞ'R

PETROL FIRTINASI

1979

KARADAĞ'R

PETROL FIRTINASI

1979